TÜRKLER VE YUNANLILAR
Çatışan Komşular

VAMIK D. VOLKAN / NORMAN ITZKOWITZ

ARAŞTIRMA DİZİSİ
BAĞLAM

TÜRKLER VE YUNANLILAR VAMIK D. VOLKAN / NORMAN ITZKOWITZ

TÜRKLER VE YUNANLILAR

Çatışan Komşular

VAMIK D. VOLKAN / NORMAN ITZKOWITZ

Çeviren: Banu Büyükkal

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 177
İnceleme-Araştırma 116
ISBN 975-6947-65-9

Vamık D. Volkan- Norman Itzkowitz
Özgün Adı: *Turks & Greeks*: Neighbours in conflict
Eothen Press, İngiltere, 1994
Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular

Birinci Basım: Mart 2002
Kapak ve Sayfa Düzeni: Canan Suner
Baskı: Kardeşler Matbaası
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 Tel-fax: (0212) 243 17 27

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE BASKIYA GİRİŞ VE TEŞEKKÜR — 7

I. BÖLÜM
TARİHE PSİKOLOJİK BİR MERCEKTEN BAKIŞ — 13
Büyük Grup Komşuların Psikolojisi — 13
Etnisite — 16
Seçilmiş Travmalar ve Seçilmiş Zaferler — 20
Etnik Çadırda Sallantı — 25

II. BÖLÜM
TÜRKLERDEN ÖNCE ANADOLU — 27
Yunan Göçleri — 28
Pers Savaşları — 32
İskender ve Helenizm — 33
Romalılar ve Hıristiyanlık — 35
Konstantinopolis ve Bizans İmparatorluğu — 35

III. BÖLÜM
MALAZGİRT'TEN KONSTANTİNOPOLİS'E — 43
İlk Karşılaşmalar — 43
Haçlı Seferleri — 47
Osmanlıların Başlangıcı — 49

IV. BÖLÜM
YUNANLILAR KONSTANTİNOPOLİS'İN YASINI TUTAMADILAR — 53
'Megalo' İdeanın Tohumları — 55
Bağlanma ve Kopma — 56
Fatih Sultan Mehmet ve Ödipal Temalar — 57
Karşılıklı Merak — 63
Karşıt-Özdeşim — 65

V. BÖLÜM
TÜRKLERİN YAS SÜRECİ — 67
Aya Sofya — 67
Koca Sinan Devri — 69

VI. BÖLÜM
OSMANLI İMPARATORLUĞU — 73
Kurumsal Düzenlemeler — 75
Meslekler — 79
Osmanlılık — 80

'Millet' Sistemi — 80
On Dokuzuncu Yüzyıl — 85
Osmanlı İmparatorluğunun Sona Ermesi — 86
'Türk' İmgesi — 89

VII. BÖLÜM
'BİRLİKTELİK' — 91
Türkokrasi — 92
Osmanlı Devrinde Türklerin Yaşantısı — 97

VIII. BÖLÜM
'AYRI-LIK' — 99
Kleftler (Klephts), Armatollar (Armatoles),
Fenerlililer ve Tacirler — 101
Bir Ulusun Kurulması ve 'Megalo' İdea — 104
Yunan Milliyetçiliği — 108
Kitlesel Grup Yansıtmaları — 110

IX. BÖLÜM
OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN SON YÜZYILI — 115
Sultan II. Mahmut ile Mehmet Ali Paşa Karşı Karşıya — 115
Tanzimat — 118
Sefih-Şehvet Düşkünü Tiplemesi — 120
Girit — 123
Kapitülasyonlar — 124
II. Abdülhamit ve Jön Türkler — 125
'Bandırma' Yolculuğu — 128

X. BÖLÜM
TÜRKLERİN KURTULUŞ SAVAŞI — 129
Yunanlılarla Yüzleşme — 131

XI. BÖLÜM
ATATÜRK VE MODERN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ — 135
İlk Çocukluk Yılları — 137
Mustafa Kemal'den Atatürk'e — 141
Atatürk'ün Kişilik Örgütlenmesi ve Batılılaşma Çabaları — 144
Kemalizm — 148
Atatürk'ün ardından — 151

XII. BÖLÜM
BARIŞ SONA ERİYOR — 153
1930'lar sonrası — 156
Kıbrıs — 159
Ege Denizi — 161

XIII. BÖLÜM
SON KARŞILAŞMA — 163
Osmanlı Fethinden Önce Kıbrıs Tarihi — 164
Osmanlı Dönemi — 165
İngiliz Egemenliği — 168
III. Makarios ve Albay Grivas — 170
EOKA ve Volkan — 172
Kıbrıs Cumhuriyeti — 173
Kıbrıs Cumhuriyetinin 'Sonu' — 175
Kıbrıs'ın Kuşlan — 177
Sampson — 180
1974 Yazı — 181
XIV. BÖLÜM
1974'TEN SONRA KIBRIS — 183
Denktaş-Makarios Kılavuz İlkeleri — 185
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti — 187
Hukuki Görüşler, 'Gerçek Dünya' Siyaseti ve Bölünmüş Bir Adada Yaşam — 188
Çözüm Bulunabilir mi? — 191
XV. BÖLÜM
DAVOS VE ÖTESİ — 197
Körfez Savaşı — 201
Türki Cumhuriyetler — 201
1994 Yılında Yaşanmakta Olan Sorunlar — 202
XVI. BÖLÜM
SAPLANTI (OBSESYON) BELİRTİLERİ — 205
Medya — 207
Diplomatik Temaslar — 212
Vatandaşlar Arasındaki Temaslar — 213
'Öteki-yönelimli' Kültürler — 215
XVII. BÖLÜM
'KONSTANTİNOPOLİS' DEĞİL, 'İSTANBUL' — 219
Yunan Kimliği — 220
Türk Kimliği — 230
Karşılaştırmalı Bir Özet — 237
Sorumluluk Üstlenmek — 240
XVIII. BÖLÜM
TÜRKÇE BASKI İÇİN SON BÖLÜM — 243
KAYNAKÇA — 283

Harita 1: Balkanlar ve Ortadoğu

TÜRKÇE BASKIYA GİRİŞ VE TEŞEKKÜR

Konfüçyus'a insanların başkalarıyla birlikte en iyi şekilde yaşamasının hangi ilkeye dayandığını sormuşlar. Yanıtı, 'Aradığınız sözcük "karşılıklılık", değil mi?' olmuş. İşte bu kitap da karşılıklılık üzerinedir -bir komşunun diğerine nasıl davrandığı ve karşılığında ondan nasıl bir davranış gördüğünü anlatır. Özelde komşular olarak da Türkleri ve Yunanlıları inceleyeceğiz.

Türk-Yunan sorunları bölgesel çatışmalar kategorisine girer. Bunlar zaten yıllardır bir çözüm bekleyen, uzun süreli tarihsel sorunlardır. İki ülkenin izlediği politikaların temelinde yatan psikolojik yapıları derinlemesine inceleyeceğiz. Konunun psikolojik yönüne odaklanıyoruz, çünkü Ulusal Güvenlik Konseyi'nin bir üyesi olarak beş ABD başkanma hizmet vermiş olan emekli kariyer diplomatı Harold Saunders'ın da belirttiği gibi, uluslar arasındaki ilişkilerle ve bunların gerçekleşme tarzıyla bağlantılandırdığımız geleneksel kavramlardan bazıları, bugünün dünyasına egemen olan sorunları tam olarak açıklayabilmekten uzaktır. Devletlerin kullandığı tanıdık bazı geleneksel gereçlere, beklediğimiz sonuçları vermeleri konusunda artık güvenemeyeceğimiz ortadadır. Ulusların ve etnik grupların birbirleriyle nasıl ilişki kurduklarına dair düşünce tarzımıza yeni bir düzenleme getirmemiz gerektiği açıktır. Saunders şöyle diyor: '*Eski mercekler artık dünyayı odaklayamadığı ve geleneksel söz dağarcığı doğru olarak tanımlayamadığında, yeni mercekler üretmek ve taze bir dil yaratmak hem gerçekçi hem de akılcı olacaktır.*'[1]

Harold Saunders'ın izinden giderek, bu kitabın amacının uluslararası dinamikleri daha iyi anlamak ve eyleme yönelik öneriler oluşturmak üzere, gözlemlerimizi diğer paradigmalarla bütünleştirmemize yardımcı olacak yeni bir psikolojik mercek üretmek olduğunu söyleyebiliriz. Politikacılar ve diplomatlar, düşmanı etkilemek veya propaganda yaparak üstünlük kazanmak için sık sık yüzeysel psikolojiye başvururlar. Ancak biz burada psikolojiden söz ederken büyük grup etkileşimlerinde ve büyük grupların liderleriyle yaşadıkları deneyimlerde genellikle var olan, genelde bilinçdışı güdülenmiş güçlerin derinlemesine anlaşılmasını kastediyoruz.

---

[1] Saunders, Harold H. (1990), s.30.

Amacımız Türk-Yunan ilişkilerinin psikolojik temellerini aydınlatmak üzere bunlara psikanaliz açısından bakmak, ve bir yandan fantezileri ve bilinçdışı fenomenleri gerçeklikten ayırırken, diğer yandan bu ilişkilerdeki mantıkdışı tutumlara açıklama getirmektir. Farklı etnik kökenleri olan komşuların psikolojisine bir örnek sunmak ve bu psikolojinin nasıl olup da politik, ekonomik, yasal ve askerî etmenlere egemen olan, göze görünmeyen bir odak haline gelebileceğini göstermek için bu çatışmayı kullanmak istiyoruz. Tarafların tarihlerini ve politik kültürlerinin bilinçdışı unsurlarını bilmeden bu tür bir analiz olanaklı değildir. Bu kitapta ilk olarak büyük grup komşuların psikolojisine genel bir bakış getirecek, sonra da Türkler ve Yunanlılar arasında Türk Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1071'de Malazgirt'te Bizans İmparatoru Romanos Diogenesi'i mağlup etmesiyle başlayan karşılaşmaları ve düşmanlıkları ve bunların yanı sıra ortaklıkları tartışacağız. Niyetimiz Türklerle Yunanlılar arasındaki karmaşık etkileşimin bütün ince ayrıntılarını gözler önüne sermek değil, ancak tarihin akışını psikolojik bir mercekten gözlemlemeye çalışacağız.

Bu kitap ayrıca modern Türk ve Yunan kimliklerinin evrimini ve bu iki grup arasındaki çatışmalı ilişkide etkili olan hem bilinçli hem de bilinçdışı psikolojik güçleri incelemektedir. 'Kimlik' terimi psikanalizde görece yenidir. Sigmund Freud bundan sık söz etmemiş, ettiğinde de laf arasında ya da sözcük anlamıyla kullanmıştır. Bu kavrama psikanalistlerin dikkatini çeken esas isim Erik Erikson'dur. Bir bireyin kimliğine atfen Erik Erikson, bunun "[hem] kişinin kendi içinde kalıcı bir aynılık... [hem de] diğerleriyle bir tür temel karakterin kalıcı paylaşımı ifade ettiğini" belirtir.[2] Erikson'un sözlerini uyarlarsak, büyük grup kimliğinin, yani Türk veya Yunan kimliğinin, bir yandan kalıcı bir aynılık duygusuyla birbirlerine bağlanmış bir yandan da yabancı gruplardaki başka insanlarla bazı özellikleri paylaşan, milyonlarca insanın öznel deneyimi olduğunu söyleyebiliriz.

Tarihçi ve psikanalist olan Peter Loewenberg, ulusların 'doğuş şekilleri nedeniyle' farklı olduklarını söyler.[3] Geçmişe dair gerçekçi veya fantezideki paylaşılmış algılar ve büyük bir grubun kimliğinin ne şekilde yerleşmiş olduğu, belli bir toplumdaki ortak tutumları ve eylemleri etkiler. Büyük bir grup başka gruplarla, hele de komşularıyla etkileşime girdiğinde, özellikle kriz durumlarında, kendi kimliğini ne pahasına olursa olsun korumalıdır. Tarihsel olaylar onlara

---

[2] Erikson, Erik H. (1956), s.57.

[3] Loewenberg, Peter (1995).

eşlik eden veya başlatmış olan paylaşılmış psikolojik süreçler incelenmeksizin tümüyle anlaşılamaz. Bu kitap tarihi psikanalitik bir mercekten incelemektedir. Büyük grupların kimlik meselelerinin uluslararası ilişkilerde nasıl ve neden sessiz ancak önemli bir etmen olarak ortaya çıktıklarını göstermek üzere tarihçilerin ve psikanalistlerin nasıl işbirliği yapabileceklerini tanımlamaktadır.

Bu kitabı 1990'ların başında yazdık. Bu zamanda, post komünist dünyada barışçıl bir "yeni dünya düzeni"nin kurulacağına inananlar vardı, ne var ki Türklerle Yunanlılar arasındaki saplantılar temelde değişmeden kaldı. Yukarı Karabağ (Nagorno Karabağ) ve Bosna-Hersek'te çıkan olaylar barışçıl bir "yeni dünya düzeni" bekleyenleri hayal kırıklığına uğrattı. Ayrıca, bu olaylardan sonra Doğu-Batı veya Müslüman-Hıristiyan ikilemi hortlamış oldu ve Türk-Yunan ilişkilerine yeni bir açıdan bakılmasına yol açtı. 1999'a kadar Türk-Yunan politikalarında büyük bir değişme olmadı. Türkiye ve Yunanistan'daki 1999 depremleri ve iki tarafın karşılıklı yardım çabaları Türk-Yunan ilişkisinin rengini değiştirdi, bu yumuşama ve insancıllaşmaya bazıları "deprem diplomasisi" adını yakıştırdılar. Fakat, Türk ve Yunan ilişkilerindeki değişmeler bu kitapta incelediğimiz "kimlik meseleleri"ni değiştiremez. Tarihsel gelişmeleri güncelleştirmek için bu kitabın Türkçe çevirisinin sonuna 1994 ile 11 Eylül 2001'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezinin ikizi kuleleri ve Washington DC'deki Pentagon binasının teröristler tarafından bombalanması arasında olagelmiş olayları anlatan bir son bölüm ekliyoruz.

Bu kitap, uluslararası ilişkilerle uzun süredir ilgilenen bir psikanalist, ve psikanaliz geçmişi olan bir tarihçi tarafından yazıldı. Dr.Volkan Türk kökenlidir, Dr. Itzkowitz ise Türk tarihi üzerine yürüttüğü ilk çalışmalar sırasında Türkiye'de 3 yıl yaşamıştır. Etnik veya ulusal konumlara ilişkin tümüyle yansız veya mutlak bir doğrunun olanaksız olduğunun farkındayız. Ne ki, işin olumlu tarafı, yazarların geçmişlerinin onları Türk-Yunan çalışmaları üzerine -psikanalitik bir terim kullanılırsa- 'katılımcı gözlemciler' haline getirmiş olmasıdır. İkisi de uluslararası ilişkilerde duyguların ve psikolojik süreçlerin etkisini çok iyi bilmektedirler. Yazarlar daha önce de, biri Türk önder Mustafa Kemal Atatürk'ün çeşitli tarihsel ve politik olayların ele alınışında psikanaliz ve tarihin bütünleşmesini sağlamış olan psikobiyografisi (Bkz. Volkan ve Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk,* Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1998/ç.n.) olmak üzere, iki kitabı birlikte yazmışlardır.

Büyük etnik gruplar veya benzeri büyük dinsel veya ulusal gruplar, yaygın olarak paylaşılmış, genellikle ilkel ve bilinçdışı ruhsal düzenekleri -kendilerinin istenmeyen yanlarını başka bir gruba yansıt-

mak gibi düzenekler- kullanarak birbirleriyle etkileşirler. Bu kitap, yazarların Yunanlıların yansıtmalarına maruz kalan gruba "ait olmaları" itibariyle sıradışıdır. Bu eserde zaman zaman Türklerden çok Yunanlıları ele almakla birlikte, bir denge oluşturmaya çalıştık. Belki de yansıtmaların "hedefi" olanlar bunları köken aldıkları taraftan daha iyi hissedebilir ve bunların doğasını daha duyarlı inceleyebilirler. Türk-Yunan ilişkileri üzerine İngilizce yazılmış literatür hızlıca gözden geçirildiğinde, Yunan kökenli veya Yunanlılarla güçlü bağları olan kişiler tarafından yazılmış çok sayıda kitap olmasına rağmen, karşıt bakış açılarını inceleyen bireyler tarafından aynı konuda yazılmış kitap bulmanın çok zor olduğu görülür. Bu kitap tarihsel araştırmaların bir alanındaki basmakalıplığın aşılmasına büyük yardımlarda bulunabilir.

Temel önermemiz şudur: Bir kez bu konu tam olarak anlaşıldıktan sonra, düşman imgesine ilişkin yapıların psikolojik analizi Türkleri ve Yunanlıları ayıran farklılıklara barışçıl çözümler getirmeye daha yakın tutumların geliştirilmesini adım adım kolaylaştırabilir. Amacımız Türkler ve Yunanlılar olduğu kadar, işin içinde olabilecek üçüncü tarafların da, genellikle dış politika ve uluslararası ilişkilerin belirleyicileri olarak kabul edilen sözde ulusal egemenlik çıkarları, devletlerin hakları ve yükümlülükleri, ulusların prestij ve onuru, taktik-politika-strateji hesapları ve 'reel-politik' altında yatan derin ve karmaşık psikolojik gereksinimleri, güdülenmeleri ve kaygıları anlamalarına yardımcı olmaktır. Ayrıca bu kitabın derinlikli bir psiko-tarihsel ve psiko-politik analizin nasıl gerçekleştirildiğine bir örnek oluşturacağını umuyoruz.

Kurt Volkan başından beri bu projenin içindeydi ve bu kitabın araştırma ve hazırlık aşamalarında yardımcı oldu. Ona minnettarız. Bu kitabın ilk taslağını okuyup değerli önerilerde bulunan Finlandiya, Oulu'dan şimdi Kıbrıs'ın Yakın Doğu Üniversitesi'nde dekan olan Profesör Jouni Suistola'ya, ve Kuzey Kıbrıs'ın eski Birleşmiş Milletler temsilcisi ve şimdi 'Ombudsman'ı olan Lefkoşa'dan Nail Atalay'a teşekkür ederiz. Ayrıca uzun yıllar Dr. Volkan'ın editörlüğünü yapan Virginia Kennan'a şükranlarımızı ifade etmek isteriz.

Bu kitabın Türkçe yayınlanması için bize çok destek veren tüm Bağlam Yayınevi çalışanlarına ve kitabın Türkçe'ye çevirimінde bize gösterdiği kolaylıklar ve kurduğumuz güzel çalışma ilişkisi için Dr. M. Banu Büyükkal'a teşekkür ederiz.

Vamık D. VOLKAN-Norman ITZKOWITZ

Kasım 2001

TARİHE PSİKOLOJİK BİR MERCEKTEN BAKIŞ

Türk-Yunan ilişkilerinde bugünün gerçekleri yalnızca hukukî, politik, ekonomik ve askeri arenalardaki reel dünya sorunlarına odaklanarak anlaşılamaz. Bir grubun tarihinin nasıl olup da, komşu ülkelerin etkileşiminde 'görünmez bir güç' halini alan bilinçli ve belki daha da önemlisi bilinçdışı psikolojik fenomenlere yol açtığını anlamak zorundayız. Bazen üzerinden yüzlerce yıl geçmiş travmalara ve zaferlere dair imgeler, algılar, düşünceler, fanteziler ve duygular (bunların hepsine *ruhsal temsiller* denir) ve bunlarla ilişkili ruhsal savunmalar kuşaktan kuşağa aktarılırlar.[4]

Büyük Grup Komşuların Psikolojisi

Etnik ilişkiler psikolojisinin temeli büyük grup komşuların psikolojisine dayanır. Yüzyıllardır birbirine çok yakın yaşayan kabilelerin, doğal sınırlar, nüfus azlığı ve teknoloji eksikliğinin yarattığı sınırlılıklar yüzünden birbirlerinden başka etkileşecek kimseleri olmamıştır. Komşu gruplar, sağkalmak için yiyecek ve fiziksel nesneler için birbirleriyle yarışmak zorunda kalmışlardır. Bu ilkel rekabet düzeyinin giderek daha büyük psikolojik önem kazandığını varsayıyoruz. Fiziksel olarak vazgeçilmez temeller, gerçek gereklilikler olarak durumlarını korumanın yanı sıra ruhsal anlamlar (sözgelimi prestij) kazanmış, ve sağkalma simgeleri olmaktan çıkıp büyük gruplar için benlik değeri (self esteem) ve zafer simgelerine evrilmişlerdir. Sözgelimi antropologlar bize yiyecek için avlanırken şart olan ok, mızrak ve davul gibi nesnelerin nasıl olup da özel bir anlam kazandıklarını ve sıklıkla da güç ve otorite simgeleri haline geldiklerini öğretirler.

Psikanalist Erik H. Erikson, insanoğlunun kendini 'insan' ve diğer grupları insan-altı biçiminde gösterme eğilimine atfen 'ya-

[4] Rogers, Rita R. (1979) ve Volkan, Vamık D. (1988,1992).

lancı-tür (pseudospecies)' terimini ortaya atmştı.[5] Erikson, ilkel insanın katlanılamaz çıplaklığına karşı bir 'korunma' önlemi olarak daha aşağı hayvanların silahlarını benimsediği ve onların derilerini, tüylerini veya pençelerini kendi üzerine taktığını varsayar. Bu dış 'giysiler' temelinde her kabile, klan veya grup bir kimlik duygusu, ve bunun yanı sıra insan kimliğini yalnızca kendisinin taşıdığı inancını geliştirmiştir.

Erikson'un postülatları açıkça spekülasyon kapsamına girer. Bununla birlikte birçok bağımsız gözlemci onun düşünce tarzını destekler.[6] Antropolog Howard Stein bu tipte bir örüntünün 'bu şekliyle bütün kültürlere genelleştirilemeyeceğini, ancak uç noktada "insan" olmayanlara yönelik duygularda, onların algılanma şeklinde ve onlara karşı eylemlerde evrensel bir eğilim gösterdiğini' söyler.[7] İnsanların ortak bir 'öteki' ile aşırı uğraşısının basit bir kuram değil, gerçek olduğunu söyleyebiliriz.[8] Dahası, kişinin çocukluktan itibaren oluşan grubuyla bağlantılı değerleri ve anıları, kuşaktan kuşağa geçirilir. 'Biz ve onlar' ve 'düşmanlar ve müttefikler' kavramları hem insan evrimi, hem de insan zihninin gelişimi açısından temel taşıdır. Bu tür bölmeler insanlığımızın öyle bir parçasıdır ki basitçe onlardan kurtulmayı dilemek yetmez.

Çocuklar üzerine psikanalitik araştırmalar yapanlardan öğreniyoruz ki, bir bebek yaşamın ilk yıllarında ne kadar büyük bir potansiyele ve yeteneğe sahip olursa olsun, hiç kimsenin ayrı bir kendilik (self) duygusu yoktur; bebeklik boyunca insan zihni 'yaratıcı bir karmaşa durumunda' diye kavramsallaştırılabilir. Kişinin gerçek ve bütüncül 'Ben' (kendim) duygusu, yaşamın ilk üç yılında yavaş yavaş evrilir.

---

[5] Erikson, Erik H. (1966).

[6] 'Öteki' birçok antik belgede ve dilde geçer. Eski Çinliler bile kendilerini insanlar olarak kabul ederken ve diğer ırkları *kuei*, yani 'avlanan ruhlar' olarak görüyorlardı. ABD'de apaçi kızılderililer kendilerini *indeh*, yani insan sayar, diğer herkes ise *indah*, yani düşmandır (bkz. L.Bryce Boyer. 1986). Brezilya yağmur ormanlarındaki Munducuru dünyayı insan olan Munducuru ve *pariwat* (düşman)lardan oluşan Munducuru-olmayanlar biçiminde bölmüşlerdi. Yalnızca birbirine çok yakın yaşamakta olan bazı komşular istisnaydı (bkz. Murphy, R.F.,1957).

[7] Stein, Howard F. (1990a). s.72-3.

[8] Pinderhughes, Charles A. (1979,1982).

Dahası, çok küçük bir çocuk farklı yaşantıları bütünleştirme yetisine sahip değildir. Yaşadığında bunun haz verici ('iyi') bir deneyim veya o kadar da haz verici olmayan ('kötü') bir deneyim olduğunu bilir, ancak bazen her iki deneyimin kaynağının aynı kişi olabileceğini farkedemez; psikanaliz dilinde bu kişiye nesne denir. Onu besleyerek çocuğuna doyum veren bir anneyle, onu beslemeyerek engellenmişlik yaşatan anne bebeğin zihninde aynı kaynak biçiminde algılanmaz. Yine, egonun birbirine zıt yaşantıları ve zıt kendi ve nesne imgelerini bunlara eşlik eden duygularla bütünleştirme yetisinin gelişmesi zaman alan bir süreçtir. Giderek çocuğun bütünleştirici işlevleri evrildikçe, çocuk zıt imgeleri birleştirebilir ve siyah ve beyaz deneyimlerden 'gri' (bütünleştirme) oluşturabilir.

Çocuğun kendini bu sürece hazırlamasının yollarından biri de kendine ait belli parçaları diğer bireylere veya şeylere atfetmeyi öğrenmektir (yansıtma-projeksiyon). Yansıtmalar 'Ben' duygusunu bütünlüklü hale getirirler. İki tipte yansıtma kullanılır:

(1) Çocuk kendi içinde tuttuğu parçaların bütünlüğünü korumak için bütünleştirilmemiş, nahoş, 'kötü' yönlerini diğerlerine yansıtır.

(2) İlginç biçimde, çocuk bütünleştirilmemiş, haz veren, 'iyi' yönlerini de diğerlerine yansıtır, sanki kara bir günde kullanmak üzere bunları güvenceye almak istercesine. Çocuk bu 'iyi' yönlerini yitirmekten kaygı duymaya başlarsa, bunların korunduğuna emin olmak için, ve gri-oluşturma sürecinde bir adım olarak bütünleştirme sırasında bunları ideallleştirilmiş nesnelere yansıtır.

Gelişim evreleri boyunca, bir çocuğun geçmişte bütünleştiremediği 'iyi' ve 'kötü' projeksiyonları yeniden sahiplenmesi, ve bunları sürekli evrilmekte olan kendilik temsiline dahil etmesi olanaklıdır. Komşuların psikolojisi açısından bu sürecin önemi şudur ki, belli projeksiyonlar asla tamamen yeniden sahiplenilemez. Bazıları çocuğun ait olduğu gruptaki erişkinler tarafından onaylanır -grubun tarihsel, kültürel ve toplumsal beklentilerinin etkilerine bağlı olarak- ve sonra grup projeksiyonları olarak yerleri sabitleşir.

Çocuklar büyük bir gruba (yani bir etnik grup) ait olarak gruptaki erişkinler tarafından desteklenen ve beslenen ortak re-

zervuarlar olarak bilinen şeyi biriktirirler. Bu rezervuarların işlevi, gruptaki bütün çocukların, özellikle de gri oluşturma döneminin zirvesinde yansıtmaları ('iyi' ve 'kötü') için bir alıcı hizmeti görmektir. Vamık Volkan 'kötü' ortak rezervuarların paylaşılmış 'öteki'nin (düşmanların), ve ortak 'iyi' rezervuarların 'biz-lik'in (müttefiklerin) başlangıcı olduğu kuramını ortaya atmıştır. Bu 'biz-lik' ister bir klan, isterse herhangi bir büyük grup etiketi söz konusu olsun, etnisitenin çekirdeğidir ve 'öteki' genellikle komşu bir gruptur.[9]

Modern dünyada fiziksel olarak komşu olmasak bile, bütün etnik gruplar en azından mecazi olarak, telekomünikasyon ve diğer ileri teknolojik araçlarla birbirimize bağlıyız. Demek ki, dünya bu şekilde küçüldükçe, coğrafî olarak yakın olmayan gruplarda bile komşuluk psikolojisine dayalı davranış türevlerini saptamak olanaklıdır. Bununla birlikte, etnik çatışmaların prototipi iki grubun fiziksel olarak komşu olduğu bölgelerde görülür, örneğin Ermeniler ve Azeriler (Azerbaycan Azerileri), Hırvatlar ve Sırplar ve İsrailliler ve Filistinliler. Bunların hepsi de aynı toprakları paylaşan, veya aynı toprak parçası üzerinde hak iddia eden etnik gruplardır. Türk-Yunan yüzleşmesi ise başka bir paradigmadır. Türk-Yunan ilişkisi diğer etnik çatışmalarla belli ortak unsurlara sahip olsa da, kendine özgü bazı unsurları vardır. Büyük grup fenomenini anlamak için herhangi bir etnik çatışmayı incelemek yararlı olacaktır, ama aynı zamanda her durumun tek tek ele alınması gerektiğini de biliyoruz. Örneğin, her tüberküloz vakasında Koch basilini buluruz, ancak hastalığın doğası hasta bireylerin her birinde farklı görünüm alacaktır -demek ki ayrıca bireyin kendine özgü iç ve dış koşulları göz önünde bulundurulmalıdır. Benzer şekilde, büyük grupların kimliklerini incelerken her grup için tarihten gelen zihinsel temsiller de anlaşılmalıdır.

Etnisite

Etnisite ölçülebilir bir şey olmasa da varlığını hissettirir ve ta-

[9] Kuşkusuz, paylaşılmış rezervuarlarla yoğunlaşan (kondansasyon) ve 'Biz' ve 'onlar' dikotomisinin ve bununla ilintili önyargıların billurlaşmasını kolaylaştıran başka, daha karmaşık psikolojik süreçler vardır (Volkan, Vamık D., 1988, 1992; Thomson, J. Anderson; Harris, Max ve Volkan, Vamık D., 1993).

nımı kolay bir şey olduğu izlenimini uyandırır. Türkler ve Yunanlılar belli yönlerden birbirlerinden farklı ve ayrı oldukları, ve bazı yönlerden benzer olduklarında öyle ısrar ederler ki etnisitenin bir tanımını yapmak ve etnik farklılıkların nedenlerini ayrıştırmak zor değilmiş gibi durur. Oysa gerçekte, çoğu akademisyenin kabul edebileceği tek bir etnisite tanımını bulmak olanaksızdır. Tıpkı ulusçuluk gibi etnisite de, incelendiği disipline göre alanı ve gücü değişen bir terimdir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında bu iki terim farklı anlamlar kazandı ve bugüne dek değişmeyi sürdürdüler. Dahası, bir grubun etnisite veya ulusçuluğunun doğası, değerleri ve hatta simgeleri grubun tarihi boyunca sürekli değişir.

Birçok toplumbilimci etnisiteye bir tanım getirme sorunuyla boğuştu. Max Weber etnisite konusunda, 'nesnel bir kan bağı olsun olmasın ortak atadan' gelenlerde 'öznel inanç'tan söz eder.[10] Bir avukat ve siyasetbilimci olan Horowitz, Weber'in kavramına 'etnik aidiyetin, tanınmış bir akrabalığın gerektirdiği yüz-yüze etkileşimin sınırlarını aşması için asgari bir ölçek gerektirdiğini' ekler ve sözlerine şöyle devam eder, '*Bu şekilde ele alındığında etnisite kolaylıkla renk, dil ve dinle farklılaşmış grupları kapsar; "kabileler", "ırklar", "uluslar" ve "kastlar"ı bünyesine alır.*'[11] Psikanalitik yönelimli bir antropolog olan Stein'ın belirttiği gibi: '*Kişisel ve toplumsal kimliğin bir göstergesi olarak etnisite doğası gereği bir kategori değil, bir düşünce modelidir.*'[12] Horowitz ve Stein'a katılıyoruz; bu kitapta büyük politik gruplara yapıştırılması gereken yaftayı saptamaktan çok, büyük politik süreçlerle ilgileniyoruz.

Bazı yazarlar etnisite ve ulusçuluk kavramlarını hep bir arada kullanırken, bazıları bu iki kavramın ayrılmazlığım göstermek için 'etnonasyonalizm' terimini kullanırlar. Ne ki etnisite ve ulusçuluğa fenomenolojik bir yaklaşım bu kavramlarla bağlantılı dinamik güçleri olduğu kadar, bunlara yatırılmış ve bazen çok yoğunlaşabilen duyguları açıklamaktan da uzaktır. Tarihçi Boyd C. Shafer, insan faktörüne odaklanır. Shafer, Jean Piaget'nin 6 ile

[10] Weber, Max (1968), s.389.
[11] Horowitz, Donald L. (1985), s.53.
[12] Stein, Howard F. (1990b), s.1-2.

10 yaş arasındaki çocukların vatanseverliği ana-babalarından öğrendiği yolundaki bulgusunu aktardıktan sonra, kişinin ülkesine duyduğu sevginin ve yabancılara karşı hissettiği nefretin öğrenilmiş duygular olduğunu öne sürer ve devlet şeklinin, ekonomik örgütlenme, eğitim, aile-içi eğitim ve propagandanın bu duyguları etkilediğini söyler.[13]

Etnisite ve ulusçuluğu bu denli 'sıcak' yapan nedir? Yunanlıları Türklerle ve Türkleri Yunanlılarla aşırı uğraşmaya iten nedir? Kişinin kendilik duygusu neden etnik veya ulusal grubunun konumuna göre yükselir veya düşer? Neden kişinin etnik duyguları bir kez yerleştikten sonra, özellikle de ergenlik geçidinin ardından, bunları değiştirmek bu kadar zor -hatta bazen olanaksızdır? Neden belli koşullarda etnik kimliklerimizi değiştirmektense ölmeye razı oluruz? Niçin politik ve/veya askerî baskılar yoğunlaştıkça büyük bir grup kimliğine daha da sıkı tutunuruz? Neden kendimizi tanımlamak için paylaşılmış 'ötekiler'e (düşmanlar) gereksinim duyar gibiyiz?

Bu düşünceleri bir adım ileriye götürmek için statik/fenomenolojik etnisite veya ulusçuluk anlayışından, psikodinamik formülasyona geçmeliyiz. Gerçek dünya sorunları (yani politik, ekonomik, hukukî veya askerî) gözlenebilir, hatta ölçülebilirler. Hepsinin ötesinde, bize saldıran düşmanlar da gerçektir, değil mi? Ancak psikanaliz bize gerçek dünya sorunlarının psişik gerçekliğin sorunlarıyla iç içe geçtiğini, ve birinin sürekli olarak diğerini etkilediğini öğretir. Bu psikolojik fenomenlere karşı içsel istekler, duygular, algılar, fanteziler, beklentiler ve savunmalar çevreyle etkileşir ve kişinin psişik yapısının gelişmesini ve değişmesini etkiler.[14] Çocuğun gelişmekte olan kendi (self) ve diğerleri duygusu ve ego işlevleri üzerine yapılan psikanalitik araştırmalar aracılığıyla çocuk-anne (veya onun temsilcisi) ortamına (kısıtlı bir çevre) ilişkin erken yaşantıların, çocuğun psişik yapısını şekillendirmede anahtar olduğunu giderek daha çok fark ediyoruz.[15] Çocuğun genetik potansiyeli, fizyolojik yetileri, ailenin,

---

[13] Shafer, Boyd C. (1976).

[14] Freud, Sigmund (1923); Hartmann, Heinz (1939).

Greenspan, Stanley (1989); Emde, Robert (1991).

eğitimin ve kültürün etkisi ve bunların yanı sıra besleyici ('iyi') ve travmatik ('kötü') yaşantıları çocuğun psişik yapı taşlarını oluşturmak üzere anne-çocuk etkileşimleri 'kanalı'ndan geçer. Etnik gruplarda da gerçek dünyadan gelen belli unsurlar ilk önce anne-çocuk kanalından geçer, bu yüzden de gruptaki bütün çocuklar tarafından paylaşılır. Ayrıca aynı gruptaki çocuklar dünyaları genişleyip, babalar ve öğretmenler gibi onlara grubun gelenekleri ve göreneklerine uygun tepkiler veren diğer önemli bireylerle ilişki kurmaya başladıkça başka ortak deneyimler de kazanırlar. Buradan yola çıkarak Stein'ın bir etnik grubun düşmanlarının 'ne "yalnızca" projeksiyonlardan ibaret, ne de "yalnızca" gerçek' oldukları yolundaki sözlerini daha iyi kavrarız.[16] Düşmanlar her ikisidir. Bizi öldüren düşman gerçektir, ama aynı zamanda kendi grubumuzdaki insanlar tarafından desteklenen paylaşılmış projeksiyonlarımızın bir rezervuarıdır.

Etnisite ve bununla bağlantılı grup etiketleri, büyük bir grubun diğer büyük bir grupla barışta, ya da daha önemlisi çatışmada etkileşimi olmaksızın, herhangi bir insan dramında bir 'güç' halini alamazlar. Amacımız bu gerçek dünya sorunlarının etkisini küçümsemek değil (hepsinin de bir diğeri üzerinde derin etkileri vardır), ancak kronik bir hal alan psikolojik sorunların etnik çatışma olaylarında baskın olabilecekleri giderek açıklık kazanmaktadır, tıpkı genelde Ortadoğu ve özelde Türk-Yunan ilişkilerinde olduğu gibi.

Zamanın Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat 1977'de İsrail Parlamentosu'nda (Knesset) Araplarla İsrailliler arasında uzun süredir var olan sorunların yüzde yetmişinin psikolojik olduğuna inandığını söylediğinde bütün dünyayı şaşırtmıştı. Sedat'tan önce, 1974'te Türk ordusu Kıbrıs'a çıkartma yaptığında Türkiye'de Başbakan olan Bülent Ecevit, Türk ordusunun Kıbrıs'a müdahalesinden tam çeyrek yüzyıl önce Londra'da bulunduğu sırada yazdığı bir şiirde, Türklerle Yunanlılar arasındaki psikolojik faktörlerin önemine dolaylı göndermede bulunmuştu. Şiirde, her iki tarafa karşı, birçok Türk ve Yunanlının paylaştığı çelişkili (ambivalan) duygularını tanımlıyor:

[16] Stein, Howard F. (1986), s.248.

sıla derdine düşünce anlarsın
yunanlıyla kardeş olduğunu
bir rum şarkısı duyunca gör
gurbet elde İstanbul çocuğunu

türkçenin ferah gönlünce küfretmişiz
olmuşuz kanlı bıçaklı
yine de bir sevgidir içimizde
böyle barış günlerine saklı[17]

Seçilmiş Travmalar ve Seçilmiş Zaferler

'Seçilmiş travma' terimini, bir grubun üyelerinde başka bir grubun üyeleri tarafından aşağılanmışlık ve mağdur edilmişlik şeklinde yoğun duygular uyandıran bir olay anlamında kullanıyoruz. Elbette bir grup mağdur edilmeyi ve buna bağlı olarak benlik değerini yitirmeyi 'seçmez', ne var ki olayı psikolojize ve mitolojize etmeyi -sürekli bu konuda kafa yormayı- 'seçer'.

Grup travmatik olayın duygusal anlamlarını (ruhsal temsiller) ve duygusal incinmelere karşı ruhsal savunmaları kimliğinin özüne çeker, ve bu incinmişlik ve utanç biçimindeki ruhsal temsilleri ve bunlara karşı savunmaları yılmadan kuşaktan kuşağa aktarır. Seçilmiş travmaların ve bunlara karşı savunmaların ruhsal temsilleri, etnik kimliğin yaşamsal belirteçleri halini alır. Bir travma bir kez seçilmiş travma haline geldikten sonra, bununla ilgili tarihsel doğrular önemini yitirir.[18] Olayın ve bununla ilişkili savunmaların ruhsal temsilinin grubun etnik kimliği üzerinde oynadığı merkezi rol en önemli konuma oturur. Genellikle majör bir seçilmiş travma geçmişten ve gelecekten buna benzer travmalarla yoğunlaşır.

[17] Ecevit, Bülent (1976). s.76-9.

[18] Volkan, Vamık D. (1991,1992) ve Volkan, Vamık D. ve Harris, Max (1993a). Yahudiler Soykırımı anımsarlar, Navajolar 1864'teki 'Uzun Yürüyüş'ü, Meksikalılar ve Guatemalalılar 500 yıl önce topraklarının İspanyollar tarafından fethini, ve Sırplar Osmanlı idaresi altında İslamiyeti kabul eden Bosnalı Slavların 'ihanetini' anımsarlar. Anılar halk dilinde açıkça korunabildiği gibi, hâlâ boyunduruk altındaki halkların durumunda olduğu gibi, üstü kapalı formlarda da korunabilir. Sözgelimi yerli halkın İspanyol istilasına karşı protestoları Meksika, Guatemala ve Peru'da remi olarak Katolikliğin gelişini kutlayan halk dansları ve oyunlarda eyleme dökülür, bunlar aslında örtük biçimde İspanyol fatihlerin yenilgisini canlandırmaktadır (Harris, Max [1992]).

Yas, kayıp veya değişikliğin başlattığı zorunlu bir insan tepkisidir.[19] Sevilen biri ölürse, bir yas süreci yaşamamız zorunludur. Yas tutmada başarılıysak değişiklikleri ve kayıpları kabul eder, yeni iç ve dış gerçeklikler benimser ve yaşamımızı sürdürürüz. Ortak bir kayıp veya değişiklik yaşayan bir grubun üyeleri de tek tek bireyler gibi yas tutmalıdır. Bir grubun etten kemikten oluşmuş bir organizma gibi olduğunu iddia etmiyoruz, ancak grubun bireyleri büyük olaylara karşı ortak tepkiler gösterecektir. Sözgelimi, Challenger 7 veya Meksika depremi gibi felaketlerin ardından düzinelerce sevimsiz fıkra ortada dolanır oldu. Fıkraların 'yaratılması' grup yasının başlangıcıydı. Fıkralar olayın üzücü etkilerini tersine çeviriyor ve sağkalanların ortak suçluluk duygusunu ortadan kaldırıyordu. Büyük kayıplar olduğunda sağkalanlar, akrabaları, dostları ya da yok olup gitmiş diğer önemli insanlardan daha uzun yaşamış olmaktan ötürü bilindışı bir suçluluk hissederler. Olayın etkisine bağımlı olarak, toplum ortak bir yas görevini yerine getirmek (yani törenler, yasal işlemler, sanat ve şarkılarda olayın anısını yeniden canlandırmak) için yollar bulacaktır. Doğanın yol açtıklarının aksine, politik ve askerî açıdan küçük düşürücü felaketlerin yasını tutmak daha güçtür.[20]

1864 yılında gerçekleşen bir olay, seçilmiş bir travmanın nasıl evrildiğini gözler önüne serer. New Mexico'da, Kit Carson'ın önderliğindeki ABD askerleri yerleşimlerini yakıp yıkınca yaklaşık sekiz bin Navajo Kızılderilisi yersiz yurtsuz kalmıştı. Kızılderililer New Mexico'daki Sumner Kalesine dek üç yüz mil yürümeye zorlanmışlar ve burada dört yıl zalim koşullar altında hapsedilmişlerdi; yürüyüş sırasında ve sonrasında bu insanların iki bin beş yüzü ölmüştü. Bu yürüyüş 'Büyük Yürüyüş' olarak bilinir. Charlottesville gazetelerinden birinde muhabir olan David A. Maurer o yörede Navajo Kızılderilileriyle bir proje üzerinde çalışmakta olan iki rahiple, Neal Knight ve Harold L. Bare, Sr. ile röportaj yaptı. Rahipler Maurer'e birçok Navajo Kızılderilisi için Kit Carson ve adamlarının yaşamlarını yerle bir ettiği 1864'te zamanın durmuş gibi göründüğünü aktardılar. Rahip Bare şu sözleri söylüyordu: '*Kızılderililer bana "Uzun Yürüyüş"ü anlatıyorlar-*

[19] Freud, Sigmund (1917).

[20] Volkan, Vamık D. (1992).

dı, ilk başlarda önceki gün olmuş bir şey hakkında konuştuklarını sanmıştım. Yüz yirmi beş yıldan bile daha uzun süre önce olmuş bir şeyden bahsettiklerini kavradığımda gerçekten afalladım... kızılderililer için "Uzun Yürüyüş" sabah güneşin doğması kadar gerçektir.'[21]

Bir bölgedeki toprakların bir düşmana teslim edilmesi gibi politik ödünlerin (bu tür bir ödün her iki tarafa da yararlı bir barış getirecek olsa da) kabul edilebilir hale gelmesi için, yas sürecinin tamamlanması genellikle gereklidir. Ancak belli koşullarda yas tutmak çok zor olabilir. Mağdur edilmiş olan grup kendini yas tutamayacak kadar aşağılanmış veya kızgın hissedebilir. Katılan gruplardan biri çeşitli nedenlerle kendini yas sürecini tamamlayamaz durumda bulduğunda, bu olay seçilmiş bir travmaya evrilir. Seçilmiş travma için yas tutamamak o grubun toplumsal ve politik ideolojilerini etkiler. Bu şekilde, etnik kimlik tarih boyunca evrilir.

Bir seçilmiş travma bir kuşaktan diğerine aktarıldıkça işlevini değiştirebilir, ya da daha yakın bir travmayla bağlantılandırılarak yeni bir duygusal güç kazanır. Afrikalı-Amerikan gençlerde ergen gebelikleri, şiddet ve psikosomatik bozukluklar (anoreksiya nervoza gibi) üzerine yaptığı çalışmada Maurice Apprey, kölelik seçilmiş travmasının işlevini değiştirmiş olduğunu öne sürer. Ona göre, Birleşik Devletler'de siyahların beyazlar tarafından mağdur edilmesi, kendine zarar verici bir davranış şeklinde içselleştirilmiştir, bu sayede siyah ergenler etnik kimliklerinin bir parçası olarak, atalarının seçilmiş travmasını bilinçdışı etkilerle yeniden göz önüne sererler.[22]

Bir grubun seçilmiş travmasıyla bağlantılı ortak zihinsel savunmalar mutlak güçlü hal aldığında, paradoks biçimde seçilmiş travmanın yeniden etkinleştirilmesi grubun kendilik değerini yükseltebilir. Her yeni kuşağın bireyleri atalarına yapılanları onarmak ve kendilerini grubun kimliğinin bir parçası haline gelmiş olan aşağılanmışlık yükünden kurtarmak için bilinçli ve bilinçdışı bir arzuyu paylaşıyor olabilirler. Çok çeşitli törensel dışavurumlar gözlenebilir (törenler veya politik atmosfer uygun olduğunda gösteriler, sanatsal yaratılar ve benzerleri). Ayrıca bi-

[21] Mauer, David A. (1992).

[22] Apprey, Maurice (1993); Apprey, Maurice ve Stein, Howard (1993).

linçdışı düzeyde işleyen, önyargıları özellikle körüklediği için politika ve uluslararası ilişkileri etkileyen başka dışavurum şekilleri de vardır.[23] Sözgelimi seçilmiş bir travmanın yasım tutamama ve buna karşı ortak ruhsal savunmaların evrilmesi, büyük grupların toplumsal ve politik ideolojilerini etkileyecektir. Aslında, 'Biz yeterince acı çektik. Artık başkaları bize olan borçlarını ödemeliler' diyen bir tutum yaratılır. Bu, kendinde hak gören bir ideolojiyi kucaklayan yeni bir kuşağın oluşmasına yol açabilir.[24]

Geçmişteki travmaların ruhsal temsillerinin yası tutulamadığında en sık karşılaşılan sonuç çeşitli arındırma ayinlerinin yerleşmesidir. Travmatik olay sona erdiğinde bile, grup olayla ilişkili sorunları çözememişse düşmanla olan bağ korunacaktır. Özellikle de büyük grup bir zorbanın etkilerinden kendini kurtardığında, statüsündeki değişikliğe büyük bir kin duyabilir. Grup düşmanı kirli olarak görmüşse, kendini temizleme gereksinimi duyacaktır. Bu uygulama zararsız olabileceği gibi, zararlı hale de gelebilir. Bir grup yas tutamadan yeni statüsünü benimsediğinde, geçmişteki 'yaralı' kimliğinin yerine geçecek 'yeni' bütünlüklü bir kimlik edinmek için bütün 'yabancı' unsurlarından kurtulmaya çalışır.[25] Grubun güçsüzlükten kurtulamadığı bazı durumlardaysa insanlar kurban olma kaderlerine boyun eğermiş gibi durabilirler.[26]

[23]Grupların geçmişte veya bugün aldıkları yaraların çeşitli politik ideolojilerin oluşmasında tek temel olmadıklarını açıklamalıyız. Bazen bunlar bir liderin bilinçli (çoğunlukla da bilinçdışı) olarak kendi intrapsişik dramlarını tarihsel ırklararası veya uluslararası arenalarda canlandırma çabalarından evrilirler.

[24]Moses, Raphael (1990).

[25]Estonya bağımsızlığını ilan ettikten kısa sure sonra Estonya'da çalışmakta olan hekimlere en az 1.500 Estonca sözcük konuşabiliyor olmaları koşulu getirildi. Estonyalı olmayan (Rus) hekimler mesleklerini bırakmaya ya da çekirdek gruba asimile olmaya zorlanıyorlardı. Etnik temizlik bilinen arındırma törenlerinin abartılı ve habis bir şeklidir. Etnik temizlik Bosna-Hersek'te mağdur edilen Müslümanlara uygulanmıştı; burada yaşananlar etnik temizliğin nasıl olup da soykırım şeklini alabileceğini göstermektedir. Montville, Joseph V.'nin (1991) de göstermeye çalıştığı gibi, belli koşullarda çeşitli etmenler bir araya gelerek soykırımın gerçekleşebileceği bir atmosfer yaratırlar.

[26] Buna örnek: Çağdaş Ermeni liderlerin demeçlerini okuyup, öz eleştirilerine tanık olanlarda, Ermenistan'da son yetmiş beş yıldır Ermenilerin mağdurluğu 'idealize' etmelerine izin veren paylaşılmış bilinçdışı bir mazoşistik ideolojinin gelişmekte olduğu izlenimi uyanmaktadır (Libaridyan, G.J.1991).

Seçilmiş bir travma söz konusu olduğunda, grup John E. Mack'ın 'mağdur edilmenin egoizmi' dediği ilkeye tutunur. Bu, birinin düşmanının kayıplarına karşı hiç eşduyum (empati) yapmaması veya çok az eşduyum göstermesi fenomenidir, 'karşı tarafın mağduriyeti de yadsınamayacak kadar büyük, hatta kendisininkinden daha büyük olduğunda bile... Eşduyum eksikliği, diğer bir deyişle kişinin düşmanca duygular beslediği ulusal bir grubun bireylerinin yaşadığı sıkıntıları kavrama yoksunluğu, sürmekte olan savaşın merkezî bir caydırıcı gücünü ortadan kaldırır.'[27] Yeni bir çatışma -savaş veya benzeri bir durum- geliştiğinde, halihazırdaki düşmanın zihinsel imgesi seçilmiş travmadaki düşmanın imgesiyle bulanır. Yeni düşman gerçekten de özgün düşmanın torunları olabileceği gibi, aralarında hiçbir bağlantı olmayabilir de.

'Seçilmiş zafer' bir grubun bireylerinde, diğer grubun bireyleri karşısında yoğun bir başarı elde etmişlik veya haklı bir zafer kazanmışlık duygusu uyandıran bir olaydır. Seçilmiş zaferler bir grubun şu anki benlik değerini yükseltme hizmeti görürler, ve tıpkı seçilmiş travmalar gibi ağır biçimde mitolojize edilmişlerdir.[28] Bu olaylar da grubun kendi (self) kimliğinin parçası haline gelir ve kolay kolay elden bırakılmazlar. Grubun benlik değerini desteklemek için seçilmiş zafer tekrar tekrar canlandırılır. Belli durumlarda, seçilmiş zafere layık olmak veya bunu 'yeniden yaratmak' üzere grubun ortak sadizm ve mazoşizmini destekler. Hem seçilmiş zaferler, hem de seçilmiş travmalar çocuk tarafından anne sütünü içer gibi içe atılır (introjeksiyon) ve büyüdükçe, ana babasından duyduğu öyküler, bayramlar ve tarih dersleri aracılığıyla bu içe atım sürdürülür. Bunlar etnik kimlik duygusunu sarsılmaz biçimde şekillendirirler. Seçilmiş travma ve seçilmiş zaferin kuşaktan kuşağa aktarımı çocuğun olaya ilişkin öyküler işitmesi, kitaplar okuması ve benzerlerinden daha fazlasını gerektirir. Bu aktarım, çocuğun önemli figürlerle ilişkileri çerçevesinde, ve psikanalistlerin 'özdeşim' (identifikasyon) dedikleri düzenek aracılığıyla çoğunlukla sessiz biçimde gerçekleşir.[29]

[27] Mack, John E. (1979), s.xvi.

[28] Örneğin İngilizler, D-Day'i (İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'ya asker çıkarma günü/ç.n.); Yahudiler, Makabiler (İ.Ö.2.yy; Suriye'den dinsel baskılara karşı ayaklanmanın lideri olan Yahudi ailesi/ç.n.) dönemini anımsarlar.

[29] Volkan, Vamık D. (1991); Volkan, Vamık D. ve Harris, Max (1993a).

Etnik Çadırda Sallantı

Bireyin benlik değeri ve etnik kimliği kaçınılmaz olarak iç içe geçmiştir.[30] Bir etnik grubun başarısı o gruptaki bireylerin moralini yükseltirken, etnik kimliklerine yönelik bir saldırı canlarını yakar. On dokuzuncu yüzyıl başlarındaki Yunan Bağımsızlık Savaşı kahramanlarından biri olan General Makriyannis kaleme aldığı anılarında bu görüşü açıkça destekleyen bir yorum yapar: *'Ülkemi her şeyden çok seviyorum. Biri bana gelip de ülkemin ilerleyeceğini söylerse, iki gözümü de oymasına bile razı olurum. Çünkü ben sakat olsam da, ülkem iyi ise bu beni besler; ülkem hastaysa, isterse on gözüm olsun ben bir sakat olurum.'*[31]

Etnik kimlik, spor karşılaşmaları gibi enerjik, ancak normalde barışçıl yarışmacı törenler yoluyla, ya da kişinin kendi grubunun beslenme tarzı, giysileri, simgeleri ve kültürel dokusunu başka bir grubunkilerden daha fazla benimsemesiyle uyuma yönelik olarak ifade edilebilir. Ancak belli durumlarda uyumu bozacak kadar güçlü bir hiddet ve şiddet şeklini de alabilir. Bunu anlamak için çocukluktan itibaren bir bireyin üzerinde iki kat giysi olduğunu düşünün.[32] Yalnızca bireye ait olan ilk kat 'çamaşır', üzerine tam oturur. Bu onun kendi (self) kimliğidir. İkinci kat 'giysi' birçok bireye sığınak olan gevşek bir örtüdür. İsterseniz buna büyük bir bez çadır diyelim. Bu, bireyin grup veya etnik kimliğidir. Seçilmiş travmalar ve seçilmiş zaferler çadırın kumaşına dokunmuştur ve çadırı ayakta tutan direkler grubun liderleridir. Onların esas rolü, seçilmiş travma ve seçilmiş zaferlerin anılarını ve duygusal anlamlarım canlı tutarak ve grubun komşularıyla ilişkilerini düzenleyerek grubun kimliğini ve kendi otoritelerini korumaktır.

İkinci giysi katı, etnik kat, bizi anne ya da diğer bir bakıcı gibi korur. Bu daha önce sözü edilmiş olan ortak 'iyi' rezervuardır. Etnisite söz konusu olduğunda bu çadırın altındaki bütün bireyler, ister kadın ister erkek, eşittirler. Bireyler diyelim ki Yunanlıysa, Yunanlılıkları toplumsal statü veya refah düzeyi gibi faktörlerden etkilenmez. Grubun bütün üyeleri grubun Yunanlılığı-

30 Mack, John E., (1983), s.xvi; Volkan, Vamık D. (1988).

31 Sherrard, Philip'de geçiyor (1979), s.55.

32 Volkan, Vamık D. (1992); Volkan, Vamık D. ve Harris, Max (1993a).

nı eşit derecede paylaşır. Çadır sağlam ve dengeli kaldığı sürece grubun bireylerinin buna dikkat etmeleri gerekmez. Etnik kimliklerini sürekli prova etmek veya kanıtlamak gereği duymaksızın gündelik yaşamlarını sürdürürler. Ancak çadır sallanır veya yerinden oynarsa bu dikkat çeker ve çadırın altındaki bütün bireyler bunu yeniden sağlamlaştırmaya çabalar hale gelirler. Bu koşullarda grup kimliği bireysel kimliklerin önüne geçer. Belli 'kültürel yükselticiler'[33] sözgelimi efsaneler, söylenceler, bayraklar, yiyecekler, şarkılar, danslar ve diğer gelenekler her iki giysi katını, yani birey ve grup kimliklerini, korumak üzere törensel biçimlerde kullanılırlar.

Ne var ki, bir lider tarih arenasında kendi kişisel dramını eyleme dökmek zorunda kalabilir, bu sırada da çadırı sarsabilir. Çadır ayrıca komşu bir grubun tutum ve davranışlarıyla da sallanabilir. Sözgelimi o komşunun grubun çadırına yansıttıklarıyla; hasım bir etnik grubun üyelerinin yönetimindeki hükümetin duyarsızlığıyla; ekonomik değişikliklerle; doğal afetlerle; Çernobil gibi insan elinden çıkma afetlerle; daha birçok gerçek dünya sorunuyla. Burada psikolojik ve gerçek dünya sorunları iç içe geçer, grup daha çok stres yaşadıkça, ne olursa olsun kendi kimliğini korumaya daha çok azmeder. Kimlik kaybı -çadırın çökmesi veya lime lime edilmesi- korkusu psikolojik ölüm korkusudur. Bu öyle büyük anksiyete yaratır ki fiziksel ölüm bile yeğlenebilir. Bir sonraki bölümden başlayarak Türklerin ve Yunanlıların etnik çadırlarını inceleyeceğiz; kumaşın dokusuna ve destek direklerine odaklanacağız.

---

[33] Mack, John E., (1979)

II. Bölüm

TÜRKLERDEN ÖNCE ANADOLU

Tarihin akışını değiştiren önemli olaylar genellikle politik güç merkezlerinden uzakta gerçekleşir. Arşidük Francis Ferdinand'ın 1914'te Viyana, Londra, Paris, Berlin ya da St. Petersburg'dan uzakta, Saraybosna'da suikaste kurban gitmesi; Kolomb'un 1492'de Yeni Dünya'ya ulaşması; ve Vaseo De Gama'nın 1498'de Madrid ve Lizbon'dan çok uzaklaşarak Afrika'nın çevresini dolanması bunlardan bazılarıdır. Benzeri bir olay da Ağustos 1071'de Doğu Anadolu'da gerçekleşti. İmparator IV. Romanos Diogenes'in (Romen Diyojen) komutası altındaki Bizans ordusu, Alp Arslan'ın Selçuklu ordusuyla, biri Hıristiyan, diğeri Müslüman iki liderin tahtlarının bulunduğu Konstantinopolis ve Bağdat'tan yüzlerce kilometre uzakta, Malazgirt yakınlarında karşılaştı.[34] Romanos Diogenes ordusuyla Konstantinopolis'den ayrılırken amacı Anadolu'yu Türkmenlerden korumaktı. Abbasîlerin elindeki halifeliği Şiî Büveyhoğulları'nm egemenliğinden kurtaran Tuğrul Bey'in önderliğindeki ortodoks (sünnî) Selçuklu Türkleri 1055'te halifenin sadık müritleri haline gelmişlerdi. Kendilerine İslam dünyasının kalbinde bir yer edinmeye kararlı olan Selçuklular, yağma ve çapulculuğun askerî bir eylemin haklı sonu olduğuna inanan Türkmen askerlerine iş edindirmek zorundaydılar. Böylece Türkmenler Anadolu'ya yönlendirildi.

Doğu Anadolu'daki tebasının kendilerini 1059 yılında ta Sivas'a kadar dayanmış olan Türkmen akınlarından kurtarması yolundaki canhıraş taleplerine yanıt olarak Bizans imparatoru büyük bir orduyla Anadolu'ya yürümeye karar verdi. Planı Selçuklu Türklerine Armenia'da (Ermeni yurdu-Ermenistan) saldırmaktı. Bu sırada, 1063 yılında amcası Tuğrul'un yerini almış olan Alp Arslan'ın komutasındaki Selçuklular, Abbasîlerin Şiî düş-

---

[34] Malazgirt Türkiye'nin doğusunda, Van Gölü ve Ağrı Dağı yakınlarındaki bölgededir.

manları olan Mısırlı Fatimîleri yenme çabasındaydılar. Bizanslıların saldırı tasarılarını öğrenen Alp Arslan ordusunu kuzeye, Anadolu'ya çevirdi.

Savaşın kesin tarihi ve yeri hâlâ tam olarak saptanamamış olsa da,[35] sonuç tartışma götürmezdi. Selçuklu Türkleri, bizzat Bizans İmparatoru'nu tam bir yenilgiye uğratmışlardı. Ancak Alp Arslan zaferini kötüye kullanmadı. Bir bedel karşılığında imparatoru serbest bıraktı. Bu bedel, son elli yılda Bizanslıların ele geçirdiği bütün önemli sınır noktalarının geri verilmesi ve gelecekte aralarında bir ittifak kurulacağı sözüydü. Batı kanadında barış sağlandıktan sonra Alp Arslan, Karahanlılarla savaşmak üzere Orta Anadolu'ya yöneldi. Malazgirt'te Türk tarihine adını altın harflerle yazdıran Alp Arslan'ın ölümü yurdundan çok uzakta, bir savaş esirinin elinden oldu. Malazgirt sonrası Anadolu'ya gelince, yayla yalnızca Türkmen akınlarına açılmakla kalmadı, sonunda kalıcı olarak yerleştikleri yer de burası oldu. Binlerce Türkmen, aileleri, atları ve sürüleriyle taze otlakların bulunduğu bu yeni topraklara geldi. Irak ve İran'ın sıcağı ve kuraklığına kıyasla Anadolu, yeni gelmekte olan Türkmenlere daha konuksever bir ortam sunuyordu.

Yunan Göçleri

Selçuklu Türklerinin geldiği sıralarda Anadolu'da egemen dil Yunanca'ydı. Toros Dağları önceki yüzyıllarda Arap akınlarına karşı etkili bir set oluşturmuştu. Emevîler ve Abbasîlerin elinde Verimli Hilal'i baştan sona, dilde Araplaştıran, dinde İslamlaştıran çifte süreçler, Suriye'yi Bizans'tan ayıran dağlarda kesintiye uğramıştı. Sonuç olarak Anadolu yaylasının dili Grekçe, dini Hıristiyan kalmıştı.

Aslında Yunanca, Bronz Çağın sonunda Miken İmparatorluğu'nun çöküşüyle Batı Anadolu sahillerine doğru hız kazanan Yunan göçleriyle birlikte bölgeye gelmişti. Gemilerle Ege Denizi'ni aşarak İ.Ö. 1200'den sonra bu bölgeye gelen Yunanlılar

[35] Yunanlı tarihçi Attaleiates'in şahsi tanıklığını inceledikten sonra Friendly, Alfred (1981) karşılaşmanın ya 24 ya da 25 Ağustos'ta, ayın tan ağarmadan hemen önce ince bir hilal olduğu günde gerçekleştiğini belirtir. Türk akademisyenler savaşın gününü 26 Ağustos olarak tayin ederlerken bazı Avrupalı tarihçiler de 19 Ağustos'u öne sürerler.

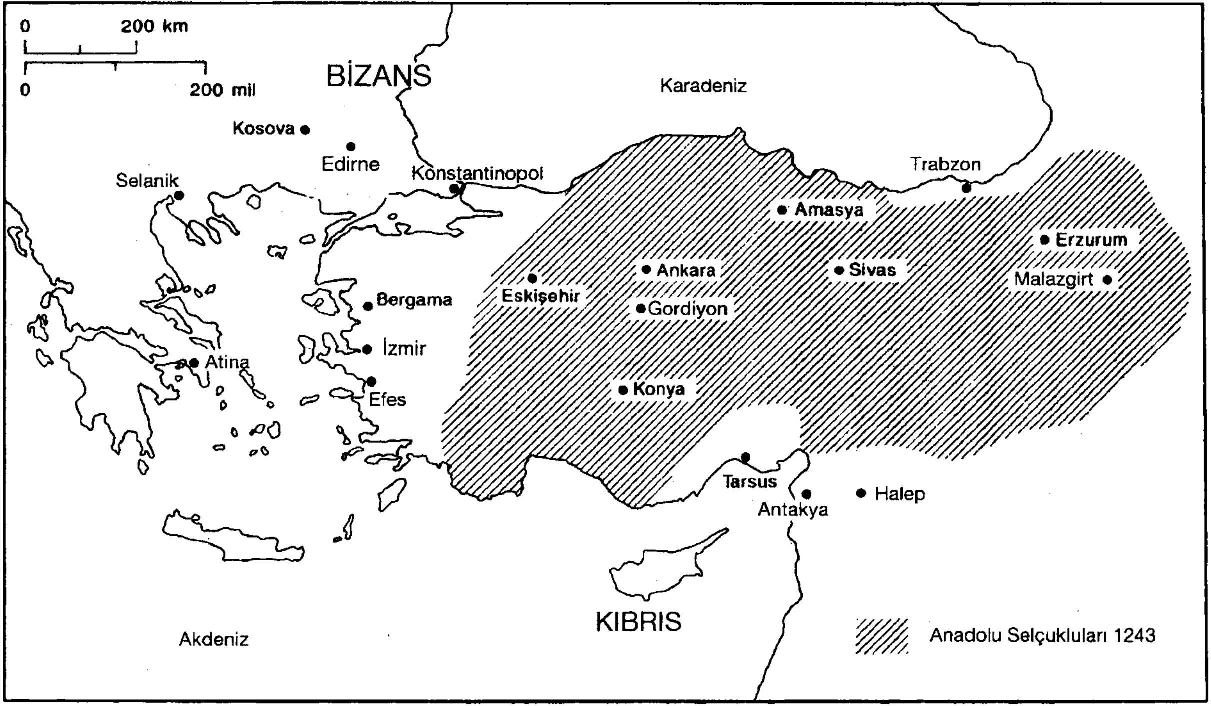
bölgede herhangi bir merkezî otorite bulunmadığım görmüşlerdi. Romalıların verdiği adla Grek dediğimiz insanlar, aslında kendilerine Helen diyorlardı. En önemli iki unsuru ortak dil ve ortak din olan ortak bir kültürle birbirlerine bağlıydılar. Kuzey Peloponnes'ten (Mora yarımadası) sürüldükten sonra kendi siyasî ortamlarını kurup yerleşme süreçlerini tamamlamaları birkaç kuşak almıştı. Yerleştikleri bölgeye İonya adını verdiler, kendilerine de İonlar. İ.Ö. V. yüzyılda Herodot, İonya'da on iki şehir bulunduğunu kaydetmiş, ama sayılarının çok daha fazla olması pekala da mümkün. Ephesus (Efes) ve Miletus (Milet) bölgenin önde gelen şehirleriydi. Kurulduklarında liman kenti olmalarına karşın, yüzlerce yılda gerçekleşen doğal jeolojik süreçler onları ilk besleyen denizden çok uzaklaştırmıştı.

İonlara komşu olarak bu kıyılara yerleşen iki Yunanlı grup daha vardı; kuzeyde Aioller (Eolyalılar), güneyde Dorlar. İonların çağdaşı olan Aiollerin Yunanistan anakarasının doğu bölgelerinden geldikleri söylenir.[36] Dorlar İ.Ö. 900'den sonra, Rodos ve Kos'taki köprübaşı mevziîlerini bırakıp anakaraya geçtiler. Önde gelen şehirlerinden biri Halikarnassos'tu (Bodrum). İonlar kuzeye ve kuzeydoğuya doğru yayıldılar. Smyrna'yı (İzmir) Aiollerin elinden aldılar ve kısa sürede Çanakkale Boğazı boyunca koloniler kurdular. En önemli başarıları Milet şehriydi. Bu şehir daha sonra kendi kolonicilerini dışarı gönderir oldu, bunlar Marmara Denizi çevresinde yerleşimler kurdular. Kuzeye doğru yayılan İonlar çok geçmeden Yunanistan'daki Megara'dan gönderilmiş Dorların kurduğu kolonileri karşılarında buldular. Marmara Denizi ile İstanbul Boğazının buluştuğu Byzantium'da (İstanbul) bir koloni kurduktan sonra Yunan kültürünü Karadeniz bölgesine doğru iten, İonların yanı sıra işte bu Megaralılardır. Karadenize Pontus adını verense İonlardır. Enginliğine bakarak 'açık deniz' anlamına gelen bu adı vermişler.[37] İ.Ö. 500'e gelindiğinde bütün Karadeniz sahili Yunan ticaret ve tarım yerleşimleriyle dolmuştu. İonların Anadolu yaylasına sızmaları Küçük Asya'daki diğer büyük güç olan Frigler tarafından engelleniyordu. Friglerin başkenti Gordion'du.

---

[36] Cook, J.M.(1963).

[37] Cook, J.M.(1963).

Harita 2: Anadolu Selçukluları (1243)

Yayladaki kerestelik ağaçların bolluğu ve sürüleri için güzel otlakların varlığıyla zenginleyen Frigler doğudan Kimmerlerin saldırısına uğrayana kadar gelişmeyi sürdürdüler. Kimmerler, İskitler tarafından Orta Asya'dan sürülmüşlerdi. İskitler İ.Ö. sekizinci yüzyılda Halys (Kızılırmak) ve Euphrates (Fırat) nehirleri arasında kısa süre egemen olmuşlar, sonraki elli yıl içinde de batıya akınlar yaparak Gordion'u ele geçirmişlerdi. Daha sonra Gordion'u yeniden alsalar da, artık Küçük Asya politikasında önemli bir faktör olmaktan çıktıkları için Friglerin gücü büyük ölçüde azalmıştı.

Küçük Asya'nın güney kıyılarında, batı sahillerinde yaşanan bu aktif kolonileşme sürecinden eser yoktu. Burada sıradağların varlığı iç kesimlere girişi engelliyordu. Yalnızca iki yerde yerleşim olanaklıydı, biri Antalya çevresinde, diğeri de bu kara kütlesinin doğu ucunda.

İ.Ö. altıncı yüzyılda Küçük Asya özellikle İ.Ö.561'de Lydia tahtına çıkan Kroisos (Krezüs-Karun) yönetimindeki Lydialılar (ki Yunanlı değillerdi), ve Persler olmak üzere, yeni güçlerin doğuşuna sahne oldu. Kroisos, Kyros'un (Kiros) idaresindeki Perslere saldırdı, ancak Kyros onu Küçük Asya'ya dek kovaladı ve başkenti Sardeis (Sart) önünde yenilgiye uğrattı. Akamenidlerden olan Kyros daha önce, İ.Ö. 549 yılında Med İmparatorluğu'nu ele geçirmiş, sonra da Lydia'yı ülkesine katmıştı. Lydia askerden arındırılmış ve Sart, Pers İmparatorluğu'nun batı kanadının merkezi haline gelmişti. Bundan sonra Persliler Küçük Asya'da ellerinden geldiğince çok sayıda Yunan kolonisini fethetmeye giriştiler. En önemli istisna Milet olmak üzere, Küçük Asya'daki Yunanlılar kısa sürede Pers yönetimine girdi. Bağımsızlıklarını kaybetmeleri, Küçük Asya'daki İon başarılarının sonunu haber veriyordu.[38]

Kyros, imparatorluk hazinesine (genellikle altın olarak) vergilerini gönderdikleri sürece imparatorluğundaki farklı milletten insanlara Asurlu atalarının yaptığı gibi ağır baskılar yapmıyordu. Satraplık (eyalet valiliği) sistemine geçmek isteyen Kyros, buna hazırlık olarak imparatorluğun yönetimini merkezî olmaktan çıkardı ve yeni boyunduruğuna giren halkların kendi kültürlerine

[38] Cook, J.M.(1963).

ve kurumlarına saygı gösterdi. Onun ölümünden sonra Medler ve Babilliler bağımsızlıklarını yeniden elde etmeye çalıştılar, ancak Dareios (Darius-Dârâ) tarafından yenilgiye uğratıldılar (İ.Ö.522-486). Kendine 'Kralların Kralı' unvanını yakıştıran Dareios imparatorluğunu doğuda İndüs Nehri ve batıda Makedonya'ya kadar genişletti. Dareios satraplık sistemini yerleştirerek imparatorluğu her biri bir prens veya bir soylu olan bir satrap tarafından yönetilen yirmi eyalete böldü.

Belki de, İskit muhalefeti karşısında Perslerin Makedonya'da kalıcı olarak yerleşmeyi başaramamasından yüreklenen Küçük Asya'nın batısındaki İon şehirleri yöneticilerine başkaldırdılar ve Sart'ı yakıp kül ettiler. Laurium'da büyük gümüş yataklarının keşfedilmesi sayesinde hatırı sayılır bir siyasî ve ticarî güç haline gelmiş olan Atina, Küçük Asya'daki Yunanlılara yardım etse de, zafer Perslerin oldu. Artık Atina intikam almaya ant içmiş bir Pers İmparatorluğu'yla karşı karşıyaydı.

Pers Savaşları

Tanrıların insanlarla etkileşim içinde olduğu ve insanoğlunun bütün erdemlerini ve çılgınlıklarını (epik boyutlarda olsa da) gösterdikleri bir din ve dil temelinde, başlıca işlevi elemeği sağlamak olan kölelik (Atina'nın en zengin olduğu dönemde nüfusun yüzde yirmi beşinin köle olduğu tahmin ediliyor) sisteminin desteklediği Yunan kültürü, şimdi Pers İmparatorluğu'yla ihtilafa düşmüştü. Yunanlıların Perslere yönelik husumeti etnik bir düşmanlığın izlerini taşıyordu.

Dareios'un imparatorluğu Arî dilini konuşuyordu ve dinleri Zerdüşttü. Zerdüştlük iyiliğin tanrısı (ışık) ve kötülüğün tanrısı (karanlık) arasındaki çatışmaya düalistik bir vurguyla karakterizedir. Işık tanrısına tapanlar için ölümden sonra sonsuz yaşam olacaktı. Persler donanmalarını Atina'ya gönderdiğinde, bu inanç da sınanmış oldu. İlk başlarda Yunanlılar için işler yolunda gitti. Pers donanması İ.Ö. 492'de Athos Dağı yakınlarında bozguna uğratıldı, ve iki yıl sonra Marathon Savaşı'nda yeniden kurulmuş olan donanma bir kez daha darmadağın edildi. Bundan on yıl sonra, Persler bir sonraki girişimlerinde kralları Kserkses I komutasında büyük, belki seksen bin kişilik bir orduyla Trakya'ya

çıktılar. Kara savaşının aslı Isparta'da oldu ancak sarkaç, Termopüller'de Yunanlıları yenen Persler lehine dönmüştü. Korint'e geri çekilen Yunanlılar bundan sonra donanmalarını Salamis körfezine yığdılar ve burada Kserkses'in gemilerine karşı müthiş bir zafer kazandılar. Donanma desteğinden yoksun kalan Kserkses'sin orduları ertesi yıl Yunan anakarasında yenilgiye uğradı ve donanma Mykale'de ezici bir darbe daha aldı.

Temelde Pers Savaşları sona ermişti. Yunanlıların zaferlerini Küçük Asya'daki benzer kazammları izledi ve Persler anayurtlarına geri çekildiler. Böylece Küçük Asya, bir yanda Avrupa'nın en uç noktası, diğer yanda da Asya'nın başlangıcı olarak ikili bir konum kazandı. Büyük klasik Yunan çağı işte bu zaferlerin doğurduğu coşkunun kanatlarında yükseldi. Ölümsüz yer ve insan isimleri bu çağla birlikte anılır -Atina ve Isparta, Sokrates, Platon, Aristoteles, Herodotos ve Thukidides bunlardan ancak birkaçıdır. Bu debdebeli dönem İ.Ö. dördüncü yüzyılın ikinci yarısında diğer bir dünya fatihi tarih sahnesine çıkana dek sürdü.

İskender ve Helenizm

İskender! Adı bile insanlık tarihinde bir dönüm noktasını temsil eder. İskender Makedonyalı II. Filip'in oğluydu. II. Filip, İ.Ö. 359 yılında krallığı birleştirme ve genişletme girişimlerine başlamış ve sonraları tek hükümdar haline gelmişti. Tepeden tırnağa silahlanmış atlılar, son derece uzun mızrakları bulunan ve sık saflarla yürüyen falankslar (phalanx-falanj) ve ağır kuşatma silahlarıyla Filip, İ.Ö. 355 yılında Atina'ya karşı dokuz yıl sürecek olan bir savaşa girdi ve sonunda orta Yunanistan'ın denetimini ele geçirdi. İ.Ö. 336'da Filip, gerileme devrindeki Pers İmparatorluğu'nu Küçük Asya'dan çıkartma ümidiyle doğuya harekât hazırlığındayken suikaste kurban gitti. Onun arkasından oğlu İskender tahta çıktı.

Neredeyse pervasızlık derecesinde cesur olan İskender, Aristoteles'den yıllarca dersler almış, politik açıdan yaratıcı ve başkalarının onayını tutku derecesinde isteyen (özellikle de onun aracılığıyla kendisinin Akhilleus'un torunu olduğunu öne sürdüğü annesinin onayını) birisiydi ve kendini bir imparatorluk yaratmaya adamıştı. İ.Ö. 334'te ordusunu Küçük Asya'ya yöneltti. İs-

kender Gordion'daki Gordiyon Düğümü'nü çözüp kâhinin sözleri uyarınca Asya Fatihi unvanını aldıktan sonra, on yıl sürecek ve onu ta Hindistan'daki İndüs Nehri vadisine kadar götürecek olan bir fetihler döneminin kapılarını açtı. Sürekli savaş alanında olmaktan usanan askerleri onu yurtlarına dönmeye zorladılar. Dönüş yolunda, büyük olasılıkla sıtma olan bir hastalık kaptı ve İ.Ö. 323'te Babil'de öldü.

İskender'in fetihleri ve başarıları muazzam boyutlardaydı. Yunanistan anakarasının dışında İonya'dan ta Hindistan'a kadar Yunan kültürünü yaydı. Yaşamı boyunca elde ettiği başarılar büyüktü büyük olmasına, ama İskender'in, ve onun ölümünden sonra genellikle generalleri veya onların çocuklarının yönettiği eyaletlerde Yunan kültürünün yayılması daha da büyük bir başarıydı. Tarihçiler Yunan kültürünün bu şekilde yayılmasına Helenizm ve sonuçta ortaya çıkan kültüre de Helenistik kültür adını verdiler. Bu Helenleştirme sürecinde özellikle etkili olan hanedanlar Antiokheia'dan (Antakya) yönetilen Seleukoslar ve Kleopatra'nın İ.Ö. 30 yılındaki ölümüne kadar Mısır'da egemen olan Ptolemaioslardı. Seleukoslar Baktria'dan Afganistan'a ve İran'dan Küçük Asya'ya uzanan İskender İmparatorluğu'nu egemenliklerine almışlardı.

Helenistik çağda Yakın Doğu'da Yunanca yalnızca resmi devlet dili olmakla kalmadı, bir uçtan öbürüne halkın çoğunluğu da bu dili konuşur oldu. Dönemin politikası kolonileşme, yani Yunan kökenli insanların getirilmesi ve Yunanlılar tarafından çok sayıda şehir kurulmasıydı. Amaç, oralarda yerleşik insanların Helenleştirilmesiydi. Bu yeni şehirler, özellikle de Küçük Asya'dakiler klasik Yunan tarzından uzak, ileri derecede gelişkin bir kendinin farkındalık ve bağımsızlık duygusuyla kuruluyordu. Seleukoslarda yönetim otokratikti ve Perslerin satraplık sistemini sürdürüyorlardı. Küçük Asya'nın İon sahilleri yakınındaki Pergamon (Bergama) gibi yerlerde entelektüel yaşamı besleyenler Attalosoğulları'ydı, Yakın Doğu'daki diğer yerlerde de Yunanca canlı tutuluyor, eklemeler yapılıyor ve kuşaktan kuşağa aktarılıyordu, ancak eski yenilikçi ve yaratıcı ruhtan eser yoktu. Yunan kültürü Yakın Doğu'nun ezelden beri var olagelen Doğu mirasıyla karışıyordu ve ortaya çıkan Helenistik uygarlık İskender'in as-

kerlerinin yerli kadınlarla toplu evliliklerinde ilk işaretlerini verdiği gibi, Doğu ile Batı'nın simgesel evliliğini içeriyordu.

Romalılar ve Hıristiyanlık

Helenistik uygarlık Romalıların ilerleyişine kadar Yakın Doğu'da tek hakim güçtü. İ.Ö. ikinci yüzyıl ortalarından başlayarak Kıbrıs'ın ilhak edildiği İ.Ö. 58'e dek Roma hakimiyeti Küçük Asya dahil olmak üzere Yakın Doğu'ya yayılmayı sürdürdü. Artık Roma Mısır'dan Karadeniz'e kadar Yakın Doğu'yu etkili biçimde denetimine almıştı. Helenleştirme süreci, Roma İmparatorluğu'nun kanat gerdiği barış döneminin de katkısıyla, Roma egemenliği sırasında da sürdü. Muazzam toprakları olan derebeyliklerin gelişmesi, genellikle askerî denetimi ele geçirme entrikalarını içeren güç savaşımları, devrimler ve suikastler (Julius Sezar'ınki dahil) ile karakterize olan Roma'nın iç tarihi bu bölümün konusu değildir, yalnızca Yakın Doğu açısından Roma egemenliğinin Küçük Asya kıyılarından Yakın Doğu ve içerilere yayılmayı sürdürdüğünü söylemekle yetinelim.

Roma egemenliğinin yayılmasında son derece önemli unsurlardan biri de Verimli Hilal'de Yahudilerle karşılaşmalarıdır. Yahudiler İ.Ö. 142'de bağımsızlıklarını yeniden kazanmayı başarmışlar, ancak İ.Ö. 63'te bu bölgede Roma yetkesini yeniden kuran Pompeius'a bir kez daha kaptırmışlardı. İşte bu dünyevî olayların içinde Hıristiyanlık kök saldı. İ.S. 26 yılında Pontius Pilatus, Judea (Güney Filistin) valisi olarak atandığında, kader ağlarını örmüştü. Nasıralı İsa'ya karşı dinî Yahudi mahkemesi tarafından küfür suçu işlediği gerekçesiyle verilen, İ.S. 33 yılında İsa'nın çarmıha gerilmesiyle sonuçlanacak olan cezanın infazına göz yuman kişi işte odur. İsa Mesih'in öğretileri havarilerinden oluşan küçük bir grup tarafından canlı tutuldu ve daha sonra doğu Akdeniz bölgesinde bu yeni din üzerine vaazlar vermek üzere birçok yolculuk yapan Tarsuslu Aziz Pavlos tarafından yayıldı. Yeni din, köken aldığı Yahudilikten İsa'nın kutsal olduğu inanıyla ayrılıyordu ve bu inan bizzat Roma'da kök salmaya başladı.

Konstantinopolis ve Bizans İmparatorluğu

Sonraki üç yüzyıl boyunca Hıristiyanlık, sonuncusu İ.S. 303'te Diokletianus tarafından başlatılan olmak üzere, birçok kereler

ağır zûlümlere uğradı. Konsantin (ki 342'de Roma İmparatorluğu'nu yeniden birleştirerek tek hükümdar haline gelmişti) Hıristiyan olduktan sonra Hıristiyanlığın talihi döndü. Kendi kişiliğinde yeni kiliseyle Roma İmparatorluğu'nu birbirine bağladı. Yeni yaratısını Roma'da bunca yaygın olan putataparlıkla ilişkilendirmekten kurtarmak için imparatorluğun merkezini taşıdı. Karadeniz'in sularının, daha sonra Çanakkale Boğazı'ndan Ege'ye, en sonunda da Akdeniz'e ulaşmak üzere Marmara Denizi'nin sularıyla karıştığı İstanbul Boğazı'nda eski bir Yunan kolonisi olan Byzantium'un yıkıntıları üzerine kendi adını taşıyacak olan yeni başkenti, Konstantipolis'i inşa ettirdi.

Roma'nın dördüncü yüzyılda geçirdiği kültürel ve dinsel krizden yeni bir Hıristiyan, Yunan ve Doğu kültürleri sentezi doğmuştu ve buna Bizans deniyordu. Yeni Roma, Mayıs 330'da resmen ilanının ardından, bu yeni siyasî-dinî düzenin merkezi haline geldi. Hem doğu-batı, hem de kuzey-güney ticaret yolları üzerinde bulunan Konstantinopolis zenginleşecek ve kuruluşu imparator Konstantin'in en büyük başarılarından biri olarak anılacaktı.

Bizans hükümeti çabucak merkezî, bürokratik bir hükümet haline geldi. Başta büyük ölçüde Pers olmak üzere, şarkî modellere dayalı giderek daha otokratikleşen bir imparator-tanrı vardı. Konstantinopolis'de 381 yılında ikinci kilise Konsülü toplandığı sıralarda, kentin piskoposu, ya da patriki kıdem olarak hemen Roma piskoposundan sonra geliyordu, bu da şehrin yarım yüzyılda kazandığı statünün bir göstergesiydi. Hâlâ üzerinde tam fikir birliği sağlanamayan önemli bir nokta da devletin kiliseden daha üstün mü tutulacağı, yoksa kilisenin devletin cismanî yetkesinin dışında mı kalacağıydı. Aynı sıralarda Theodosius'un resmi kararıyla, 392'de putataparlık Katolikliğe karşı son savaşını kaybetmişti. Beşinci yüzyılda Bizanslıların başına dinsel sorunlardan daha çok dert açan, amansız Germen kabileleriyle, Batı cephesinde Alarik'in komutasındaki Vizigotlar ve orta Tuna bölgesinde Hunlarla ilişkilerdi.

Kültüre gelince, Roma İmparatorluğu Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra, entelektüel merkez olarak putatapar Atina'nın yerini Konstantinopolis almıştı. Latince hâlâ imparatorluğun resmî dili olmasına karşın, imparatorluğun doğu kısımlarında halk arasında yaygın dilin Yunanca olduğu gerçeği Theodosius II'nin 425 yılında Konstantinopolis'te gerçekleştirdiği yeni yüksek okul dü-

zenlemelerinde açıklık kazanmıştı. Latince öğretmek üzere on üç öğretmen atanırken Yunanca öğreteceklerin sayısı on beşti.[39]

Teodosius II ayrıca kendi adını taşıyan klasik hukuk kitabının (*Codex Teodosianus/Teodosianus Yasası*) yazılmasını ve Konstantin tarafından yaptırılmış özgün duvarın dışına taşmış olan şehri korumak üzere Konstantinopolis surlarının inşasını da sağlamıştı. Kodeks Latince yazılmıştı ve Roma İmparatorluğu ve Batı Avrupa'da hukukunun nasıl yürütüldüğünü belirleyen başlıca gereçlerden biri haline geldi.

Bir zamanlar kilise birlikleri konsülü tarafından çözülmüş olduğu sanılan dinsel sorunlar can sıkıcı biçimde var olmayı sürdürüyordu. 451 yılında dördüncü konsül Kalkedon'da Monofizitlik sorununu ele almak üzere toplandı. Yani İsa Mesih'in bir mi yoksa iki niteliği mi olduğu sorusu. Konsül ikinci konsülün verdiği kararı tam tersine çevirerek, İsa'nın iki niteliği olduğunu doğruladı. Hizipleşme giderek sertleşti ve Suriye ve Mısır'ın doğu eyaletleri kesin biçimde ayrıldılar, böylece yedinci yüzyıldaki Arap Müslüman istilalarının başarılı olması için elverişli bir zemin hazırlanmış oldu. Beşinci yüzyıl ayrıca Balkanlarda Slav varlığının giderek artışına ve aynı zamanda ilk Hun (Türk dilleri ailesinden bir halk) istilalarına tanık oldu.

Bizans kültürü dördüncü yüzyıldan altıncı yüzyıla uzanan bir zaman yelpazesi içinde üç etkinin yavaş yavaş birleşmesinden doğdu. Bunlar Hıristiyanlık, Helenizm ve Şark etkisiydi.[40] Bu kültürel sentez çalışması İmparator Justinianus tarafından, batıda Germen boylarına, doğuda Perslere karşı neredeyse durmaksızın yaptığı savaşlar zemininde hayata geçirilmişti. Justinianus ayrıca kendisine kalıcı bir konum kazandıran hukuk çalışmalarıyla da uğraştı. Onun emriyle 529-533 yılları arasında, hukuk öğrencilerine kılavuz olmak üzere tasarlanmış, Roma hukukunun büyük bir özeti olan (*Codex Justinianus*) *Yasa* (*Code-düstür*) ve hukuk el kitabı, *Kurum* yaratıldı. Bu eserlerin tümü de Latinceydi ve gündelik yaşamda kullanışlı olmalarına büyük katkıda bulunacak tarzda, çok sayıda yorum ve açıklama içeriyorlardı. Justinianus Roma hukukuyla, Hıristiyanlık ve Şarktan ağır biçimde etkilenmiş olan Doğu uygulamaları arasında uzlaşmanın yolunu açmış oldu.

[39] Vasiliev, A.A. (1952).
[40] Vasiliev, A.A. (1952).

Justinianus'un savaşları, imparatorluğa ağır ekonomik zorluklar getirdi. Hazine tamtakırdı. Perslerle uzun süredir devam eden savaşlar Byzantium'u hem parasal hem de askeri olarak zayıflatmıştı. Aynı biçimde Persler de zor duruma düşmüştü. Ne Bizanslılar ne de Persler İslam'ın Verimli Hilal ve İran yaylasına doğru ilerleyişine direnmeyi başaramayacaktı.

Tarih Justinianus'u savaşlarından ziyade izlediği siyasetle anımsar. O, Bizans imparatorunun hem İmparator hem de Papa, yani hem dünyevî hem de uhrevî bütün meselelerde en üstün kişi olarak kabul edilmesini öngören bir kavram olan *Sezaropapizm*in özgün örneğidir.[41] Karısı Theodora'nın etkisiyle Justinianus Monofizitlerle yeniden uzlaşmanın yollarını aradı, ancak kiliseyi ortak bir politika çevresinde birleştirmeyi başaramadı. Hıristiyanlığı yayma amacıyla, putataparlığın son kalesi olan Atina felsefe okulunu 529'da kapattırdı, ancak Yunanca öğrenim açısından bu hareketinin sonuçları özellikle de Küçük Asya'da felaket olacaktı.

İçeride, Justinianus yerel kodamanlar ve kilisenin elinde büyük topraklı yurtlukların (malikâne) yükselişiyle doğan ekonomik zorluklarla karşı karşıyaydı. Çok sayıda büyük yurtluğa el koymasına karşın, diğer birçok alanda olduğu gibi bunda da kalıcı bir zafer elde edemedi. Justinianus'un reform yapmayı umduğu diğer iki alan vergilendirme ve devletteki rüşvetti. Savaş vergilerin etkin biçimde toplanmasını ve dürüst, yozlaştırılamaz devlet memurlarının varlığını zorunlu kılmıştı. Elbette her ikisinde de başarısız oldu -rüşvet aldı yürüdü ve vergi geliri düştü. Köylüler iyice fakirleşmişti. Tüm bu güçlüklere karşın Justinianus şanını sürdürecek kalıcı bir anıt bıraktı. 537 yılının Noel Günü ibadete açılan, adını aldığı azize adanan Aya Sofya Kilisesi.

Justinianus 565 yılında öldü ve halefleri de dinî, askerî veya iktisadî sorunlar karşısında ondan daha başarılı olamadılar. İtalya'da Lombardlar, Kuzey Afrika'da Berberîler ve Yunanistan'da da temelde eskilerin Helenlerine son verecek olan Avar idaresindeki Slavların saldırısı altında, önemli askerî bir reform gerçekleşti ve sivil idareden (hem iktisadî, hem de yargısal) sorumlu olacak askerî bir yönetici, yani bir genel valilik unvanı doğdu. Ravenna'da ve Kartaca'da birer valilik kuruldu. Bu yapıdan *the-*

41 Vasiliev, A. A. (1952).

ma denen, taşra idareleri örgütlenmesi ortaya çıktı, ve bunlar Bizans İmparatorluğu'na taze bir soluk getirdi.

Bizans İmparatorluğu'nun sınırları Kuzey Afrika, Mısır, Filistin, Suriye ve Irak'ta Araplar, Yunanistan'da Slavlar ve Balkanlarda (diğerlerinin yanı sıra) Bulgarlar tarafından sürekli daraltıldı ve sonunda ellerinde yalnızca çekirdek, Küçük Asya kaldı.[42] Savaş süregen bir hâl alınca, imparatorluğun sivillerin güdümündeki hükümeti sorunlarla başa çıkamaz oldu. İlk önce genel valilik, sonra da hemen onun ardılı olan *thema* örgütlendi ve sivil hükümet askerî vali veya *strategos*un idaresinde bir sıkıyönetime girdi. İmparator Maurice'in daha önceki çalışmalarını temel alan bu sistem Heraklius'a atfedilir.

Heraklius idaresinde (610-641) Bizans İmparatorluğu iki unsurun öne çıktığı klasik şeklini aldı. Bunlar Yunan dili ve Ortodoks kilisesiydi. Yunanca devletin resmî dili haline geldi, çeşitli kültürel ve etnik birikimlerden gelen halklara ortak bir miras bırakmış oldu. Bu, tarihteki Hellas'a herhangi bir yakınlık beslemeksizin gerçekleştirilmişti -Bizanslılar artık yazı ve konuşma dili olarak Yunancayı kullanan Romalılar olarak kaldılar. Dinle ilgili konularda devlet Kalkedon (Kadıköy) Konsülü'nün görüşünü destekliyordu. Bu görüş, İsa Mesih'in tek ilahî niteliği olduğunu öne süren monofizit görüşün aksine, onun ilahi olduğu kadar insanlıkta da eksiksiz olduğu ve iki niteliği olan Mesih'in karışıklık veya değişiklik, bölünme veya ayrılma olmaksızın, her bir niteliğinin tek bir Kişi ve tek bir Tözde birleştiği idi.[43] Ne o tarihlerde ne de sonraları bu iki bakış açısını uzlaştırmak mümkün olamadı.

Bizans İmparatorluğu'nun varlığına Sasanîlerden sonraki tehdit Araplardan geliyordu. Araplara çok fazla toprak kaybedilmişti, ancak Anadolu içlerine kadar girmiş ve iki kez Konstantinopolis'i kuşatmış olmalarına karşın Araplaştırma ve Müslümanlaştırma şeklindeki çifte süreç Toros Dağları'nda durdurulmuştu. Anadolu, Yunanca konuşan, Hıristiyan bir yer olmayı sürdürüyordu. Anadolu, *thema* yapısının Ermenistan, Anadolu ve Bizans *thema*'ları şeklinde örgütlenmesi sayesinde korunuyordu. Her *thema*, orada yaşayan köylüleri ve askerleri besleyen yiyeceklerin yetiştirildiği ve devlete vergi ödeyen komünlerde bir araya gelmiş hür

[42] Jenkins, Romilly (1966).
[43] Jenkins, Romilly (1966), s.25.

köylülerden oluşuyordu. Ailenin başı ya da en büyük oğlu askere alınıyordu, göreve çağrıldığında, ki bu sık sık oluyordu, kendi silahlarını ve atını getirmek ve uygun eğitimi almak kendi sorumluluğundaydı. Dokuzuncu yüzyıl başlarında halifeliğin iç zayıflıklarına rağmen, Arapları Anadolu'dan kovmak için ayrıca II. Leo ve oğlunun çetin bir mücadele vermeleri gerekmişti.

Büyük Konstantin'in başta olduğu zamanlardan dokuzuncu yüzyıl başına dek geçen sürede Roma dünyası kendini Romalıların imparatoru tarafından yönetilen, Konstantipolis'in bu dünyanın merkezi olduğu tek bir varlık olarak kabul ediyordu. İmparator, İsa'nın yeryüzünde ete kemiğe bürünmüş haliydi ve siyasî birlik ve Hıristiyan ortodoksluğu korumak şeklinde ikili bir görevi vardı.[14] Bu üniter görüş 800 yılında imparator olan ve Konstantinopolis İmparatoriçesi İrene ile evlenerek Roma dünyasını yeniden bir araya getirmeye çalışan Charlemagne (Şarlman) tarafından az daha yıkılıyordu. Ancak bu gerçekleşmedi. 802'de İrene bir gaspçı olan Nikeforos tarafından tahtından indirildi. Üniter bir Roma dünyası kavramı, Bizans modeline dayanarak batıda kendi imparatorluğunu kuran ve Konstantinopolis İmparatoru'yla eşitliğini ve papalıktan bağımsızlığını ilan eden Frank Kralı Charles tarafından yıkıldı. Bu iki imparatorun yanında bir üçüncüsü, Roma'daki Papanın kimliğinde ortaya çıktı ve papalığın herhangi bir imparatordan daha üstün olduğu iddiasını güçlendirmek için bu iç zayıflık dönemini kullandı. Üstünlük kavgası yerine, ruhen Latinleşen batı kilisesiyle Yunanlaşan doğu kilisesi arasında yavaş yavaş bir ayrılık doğdu. Tıpkı imparatorluk gibi, kilise de ikiye ayrılmıştı.

Konstantinopolis'te bir dizi beceriksiz imparatorun zayıflattığı saray her şeye karşın imparatorluğa yakışır bir ihtişam görüntüsünü koruyordu. Bu iktisadî olarak, özellikle Küçük Asya'daki eyaletlere büyük yük oluyordu. Köylüler askeriye ve bürokrasinin üst kademelerinin güç savaşma gömüldüğü başkentle giderek daha fazla ihtilafa düştüler. Yüksek rütbeli askerî figürler, taşra eyaletlerindeki yurtluklar ve önceleri buralarda özgürce toprak sahibi olan halk üzerindeki denetimlerini arttırdılar. Bu asker kökenli toprak ağaları, iç evlilikler yaptılar ve eski *thema* sisteminin antitezi olan bir aristokrasi oluşturdular. *Thema*lar

[14] Jenkins, Romilly (1966)

yerel düzeyde devleti besliyor ve önemli boyutta savaş gücü sağlıyorlardı, ancak artık ciddî bir gerileme içindeydiler. İşte bu zeminde Türkler Anadolu'ya sızmaya başladılar ve nihayet Bizans imparatoru'nu 1071'de Malazgirt Savaşı'nda yenilgiye uğrattılar.

Malazgirt'in ardından, Konstantinopolis'ten örgütlenmiş, büyük bir askerî direnç gelmeyince -büyük ölçüde II. Basil'in 1025'teki ölümünden sonra bürokratik kurumun askerî kurumları sistematik olarak yıkmış olduğu gerçeğinin sonucu olarak- Türkler, Türkleştirme ve Müslümanlaştırma şeklindeki ikili çabalarının verdiği gayretle, Küçük Asya'daki fetihlerine başladılar. Onlardan önce Araplar ve şimdi Türkler için Küçük Asya Rum'du, yani Romalıların ve Bizanslı Yunan ahalinin toprakları anlamında. Bölge nüfusunun büyük çoğunluğu tarafından kullanılan dil yavaş yavaş Türkçe ve din İslam haline geldi. Dokuzuncu yüzyıldan sonra Konstantinopolis'teki seçkin bürokrasi, din ve ordu merkezli tebanın dili Latincenin yerine geçen Yunanca haline gelmişti. Ayrıca on birinci yüzyılda, 1045'te yeniden açılan Konstantinopolis Üniversitesi'ndeki öğretimde bir rönesans yaşanıyordu, ancak Yunancanın ve kırsal kesimde Yunanca eğitiminin durumuna ilişkin bilgilerimiz daha sınırlı. Anadolu ilk önce kıyılarda Helenleştirilmiş, Helenizm ancak daha sonraları yarımadaya yayılabilmişti. Anna Comnena başkent için bile şöyle yazmış: '*İmparator Basil Porfirogenitus zamanından İmparator Monomachus zamanına gelinceye dek çoğunluk tarafından ihmal edilmiş olmakla birlikte, lisan üzerine çalışmalar tümden ölüp gitmemişti.*'[45]

Anadolu'da, imparatorlar tarafından savunma amaçlı bir önlem olarak kırsal kesime yeni halkların yerleştirilmesi süreci, Yunanca'nın tek yerel dil olma özelliğini etkilemiş olsa gerek. Nüfusun yeniden oluşturulması için Yunan kökenli olmayan halkları, özellikle de yedinci yüzyıl sonunda Anadolu'ya kalabalık halde taşınmış olan Slavları ve Ermenileri kullandılar. Anadolu nüfusunun kalabalıklığı ve Türk istilası arifesinde buradaki dilsel durum konularında ne kaynaklar ne de akademisyenler yeterince açık olabiliyor ya da görüş birliğine varabiliyorlar.[46]

---

[45] Hussey, J.M. (1937), s.37.

[46] Vacalopoulas, Apostolos E. (1976).

MALAZGİRT'TEN KONSTANTİNOPOLİS'E

İlk Karşılaşmalar

Anadolu'da ilk olarak on ikinci yüzyılda Selçuklu Devleti'ni, sonra da on üçüncü yüzyılda Osmanlı Beyliği'ni kuracak olan halk Türklerdi. Türk sözcüğünün anlamı bilinmiyor,[47] ancak yazılı kayıtlarda Türklerden ilk bahis İ.S. altıncı yüzyıl Çin ve Bizans kaynaklarında geçer. Türkçe dil olarak Ural-Altay diye bilinen dil ailesine mensuptur, bu da Türkleri linguistik olarak Fin-Ugur kavimleriyle, yani Finler, Macarlar ve Moğollarla akraba yapar.[48] Bu açıdan Türkler beşinci yüzyılda Attila egemenliğinde Avrupa'da kurdukları imparatorlukla hafızalardan silinmeyen Hunlarla akrabadırlar. Türkler Orta Asya'da Sir-i Derya'dan Sibirya'ya, Altaylar'dan Volga nehirlerine uzanan bir imparatorluk kurdular. Göçebe olan ve geçimlerini koyun ve develerden kazanan Türkler, askeri üstünlüklerini at üstünde gi-

[47] Çin Seddi'nin kuzeyinde Çinliler tarafından *T'ou Kiu* yani Türk, olarak bilinen kabileler vardı. Bununla birlikte, Cahen, Claude (1968) tarihte bilinen en eski Türklerin (Çin Vakayınamelerine göre İ.Ö. üçüncü yüzyıl) Hunlar olduklarına hemen hemen emindir. Spesifik olarak Türk terimine İ.S. altıncı yüzyılda hem Çin hem de Bizans kaynaklarında rastlanır. Bunlar dilsel bağlantıları olan farklı boylara mensuptular. Eski bir Çin atasözü '*Bir Türk bir kulübede doğar, ama tepelerde ölür*' der (Lamb, Harold, 1940, s.24). Türkler ata binen şaman göçebelerdi. Türk kadınlar bir taraftan işlemeli ipek elbiseler giyerken, diğer taraftan erkekleri kadar aktif davranırlardı ve konumları onlarınkiyle eşitti. Batıda Türkler için tipik olarak bilinen peçe, harem ve çokeşlilik (modern Türkiye'nin kurulmasından önce) Türkler Müsluman olduktan sonra Araplardan alınmıştı. İ.S. 581 tarihli bir Çin kaynağı (Grousset, René, 1970) eski Türklerin silahlarının oklar, yaylar, mızraklar, kamalar, kılıçlar ve göğüs kalkanlarından oluştuğunu ve sancak gönderlerinde altın bir dişi kurt kafası olduğunu anlatır. Onlar için evren birbiri üzerine yığılan bir dizi katmandan oluşmaktadır. '*On yedi üst katman ışık alemi olan gökleri, yedi veya dokuz alt katman da Karanlık diyarı olan yer altı dünyasını oluşturur. İkisi arasında insanların yaşadığı Yeryüzü bulunur. Gökler ve Dünya gökyüzünün en üst katında yaşayan ve İlahi Gök, ya da Tengri adıyla bilinen yüce bir varlığa itaat ederler*' (Grousset, René, 1970, s.86).

[48] Farklı lehçelerle konuşulan Türkçe'nin geçmişi 5.500 ilâ 8.500 yıllıktır ve günümüzde dünyada en sık konuşulan diller arasında altıncı sıradadır.

derken ok ve mızrak atabilmelerine borçluydular. Önceleri yavaş yavaş, onuncu yüzyıldan itibaren ise daha hızlı olarak batıya doğru göç etmeye başladılar. Bazı gruplar Hazar Denizi'nin kuzeyine doğru giden bir yol izlerken, diğerleri güneye yöneldiler. Bu şekilde Türkler çeşitli isimlerle (örneğin Peçenekler ve Kumanlar) anıldıkları Avrupa'ya ayak basmış oldular. Diğerleri Horasan ve İran'a, Verimli Hilal'e ve Küçük Asya'ya geldiler. Bunlar esas olarak Oğuz boylarındandılar. Selçuklular da tarihte adı geçen yirmi dört Oğuz boyundan en önemlisi sayılan Kınıklar'dandı. Daha sonra Osmanlılar da Oğuz boyundan geldiklerini iddia edeceklerdi.

Yolculukları sırasında Oğuzlar İslamiyet'i kabul ettiler ve Arap alfabesini benimsediler. İslam dünyasının kalbine girmeyi başaran Türklerin öncü kolu, Selçuklular'dan olan, ve 'Irak Türkleri' diye bilinen gruptu. Selçukluların ana kolu (Büyük Selçuklular) liderleri Tuğrul'un komutasında 1030'larda Horasan'a ulaştı ve 1040'da Dandanakan Savaşı'nın ardından bölgeyi Gazneliler'in elinden aldılar. Bundan sonra Tuğrul var gücüyle İslam dünyasında fetihlere girişti ve 1055'te Bağdat'taki halifelik tahtını ele geçirdi. Böylelikle kendini büyük bir göçebe topluluğunun başından sultanlık mertebesine yükseltmiş oluyordu -sultan yetke ve gücünü şeriattan değil, komutası altındaki askeri güçten alırdı.

Halifelik sancağı altında İslam'ın kılıcı rolünü üstlenen Selçuklular, düzenli ordularıyla güneye, Mısır'a doğru yayıldılar. Başıbozuklar olarak da bilinen Türkmenlerse Anadolu'ya yönlendirildiler.[49] Burada, askeri becerilerinin bölgedeki Bizans denetiminin çöküşüyle (Konstantinopolis'te bürokrasi yüzünden

[49] Türk boyları, Karlıklar (karda yaşayanlar), Kırgızlar (verimli tarlalar), Kıpçaklar (çöl adamları) vs. gibi farklı isimlerle tanınıyordu. Burada konumuz Oğuz Türkleri'dir. Tarihsel olarak Oğuz Türklerinin ilk ortaya çıkışları üzerine çelişkiler vardır (Grousset, René, 1970). Uygur ve Oğuz Türklerinin başlangıçta aynı olup olmadıklarını saptamak güçtür. Yine de, Oğuz ismi sekizinci yüzyıla ait kayıtlarda geçmektedir. Oğuz Türklerinin yarı destansı ve yarı tarihsel doğuşları *Dede Korkut Kitabı*'nda bulunabilir. Bu kitap, '*belki yüzyıllar gibi uzun bir zaman diliminde birçok elin eseri olsa gerektir. Bu efsaneleri sayısız ozan çığırmış olsa gerek... ya tek tek öyküler olarak, ya da bir anlatı tarzının birimleri olarak*' (Sümer, Faruk; Uysal, Ahmet E. ve Walker, Warren S., 1972, s. XIX).

ordunun gerilemesi ve Anadolu'da kalmış olan güçlerin Tuna üzerindeki Peçenek tehdidini karşılamak üzere batıya yönlendirilmesi gibi çeşitli nedenlerle) bir araya gelmesi ile Anadolu Türk akınlarına açıldı ve daha önce anlatıldığı gibi, bu 1071'de Malazgirt Savaşı'yla sonuçlandı.

Malazgirt'in ardından Türkmenler Anadolu'ya sökün ettiler. Aşikar Türk tehdidi Konstantinopolis'te birbiriyle kıran kırana savaş halinde olan bürokratik ve askeri hizipler üzerinde bir etki yaratamadı, hatta her biri kendi davalarım desteklemeleri için Türkmen savaşçıları parayla tutma yolunu seçtiler. Bu sıralarda bazı Türk grupları Anadolu'nun her yerinde kendi küçük devletlerini veya beyliklerini kuruyorlardı. Bunlar arasında başları Melik Şah olan Danişmendliler ile, Bağdat'taki Selçukluların tem-

Düzyazıyla birlikte şiir de içeren bu kitap epik temaları ile birbirine bağlanan on iki efsane anlatır. Bütün olarak destan ilk kez on dokuzuncu yüzyılda Dresden Kütüphanesi'nde bulunmuştu, 1950'de Vatikan kitaplığında ikinci bir kopya keşfedildi. Destanın tamamının ilk İngilizce çevirisinin yalnızca yirmi yıl önce çıkmış olması ilginçtir (Sümer, Faruk; Uysal, Ahmet E. ve Walker, Warren S., 1972).Yarı-tarihsel bilgilerimize göre, her birinin başında bir lider olmak üzere bir birlik oluşturan yirmi dört Oğuz boyu vardı. Liderlerin hepsi de yüce.lidere, Hanlar Hanı'na tabiydi. İlk toprakları bugün Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan olarak bilinen bölgeydi. Oğuzlar İslamiyetle onuncu yüzyılda tanıştılar, on birinci yüzyıl sonunda Oğuz Türklerinden büyük kitleler bu dini kabul etmiş durumdaydı. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki öyküler Oğuzların baş düşmanlarının kuzeyde hâlâ şaman olmayı sürdüren Kıpçak Türkleri olduğunu söyler. Oğuzların Kıpçaklar'la savaşta toprak kaybettikleri için batıya ilerlemek zorunda kalmış olmaları kadar, sadece daha verimli topraklar bulmak üzere göç etmiş olmaları da olasıdır. Müslüman Oğuzlar arasında başıbozuklar Türkmenler olarak tanınmıştı. *Dede Korkut Kitabı*'nın daha sonraki basımlarına da temel oluşturacak yeni basımı, Azerbaycan ve Anadolu'nun bazı bölgelerine yerleştikçe Oğuzların düşmanlarının Kıpçaklar olmaktan çıkıp Gürcüler ve Karadeniz kıyısındaki diğer Hıristiyanlar haline geldiğini öne sürer. Belirlenebildiği kadarıyla Selçuklular 985'ten önce diğer Oğuz boylarından ayrılan bir Oğuz boyudur. Sonraları İran'ı ele geçirmiş ve Küçük Asya'ya ilerlemişler. İşte Malazgirt Savaşı'nı kazananlar da bu Selçuklulardı. Grousset, René'ye (1970) göre Selçuklu sultanları kıymetli İran şehirlerini disiplinsiz Selçuklu çetelerinden korumak istiyorlardı, bu yüzden de onları Küçük Asya'ya gitmeleri için yüreklendirdiler. Bu yorum, Anadolu ikinci bir Türkistan halini alırken İran'ın nasıl olup da Türkleşmekten kurtulduğunu açıklar (s.154). Malazgirt Savaşı'ndan kısa süre sonra ele geçirilen Suriye ve Filistin'deki Selçuklu krallıkları Arap karakterini benimsediler ve İran'da kalmış olan Türk nüfus 'ev sahibi' İranlılar tarafından asimile edildiler. Bununla birlikte, bu görüş İran'da çok sayıda insanın Türkçe konuşuyor olduğu ve burada yaşayan milyonlarca Azeri Türk'ün bulunduğu gerçeğine dayanarak yeniden gözden geçirilmelidir.

silcisi olan Kutulmuşoğlu Süleyman Beyin yönetimindeki Türkmenler de vardı. Süleyman, beyliklerinin merkezini Nikaia'da (İznik) kurmuştu, ancak niyeti büyük bir Türkmen ordusu toplayarak geri dönmek ve Bağdat'taki Selçuklu sülalesini yenilgiye uğratmaktı. Böyle bir sefer sırasında 1086'da öldü. Ondan sonra gelenlerin Anadolu'yu kendi başına değerli bir ödül olarak görmeleri için onlarca yıl geçmesi gerekecekti. Daha sonra Türkler Konya'da yerleştiler ve kültürü ve uygarlığıyla Yüce İslam geleneklerini temel alan bir İslam devleti olan Anadolu (Rûm) Selçuklu Devleti'ni kurdular. Camiler, medreseler, kervansaraylar, imaretler, sulama sistemleri, yollar ve köprüler inşa ettiler. *İktâ* (askerlik hizmeti karşılığında tarımsal vergilerden alınan paydan türeyen gelir) dağıttılar ve devlet hizmetine girmeleri için köleleri (*gulamlar*) eğittiler.[50] Yüce İslam kültürü diğer kitaplı (semavî) dinleri de hoşgörüyordu ve Selçuklu Küçük Asya'sındaki yaşam, Türklerle Türk olmayanlar ve Müslümanlarla gayrımüslimler arasında yarı-göbekbağı ilişkisiyle karakterizeydi. Konya, Mevlevîlerin mürşidi (ruhani lideri) olan büyük mutasavvıf (mistik) Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'yi cezbetmişti. Mevlânâ, diğer birçok erdemin yanında, İslam kültürünün dışlayıcılık yerine kucak açıcılığını ve hoşgörüsünü temsil eder. Şöyle der:

İster Arap, ister Rum ister Türk ol
Dilsiz konuşulan dili öğren![51]

Oğlunun (Sultan Veled) ölümünden sonraki yorumu, Mevlânâ'nın yasının Türkler, Rumlar ve Yahudiler tarafından benzer şekilde tutulduğunu gösteriyor:

[50] Cahen, Claude (1968) Küçük Asya'nın Türkleştirilmesinden hayret uyandırıcı bir olay şeklinde söz eder. Tarihin o döneminde insanların yirmi otuz bin kişiden daha kalabalık halde göç edebileceklerine inanmak zordur. En iyimser tahmin iki üç yüz bin kişiyi geçemez. Cahen önemli olanın göçmenlerin sayısı değil, 'halkların ekonomik ve sosyal konumları, ve ayrıca iki halk arasındaki ilişkilerin, özellikle de evlilik ve doğumlar, düzenlenme tarzı olduğunu' söyler (s.144). Bütün ipuçları Anadolu'yu Türkleştiren Selçukluların göçebe olmadıklarını gösteriyor. Bu sürece katılanlar yerleşik insanlardı. Cahen, Claude (1968) on üçüncü yüzyılda Küçük Asya'ya gelen gezginlerin hep oradaki refahtan söz ettiklerini yazar. Haçlılar olduğu kadar Moğol istilasının da etkileri göz önüne alınırsa, Türkleştirilmiş Küçük Asya'nın zenginliğinin göçebelerin eseri olduğuna inanmak olanaksızlaşır.

[51] Schimmel, Annemarie (1992), s.44.

'Şehir halkı, genciyle yaşlısıyla ağlıyor, inliyor, figan ediyordu.
Gerek Türk gerekse Rum köylüler,
Bu yüce insanın mateміyle gömleklerini yırttılar.
'O bizim İsamızdı!' -diyordu Hıristiyanlar.
'O bizim Musamızdı!'- diyordu Yahudiler onun için.[52]

Haçlı Seferleri

Selçuklular, aldıkları toprakların sınırlarını korumak üzere buralarda kimi kısa süre öncesine kadar göçebe yaşamakta olan gruplardan oluşan yerleşimler kurdular. Bunu özellikle gerekli hale getiren, Bizans İmparatoru'nun Dördüncü Haçlı Seferinin yönünü Kutsal Topraklardan Bizans'ın başşehrine doğru değiştiren Latinler tarafından 1024'te Konstantinopolis'ten atılmasıydı. İlk haçlı seferinin ateşini II. Urban 22 Kasım 1095'te Clermont'ta verdiği vaazda yakmıştı. Görünürde seferin amacı Türkler tarafından katliamdan geçirildikleri rivayet edilen doğu Hıristiyanlarını kurtarmaktı. Papanın çizdiği tabloda, iyilikseverlik adına Rumların yardımına koşulacaktı. Haçlı seferi aynı zamanda Kudüs'ü putperestlerin elinden kurtarma amacını güdüyordu. Avrupalıların Türklere vahşi, çapulcu göçebeler ve Hıristiyanlığın düşmanı yaftalarını yapıştırmaları, Kudüs'ün Selçuklular tarafından işgalinden kaynaklanır. Ne var ki, Haçlılar Haziran 1099 başlarında Kudüs'e ulaştıkları sırada burası Mısırlı Fatımiler tarafından Türklerin elinden alınmıştı. Haçlı seferleri aynı zamanda Hıristiyan Batı ve Müslüman Doğu şeklinde Akdeniz dünyasını ikiye bölecekti.

II. Urban vaazlarında haçlı seferinin, eşkıyalığa sapmış ve Fransa ile Avrupa'nın diğer bölgelerinde Tanrının Barışını bozan başıboş askerlerden kurtulmak gibi ek bir yarar sağlayacağını da söylüyordu. 1085'ten o güne İspanya'da Müslümanlara karşı sürdürülen kutsal savaşta kazanılan deneyimin de yardımıyla, haçlı seferi fikri kısa sürede tutuldu. Bu kutsal yolculuğa katılmak için affedilme vaadinin[53] -kiliseye karşı işlenmiş günahlarının kefareti olarak- yanı sıra, diğer bir teşvik de yağma ümidiydi.

[52] Schimmel, Annemarie (1992), s.31.

[53] Duncalf, Frederic (1969). Ayrıca bkz. Setton, Kenneth M. (1955-1962). Garraty, John A. Ve Gay, Peter (1972)'de alıntı yapılmış, s. 451.

Haçlılar Kutsal Mezar (Holy Sepulchre) Kilisesi'nde ibadet etmeye ant içtiklerinin bir göstergesi olarak giysilerine haçlar işlediler. Gerçekten de 15 Temmuz 1099'da kutsal şehri fethedip Müslümanları ve Yahudileri katlettikten sonra ibadetlerini yerine getirdiler, bu da Yakın Doğuda Hıristiyanlığa karşı müthiş bir kin doğmasına yol açtı.

İlk başlarda haçlılar ele geçirdikleri Levant topraklarını Latin Kilise'sinin vakıf malı olarak görüyorlardı. Ancak çok geçmeden Edessa (Urfa) Kontluğu, Antiokheia (Antakya) Prensliği ve Trablusşam Kontluğu olmak üzere üç bağlı prensliği bulunan Kudüs Krallığını kurdular. Ne ki Hıristiyanlar, gerek Müslümanlara gerekse doğulu Hıristiyanlara yaptıkları kötü muamelelerle halkı bezdirdiler. 1101 yılındaki ikinci sefer Kutsal Topraklar üzerindeki denetimi garantilemek üzere tasarlanmıştı, ancak başarısızlıkla sonuçlandı. Haçlılar Anadolu yaylasında Merzifon yakınlarında hezimete uğratıldı ve bunun yarattığı genel panikle arkalarına bile bakmadan soluğu Konstantinopolis'te, hatta batı Avrupa'da aldılar.

1187'de Selahaddin (Eyyubî) Kudüs'ü geri aldı. Latin Hıristiyanların elinden çok çekmiş olan Rûmî Hıristiyanları çok memnun eden bu olay, Üçüncü Haçlı seferini (1189-1192) kışkırttı. İlginçtir, Selahaddin Kudüs'teki Latin Krallığını yıktığında, Latin kiliselerini camiye veya kiliseye dönüştürülmüş camileri yeniden eski haline dönüştürdüğü halde, Rûm kiliselerine dokunmadı. Üçüncü Haçlı seferine Kutsal Roma İmparatoru Friedrich Barbarossa ve Aslan Yürekli Richard gibi tanınmış Avrupalı simalar da katılmıştı. Friedrich seferin başlarında bir Anadolu ırmağında öldü, Kutsal Mezar kilisesinde ibadet etmektense İngiltere'deki siyasi olaylarla ilgilenmeyi yeğleyen ve bu sırada zaten hastalanmış olan Richard da 9 Ekim 1192'de Kutsal Toprakları terketti. Ama dönmeden önce Selahaddin'le bir anlaşma ayarladı. On ikinci yüzyıl sona ermek üzereyken Papa III. İnnocent, Kutsal Toprakları yeniden özgürleştirmek adına Dördüncü Haçlı seferi fikrini yaymaya başladı. Bu sefer olsun mu olmasın mı tartışıldığı sırada Monteferrat'lı Boniface'ın adı komutan olarak ortaya atıldı. Boniface, bunun karşılığında Bizans'ın elinde olan Selanik prensliğinin geri verilmesini talep etti. Dördüncü Haçlı Seferi ta başından itibaren Kudüs'ten çok Bizans'a yönelmişti.

Hedefin Kutsal Topraklardan Konstantinopolis'e çevrilmesinin nedeni, seferin başlıca destekleyicileri olan Boniface ve Kutsal Roma İmparatoru Swabia'lı Philip ile Venediklilerin çıkarlarının burada olmasıydı. Philip evlilik yoluyla Bizans tahtında hak iddia eden Angelus ailesiyle akrabaydı. Sonunda, 1203'te haçlılar Konstantinopolis'e saldırdılar ve imparatoru sürgüne gönderdikten sonra Angelus ailesinden iki kişiyi aynı anda imparatorluk tahtına çıkardılar. Ancak, Latin ve Ortodoks kiliselerinin yeniden birleştirilmesi tasarısını gerçekleştirmekte geciken bu yöneticilerin haçlılarla araları kısa sürede bozuldu. Nisan 1204'te iki imparatorun katli ve tahtın zorbalık ve entrikayla el değiştirmesine yol açan bir ayaklanma sonucunda Latinler şehri aldılar. Bundan sonra haçlılar Konstantinopolis halkına üç gün boyunca örgütlü terör uyguladılar ki, Rumlar buna karşı hâlâ büyük bir kin beslemektedirler. Bu tecavüz duygusunu Rum tarihçi Niketas Konistes şöyle özetlemiş:

> 'Melun Latinler... mallarımıza göz diktiler ve ırkımızı yok etmek istiyorlar... *onlarla bizim* [italikler sonradan eklenmiştir] aramızda geniş bir nefret uçurumu var.'[54]

16 Mayıs 1204'te Baudouin'in Aya Sofya'da imparatorluk tacını giymesi 1261 yılına dek varlığını sürdürecek olan Konstantinopolis Latin İmparatorluğu'nun başlangıcı oldu. Bizans ülkesi İmparator, Venedikliler ve Venedikli olmayan haçlılar arasında paylaşıldı. Bizans komutanları Küçük Asya'ya kaçtılar. Aleksios ve David Komnenos komutasındaki bir grup Karadeniz'in doğu kıyısındaki Trabzon'u ele geçirdi ve sürgünde bir Bizans devleti kurdu. Teodor Laskaris Anadolu içlerine, Bursa'ya sığındı. 1208'de kendini imparator ilan etti ve Nikaia (İznik) dolaylarında sürgünde bir Rum devleti kurdu. Sürgündeki imparator, buradan Anadolu savunmasını desteklemeye girişti. Anadolu'da Rumlarla Türkler arasında ilk kez 1243'te Selçukluların Moğollara yenilmesiyle, sonra da 1261'de Bizanslılarm başşehirlerini yeniden ele geçirmeleriyle sarsılan bir tür sıkıntılı durağanlık oluştu.

Osmanlıların Başlangıcı

Selçukluların yenilgisinin ardından, bazı Türk grupları ganimet elde etmek, ve savaşırken ölürlerse cennette bir yer edin-

[54] Garraty, John A. ve Gay, Peter'den alıntı, 1972, s.451.

mek üzere gayrımüslimlere saldıracakları uç bölgelerde yerleştiler. Bunlara gazi (gaza yapan, din uğruna savaşan akıncı anlamında) deniyordu ve Moğollardan kaçanlarla birlikte sayıları kalabalıklaşmıştı. İşte bu gruplardan biri de kurucuları ve isim babaları Osman Gazi'nin önderliğinde Eskişehir yakınlarındaki Söğüt'te yerleşti; tarih onları Osmanlılar olarak tanıyacaktı.

Bizans ticaret yollarına en yakın grup olmalarının yarattığı stratejik konumdan yararlanan Osmanlılar, ganimet fırsatlarını değerlendirerek sınırdaki en güçlü gaziler haline geldiler ve çok geçmeden diğer gazileri de sancakları altına çektiler. Osmanlı komutanı Selçukluların uçbeyliğinden, artık kendi küçük devleti veya beyliğine sahip bir emir payesine yükselmişti. Kendi yöneticilerine (o sıralarda Konstantinopolis'e dönmüş ve Anadolu'dan çok Balkanlarda egemenliklerini yaymaya uğraşan) yabancılaşmış olan yerel Bizans halkı sayesinde topraklarını genişletti. Osmanlı ordusu, Rum komutanlarla kurulan ittifaklar, yerli Rumların ve diğer azınlıkların İslamiyet'i kabul etmesi, diğer gazi gruplarının barışçıl yollarla onlara katılması ve bazen de diğer beyliklere ait toprakların ilhakı yoluyla kalabalıklaşıyordu.

İmparatorluk payesi için birbiriyle savaşan şu veya bu hizibin Osmanlı yardımını istemesi sayesinde Osmanlı emiri kısa sürede Bizans saray politikasında söz sahibi oldu. Osman'ın oğlu Orhan Gazi (1326-62) babasının izinden giderek 1326'da Bursa'yı, 1331'de İznik'i ve 1337'de İzmit'i aldıktan sonra, taht için sonu gelmez çatışmalarda yardımcı olmak üzere İmparator İoannes VI. Kantakuzenus'un hizmetine girdi. Bizans-Osmanlı ittifakı, İoannes'in kızı Teodora'nın Orhan'la evlenmesi sayesinde güçlenmişti. 1352'de Osmanlılar Gelibolu yarımadasındaki Çimpe'de bir köprübaşı kurmuş ve bu noktadan ordularını Küçük Asya ile Avrupa arasında ileri geri hareket ettirmeye başlamışlardı.

Bir kez Avrupa'ya kapağı attıktan sonra, Osmanlılar Bizans politik kavgalarında ücretli asker olarak hizmet görmeyi bırakıp kendi çıkarlarını kollamaya başladılar. 1354'te bir depremin ardından yerli halkın terk etmiş olduğu Gelibolu'yu aldılar, 1361'de ta Edirne'ye kadar uzanmışlardı. Onları solda Serres (1383) ve Selanik (1387), ortada Sofya (1385) ve Niş (1386) ve

sağda Karadeniz'e götüren üç koldan akınlarla Osmanlılar yüzyıllar sürecek olan Balkan işgalini başlattılar. Kimi fırsatların cazibesine kapılarak Anadolu'dan gelen, kimi de emir tarafından zorla göç ettirilen Türkler, genişleyen sınırların gerisine, fethedilen bölgelere yerleştiler.

Fetihlerinin ilk safhasında Osmanlılar yenilgiye uğramış Bulgar ve Sırp derebeylerini vassallara dönüştürdüler ve ordularını Anadolu seferlerinde kullandırmaları karşılığında egemenliklerini sürdürmelerine izin verdiler. I. Murat Balkanlardaki fetihlerine ağırlık vermişti, ancak Bulgarlar ve Sırplar vassallık koşullarına karşı ayaklandılar ve Murat olanca gücüyle ordusunu onların üzerine sürmek zorunda kaldı. 1389 yılında Kosova ovasında Murat'ın ordusu Lazar'ın komutasındaki Sırp ordusunu yenilgiye uğrattı, ancak bu pahalı bir zafer oldu. Murat savaşın sonunda bir Sırp tarafından katledildi. Hemen arkasından oğlu (Yıldırım) Bayezit komutayı aldı ve Lazar oğluyla birlikte kılıçtan geçirildi. Bütün bu olaylar Kosova efsanesinin dokusunu oluşturmuştur ve bugün eski Yugoslavya'da yaşanan trajedide hâlâ canlılığını korur.

Yıldırım Bayezit Osmanlıların Balkanlara ilerleyişini hızlandırdı ve Kahire'deki halifeden sultan unvanını kullanma izni kopardı. Ayrıca Anadolu'daki Osmanlı topraklarını genişletti, bu da onu orta Asya fatihi Timurlenk'le karşı karşıya getirdi. 1402'de iki tarafın orduları Ankara dışında karşılaştılar. Osmanlılar yenildi ve Bayezit esir alındı. Onun esaret altında ölmesi üzerine Timurlenk Osmanlıların elinden çıkan bütün Anadolu beyliklerine eski konumlarını iade etti. Osmanlıların sultanlıklarını yeniden kurmaları yalnızca on yıldan biraz uzun bir zaman aldı, bu dönem tarihte 'hükümdarsız devre' (fetret devri) olarak anılır. Bundan sonra kaybettikleri toprakları yeniden ele geçiren Osmanlılar fetihlerine kaldıkları yerden devam ettiler.

II. Murat'ın idaresinde büyük adımlar atıldı, ancak Konstantinopolis hâlâ Osmanlı yörüngesinin dışındaydı. Murat 1451'de öldü ve yerine oğlu II. Mehmet geçti. Konstantinopolis Osmanlı divanlarının başlıca tartışma konusu haline geldi. 'Savaş yanlıları'nın başını Mehmet'in kölelikten gelme hocası Zağanos Paşa, 'barış yanlıları'nın başını ise Bizans ile uzlaşma yanlısı olan Çan-

darlı Halil Paşa çekiyordu. Sonunda Osmanlılar Konstantinopolis'e saldırmaya karar verdiler. Halil Paşa'nın sürekli sona erdirmeyi teşvik ettiği uzun bir kuşatma sonunda, Osmanlı ordusu şehrin surlarını delmeyi başardı ve 29 Mayıs 1453'te Osmanlılar Bizans başşehrini alarak Anadolu ve Avrupa'da egemenlikleri altında bulunan toprakları birleştirdiler. II. Mehmet İslam geleneğine uyarak ordularının üç gün boyunca şehri yağmalamalarına izin verdi, sonra şehri İslam dünyasının en büyük başşehri yapmak üzere, dirlik ve düzeni yeniden sağladı. Daha sonraları Konstantinopolis İstanbul adını alacaktı.

YUNANLILAR KONSTANTİNOPOLİS'İN YASINI TUTAMADILAR

İnsan zihni sürekliliğe muhtaçtır. Bir bağ koptuğunda ve bir kayıp kalıcı olduğunda hepimiz endişe duyarız. Kişi bir yakınını, eşyasını, ya da toprağını yitirdiğinde veya gururu kırıldığında başarılı bir yas dönemi geçiremezse, gerçekçi içsel veya dışsal uyumlar kuramaz. Klinik ortamda, genellikle sevilen birinin ölümünün başlattığı yas sürecini incelediğimizde, ilk şokun ardından inanmazlık, yadsıma, pazarlık ve öfke, ve daha sonra da, yitirilmiş kişinin (veya şeyin) gitmesine izin vermekle onu tutmak arasında sancılı bir savaşım yaşandığını gözlemleriz. Yas tutan kişi, yavaş bir değişim, ya da törpülenme sürecine girer ve buna yas çalışması denir.[55] Herhangi bir komplikasyon yoksa, yas tutan kişi sürekliliğin bozulmasını ve değişikliği kabullenir, kaybı geleceksiz bir anı haline dönüştürür.[56]

Yastaki bazı kişiler ölünün hayalinin huzur içinde yatmasına izin veremezler; kaybedileni yeniden kazanma ümidiyle, gitmesine izin verme yetisi arasında görünürde bitimsiz bir mücadeleye kilitlenip kalırlar. Bu tür bireylere 'daimî yastakiler' diyoruz. Çoğumuz şu veya bu zamanda daimî yasta olan birini tanımışızdır. Kayıptan yıllar sonra bile ölü kişiden (veya şeyden) şimdiki zaman kipiyle söz ederler; o kişiyle aktif bir ilişkileri var gibidir; yeniden doğuşla ilgilenirler. Kısacası, zihinleri ölmüş kişinin imgelerinin aktif işgali altındadır. Bireyin yas tutamamasının çeşitli nedenleri vardır. Sözgelimi kayıp hazmedilemeyecek kadar büyük olabilir; yas tutan kişi artık ölü olan sevgi nesnesine, ona olan gereksiniminden vazgeçemeyecek denli bağımlı olabilir, ya da olup bitenlere karşı gerçekliği kabullenemeyecek kadar öfkelidir.

---

[55] Freud, Sigmund (1917). Ayrıca bkz. Pollock, George (1961); Volkan, Vamık D. (1981) ve Volkan, Vamık D. ve Zintl, Elizabeth (1993).

[56] 'Geleceksiz anı' terimi Tähkä, Veikko (1984) tarafından üretilmiştir.

Düşünsel olarak daimî yastaki kişi bağın koptuğunu bilir, ama bilincinde, daha da önemlisi bilinçaltında, bir yandan gerçeği tümüyle kabullenebilmeyi ve ümitsiz çabaların yükünü sonsuza dek sırtından atabilmeyi arzularken, bir yandan da bağın kopmamış haliyle geri döneceğini düşler. Yitirilmiş olana tutunmakla, yeni gerçekliği tümden kabullenmek arasında sonsuz bir savaşımı sürdürme lanetine uğramış gibidir. Enerjisinin büyük bölümünü şimdide geçmişin yansımalarını bulmak için harcadığından, zihninde kaybın gerçekleştiği olay hep tazedir. Bu önemli konu, kayıp ve bununla nasıl başa çıkacağı düşüncesi onda bir saplantı haline gelir. Bir mezarlıktan geçmek, ölüm ilanlarını okumak, veya televizyonda morg görmek eski yaraları deşip yeniden kanamalarına yol açabilir. Yitirilmiş kişi veya şey, yıllar geçse de, geleceksiz bir imge haline gelemez. Yas tutan kişi içsel zihin gözünün arzularına yanıt vermesi için yitirilenin imgesini korur, bu şekilde yaranın onarılabileceği yanılsamasını da korumuş olur.

Gruplar da yas tutarlar.[57] Grupları oluşturan bireyler bir kayıp, muazzam bir değişiklik veya narsisistik bir darbeyi paylaştıklarında, tek tek bireyler gibi, şu veya bu derecede daimî yasa girebilir ve bu tutumu kuşaktan kuşağa aktarabilirler.[58] Türklerin 29 Mayıs 1453'teki zaferi, Bizans İmparatorluğu'nun yerine Osmanlı İmparatorluğu'nun geçişiyle bir çağı kapatıp yeni bir çağ açtı. Konstantinopolis bir Salı günü Türkler tarafından alınmıştı ve bundan sonra Salı günleri Rumlar ve diğer bazı Hıristiyanlar tarafından haftanın uğursuz günü sayılır oldu. Olaylara ilişkin algılarımızın paylaşılmış duygularla yüklü oluşu yüzünden, tarih boyunca gerçek, fantezi, ritüeller ve mitler birbirleriyle bağlantılı olagelmiştir. Ortaçağda ve modern çağın başlarında Avrupa'da tarih kayıtları vakanüvisler tarafından tutuluyordu ve bu kişiler tarihteki nedensel faktörlere saplanıp kaldıklarından, gerçeğin kendisiyle fazla ilgilenmiyorlardı. Onlar için insan tarihini harekete geçiren esas güç Tanrı'ydı. Konstantinopolis'in putatapar Türklerin eline geçmesini 'dört bir yandaki Hıristiyanların işle-

[57] Volkan, Vamık D. (1977, 1979, 1988, 1989).

[58] Rogers, Rita R.(1979); Volkan, Vamık D. (1988); Harris, Max (1992); Apprey, Maurice (1993); ve Apprey, Maurice ve Stein, Howard F (1993).

dikleri günahlar yüzünden' Tanrının onlara verdiği ceza şeklinde ele alıyorlardı.[59]

Mayıs 1453'teki o unutulmaz gün bir bağ kopmuştu. Kayıp bütün Hıristiyan dünyasına aitti. Bizans bir süredir Türklere karşı Latin yardımını istiyor ve bu yardım gelmediği için büyük bir öfke duyuyor olmasına karşın, Konstantinopolis'in alındığı haberi Roma ve diğer Avrupa merkezlerine ulaştığında ortama şok ve inanmazlık hakim olmuştu. Türklerin zaferi adeta Hıristiyanlığın kalbine sokulmuş bir hançer gibi yaşandı. 12 Temmuz 1453'te, geleceğin papası Aeneas Sylvius Piccolomini, Papa V. Nikolas'a 'Türklerin Homeros ve Platon'u ikinci kez öldürdüklerini' yazmıştı.[60] İlk şok, inanmazlık ve öfkeden sonra paylaşılmış yas çalışması 'normal' bir yola giremedi -artık bulanıklaşmıştı. Burada 'yas çalışması' terimini psikanalitik anlamında kullandığımızı anımsatalım -yeni bir içsel uyum kurulup yeni çevreyle ilişki berraklaşana dek, etraftaki değişiklikler, kayıplar ve tehditlerle başa çıkmak için geliştirilen zorunlu insan tepkilerinin tamamı. Dahası, Konstantinopolis'in kaybı Kudüs'ün kaybının açtığı yaraları yeniden kanatmıştı. Bu iki kayıp birbirine eklendi. Kudüs 'yeniden alınıp' 'yeniden kaybedilmiş' olmasına karşın, Konstantinopolis'teki yenilgiye karşı tek tepki çaresizlikti. Malazgirt'ten üç yüz yıl sonra Konstantinopolis'in Türklere düşmesi Hıristiyan dünyası için temel seçilmiş travma haline geldi. Bazı Hıristiyanlar Konstantinopolis fatihi II. Mehmet'ten 'Kıyamet Canavarı' ya da 'Şeytan' şeklinde söz ederler.

'Megalo' İdeanın Tohumları

Şehrin alınmasının ardından, Türklerin şehirdeki varlığı gerçeklik kazandıkça, Hıristiyanlar, özellikle de Rumlar arasında bu travmanın darbesinden kaçmak için Konstantinopolis'in kaybını yadsıma arzusuna tutunmak zorlaştı. Kaybı olmamış kılma arzusu, diğer bir haçlı seferi düzenlenmesiyle ilgili söylentiler şeklinde ifade buluyordu. Bu tür konuşmalar bir sonuç vermedi, ancak bu fikir varlığını korudu. Konstantinopolis'in düşüşünden birkaç yıl sonra Osmanlı hakimiyetindeki bölgelerde yaşayan Hıristi-

[59] Schoebel, Robert (1967). s.14.
[60] Schoebel, Robert (1967). s.9.

yanlar arasında değişikliği yadsımak ve kaybı geri almak çabası içinde, belli şarkılar dilden dile dolaşmaya başladı. '*Yine yıllar geçecek, zaman geçecek, yine o bizim olacak.*' Young'ın gözlemlediği gibi, 'İşte böylece birçok Rum'u bugün bile pençesinde tutan 'Büyük Ülkü' (*Megalo İdea*) doğmuş oldu.'[61] Gerçek şu ki, '*Megalo İdea*' daha on dokuzuncu yüzyıl ortalarında bir ideoloji haline gelmiştir, ancak Yunanlılar bu ideolojinin kökenini ararken Konstantinopolis'in düşüşüne dek geriye giderler. '*Megalo İdea*' Klasik Yunan ve Bizans Helenizmine ait bütün toprakların yeniden doğmuş ulus için tekrar sahiplenilmesini (irredentizm) öngören Yunan doktrinidir.[62] Bu, Konstantinopolis'in bir gün yeniden ele geçirilmesi ve Bizans İmparatorluğu'nun kurulması düşünü harekete geçirmeyi hedefleyen pan-Helenistik ideolojidir. Markides, '*Megalo İdea*'nın içsel bir mantığı olduğunu, yabancı işgalinde olmayı sürdüren Yunan dünyasının her parçasında cisimleşmek için ortamı zorladığını' söyler.[63]

Bağlanma ve Kopma

Türklerle Bizanslılar arasında bir süreklilik, ya da bir bağlantı kurulabilecek olsaydı, Bizanslılar ve diğer Hıristiyanların kendilerini incinmiş veya yaralanmış hissetmeleri o kadar da gerekmezdi. Schoebel, tarihsel belgelerde Troya efsanesinin Türk kimliğini tanımlamak üzere nasıl kullanıldığını inceler. Batılılar arasında Türklerin antik köklerini araştırmaya yönelik hummalı bir faaliyet vardı. Bir hümanist olan Giovanni Maria Filelfo, II. Mehmet'in atalarının Troyalı olduğunu öne sürmüştü; bu yüzden de Küçük Asya'ya sahip olmaya hakkı vardı, ama çelişkili biçimde ona göre, gerçekten Troyalı olsaydı, asıl Yunanistan'ı işgal etme hakkını kendinde bulamazdı. Bir Alman, Felix Fabri de Türklerin köklerini ararken Yunan Telamon ve Troya prensesi Hesione'nin oğulları Teukros'tan gelip gelmediklerini araştırmıştı. Telamon'un Herakles'in (Herkül) arkadaşı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Fabri Türklerin kökeninin Teukros'a dayandığı görüşünü benimsemedi, ona göre Türkler Troyas'ın

[61] Young, Kenneth (1969).
[62] Herzfeld, Michael (1986), s.119.
[63] Markides, Kyriacos C. (1977), s.10.

oğullarından biri, büyükbabası Laomedan olan Turkus'tan geliyorlardı.[64]

Yukarıda sözü geçen edebî uğraşları sürdürenler ayrıca Yunanlılarla 'eski' komşuları Türkler arasında bir 'bağ' bulmaya uğraştılar.[65] Bir yanda kaybı veya değişikliği biraz daha katlanılabilir kılma çabasıyla Hıristiyanların iki taraf arasında bir süreklilik veya bir bağ bulma girişimleri sürmekteyken, diğer yanda yas süreci tam tersi bir yaklaşımı gerektiriyordu -Bizanslıların kendi kimliklerini koruyabilmeleri için iki taraf arasındaki bağın ortadan kaldırılması; bu da Türklerin iyice yaftalanmasına yol açtı.

Berkes 'Kader'in bir oyun oynadığını söyler; Türkler bu oyuna kurban gitmiştir. Konstantinopolis'i fethettikleri için (ki bu, Kudüs'ü fethetmelerinin zihinsel temsiliyle çakışmıştır (kondansasyon) Avrupalılar ve dolayısıyla Batılı tarihçiler tarafından inatçı, sistematik, olumsuz bir yaftalamanın bilinçdışı seçilmiş hedefi haline gelmişlerdir. Bu akademisyenler, Berkes'e göre Avrupalılara 'yabancı' başka hiçbir halkı (sözgelimi Çinliler, Araplar, Japonlar) Türkleri yaftaladıkları kadar yaftalamamışlardır.[66]

Fatih Sultan Mehmet ve Ödipal Temalar

Fatih, ya da Ulu Türk olarak da bilinen, henüz yirmi bir yaşında iken Bizans İmparatorluğu'na son vermiş olan II. Mehmet'e daha yakından bakarsak, fethedenle fethedilen arasındaki, ya da Türkler ve Yunanlılar (ki çoğu yüzyıllarca sürecek olan Türk egemenliğine girecekti) arasındaki ilişkinin ilk niteliğini kestirebiliriz. Ayrıca, Konstantinopolis'in düşüşüyle oluşan seçilmiş travmanın Hıristiyan dünyasına narsisistik darbe indirmesi-

[64] Schoebel, Robert (1967) Fabri, Felix'e ilişkin göndermeler için Evagotorium III, s.236-9 ve Fielfo, Giovanni Maria'ya gönderme için Monumenta Hungariae Historica, XXIII, Bölüm 1, No.9, s.308, 309, 405 ve 453 bakılmasını önerir.

[65] Klinik çalışmalarda Volkan, Vamık D.'nin (1981) bağlantı nesneleri veya bağlantı fenomenleri adını verdiği şey yoluyla ölü bir kişiyle 'temas' kurmaya çalışan yaslı kişilerle karşılaşırız. Bir nesne (sözgelimi ölen kişinin vermiş olduğu bir armağan veya bir fotoğraf) ölü kişiyle ilişkiyi denetlemek üzere büyüsel tarzda kullanılır. Bağlantı fenomenleri yas tutanla yası tutulan arasında elle tutulur herhangi bir nesne olmaksızın temas olasılığını sürdürecek fanteziler, duyular, şarkılar ya da davranış örüntüleridir.

[66] Berkes, Niyazi (1975).

nin yanı sıra, ödipal ve cinsel konularla bağlantılı, daha az göz önünde olan bir sembolizm içerdiğini de göstermeye çalışacağız.

Sultan II. Murat'ın dördüncü oğlu Mehmet, 30 Mart 1432 günü dedesi I. Murat'ın Edirne'de inşa ettirdiği Osmanlı sarayında doğdu. Annesi Hüma Hatun'du (cennet kuşu anlamına gelen Hüma, aynı zamanda Kserkses'in annesinin de adıydı). Bazı yazarlar onun İtalyan veya Fransız olduğunu öne sürmüş olsalar da, Sırp veya Makedonyalı bir cariye olma olasılığı daha yüksektir. Yakınlarda, bir Türk yazar onun Yunanlı olduğunu iddia etti.[67] Her neyse, genç şehzade kısa sürede Daye Hatun adındaki bir dadının bakımına verildi ve onu işte bu kadın yetiştirdi.[68] Genç şehzadeleri lalalarının eğitim ve denetimi altında kırsal kesimdeki eyaletlere vali olarak göndermek şeklindeki Osmanlı geleneği uyarınca Mehmet 1443 baharında iki lalası ile birlikte Amasya'ya gönderildi. Aynı yıl, birkaç ay sonra ağabeyinin ölmesiyle Mehmet tek şehzade kaldı. Bu yüzden, tahttan inmeyi düşünen babası II. Murat onu Edirne'ye geri çağırdı. II. Murat, Sırplar ve Macarlarla Haziran 1444'te imzaladığı anlaşmayla barışı sağladıktan sonra, Bizanslılar tarafından Konstantinopolis'te taht üzerinde hakkı olduğu öne sürülen Orhan'la bir çatışmayı önleme gayesi de güderek, 12 yaşındaki oğlunu tahta çıkardı ve kendisi Temmuz 1444'te Anadolu'ya çekildi.

Babasının sadrazamı Çandarlı Halil Paşa da genç Sultan Mehmet'e miras kalmıştı, ve Halil Paşa derhal padişahın iki lalası, Zağanos ve İbrahim Paşalarla ciddi bir rekabete girişti. Çandarlı Halil, tutucu Türk idareci sınıfını temsil ediyordu. Yüce İslam geleneğinin koruyucuları olan ulemadandı. Bizans'a karşı barış ve taviz politikasından yana olan tarafın sesiydi. Onun karşısında, askeri sınıftan Zağanos ve İbrahim Paşalar vardı. Onlar da, Hıristiyan Ortodoks nüfustan zorla toplanmış, esir edilmiş (en iyileri Osmanlı hizmetine girmek üzere yoğrulup eğitimden geçirilir, geri kalanlar sonunda Yeniçeri olurlardı), müslümanlaştırılmış ve imparatorluktaki en önemli askerî/idari konumlara dek tırmanmalarına hak tanınmış olan devşirmelerin yükselen gücünü temsil ediyorlardı. Onların politikası zorlu fetihleri he-

67 Altan, Çetin'le (1992) kişisel konuşma.
68 Clot, André (1990), s.20.

defliyordu, özellikle de Konstantinopolis'inkini.

Sarayda Osmanlı politikasının alacağı yön ve padişah üzerinde denetim sağlamak için bu kavgalar sürmekteyken, devlet işlerinin yürütülmesine gereken özen gösterilemiyordu. 8 Eylül 1444 günü, hem de payitaht Edirne'de, Şiîliğe yakınlıkları bilinen, itikatlara aykırı düşmüş Hurufi tarikatından birinin önderliğinde ciddi bir ayaklanma çıktı. Hurufi asinin yaşamını yitirdiği bu olay Halil'le, onun asiyi desteklediğini düşündüğü genç Mehmet arasındaki ilişkilerin daha da bozulmasına yol açtı. İkisi arasındaki uçurum yeni bir haçlı ordusunun Tuna'yı geçmiş ve Varna'yı kuşatmayı tasarlıyor olduğu haberiyle iyice derinleşti. Genç Sultan Mehmet ve onun destekçilerinin Osmanlı topraklarını başarıyla savunacağına güvenmeyen Halil Paşa, Murat'a Anadolu'da çekildiği yerden dönüp istilacıları püskürtmesi için haber saldı.

Murat, bu haçlı ordusunun bağımsızlıklarını geri kazandıracağı ümidiyle Osmanlı vassallığı konumunu reddetmeye yeltenen çeşitli Balkanlı yöneticilerle uğraşmak üzere ordusunu Rumeli'ye getirdi. Varna Savaşı'nda, 10 Kasım 1444, Osmanlılar istilacıları hezimete uğrattılar ve bütün sınır boyunca Osmanlı hakimiyetini yeniden kurdular. Bununla birlikte Murat, Çandarlı Halil Paşa'nın Yeniçerileri daha yüksek maaş ve daha iyi koşullar talep etmeleri için gizlice kışkırttığı 2 Ağustos 1446 ayaklanmasına dek yeniden tahta çıkma girişiminde bulunmadı.

Halil Paşa'nın onu tahttan indirmek için entrikalar çevirdiği sıralarda 14 yaşındaki Mehmet'in ergenlik geçidinden geçmekte olduğunu ve annesinin hâlâ hayatta olduğunu anımsamak önemlidir. Annesi 1450 yılına dek hayatta kaldı. Genç Mehmet için bu olaylar zincirinin olası ödipal etkileri çok sayıda ve derindi. Bir ergen 'ikinci bireyleşmeden (individuation)' geçer.[69] Çocukluğunun ana-babasıyla olan duygusal bağlarını gevşetir ve içsel karmaşa yaratan ödipal konulara yeniden döner, ancak ergenin gerilemesi (regresyon) gelişmenin hizmetindedir. İçsel karmaşa durulduğunda, herhangi bir komplikasyon çıkmamışsa, gencin karakter örgütlenmesi berraklaşır.

Babasının yerine geçtiğinde genç Mehmet'in hâlâ ergenlik geçidinin ve yenilenmiş ödipal meselelerin etkisi altında olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Halil Paşa'ya (fantezideki 'kötü'

[69] Blos, Peter (1979).

ödipal babanın uzantısı) karşı savaşım verdiği, özellikle de iki yıl boyunca 'bir numara' olduktan sonra, on dört yaşında tahttan indirildiğinde ödipal kavgasının da alevlendiğini varsayıyoruz. Ne ki, Mehmet'in babası aslında gence karşı 'iyi' davranıyordu. Bu yüzden de, Mehmet tahtı yeniden ele geçirmeyi umarken, babasına olan öfkesini doğrudan ifade etmekte zorlanmış olsa gerek. Mehmet büyük olasılıkla ödipal çatışmalarını dışsallaştırmış ve tarih arenasına yerlerini değiştirmişti (displacement). İstanbul'un fethinin hemen ardından yaşanan bazı önemli olaylar, işte bu deneyimler ve anıların perdesinde oynatılacaktı.

Murat'ın ikinci saltanatı Halil Paşa tarafından tertiplenmiş Yeniçeri ayaklanmasına yanıt olarak başlamıştı. Sultan, Mehmet'i lalaları ile birlikte Manisa valiliğine gönderdi. Murat hâlâ oğlunun kendisinden sonra tahta geçtiğini görmeyi arzuluyordu. Mehmet'i 1448'de Macarlara karşı ve 1450'de Arnavutluk'a sefere giderken yanında götürdü. Mehmet, Doğu Anadolu'da Karamanilere karşı Osmanlıların yanını tutan Dulkadir beyinin kızıyla diplomatik bir evlilik yaptıktan kısa süre sonra II. Murat öldü. Mehmet 18 Şubat 1451'de, on dokuz yaşındayken ikinci kez Osmanlı tahtına çıktı.

Mehmet dadısının bakımına verildikten sonra annesiyle görece az teması olmuştu. Anne, ilk tahta çıkışla ikincisi arasında bir zamanda öldü. Fatih Sultan Mehmet üzerine yapılan yakın tarihli bir çalışma, bu ayrılık yıllarında padişahın annesini unutmuş olduğunu ileri sürüyor. Bizim gibi, çocukken biyolojik annelerinden ayrılmış olan erişkinler üzerinde psikanalitik çalışmalar yapanlar bilirler ki, bu kişiler annelerini asla unutmazlar. Aslında ayrılık anne çocuk ilişkisine dair daha çok fantezi kurulmasına yol açar, ve bu fanteziler belli 'psişik gerçeklikler'e dönüşür. Mehmet'in psikolojik yapısını bilmiyoruz ve bilmemize de olanak yok, ancak çocukluğundaki koşullar, ergenliği sırasında padişah olması, tahttan indirilmesi ve sonra yeniden gücü eline geçirmesi büyük olasılıkla ödipal çatışmalarını canlı tutmakta rol oynamıştır.

Mehmet'in önce tahta çıkartılıp sonra da tahttan indirilmesini ödipal bir 'zafer'in ardından 'aşağılanma' olarak yaşamış olması pekala da mümkündür. Üzerinde psikolojik izler bırakan bu olaylar, onda kendini bir daha asla aşağılatmama şeklinde bir

kararlılık yaratmış olabilir. Gerçekten de, enerjisinin büyük bir bölümünü Konstantinopolis'in fethi için planlar kurmaya ve bunu gerçekleştirmeye yoğunlaştırdığı belli. Bunu, Zağanos Paşa'nın desteği ile Çandarlı Halil Paşa'nın dayattığı tedbirli politikaya rağmen başardı. Şehri hem Küçük Asya hem de Avrupa tarafında çevreleyen toprakların daha önce Osmanlılar tarafından alınmış olması sayesinde Konstantinopolis büyük ölçüde yalıtılmış olmasına karşın, surlar hâlâ müthiş bir engel oluşturuyordu. Osmanlılar duvarları delmek için savaş yerinde dev toplar dökmek zorunda kaldılar. Mehmet sürekli ordusunu denetliyor ve onları var güçleriyle savaşmaya teşvik ediyordu.

Surlardaki bir delikten içeri son Osmanlı hücumu sırasında İmparator Konstantin öldürüldü. Şehirde yeniden asayiş sağlandıktan kısa süre sonra Halil Paşa tutuklandı ve idam ettirildi. Bu hareketiyle II. Mehmet bilinçli olarak, Osmanlı tarihinde devletin yanında İslam dinini de destekleyen seçkin Türk ailelerinin söz sahibi olduğu dönemin sona erdiğini gösteriyordu. Bundan sonra artık padişahın kulları [kapıkulu, yani devşirilmiş ve Enderun'dan (Saray Okulu) çıkmış kişiler] egemen güç olacaktı. Aynı zamanda savaş becerilerini ve Dar'ül-Harp (Osmanlı Devleti için Hıristiyanlar ve uygun görülen diğer düşmandan toprak kazanma) pahasına Dar'ül-İslamı yayma amacına bağlılığını göstererek, Yeniçeriler üzerinde yeniden denetim kurdu.

Konstantinopolis'in alınmasını, yirmi bir yaşındaki bu fatihin ödipal çatışmalarına indirgemeden de, onun bilinçdışı düzeydeki ödipal çatışmalarının iki olayda yoğunlaştığından söz edebiliriz. Bu iki olaydan biri İmparator Konstantin'in ölümüdür. Konstantin, 'oğlu'nun öldürme arzularını üzerinde toplamış 'kötü' ödipal baba yerine geçmiş olabilir. İmparatorun ölümünden sonra genç padişah artık kendisinin Hıristiyan Kilisesinin (anne) baş koruyucusu olduğunu ilan etti. Bu temada olduğu gibi 'babası'nın yerine geçen bir 'oğul', ancak ödipal (bilinçdışı) fantezide karşımıza çıkar. Diğer olay da, Mehmet'in tahttan indirilmesinden sorumlu olan Halil Paşa'nın katlidir. Burada Sultan II. Mehmet, Halil Paşa'dan intikamını almıştır, bu da ödipal zaferin gerçekleşmesi şeklinde görülebilir. Ayrıca bir daha kimsenin onu aşağılamasına göz yummayacağı mesajını da vermişti.

Sultan Mehmet'in, ölmüş İmparator Konstantin'in kızıyla yattığı ve onu islamiyete geçmesi için ikna etmeye çalıştığına dair id-

dialar hâlâ ortalıkta dolaşmaktadır.[70] Doğru olsun olmasın, bu materyelin de ödipal bir temayı yankıladığını görebiliriz. Baba (Konstantin) öldürülmüştür ve oğul (genç Mehmet) onun kadınıyla yatar. Surları zamanın en büyük topuyla bombardıman edildikten sonra Konstantinopolis'in düşüşünün zihinsel temsili, *bir tecavüz* biçiminde cinselleştirildi, öte yandan kurbanın kendi isteğiyle teslim olmayı ve Müslüman olmayı reddetmesi de idealleştirildi. Türk topları güçlü fallik simgeler olarak algılanmış olabilir, nitekim yıllarca birçok Hıristiyanın ilgi odağı olmayı sürdürdüler.

Belki de, birçok kişinin Konstantinopolis'in fethine cinsellik açısından bakmasında padişahın yaşının gençliği (yirmi bir) etkili olmuştur. Hazmedilmesi güç olan, 'tecavüz'ün baba değil, ödipal bir zafer kazanmış olan oğul tarafından gerçekleştirilmiş olmasıydı. Avrupalılar tarihi kendi açılarından yazarken, genç padişaha bitmez tükenmez 'şehvet' atfederler. Sözgelimi, ünlü on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu tarihçisi von Hammer-Purgstall 1835'te, Mehmet'in şehri savunan Bizans donanmasının başındaki Grandük Lucas Notaras'ın en küçük oğlunu şehvetle arzuladığını yazmıştı.[71] *Fatih Sultan Mehmet* isimli kitabında Franz Babinger, Notaras'ın padişahın oğlunu huzuruna alma talebini reddettiği hikayesini tekrarlar. Güya bu yüzden Mehmet, Notaras'ı ve iki oğlunu idam ettirmiştir.[72] Zamanla Konstantinopolis (İstanbul) hem Yunanlılar hem de Türkler için düşmüş, veya kanayan bir kadını simgeler oldu.[73]

Açık ki, Yunanlılar ve diğer Hıristiyanlar Konstantinopolis'in düşüşünden önce de Osmanlıların elinden diğer seçilmiş travma-

---

[70] Adıvar, A. Adnan (1970).

[71] von Hammer-Purgstall, Ritter Joseph (1835).

[72] Babinger, Franz (1979), s.96.

[73] Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal-Atatürk (Volkan, Vamık D. ve Itzkowitz, Norman, 1984) üzerine yazdığımız kitapta İstanbul'a iliştirilen sembolizm üzerine bütün bir bölüm ayrılmıştır. Atatürk'ün yıllarca şehri ziyaret edememesiyle kendini gösteren 'inhibisyon'undan söz ettik. O sıralar Atatürk tanınmış şair Tevfik Fikret tarafından yazılmış 'Sis' şiirinin etkisi altındaydı. Şiirde Fikret İstanbul'dan kah tamamen saf, kah kendini erkeklere satmaya hazır bir kadın biçiminde söz eder. Bu tür bir kutuplaşma (Azize/fahişe bölünmesi) ödipal bir temaya hizmet eder -anne/kadın imgesi, herhangi bir cinsel ilişki olasılığı olmaksızın kendini ona yakın hissedebilen ödipal oğul uğruna bölünür, çünkü bu şekilde oğulun baba tarafından cezalandırılmayı beklemesi gerekmez. İlginç biçimde, ünlü çağdaş Türk şairi Halman, Talat (1992) da 'İstanbul' adını verdiği şiirinde İstanbul'dan bir fahişe biçiminde söz eder.

lara uğramışlardır. Sözgelimi Konstantinopolis'in alınmasından altmış dört yıl önce, 1389'da Türkler Sırpları Kosova'da yenilgiye uğratmıştı. Bu olayın 600. yıldönümünde hırslı bir Sırp komünist lider, Slobodan Miloseviç, Sırpların seçilmiş travmasını yeniden harekete geçirdi ve Kosova'da 'Bir daha asla!' sloganını savurarak, yenilgiye uğramış Sırp komutanın (Lazar) temsilî naaşını, ülkedeki her köye uğrayacağı bir yıllık bir hac yolculuğuna çıkarttırdı.[74]

Sırpların seçilmiş travması genelleşmek yerine, yalnızca Sırp kimliğinin bir parçası olarak kaldı. Konstantinopolis'in düşüşü ise genelleşti ve birçok Hıristiyan ulusu etkiledi. Bunun zihinsel temsiliyle Türklerin Kudüs'ü almaları ve ardından Haçlı seferlerinin başlatılmasının temsili üst üste bindi (kondansasyon) ve Hıristiyanlar için o kadar muazzam bir büyüklükte bir 'seçilmiş travma' halini aldı ki, uzaydaki bir kara delik gibi işlev görmeye başladı. Bu bağlamda Batılı gözü Türkleri 'saldırgan ve şehvet düşkünü' Fatih Sultan Mehmet'in zihinsel temsiliyle, 1453 öncesi ve sonrası Türk eylemlerinin temsillerinin yoğunlaştığı niteliklere sahip insanlar olarak görmeye başladı.

Avrupalılar dünyada yeni yerler keşfedip bunları sömürgeleştirmeye başlayınca, Kudüs ve Konstantinopolis fatihleri olarak Türklerle aşırı uğraşma küresel boyut kazandı. Sözgelimi, 1539'da Meksika Kızılderilileri, Katolik dünya ile artık onlara katılmış olan Yeni Dünya orduları tarafından Kudüs'ün Türklerden kurtarılmasını temsil eden dramatik bir geçit alayına katıldılar.[75] Bugün bile Türkiye'den çok uzaktaki Meksika'da bu geçit alayının bir çeşitlemesi düzenlenmektedir.[76]

Karşılıklı Merak

Sultan Mehmet'in Bizans ve Yunanlılara olan ilgisi sadece dövüşken doğada değildi. Bu açıdan, ta yedinci yüzyılda Müslümanların Verimli Hilal'e girişinden beri Müslümanlarla Hıristiyanların birbirleriyle karşılıklı olarak ilgilenme geleneğine sıkı sıkıya bağlıydı. Bu karşılıklı ilgi Haçlı seferleri döneminde alev-

[74] Rosenberg, Tina (1993).
[75] Motolinia, T. De (1951).
[76] Harris, Max (1992).

lenmişti, ve yakın doğuda Hıristiyan din adamlarıyla Müslüman ulema sık sık kendi dinlerinin üstünlüğünü savunmak üzere teolojik münazaralara giriyorlardı. Bu tür klasik bir münazara, Osmanlı-Bizans yüzleşmesinin ilk yıllarında, Osmanlılar 1355'te Selanik piskoposu Gregory Palamas'ı ele geçirdiklerinde gerçekleşti. Orhan'ın huzurunda Gregory ile bazı Osmanlı din adamları arasında teolojik bir münazara düzenlendi.[77]

On beşinci yüzyıl ortalarında Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki bu karşılıklı merakın tarihsel bağlamının ötesinde, modern Türk tarihçilerinin sordukları bazı sorular var. Bu tarihçilerden biri, Mehmet'in Rum olan her şeye karşı ilgisinin kısmen üvey annesi Despoena Maria'nın Rum olmasından ve büyük olasılıkla ona bir miktar Yunanca öğretmiş olmasından kaynaklandığı yolunda bir görüş bildirdi.[78] Diğer biri ise, daha önce de değinildiği gibi, Mehmet'in biyolojik annesinin Yunanlı olduğunda ısrarlı.[79] Ayrıca, büyük olasılıkla Osmanlı sarayında rehin tutulan bir Yunan prensinin de Mehmet'in çocukluk arkadaşı olduğu söylenenler arasındadır.[80]

Fatih'in idealleştirilmesi onu Türkçenin yanı sıra Arapça, Farsça, Yunanca, Latince ve Slav dillerini bilen biri haline getirmekle birlikte, kuşkusuz bu kadarı gerçek olamaz. Büyük olasılıkla Mehmet'in bazı Yunanlı tanıdıkları vardı ve Yunan mitolojisine aşinaydı. Belli ki *İlyada*'yı da okumuştu. Kritovulos, Mehmet'in Frigya gezisi sırasında İlium'u ziyaret ettiğinde Aşil ve Ayaks'ın mezarlarını araştırdığını yazar:

> *Bıraktıkları anıları ve yaptıklarını övdü ve onları tebrik etti, ve Homeros gibi bir şairin onları yüceltmiş olmasını takdir etti.*

Kritovulos daha sonra Mehmet'in Mora (Peloponnes) yarımadası seferinden söz edişini anlatır: *'Allah bu şehrin ve ahalisinin intikamını alma hakkını uzun yıllar benim için muhafaza etti. İşte onların düşmanlarına boyun eğdirdim ve şehirlerini talan ettim, onları Misyalılara (Çanakkale bölgesinin eski adı) yağmalattım. Geçmişte bu yeri talan edenler Yunanlılar ve Ma-*

[77] Arnakis, G.G. (1951).
[78] Adıvar, A. Adnan (1970).
[79] Altan, Çetin (1992).
[80] Adıvar, A. Adnan (1970).

kedonlar ve Tesalyalılar ve Moralılardı, işte şimdi benim gayretimle onların torunları, o zamanlar ve daha sonra nice kereler biz Asyalılara yaptıkları adaletsizliklerden ötürü hak ettikleri cezayı uzun yıllar sonra nihayet gördüler'.[81]

Fatih Sultan Mehmet'in dinsel ve metafizik konulara olan ilgisi Türk kaynaklarından da anlaşılabilir. Sultan bu konularda tartışmaya bayılıyordu ve bu yüzden de Hıristiyanlığa karşı aktif bir ilgisi vardı.[82]

Şehrin fethinden sonra Mehmet nüfusu yeniden oluşturmak ve ekonomik, toplumsal ve dinsel istikrarı yeniden kurmak için kolları sıvadı. Politikasının bir parçası da Ortodoks kilisesine olağandışı ayrıcalıklar tanımaktı, ki bu Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün Latin Katolik örgütlerin yasaklanmasını da içeriyordu. Mehmet'in 'cömertliği', gerçek dünyanın politik, kültürel ve dinsel sorunlarıyla ilişkili olmasının yanında, kendi iç taleplerinden de kaynaklanmış olabilir. Büyük olasılıkla gerçek dünya sorunlarıyla psikolojik konular birbiri üstüne binmişti (kondansasyon).

Karşıt-Özdeşim

Şimdi, yas süreciyle klinik olarak ilişkili bir zihinsel düzenekten daha söz edeceğiz -özdeşim (identifikasyon). Bu, yas tutan kişinin kimliğini etkiler. Biri öldüğünde, ölmüş kişinin bazı yönleri veya bazı işlevleriyle özdeşim kurarak onunla 'temasımızı' koruruz. Bu özdeşimler uyuma yönelik ve sağlıklıysa, sancılı bir yas çalışmasının sonunda kendimizi daha da zenginleştirmiş oluruz. 'Bir baltaya sap olmaz' bir oğulun babasının ölümünden sonra değiştiğini ve babasının işini ciddiyetle üstlendiğini sık sık duyarız. Komplike olmuş, ya da daimî yasta, çok fazla öfke, çok fazla bağımlılık ya da diğer çatışmalar varsa, ya da kayıp yas tutan kişinin değişikliğe hazırlanmasına izin vermeyecek kadar ani olduy-

---

[81] Kritovoulos, M. (1954), s.181-2.

[82] Adıvar, A. Adnan (1970) tarafından aktarılan, büyük olasılıkla sonradan uydurulmuş bir öyküye göre, Fatih Sultan Mehmet'e bazı Hıristiyanların cesetlerinin gömüldükten sonra çürümeyip olduğu gibi kaldıkları söylenmiş. Rum papazlar padişahın emriyle onun huzurunda Konstantinopolis'teki bazı Hıristiyan mezarlarını açmışlar. Bu öykü doğru olsaydı, Fatih'in Hıristiyanlığa dair entelektüel meraklılığından öte bir şeylerin göstergesi olabilirdi; bilinçdışı olarak düşmanın -ve belki de 'kötü' ödipal babanın- gerçekten de çürümüş olduğunun kanıtlarını görme gereksinimi duymuş olabilirdi.

sa, özdeşim kurmak arzulanmayabilir ve/veya özdeşim yitirilen kişinin çatışmalı yönleriyle kurulabilir. Yas tutan kişi kendini zenginleştirmek yerine, artık içinde hissettiği savaşımla sarmalayabilir. Sağlıksız özdeşime bir örnek, bir kalp krizi geçirerek ölen kocasının ardından göğüs ağrıları çekmeye başlayan dul kadındır. Kısaca, yaşamlarımızdaki kayıplar ve değişiklikler bilinçdışı özdeşim mekanizması sayesinde kendilik duygumuzu etkilerler.

Konstantinopolis düştüğünde, hem Türkler hem de Yunanlılar kayıplar ve değişikliklerle yüz yüze geldiler. Türkler bir 'dünya gücü' haline gelmişlerdi. Kimliklerini değiştirmek zorundaydılar. Yunanlılar Bizanslarını kaybetmişlerdi. Kendilerini yeniden değerlendirmeleri gerekiyordu. Her iki tarafın da kendini bilinçli ve bilinçdışı olarak yeniden gözden geçirme sürecinde bol miktarda karşıt-özdeşim gerçekleşti.

Özetle, tarihin o dönemindeki Türk-Yunan ilişkileri çok karmaşıktı. Bağlanma ve kopma, bir yandan aynıyken öte yandan farklı olma, bir tarafta hâlâ işbirliği içindeyken öte tarafta düşman olma, bunların tümü de tarafların kim olduklarını anlama çabalarının bir parçasıydı. Uzun savaş ve Konstantinopolis'in düşüşünden sonra, fatihlerle fethedilenler üzerinde izlerini bırakan aktif psikolojik süreçler yaşandı.

II. Mehmet'in Ortodoks Kilisesine Patrik olarak atadığı George Scholarius Gennadios, daha önceleri de kendisinin ve halkının kim olduğunu merak etmişti. Şöyle yazmış: '*Helen dilini konuşsam da Helen olduğumu asla söyleyemem, çünkü Helenlerin inandıklarına inanamam. Adımı inancımdan almak isterim ve biri bana ne olduğumu sorarsa "Bir Hıristiyan" olduğum yanıtını veririm. Babam Tesalya'da otururdu, ama ben kendime Tesalya'lı diyemem, çünkü ben Bizanslıyım.*'[83] Peki ya Konstantinopolis'in düşüşünden sonra kim haline geldi? Yunanlılar üzerindeki Osmanlı egemenliği 1829'a dek (Edirne Antlaşması) sürdü. İlişkileri değiştikçe kimlikleri de bununla birlikte değişti. Bir sonraki bölümde Türklerin yasını inceledikten sonra Türklerin ve Yunanlıların 'birlikteliği' üzerinde duracağız.

[83] Young, Kenneth (1969), s.114.

TÜRKLERİN YAS SÜRECİ

Psikanalitik anlamda yas, kayıp ve değişikliğe verilen kaçınılmaz yanıt şeklinde ele alınır; bu bağlamda Türkler muzaffer taraf olmalarına karşın, Konstantinopolis'in uzun süredir özlenen fethi ve Bizans İmparatorluğu'nu sona erdirerek gösterdikleri başarı yüzünden imgelerinde oluşan değişikliğin yasını tutmak zorundaydılar.[84] Yeni bir kimliğe uyum sağlamalı ve iç psişik dengelerini yeniden kurmalıydılar. Pollock'a göre, 'yas tutabilmek değişebilmektir. Yas tutamamak, değişiklikleri yadsımak demektir ve kişiyi ve örgütü büyük bir riske sokar.'[85] Bizanslılar için Konstantinopolis'in kaybı yasını tutamayacakları kadar büyüktü, nitekim bunu yadsıma çabalarından daha önce söz etmiştik. Bu kitap boyunca Yunanlıların yas tutamayışlarımn etkileri, bunların diğer kayıpların etkileriyle yoğunlaştırılması ve daimî yas davranışları ele alınmaktadır.

İyi yöndeki bir değişikliği kabullenmek, kötü yöndekini kabullenmekten daha kolaydır, tabii kazancın büyük bir suçluluk duygusu uyandırmaması koşuluyla. 1453'ten sonra, Türklerin yas tutmaları ve büyük güç olarak yeni kimliklerine uyum sağlamaları onlarca yıl aldı. İleride göreceğimiz gibi, yasları büyük Osmanlı mimarı Sinan'ın (1490-1588) eserlerinde kendini belli eder, bunlar Osmanlıların duygu durumunu ve bilinçdışı süreçlerini yansıtırlar.

Aya Sofya

Konstantinopolis'in fethedildiği dönemde Aya Sofya kilisesi Hıristiyan dünyasının kutsal mimari şaheseriydi, ve ne Selçuklular ne de Osmanlı Türkleri daha önce böyle bir şey görmemişlerdi. Yunanlılar yapının ilahi güçler tarafından cennette tasarlanarak inşa edildiğini öne sürüyorlardı, ve bu Türk fatihlerin yürek-

[84] Volkan, Vamık D. (1977) Kıbrıs'ta 1974 savaşı sonrasında düşmanla etkileşimin yitirilmesi yüzünden yas tutulduğunu anlatır.

[85] Pollock, George (1977), s.29.

lerinde huşu uyandırmıştı. Konstantin tarafından 325'te yapımı başlatılan ve yangınlar ve depremler yüzünden Teodosius ve Justinianus tarafından yeniden inşa ettirilen bazilika, taç giyme ve kraliyet düğünleri gibi muhteşem kutlamalara sahne olmuştu. Halk arasında bir meleğin binayı Türklere karşı koruyacağı inancı yaygındı. ne ki II. Mehmet 29 Mayıs 1453'te şehri aldığında melek filan gözükmedi. Padişah, Konstantinopolis'in güzelliğini işitmişti ve en son hücumun arifesinde ordularına şöyle seslendi:

Kiliselerin, devlet binalarının ve muhteşem evlerle bahçelerin güzelliği sizi mest edecek, daha bunlar gibi niceleri, bakmaya, zevk duymaya ve faydalanmaya müsait... şanı dünyanın dört bir yanına yayılmış olan bir şehri alacaksınız. Şurası kesin ki, bu şehrin hükmü ve ihtişamı nerelere uzanmışsa, böyle bir şehri savaşarak aldığınız için sizlerin yiğitliği ve cesaretinin şanı da oralara dek uzanacak.[86]

Türkler bu şekilde bir sürü güzellikle karşılaşmaya hazırlanmış olsalar da, Aya Sofya'yı karşılarında görmek başlarını döndürmüştü. Bizans mimarisinin kendi geleneksel mimarilerine hiç benzemeyen diğer örnekleri de onları derinden etkileyerek benlik değerlerinde bir 'kayba' yol açtı. Şehrin sahipleri olarak edindikleri yeni konuma uyum sağlamaları büyük çaba gerektiriyordu. İşte bu yüzden Türkler de yas tutmak zorundaydılar. Yumuşak kıvrımları ve sonsuzluğu çağrıştıran ışıklandırmasıyla Hıristiyanlığın kutsal binası camiye dönüştürüldü, çok sonraları da müze haline gelecekti.

Kent planlamacılığında eski İslam geleneğini izleyen Fatih, en üst rütbeli devlet adamlarım Hıristiyan Konstantinopolis'i Müslüman İstanbul'a dönüştürme sürecini başlatmaları için sıkıştırıyordu. Bunu şehrin büyük tepelerinde ve diğer önemli semtlerdeki haçları indirip, buralara camiler, medreseler, imaretler, hastaneler ve hamamlardan oluşan İslami kompleksler (külliyeler) inşa ederek gerçekleştireceklerdi. Bunların parası kurulacak vakıflar tarafından ödenecekti. Sultan II. Mehmet, Aya Sofya'yı ilk görüşünden on yıl sonra, adını taşıyacak olan caminin yerini tayin ederek bunun yolunu açtı. Ayrıca masallara konu olan ve hâlâ ayakta duran Kapalı Çarşıyı inşa ettirdi, dük-

[86] Kritovoulos, M. (1954), s.61.

kanlardan gelen kira, Allah'a ibadet adına yapılan Fatih Sultan Mehmet Cami külliyesinin masraflarını karşılayacaktı. Yapımına 1463'te başlanan cami 1471'de tamamlandı. Aya Sofya ile karşılaştırıldığında Fatih Sultan Mehmet camii daha az ihtişamlıdır, bu da fetihçi Osmanlıların henüz Bizans mimarisini fethedememiş oldukları gerçeğini göz önüne serer.

Koca Sinan Devri

Mehmet'in camii (asıl cami 11 Mayıs 1677'de bir depremde yıkıldı ve bir yüzyıl sonra, 1767-1771 yılları arasında III. Mustafa devrinde yeniden inşa edildi) ne denli etkileyici olsa da, yalnızca Aya Sofya'nın daha ufak bir kopyası olmaktan kurtulamaz. Bir Osmanlı mimarının Aya Sofya'ya özgü olandan daha büyük şeyler yapmak üzere, bir psikanalistin deyimiyle Bizans etkisinden 'ayrılmayı ve bireyleşmeyi' (separation-individuation) başarması, Türklerin Koca Sinan olarak tanıdıkları ünlü Osmanlı mimarı Mimar Sinan (1490-1588) devrine kadar gerçekleşmemiştir. Yas çalışması sırasında birey kayıp veya ölü kişinin veya şeyin zihinsel temsilinin bazı parçalarıyla (bilinçdışı) özdeşim kurar. Bir dereceye kadar, kayıp kişi veya şey haline gelir. Özdeşim iki amaca hizmet eder: (1) yitirilenin bazı parçalarını korumak; ve (2) yitirilenin etkisinden kurtulmak. Bir analoji kurarsak, Koca Sinan'ın yaratıcılığında geçirdiği süreçler Türklerin yas sürecine koşut gitmiş gibi duruyor -Bizans etkisinin bazı yönlerini içselleştirmek ve özümsemek, diğer etkilerden özgürleşmeye çalışmak ve sonunda yeni bir kimlik keşfetmek.

Vogt-Göknil'e göre, Türkler Hıristiyanlarla temasa geçtiklerinde zaten kendilerine ait sanatsal kuralları ve biçimleri vardı. Politik zaferler onları 'Hıristiyan mimarisi' ile boy ölçüşmeye zorladı,[87] ancak ilk başta sanki yastaymışçasına felce uğradılar. Fatih Camii nispeten başarılı olmakla birlikte, inşa ettikleri diğer camiler, Konstantinopolis'in düşmesinden önceki başkentleri Edirne ve Bursa'da yaptıklarından daha sönüktü. Bu felç yarım yüzyıl boyunca sürdü, ta ki Sinan'ın eserleri yasları üzerinde çalışmalarına, yeni bir kimlik edinmelerine ve zaferlerinin yarattığı değişikliğin onlara vurduğu darbeden kendilerini ayırmalarına yardımcı olana dek.

Andrea Palladio'nun (1508-1579) çağdaşı olan Mimar Sinan, Hıristiyan bir ailede doğmuştu. 1512'de devşirme olarak Osman-

---

[87] Vogt-Göknil, Ulya (1953).

lı hizmetine alınmıştı. Kendi sözleriyle, bir Anadolu şehri olan Kayseri yakınlarında gerçekleştirilen ilk devşirmede alınmıştı. Aslında o zamana dek devşirme Balkanlarla sınırlıydı. Bunun o bölgedeki ilk devşirme olduğu gerçeği, Sinan'ın ileri yaşta -oğlanların çoğu sekiz ile on iki yaş arasında alınırdı- devşirilmesini açıklayabilir. Çoğu kaynağa göre, Sinan 1521'de, II. Mehmet'in torununun oğlu Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad seferinin arifesinde, eğitimden geçerek Yeniçeri oldu. Arap dünyası ve İran'a, ve Macaristan ve güney Avusturya da dahil olmak üzere Balkanlara düzenlenen seferlere Yeniçeri olarak katıldı. Orduların bataklıklar ve nehirlerden geçişini kolaylaştırmak için gerek dubalar, gerek başka yapı elemanlarını kullandığı köprüler yaratarak diğer askeri mühendislerin arasından sıyrıldı. Elli yaşında mimarbaşı oldu, ve neredeyse yarım yüzyıl sonra öldüğünde arkasında İslam mimarisinin dört bir yanına dağılmış camiler, medreseler, türbeler, kervansaraylar, köprüler, su yolları, hamamlardan oluşan üç yüz altmış dört yapı bıraktı. İlk selatin (padişahın adını taşıyan) camisini, -İstanbul'daki Şehzade Camii- inşa ederken Aya Sofya'yı aşması gereken bir meydan okuma olarak gördüğü bilinir, bu duygusunu Osmanlı seçkinleri de paylaşıyordu.[88] Dahası, kendini Aya Sofya'nın mimarları Tralles'li Anthemius ve Milet'li İsidor'un hayaletleriyle kapıştırmış ve kendi yaratıcılığını onlarınkinden ayırmaya baş koymuş olabilir. Sinan'ın bu konudaki duygularının yoğunluğu ve derinliği, Mustafa Çelebi'ye (Mustafa Saî) aktardığı ve onun tarafından nazım ve nesir olarak yazılan mesleki biyografisi, *Tezkiret-ül Bünyan* (Binalar Üzerine Bir Kitap)'daki bazı dizelerden anlaşılabilir: *Muktedir bir mimar olarak arkamda Bu dünyada baki kalacak eserler bırakmak istedim. Allah'ın beni yüce bir cami yapmaya layık görmesi için dua ettim. Dualarım kabul olundu, çünkü Allah İlahi Bilgeliğiyle Sultanın gözdesi olmayı bana bahşetti.*[89]

Şehzade Camii'ni (1544-48) inşa ederken Sinan ana kubbeye payanda olarak dört yarım kubbeyle denemeler yaptı. Aya Sofya'nın iki yarım kubbesi vardır. Dört kubbenin kullanımı Aya Sofya'nın eksensel simetrisini kusursuz bir merkezî simetriye dönüştürdü. Bu tasarım, kiliselerdeki dört yan koridoru örtmek üzere

[88] Şehzade Camii, Kanuni Sultan Süleyman'ın, karısı, ünlü Rokselan tarafından düzenlenen bir entrika sonucunda idam ettirdiği sevgili oğluna adanmıştır.

[89] Sözen, Metin (1989), s.61.

yarım kubbe yerine tonozlar (beşik kemer) kullanan Bizanslılara aşinaydı. Sinan haç işaretini (dört beşik kemer) almış ve bunu İslamî ilkelere uyarlamıştı. 'Yitik' Bizans İmparatorluğu ile onu fetheden Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bağ kopmamıştı. Şehzade Camii'ni yaptıktan on iki yıl sonra Sinan, Mihrimah Camii'ni daha da cüretkar bir planla, yarım kubbeler tarafından desteklenmeden, doğruca duvarlara oturan bir kubbeyle inşa etti. Belli ki Aya Sofya'nın planından farklı planlarla deneyler yapıyordu. Saraydan aldığı bir sonraki sipariş Sultan Süleyman'ın kendi adını taşıyan camii (Süleymaniye Camii) ve külliyesinin inşasıydı. *Tezkiret-ül-Bünyan*'da Sinan kendine özgü iftihar ve tevazu karışımıyla şöyle diyor:

Bir sabah incelik çağının güneşi olan
Sultanımızın kutsal yüreğine bir camii inşa etme fikri düştü...
Merhum Sultan Selim Han Hazretlerinin
-Allah taksiratlarını affetsin- oğlu Sultan Süleyman Han.
Aciz kulu Sinan'ı huzuruna çağırdı ve cami hakkında müzakerede bulunuldu...
Muhteşem Sultanımız buyurdu,
Ona güzel bir cami yapmam emredildi.
Eski Sarayın (Yunan) kalıntılarını kaldırttım
Ve özenle bu yerde bir cami inşa ettim.
Arif olan anlayacaktır
Bunun inşasında ne kadar sanat ve hüner kullanıldığını.[90]

Hem padişahın hem de mimarının Yunanlıları aşmayı ve kendilerini İmparator Justinianus ve Doğu Ortodoks Kilisesinin etkisinden kurtarmayı ne kadar çok istedikleri açıktır. Eski Yunan Sarayını kaldırmak mimari bir gereklilik olduğu kadar, simgesel bir eylemdir de. Süleymaniye Camii'nin yapımına 1550'de başlandı ve 1557'de bitirildi. Muhteşem bir yapı olarak bugün bile herkesin takdirini toplar. Ünlü on yedinci yüzyıl Osmanlı gezgini, asılsız süslemeleriyle de eşit derecede ünlü olan Evliya Çelebi, Süleymaniye'yi ziyaret etmekte olan on Avrupalı Hıristiyanla karşılaşmasını aktarır. Yapının ihtişamından öyle çarpılmışlardır ki, Evliya Çelebi'nin iddiasına göre '*Yüce Meryem ana!*' diye haykırmışlardır.[91] Açık ki Müslüman Osmanlılar için Hıristiyan Bizanslıları aşmak önemliydi.

[90] Sözen, Metin (1989), s.82.
[91] Stratton, Arthur (1972), s.127.

Süleymaniye, ana kubbenin iki yarım kubbeyle desteklenmesiyle bir dereceye kadar Aya Sofya'nın yapı planını taklit etmektedir, ve dıştan da Aya Sofya'ya benzer, ancak içi Bizans modelinden ayrılır. Dekorasyonunda Hıristiyan mozaiklerin yerini, kubbenin en tepesinde hat sanatıyla yazılmış Kuran'dan ayetler almıştır (XXXV. Sure (Fâtır), 41. Ayet):

Doğrusu, zevâl bulmasın diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır.
Eğer onlar zevâle uğrarsa O'ndan başka,
and olsun ki onları kimse tutamaz.
O, şüphesiz Halim'dir, bağışlayandır.[92]

Yalnızca en iyi malzemeyi ve en usta zenaatkarları kullanan Sinan 'Bütün hattatların ustası (hattat-ı azam)' hattat Hasan Karahisarı'yı bu işte görevlendirmiştir.[93]

Caminin içindeki aydınlatma ilk başlarda binlerce mumla sağlanıyordu. Sinan caminin içine de dışına adadığı enerjiyi adamış, yer döşemesi dahil, en ince ayrıntıları düşünmüştü. Süleymaniye'nin kubbesi Aya Sofya'nınkinden biraz daha küçüktür. Bütün ihtişamına karşın Sinan bu camiyi henüz usta mimar mertebesine erişmemiş olduğu zamanlarda yaptığı eserlerin temsilcisi sayar.

Sinan ancak Kanuni'nin oğlu Sultan II. Selim için Edirne'deki Selimiye Camii'ni (1569-1575) yaptıktan sonra kendini ustaların ustası mertebesine yükselmiş kabul eder. Türklerin Konstantinopolis'i fethinden yüzyıl kadar sonra inşa edilen bu yapıyla Sinan küçük tek kubbeli Türk camiini en kusursuz şekline getirmeyi hedeflemişti. Sekiz sütunun desteklediği, Aya Sofya'nın kubbesinden hafifçe büyük, tek bir kubbe yarattı. Sinan Doğu ve Batı mimarisi arasındaki rekabetin farkındaydı. Doğu Aya Sofya'nın kubbesine eş çıkartamadığı için, Batının doğu mimarisine hiç değer vermediğini düşünüyordu. Ama artık usta mimar bunu yapmayı başarmıştı. Hatta, mimari açıdan minareleri kubbeden bile daha önemli görüyordu. Selimiye camii dört minareyle süslenmiştir ve bunların yerleşimi öyle kusursuzdur ki, arabayla şehre yaklaşırken uzun süre caminin yalnızca iki minaresi olduğu sanılır. Aynı derecede dikkate değer bir gerçek de caminin ne içinde ne de dışında gözlenebilir herhangi bir Bizans etkisi olmayışıdır.

---

[92] Pickthall, Mohammed Marmaduke, (basım tarihi verilmemiş), s.314.

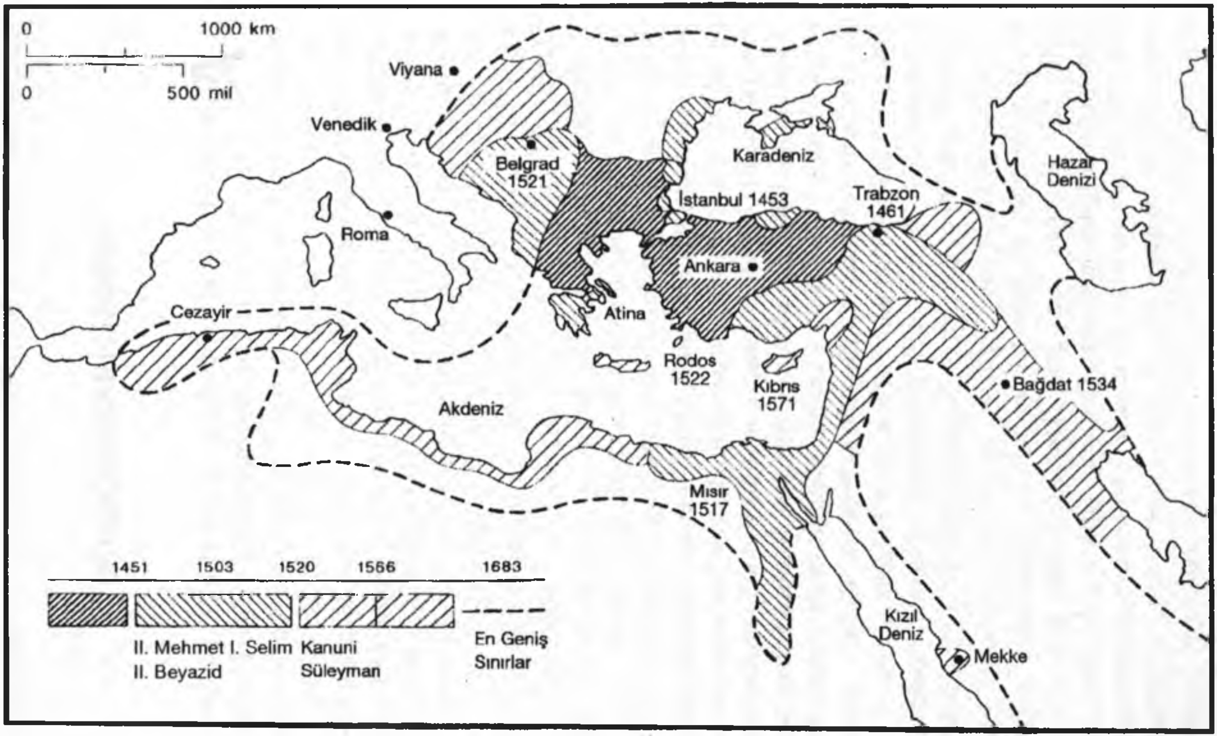
[93] Sözen, Metin (1989), s.90.

VI. Bölüm

OSMANLI İMPARATORLUĞU

Anadolu Selçukluları'nın yerine geçen Osmanlılar, merkezleri yine Konya'da olan Karamanileri yendikten sonra on beşinci yüzyılın ilk yarısında Anadolu'daki egemen Müslüman güç olmak üzere hakimiyetlerini 1453'te Konstantinopolis'e, sonra da Trabzon gibi, Anadolu'nun daha önce Selçuklu boyunduruğuna girmekten kurtulabilmiş olan diğer kısımlarına dek genişlettiler. Ayrıca Balkanları da sürekli zorluyorlardı, buna ta on dördüncü yüzyıl başında başlamışlardı ve on yedinci yüzyıla kadar da sürdüreceklerdi. Osmanlılar, Verimli Hilal'i ve 1517'de Mısır'ı fethederek Arap dünyasına da hükmetmeye başladılar. Dahası, Kuzey Afrika'daki topraklarını Fas'ın doğu sınırına ve Arabistan'a dek genişlettiler. Kırım ve Azak Denizi'ne kadar Karadeniz bir Osmanlı gölü haline geldi, aynı şekilde doğu Akdeniz ve en büyük adaları Rodos (1522) ve Kıbrıs (1571) da Osmanlı hegemonyası altına girdi. Gerçekten de, Osmanlı padişahı en sevdiği unvanlarından birine göre *Berreyn* (iki kara) ve *Bahreyn* (iki deniz) efendisi olmuştu; iki kıta Rumeli (Balkanlar) ve Anadolu, iki deniz, Karadeniz ve Akdeniz. Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) Osmanlı İmparatorluğu batıda Viyana kapılarına, doğuda Azerbaycan'a, kuzeyde Kırım'a güneyde Mısır ve Kuzey Afrika'dan Fas'a uzanan bölgeye egemendi. Bu imparatorluğun en debdebeli döneminde Osmanlılar çokuluslu, çokdinli, çokdilli ve çokırklı bir imparatorluğu yönetiyorlardı.

Doğulular kadar batılı tarihçiler de önemli bazı Bizans ve Osmanlı kurumları ile Konstantinopolis'in düşüşünden yüzyıllar sonra bile korunan bazı gelenekler arasındaki benzerliklerle uzun süredir ilgilenmektedir. Tanınmış Türkolog M. Fuat Köprülü 1931'de yazdığı uzun bir makaleyi bu konuya adamıştı, daha sonra 1935'te makale; *Alcuni osservazioni intorno all'influenza delle instituzioni byzantine sulle instituzione ottomane* başlığıyla

Harita 3: Osmanlı İmparatorluğu

İtalyancaya da çevrildi.[94] Bizans ve Osmanlı kurumları arasında birçok benzerlik vardır, ancak İslam tarihi boyunca kazandıkları deneyimler de Osmanlılara pek çok yerde model oluşturmuştur. İslamî deneyimin gerisinde çoğu kez erken İslamî uygulamaları şekillendiren İran devletçilik kurumları bulunur. Yazarlar, özellikle de batılılar, kıyas ve ilişkiler bulma çabalarını sürdürmektedirler, çünkü Osmanlıların Bizans'tan bazı kurumları ödünç aldıkları gösterilirse, bu bir şekilde Bizans'ı daha üstün kılar. Popüler basında ve turistler için yazılan kitaplarda sık sık benzeri görüşlere rastlanır. Sözgelimi Kelly, Osmanlı padişahını Bizans imparatoruyla eşit tutma yanılgısına düşer, sultanın halife statüsü ile imparatorun ilahî niteliği arasında benzerlik kurar.[95] Muhammed her zaman yalnızca bir insan olduğunu vurgulamıştır, halifeler asla ilahi güce sahipmiş gibi davranmamıştır. Osmanlı sultanları Peygamberin kabilesinden (Kureyş) gelmedikleri için halifelik iddiasını yalnızca güce dayandırmışlardı. On altıncı yüzyılda Fas'taki Sa'dian Hanedanı Osmanlıların halifelik iddiasına meydan okumuştu, çünkü Osmanlıların aksine onlar soylarını Muhammed'e dayandırabiliyorlardı. Her durumda, halifelik Osmanlıların fazlaca faydalandıkları bir unvan değildi, ta ki on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Balkanlardan geri çekildiklerinde arkalarında çok sayıda Müslüman ve Müslüman mal ve mülkü bırakana dek. Ancak o zaman padişah en güçlü Müslüman yönetici olduğu gerçeğine dayanarak otorite iddiasında bulundu ve bu Müslümanları ve Müslüman mal mülkünü korumak üzere Avrupa'nın içişlerine müdahale etti. İmparatorluklar mecburen istikrar ve süreklilik üzerine kurulur. Bu yüzden de benzer sorunlarla uğraşmak için benzer kurumlar oluşturmaları şaşırtıcı değildir, ama çok açık olan diğer bir gerçek de bu iki imparatorluğun sık sık benzer sorunlara farklı çözümler üretmiş olduklarıdır.

Kurumsal Düzenlemeler

Bazılarının yaptığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu basitçe Bizans'ın modifiye edilmiş haldeki devamı olarak ele almak yanlıştır. Belli kurumlar arasında benzerlikler olsa da, birçok Bizans

[94] Köprülü, M. Fuat (1931).
[95] Kelly, Laurence (1987).

kurumunun Osmanlı kurumlarını doğrudan etkilediğini söylemek güç, hatta olanaksızdır.[96] Tımar sistemi Osmanlılar için merkezi bir kurumdu. Yüzeysel olarak Bizans *pronoia*sını andırır, ancak gerçek esinin İslami bir kurum olan *iktâ*dan gelmiş olması çok daha olasıdır. Tımar, belli bir bölgeden toplanan tarımsal vergilerden dağıtılan gelirde belli bir hisseden oluşan bağıştır. Tımar sahibine aynı zamanda üzerinde evini inşa edebileceği ve kendisiyle ailesini geçindirmek için bir çiftlik kurabileceği toprak bağışlanıyordu. Bunun karşılığında, tımar sahibi o eyaletin sipahi alayına dahil oluyordu ve eyaletin askeri/idari önderliğinde imparatorluğun düzenlediği seferlere katılıyordu. Hizmetin koşulları tımar sahibine tayin edilen gelirin miktarıyla bağlantılıydı. Bağışın temel koşulu, tımar sahibinin atları ve silahlarıyla birlikte gelip hizmet vermesiydi. Daha fazla gelir, tımar sahibinin sefere kuşandırılmış ek atlılar, silahlar, çadırlar veya çorba kazanları getirmesini gerektiriyordu. Bu sistem değerli metal sıkıntısı çeken bir hazineye fazla yük olmaksızın, Osmanlılara muazzam bir atlı gücü sağlıyordu.

Osmanlının devlet dehası, Nasıreddin Tusî'nin (d.1275) ahlâk üzerine yazdığı kitapta tanımladığı erken İslam toplumunun temel dörtlü yapısı üzerinde incelikle işledikleri değişikliklerde ifade buluyordu:

> *İlk önce* Kalem Efendileri *geliyordu, bunlar ilim ve bilim dallarının üstadları, fakihler (islam hukukçuları), kadılar, katipler, muhasebeciler, hendeseciler (geometriciler), astronomlar, hekimler ve şairler ve bu dünyanın ve öte dünyanın düzeninin varlıklarına bağımlı olduğu kişilerdir; bunlar doğal unsurlardan Suya karşılık gelirler. İkinci olarak* Kılıç Efendileri; *dövüşçüler, savaşçılar, gönüllüler, avcılar, uç muhafızları, nöbetçiler, yiğit adamlar, ülkenin destekçileri ve devletin bekçileri, bunların aracılığıyla dünyanın düzeni sağlanır; doğal unsurlardan Ateşe karşılık gelirler. Üçüncü olarak* Ticaret Efendileri, *bir bölgeden diğerine mal taşıyan tacirler, esnaf, zenaatkar ve vergi tahsildarları, bunların işbirliği olmadan insan türünün gündelik yaşamı sürdürmesi olanaksız olurdu; doğal unsurlardan Hava gibidirler. Dördüncü olarak, Ziraat Efendileri, fideciler, çiftçiler, renç-*

[96] Osmanlı kurumları üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Itzkowitz, Norman (1972).

berler ve tarımla uğraşan köylüler, bunlar bütün toplulukların beslenmesinden sorumludurlar, onların yardımı olmadan insanların sağ kalmaları söz konusu olamazdı; doğal unsurlardan Toprakla aynı düzeydedirler.[97]

Tusî'in çizdiği tablo ileri derecede yapılanmış bir toplumu anlatır. Erken Osmanlı sınır toplumunun, yöneticileri yönetilenlerden ayırdeden daha basit bir yapı farklılaşması vardı: İlki *askeri grup* (seyfiye), geri kalanların hepsi ise *reaya,* yani tebaa idi. Ekin ekerek, hayvan yetiştirerek ve vergi ödeyerek toplumda üretici unsur işlevi gören reaya, askeri sınıfın üyelerini geçindiren parayı sağlıyorlardı. Askerlerin ayrıcalıklı konumları vergiden muaf oluşlarıyla ikiye katlanıyordu. Hıristiyan tımar sahiplerinin on beşinci yüzyılın ilk yarısındaki ayaklanmalarına dek sürdüğü söylenebilecek olan Osmanlı tarihinin bu erken dönemlerinde, reaya terimi Müslüman ve Hıristiyanları aynı şekilde kapsıyordu, askerler de saflarında Müslümanlar ve Hıristiyanları barındırıyordu. Sözü geçen ayaklanmaların ardından genelde Hıristiyanlara tımar verilmez oldu ve reaya terimi sultanın gayrımüslim tebaasını anlatır oldu. Osmanlı Devleti geliştikçe, reayadan kişiler çizgiyi geçmek ve askeri sınıfa mensup olmayı istediler. Padişahın başlıca işlevlerinden biri de seyfiye ile reaya arasındaki ayrımı korumaktı. Osmanlı toplumu herkese bir yer biçilmiş olan bir sistem olarak tanımlanabilir, ve padişahın rolü de herkesi yerli yerinde tutmaktı.

Osmanlılar hem Balkanlarda hem de Anadolu'da genişlemeye başlayınca, yeni fethedilmiş toprakları idare edecek daha çok sayıda insana ve akınları ilerletmek için daha çok sayıda savaşçıya gereksinim duyar oldular. Yeni bölgeler imparatorluk topraklarına katıldıkça, refah kaynaklarına (çoğunlukla tarım) ve nüfuslarına göre değerlendirmeye alınıyorlardı. Bu değerlendirmeler sultana bir bölgenin vergilendirilebilir zenginliği ve destekleyebileceği savaşçı sayısına ilişkin bilgi veriyordu. Bundan sonra bu kadastro tetkikleri temel alınarak tımarlar tespit ediliyordu.

Tımar sahipleri imparatorluk seferlerine katılırken bir hiyerarşi gözetiliyordu, yerel görevlilerden eyalet valisine ve en tepede, genel bölge komutanı denebilecek olan Osmanlıbeylerbeyine bağlıydılar. Aynı zamanda kendi bölgelerinde vergilerin toplan-

97 Tusi, Nasreddin (1964), s.230.

ması ve asayişin korunmasından da sorumluydular. Bir hayli uzun bir süre tımar sahipleri yerel ahaliyi bir arada tutan harç işlevi gördüler, ve Osmanlı İmparatorluğu'nun alameti farikası olan istikrar ve sürekliliği sağladılar.

Osmanlı toplumunun bir diğer alameti farikası da *gulam* devleti olma özelliğiydi. Gulamlar (gulam oğlan anlamındadır/ç.n.) devlet hizmeti için eğitim ve öğretim verilen kölelerdi. Bu kurum ta Abbasi halifesi el-Mutasim (833-842) zamanında ortaya çıkmıştır. El- Mutasım, putatapar Türk gençlerini (Semerkant'tan) parayla alıp onları İslam dünyasının merkezine getiren ve askerlik hizmeti için eğitimden geçiren ilk Müslüman hükümdardı. Bu kurum İslam dünyasında serpildi. Osmanlılar, Anadolu (Rûm) Selçukluları sayesinde tanıdıkları bu kurumu alıp, geleceğin kapıkullarını devşirme yoluyla kendi Hıristiyan Ortodoks nüfuslarından toplamak şeklinde yeni bir anlam kazandırdılar. Genç yaşta devşirilen bu gençler arasından en iyiler Saray Okulundaki çeşitli *oda*lardan (eğitim odaları ve yatakhaneler) geçirilip İslamiyete döndürülüyor ve Yüce İslam gelenekleri ve dilleri öğretiliyordu. Kursu başarıyla tamamlayanlar yaklaşık yirmi beş yaşındayken, yerel hizmetlerde, Yeniçeri Ocağı'nda veya bizzat Sarayda daha yüksek konumlar üstlenmek üzere azat ediliyorlardı. Geri kalan gençler Türk çiftçi ailelerine kiralanıyordu, burada İslamiyete döndürülüyor, halk İslamının geleneklerine göre eğitiliyor ve avam Türkçesini konuşmayı öğreniyorlardı. Yaklaşık on sekiz yaşında İstanbul'a geri getirilip nefer olarak hizmet vermek üzere Yeniçerilerin yanına yerleştiriliyorlardı.

Bu tarzda Osmanlı Devleti hem kendine askeri/idari seçkin bir zümre ediniyor, hem de yüreklere dehşet salan Yeniçeri Ocağı'na adam bulmuş oluyordu. Her iki grup da gayrimüslim kökenli esirlerden oluşuyordu. Topluca bunlar Kapıkulları, yani saray hizmetkarları olarak biliniyorlardı. Bu sistem çok uzun zaman varlığını sürdürmesine karşın, burada çocukları için de bir yer ayarlamak isteyen mensuplarının uyguladığı baskı karşısında kısa sürede yıkıldı. Sultan I. Selim (1512-1520) kapıkullarının evlenmesine izin veren ilk padişahtı, ve onun halefi Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) evlenmesine izin verilmiş olan kapıkullarının çocuklarına da sistemde yer verdi.

Meslekler

Bu gelişme eşit önemdeki diğer bir gelişmeyle el ele gitti -askeri grup içinde toplumsal ayrımlaşma. Bu ayrımlaşma birincil olarak mesleki alanda gerçekleşti. Sonunda, özgün askeri sınıf içinde üç temel grup, ya da meslek oluştu. *Kılıç efendileri* (seyf), *kalem efendileri* (devlet memurları-bürokrasi) ve *ulema* (din adamları) (ilim/din bilgisi). Her mesleğin kendine has adam alma ve eğitme yöntemleri vardı, ama temelde her meslek mensubu, bölgenin üç 'İslam' dilinde -Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi- eğitim görüyordu. Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsçadan aldığı gramer ve söz dağarcığının yanında Türkçenin temel yapısından ve söz dağarcığından unsurlar taşıyan saray diliydi. Kılıç efendileri temel olarak devşirmeler arasından seçiliyor ve saray okulunda öğretim görüyorlardı. Devlet memurları, yaklaşık on iki yaşından itibaren devlet dairelerinde eğitiliyor ve ayrıca İstanbul'un büyük camilerinde verilen umumi derslerden kendilerini ilgilendiren konulardakilere katılıyorlardı. Bunlar büyük ölçüde memur çocuklarıydı. Ulema, dinsel okul sistemi olan medreselerde eğitim görüyordu, bunların da büyük kısmı babaları bu meslekte yer edinmiş kişilerdi.

Her meslek için kesin üyelik istatistiklerini bulmak çok zor, hatta belki olanaksız olmakla birlikte, bunlar zaten az sayıdadırlar. Osmanlı kırtasiyesi on sekizinci yüzyıl sonunda muazzam miktarda evrak biriktirmiş olmakla birlikte, ana kırtasiye *Divan-ı Hümayun* (İmparatorluk Meclisi) belgelerinden oluşuyordu, mali idarenin evrakı bin belgeden fazla değildi. Çok daha fazla sayıdaki evrak, Albert H. Lybyer'in Din Kurumu adını verdiği yapıya aitti.[98] Bu mesleğin de iki ana bileşeni vardı, din okulları ve kadılar, yani İslami hukuk bilginleri. Medrese geleceğin bu din görevlilerini eğiten kurumdu ve öğrencilerin çoğu zaten bu meslekle bağlantısı olan Müslüman ailelerden geliyordu. Bu eğitim sisteminin mezunları imparatorluğun dört bir yanına dağılmış medreselerde ders vermeye gidiyorlardı, ama herkesin gözü İstanbul'un önde gelen medreselerindeki kadrolardaydı. Bazıları da çeşitli eyaletlerde kadılık yapıyordu. Kadılar hem din kanununu (şeriat) hem de imparatorluğun idari kanununu uyguladıkları

[98] Lybyer, Albert H. (1913).

için, kadı olmaya karşı belli bir isteksizlik vardı, çünkü bazı önemli alanlarda idari kanun şeriatın hükümlerine karşı geliyordu. Buna göre, mümin bir Müslümanın şeriat kanununda yer almayan, idari kanunun öngördüğü cezaları vererek ruhunu tehlikeye atması riski vardı.

Osmanlılık

Daha önce sözü edilen ayrımlaşma sürecinde Osmanlı toplumunun diğer bir özelliği öne çıktı -Osmanlı teriminin anlamı ve kullanımı. İlk başta Osmanlı, hanedana adını veren Osman'ın tebaası anlamına geliyordu. Sonraları Osmanlı terimi Osman'ın sülalesi ve bu aile tarafından kurulup, kökünü ondan alan hanedan anlamında kullanılır oldu. Kanuni Sultan Süleyman zamanında artık Osmanlı terimi Osmanlı Tarzını bilen, hem din hem de devlete hizmet eden askeri grubun bireylerini anlatan kültürel bir terim halini almıştı. Kişi Müslüman olarak dine, yukarıda anlatılan mesleklerde bir kadro edinerek de devlete hizmet ediyordu. Osmanlı Tarzını bilmek, Yüce İslami kültürel gelenekleri yakından tanımayı ve bu geleneğin aracı olan Osmanlı Türkçesini bilmeyi de kapsıyordu.

Bu Osmanlı tanımına uyanların sayısı son derece sınırlıdır. Sözgelimi, devşirilen gençlerin çoğu kendilerini Yeniçeri Ocağı'nda bulmuştur. Askeri sınıfa girme hakkına ve vergi muafiyeti gibi, bu sınıfın ayrıcalıklarına sahip oldukları halde, Osmanlı Tarzını bilmek için gereken eğitimi almadıkları için Osmanlı sayılamazlar. Yine askeri grubun parçası olan tımar sahipleri benzer şekilde dine ve devlete hizmet ettikleri halde, aynı nedenle dışarıda bırakılırlar. Sayılara bakıldığında, bir tahmin yürütmek gerekirse, on altıncı yüzyıl sonlarında imparatorluğun toplam nüfusu yaklaşık yirmi beş milyon olmasına karşın, Osmanlı sayılan topluluğun (aileler dahil) sayısı büyük olasılıkla iki yüz elli - üç yüz bini geçmez.

'Millet' Sistemi

Osmanlı İmparatorluğu ancak I. Selim'in 1517'de Arap dünyasını ele geçirmesiyle ilk kez olarak Müslümanların çoğunlukta olduğu bir toplum haline gelebildi. Osmanlıların bu toplumu yönetmek için başvurdukları önemli vasıtalardan biri *millet* siste-

miydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda kimlik bireysel olmaktan çok topluluğa aitti ve kişinin kimliği esas olarak dininden türüyordu. Gayrımüslimlerle Osmanlı ilişkilerinin temeli, Arap Müslümanların çoğu Hıristiyan ve Yahudi olmak üzere kalabalık sayıda gayrımüslimin yaşadığı büyük bölgeleri ilk fethettikleri sırada kazandıkları İslami deneyimden türeyen geleneklere dayanıyordu. Kitaplı ve semavî dinler oldukları için bu gruplara da koruma ve hoşgörüyle yaklaşılıyordu. Bu insanlara *Ehl-i Kitap* ve *Ehl-i Zimmet* (bağıt halkı) deniyordu, söz konusu bağıt da Müslüman devletle olan ilişkilerini düzenliyordu. Bunlardan *zimmiler* şeklinde de söz ediliyordu. Bu dinsel topluluklara belli dereceye kadar serbestlik tanınmıştı, özellikle de toplumsal konularda -evlilik, boşanma ve miras gibi- çıkan sorunlarda kendi dinsel yasalarına göre hüküm ve karar verebiliyorlardı. Bu serbestlik karşılığında zimmilerden zamanla *cizye* olarak dile yerleşen özel kelle vergileri alınıyordu. Ayrıca bu insanlar ne giyip ne giyemeyeceklerini, hangi hayvanlara binebileceklerini belirleyen, özel hayatı düzenleyen bir dizi kanuna tabiydiler, silah taşımaya ise hakları yoktu.

Fatih Sultan Mehmet Konstantinopolis'i alıp hükümdarlığını Balkanlar ve Anadolu'ya doğru genişlettiğinde, Bizans'ın varisi ve Ortodoks kilisesine mensup muazzam sayıdaki Hıristiyamn yöneticisi haline geldi. Bu yeni statüsüne bir yapı kazandırmak zorundaydı. Bunu gerçekleştirme yollarından biri de, fetihten bir zaman sonra George Scholarios'u Konstantinopolis patriki olarak atamaktı. (Kesin tarih tartışmalıdır, ama bir şey kesin ki bu hemen olmamış, en olası tarih 1454.) Bundan sonra yeni patrik II. Gennadios adını aldı. Bu, millet sistemi olarak tanınan durumun doğuşuydu. On dokuzuncu yüzyılda millet sözcüğü ulus anlamı kazandı, ama daha önceleri Osmanlı hükümetine karşı öğelerinin iyi halinden, cizye vergisi ödemesinden ve milletle devlet arasındaki ilişkilerin diğer yönlerinden sorumlu tutulan bir önderi bulunan örgütlü dinsel topluluk anlamına kullanılıyordu.

Ortodoks ('Grek') Milleti: Rum ('Grek') milletinin, yani Ortodoks Hıristiyanlardan oluşan dinsel topluluğun başı olan patrike bu dinden kişiler üzerinde dinsel, ve bazı durumlarda toplumsal denetim bahşedilmişti. Ortodokslar Rumlar, Bulgarlar, Sırp-

lar, Vlahlar ve diğer topluluklardan oluştuğu için, etnik olarak homojen bir grup değillerdi, ancak Ortodoks kiliselerinin en yüksek ruhani meclisi olan Patrikliğe ve Ortodoks dinsel hiyerarşisindeki önemli konumlara Rumlar, özellikle de Fenerli Rumlar hakimdi.[99]

Zaman içinde Anadolu'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer yerlerindeki Yunan toplulukları içinde iki süreç işledi. İlk süreçte, Türk dili Yunan diline o kadar çok girdi ki, ortaya çıkan lehçeyi ancak her iki dili de bilenler anlayabilir oldu. İkinci süreçte birçok Rum Türkofon, yani Türk dilinde konuşur, oldu, ancak Grek harfleriyle yazıyorlardı. Bunlar Karamanlı Hıristiyanlar olarak tanındılar. Hem dinsel, hem de miras, evlilik, boşanma ve vergi toplanması gibi toplumsal meseleler, otoritesi bütün imparatorluğu kapsayan patrike intikal ediyordu. Birçok açıdan Osmanlıların buyruğu altındaki patrik, Bizanslılar zamanındakinden daha güçlüydü.

Yahudi Milleti: Yahudiler söz konusu olduğunda, ne Bizans ne de Osmanlı egemenliği altındayken tek bir başı tanımadıkları için, millet yerine topluluktan söz etmek daha doğru olur. Tarihçiler Fatih Sultan Mehmet'in İstanbullu bir Yahudi olan Musa Capasali'yi imparatorluktaki Yahudi ahalinin tümüne hahambaşı atadığını sık sık yinelemekle birlikte, gerçekte otoritesi İstanbul sınırlarının dışına pek çıkmamıştır. İmparatorluğa dağılmış Yahudi toplulukları, kendi toplumsal ya da dinsel sorunları üzerinde söz sahibi olmayı sürdürmüşlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu, millet sisteminin şemsiyesi altına 1492'de İspanya'dan sürülen Yahudileri de çekmiştir. Yahudilerin sürülmesi ve Avrupalıların din karşıtları, eşcinseller ve cüzzamlılar gibi kendi toplumları içindeki diğer istenmeyen öğelere göstermeye başladıkları düşmanlık, ulus oluşturma sürecinin bir parçasıydı, bu çokırklı ve çokdinli imparatorlukların yerine yalnızca ırk ve dine dayanan ulus-devletlerin geçmesine yol açacaktı.[100] Yahudi karşıtlığının (anti-semitizm) bu tırmanışı ve din karşıtları, eşcinseller ve cüzzamlılardan duyulan bu korku, , gelişmekte olan ulus-devletlerde ancak paylaşılmış 'uygun dışsallaştırma hedefleri' bulunarak bir bütünlük oluşturulabileceğinin

[99] Clogg, Richard (1982), s.185-207.

[100] Suphi, Mehmet (1992).

açık bir göstergesidir.[101] Bu, grupların kendilerini 'arındırmaları'nı ve kimliklerini pekiştirmelerini sağlayacaktır. İsa'yı öldürmekle suçlanan Yahudiler, Hıristiyanların Tanrının Oğluyla özdeşim kurmalarına karşı tehdit oluşturuyorlardı. Bazı Yahudiler Hıristiyanlığı kabul etmeye zorlandılar, ancak kişinin din değiştirme yoluyla Hıristiyan olabilme olasılığı Hıristiyanlarda kaygı uyandırdı, çünkü dıştalayıp istemedikleri yanlarını üzerlerine yansıtabilecekleri, kendilerine benzemeyen insanlara gereksinimleri vardı.[102]

İberyalı Yahudiler Osmanlı İmparatorluğu'nda sıcak karşılandılar. Hıristiyan bir gezgin olan Nikolay, 1577'de Osmanlı topraklarına Yahudilerin gelişinin oradaki Hıristiyanların konumunu zedelediği yorumunu yapmıştı.[103] Yahudiler ve onların Türk koruyucuları topluca 'düşman' kefesine kondu. Yahudilerin aksine Osmanlılar tanrı katili (deisit) sayılmasalar da, Kudüs ve Konstantinopolis fatihi olarak Tanrının Oğluna karşı bir tehdit oluşturuyorlardı. Türkler Avrupalıların bilincinde büyük yer kaplıyordu. Luther onları günahları yüzünden Hıristiyanlara Tanrının bir tokadı olarak görüyordu. Onyedinci yüzyılın ortalarına dek Katolikler yalnızca İslamı değil, aynı zamanda Türkçülüğü de deccal olarak gördüler.[104] Askeri gücü olmayan Yahudiler zulme uğradı. Dünyada terör estiren halk olarak düşmanlarında korku uyandıran Türkler zulümden kurtuldu, ancak ritüellerde onlara iblise eşdeğer roller verildi. On dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da gelişmekte olan ulus-devletlerin çekirdeğinde en azından bilinçdışı olarak, Yahudi-karşıtı ve Türk-karşıtı duygular yatar.[105]

Ermeni Milleti: Ermeniler başka bir millet oluşturmuşlardı.

---

[101] Volkan, Vamık D. (1988).

[102] Suphi, Mehmet (1992).

[103] Nicolay, Nicholas (1577). İspanya, Almanya, Macaristan, Portekiz ve diğer ülkelerden Yahudiler, 1478'de Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı İmparatorluğu'na sığındılar ve Selanik, Edirne, Üsküp, Sofya, Manastır, İskenderiye, ve İstanbul'a yerleştiler. İktisat ve devlet işlerinde rol aldılar.

[104] Restorasyon Katoliklerinin sözcüsü Abraham Woodhead'in (1608-1678) yazıları İslami görüşü (özellikle 'Türkçülüğü') deccal ilan eder (Gardiner, Anne Barbeau, 1991 tarafından aktarılmıştır). Martin Luther, Katolikliğe karşı kendi görüşlerini yaymaya başladığında bir Türk'e benzediği söylenmişti.

[105] Suphi, Mehmet (1992).

Burada da yine rivayete göre Fatih Sultan Mehmet Bursa piskoposu Yovakim'i Konstantinopolis'te Ermenilere patrik (1461'de) atamıştı, ama öyle görünüyor ki Osmanlı Devleti Ermenileri de tıpkı Yahudiler gibi ele alıyordu. Başlangıçta birkaç Ermeni topluluğunu kendi piskoposları, ya da şefleri (*prelate*) buyruğunda bağımsız varlıklar olarak tanıdılar, ancak Ermeni milleti Ermenilerin bütününü kapsıyordu. Durumu karmaşıklaştıran, Osmanlının 1517'de İslamın merkezi olan toprakları fethine kadar Ermenilerin çoğunluğunun Osmanlı Devleti'nin nüfuz alanı dışında yaşadığı gerçeğiydi. Konstantinopolis patrikinin kişiliğinde kararlı, herkesin kabul ettiği bir patrikliğin oluşması, on yedinci yüzyılda hız kazanan ve on sekizinci yüzyılda tamamlanan uzun bir süreç oldu. Bu süreç, papazların Ermeni edebiyatı, tarihini ve dilini yaymak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun bir ucundan diğerine bir okullar ağı kurmasına önayak olan, 1701'de Venedik Mekhitarist Cemaatinin (Mekhitarist Congregation of Venice) başlattığı Ermeni kültürel rönesansına çok şey borçludur. Bu yeniden doğuş Ermenilerde bir birlik duygusu uyandırmıştır ve Konstantinopolis'teki Ermeni patriki bu birlik duygusunun üzerinde cisimleştiği kişi haline gelmiştir.[106]

Ümmet: Zimmi ve millet kavramlarının yanında, Müslümanlar Allah'ın veya Muhammed'in cemaati anlamında, *ümmeti* oluşturuyorlardı. İslam dünyasının merkezinde Türklerin egemen politik güç olarak belirmelerine dek Araplar hem politik hem de kültürel yöneticilerdi. Önce Memlûklar, sonra da Osmanlıların yükselişi ve Safevilerin idaresinde İranlıların yeniden güçlenmesiyle ve iç kargaşalar yüzünden Araplar politik, ve hatta kültürel bir gerileme gösterdiler, ancak din konusunda bu pek geçerli değildi. Yeni sahneye çıkan bu etmenlerle, İslam toplumunda bugünün sorunları ışığında etnik çatışmalar biçiminde adlandırabileceğimiz bir takım gerginlikler oluştu. Araplar, Türkler ve İranlılar büyük ölçüde etnik nedenlerle zaten birbirlerini pek sevmezlerdi. Her grup kendi kimlik duygusunu ve onurunu besleyen unsurlar üzerine odaklandı. Araplar İslamı ilk kabul edenlerdi, ve uzun süre İslam dünyasının entelektüel lideri oldular ve İslamın sınırlarını onlar genişlettiler. Türkler en bü-

[106] Bardakjian, Kevork B. (1982).

yük ve en güçlü Müslüman imparatorluklardan birini yaratma sürecindeydiler, askeri güçlerini dikkate değer nazım ve nesir gelenekleriyle birleştiriyorlardı. İranlılar dillerinde bir rönesans yaşamışlar, yüzyıllar içinde dillerine sızmış olan Arapça öğeleri atmışlardı, ve gelişmekte olan imparatorluklarını yeniden canlandırılmış Şiilik üzerine dayandırarak, hem Türklerin hem de Arapların İranlıları daha üstün göreceklerini umuyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda müslümanların ve gayrımüslimlerin yan yana nispeten huzur ve barış içinde yaşadıkları, daha sonra millet sistemi olarak anılan bu sistem on dokuzuncu yüzyılın ortalarına dek gayet iyi işlemişti. Bu sistem sayesinde Yahudiler Rusya ve Polonya'daki dindaşlarına uygulanan kıyımlardan uzak kaldılar, ve Ortodokslar, bugünkü Yugoslavya, ya da ondan artakalan neyse orada her gün Katoliklerle yaşanan karşılıklı şiddeti yaşamamış oldular. Osmanlı İmparatorluğu'nda herkes eşitti, ama Müslümanlar daha eşitti. İmparatorlukta herkese bir yer vardı, ama padişahın rolü herkesi kendi yerinde tutmaktı.

On Dokuzuncu Yüzyıl

Osmanlı kurumlarının çoğunun hayatiyetini sürdürmesi fetihlerin devamlılığına bağımlıydı. On altıncı yüzyılın sona ermesiyle imparatorluğun fetihleri de durmaya yüz tuttu; on dokuzuncu yüzyılda ise neredeyse tümden bitmişti. Bu gerilemenin nedeni, Osmanlının içerideki gerilemesiyle Avrupa'daki yapısal, toplumsal, politik, düşünsel ve teknolojik değişikliklerin bir araya gelmesiydi. Osmanlılar diplomatik cephede olduğu kadar kurumsal olarak da gittikçe kötüleşen bir durumla karşı karşıyaydılar. Ulusçuluk ve ırkçılık şeklindeki tahripkar düşünceler Balkanlarda filiz vermişti ve millet sisteminin etkililiğine meydan okuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşaması için son derece gerekli olan istikrar, eş zamanlı olarak iki cepheden ciddi tehdit altındaydı -milletlerin kendi içlerinde ve milletlerle Osmanlı Devleti arasında.

Sözgelimi, Ortodoks milleti ('Rum' milleti') içinde ırkçılık ve ulusçuluk Bulgarları ve Sırpları kendi patrikhanelerini kurarak (ya da yeniden kurarak) millet içinde bir derecede özerklik aramaya itiyordu, bu da toplumsal bir çekişmeyle sonuçlandı, sonunda kendi ulus-devletlerini kurdular, ancak bu terörist etkin-

liklere ve büyük ölçekte savaşlara yol açtı. Millet sisteminin çözülmesi, Avrupalı güçlerin şu veya bu milletin tarafını tutarak sisteme davetsiz girişleriyle hızlandı. En baş örnek de Ortodoksların koruyucusu haline gelen Rusya idi. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı devrimcileri 'Osmanlıcılık' kavramını geliştirip imparatorluktaki gayrımüslimlere Osmanlı vatandaşı statüsü sunma yoluna gittikleri halde Osmanlının bu tehdide yanıtı 'çok geç ve çok zayıftı'. Müslümanlar hâlâ daha eşit olma fikrinden kendilerini kurtarmakta zorlandıkları için, bu statü fazlasıyla ikinci sınıf vatandaş havası taşıyordu. Askeri alanda, gayrımüslimlerin askerlik yapması hem Müslümanlar hem de gayrımüslimler için batmış bir diken gibi, cidden rahatsız ediciydi, bu açıdan 1990'larda Amerikalı eşcinsellerin orduya kabul edilmelerinin Amerika'da yarattığı duygusal fırtınaya benzetilebilir. Dahası, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Bulgarlar, bir Bulgar devletine sahip olmayı Osmanlı vatandaşı olmaya yeğler olmuşlardı, aynı bağlamda Sırplar da bir Sırp devleti istiyorlardı. Türk kimliği de dahil olmak üzere, ulusçuluk ve ırkçılık Osmanlı Devleti'nin gemisini bindirdiği kayalar haline gelmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Sona Ermesi

Bu kayaların etrafında dümen tutmaya çalışmak, 1792'de ilk bölünmeyle başlayıp 1795'te üçüncüsüyle sona eren Polonya'nın ayrılmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu çok oyalamıştı. Polonya'nın ayrılmasıyla ortaya çıkan fazladan topraklar 1648'den beri sürmekte olan statükonun (o tarihte var olan bütün devletlerin var olmayı sürdürmesi gerektiği yolunda bir statüko) yerine yeni bir Avrupa dengesi kurulmasına hizmet etti. Artık, Avrupa dengesi çıkarlarına uygun olarak tazminat adına feda edilebilecek toprağı tükenmiş olan Avrupa politikasında Doğu Sorunu (Osmanlı İmparatorluğu ortadan kalkarsa ganimetler nasıl bölünecek?) giderek önem kazandı.

Napolyon devrinin yarattığı toprak karmaşasından şaşkına dönmüş Avrupalı güçler uluslararası ilişkilerde bir dereceye kadar istikrar, barış ve düzen sağlama çabalarına giriştiler. Bu yeni düzen Viyana Kongresi'nde bir sisteme bağlandı (kanun haline getirildi). Yeni Avrupa haritası, Avrupa Dengesi (Concert of

Europe) (1815) gözetilerek çizilecekti. Osmanlılar genelde barışın güvenceye alınması konusunda dışlansalar da, bu anlaşmadan İngiltere'den yeni diplomatik destek alarak çıktılar. 1830 ve 1848'lerde yaşanan iki devrimci ayaklanma döneminde barış Avrupa Dengesiyle korundu, sonra Avrupa Kırım Savaşı'na girme 'gafletinde' bulundu.

Rusya, uğradığı bu hezimetin aşağılanmışlığıyla Paris Barışının koyduğu ağır koşullardan sıyrılma politikası gütmeye başladı ve 1870'de Avrupa'nın dikkati Bismarck'ın yükselişi ve Fransız-Prüsya Savaşı'na yönelik olduğu bir sırada, antlaşmayı tek taraflı olarak feshetti. Ayrıca Rusya'da önemli askeri, ekonomik ve toplumsal reformlar gerçekleşmekteydi, bunlar arasında önce Orta Asya'da, sonra da Balkanlar ve Karadeniz'de genişleme politikası da yer alıyordu. Rusya kuzey Karadeniz kıyılarını ele geçirip nehir sistemleriyle batıya doğru sınırlarını giderek genişletiyor ve Osmanlı İmparatorluğu'nu zorluyordu. Bu arada Osmanlılar hem diplomatik cephede savaşım veriyor, hem de iç işleriyle uğraşıyorlardı. 1877-1878'deki Osmanlı Rus Savaşı'nm ardından düzenlenen Berlin Kongresi'nde Disraeli'nin temsil ettiği İngiliz desteği Rusya'nın kazançlarını sınırlıyordu. Disraeli'yi başbakan koltuğundan indirmek isteyen Gladstone, Bulgaristan'daki duruma ilişkin ayrıntılı bilgisi olmamasına karşın, Bulgarların tarafını tuttu ve Osmanlıların 'taslarını taraklarını toplayıp' Bulgaristan'dan atılmaları gerektiğini savundu.

Elbette Gladstone'un söz ettiği durum, Balkanlarda ulusçuluk ve ırkçılık adına süren toplumsal kargaşaydı. Nihayet Osmanlı İmparatorluğu Balkan halklarının bağımsızlık talebine direnemez hale geldi. Karadağ (1799), Sırbistan (1804), ve Yunanistan'ın (1821) ardından Romanya (1856), Bulgaristan (1878) ve Arnavutluk'un (1913) doğuşuyla bağımsız devletlerin sayısı arttı.

1905'teki Rus-Fransız ittifakının ardından Avrupa iki kampa ayrılmaya başladı, Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı İngiltere, Fransa ve Rusya. Balkanlarda çözülememiş etnik ve ulusçu talepler sonunda Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'nın çıkmasına yol açtı, ancak ulus ve ırk sorunlarının birçoğu bununla da çözülemedi. Avusturya ve Almanya birbirlerine iyice yaklaştılar. 1907'deki İngiliz-Rus Kongresi doğuda bu iki eski düşman arasındaki ilişkilerin onarılmasını sağladı. 1914'te Sırbis-

tan'la Avusturya arasındaki ilişkiler kötüleşmişti ve gizli Sırp örgütü Kara El'in bir üyesinin 28 Haziran 1914'te Avusturya Arşidükü Ferdinand'ı Saraybosna'da öldürmesinin nihai sonucu, dünyanın, bütün savaşları sona erdirme savaşı denen şeyin girdabına çekilmesi oldu. 28 Haziran'ın aynı zamanda 1389'daki Kosova Savaşı'nın yıldönümü olduğunu gözden kaçırırsak ihmalcilik etmiş oluruz. Jön Türklerin liderlerinden biri olan Enver Paşa, Sultan II. Abdülhamit'e artık ölüm döşeğinde olan Osmanlı İmparatorluğu'nu diriltmeyi amaçlayan bir reform (ıslahat) politikası getirmesi için baskı yapıyordu, ancak sonunda çareyi padişahı sürgüne zorlayıp devletin başına geçmekte buldu ve imparatorluğu Merkezi Güçlerin tarafında savaşa soktu.

İki cephede -doğuda Ruslara, Batıda İngilizler, İngiliz Milletler Topluluğu ve Fransız ordularına karşı- savaşmak zorunda kalınca imparatorluğun dahili durumu felaket bir hal aldı. Rusların Osmanlı ordusu karşısındaki ilerleyişleri sırasında Doğu Anadolu'daki Ermeniler Rusları desteklemeyi kendi ulusal ihtiraslarını gerçekleştirme yolu olarak gördüler. Oysa uzun bir dönem Ermeni milleti en sadık millet olarak görülmüştü. Osmanlıların stratejik askeri bir tehdit olarak gördükleri bu desteğe yanıtı, Doğu Anadolu'daki Ermenileri Suriye ve Lübnan'a göç ettirmek şeklinde oldu. Trajik biçimde merkezdeki hükümet, bölgedeki durumun denetimini yitirdi; gerçekten de savaş zamanı toplumsal kargaşanın galeyana gelmesi için küçük bir dürtme yeter. Yüz binlerce Ermeni yaşamlarını yitirdi. Bu olaylar o günden bu yana bu iki halk arasındaki ilişkileri acılaştırmıştır.[107]

Savaşta yanlış tarafı seçen Osmanlı İmparatorluğu çatışmadan tümüyle yenilmiş ve beş parasız çıktı. Müttefikler İstanbul'u işgal etmişlerdi ve barış anlaşmasında savaş sırasında yaptıkları, ancak Rus devriminin boşa çıkardığı gizli anlaşmaları devreye sokarak emperyalist ihtiraslarını doyurmayı hedefliyorlardı. Türkiye'de ülkeyi tümden sattıklarına inanılan padişahın ve onun hükümetinin hareketlerine karşı bir direniş hareketi gelişti. Yunanistan barış konferansında Osmanlı pastasından payını beklemekten usanınca, İngiltere'nin göz yummasıyla batı Anadolu'ya

---

[107] McCarthy, Justin'e (1983) göre, olayların geçtiği altı bölgede 584,268 Ermeni ve 1,040,376 Müslüman ölmüştür.

asker çıkarttı. Bu hareket Anadolu'da Mustafa Kemal'in (Atatürk) önderliğindeki çeşitli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini birleştirmeye yaradı. Bu birleşme sayesinde Türkler Yunanlıları püskürtmeyi başardılar ve Türk topraklarını savaş ganimetlerinin bir parçası sayarak ele geçirmeye çalışan Fransız ve İtalyanları alt ettiler. Mustafa Kemal'in idaresinde Ankara'da padişahınkine alternatif bir hükümet kuruldu ve bu, 1923'te modern Türk Cumhuriyeti halini aldı. Sultanlık ve halifelik kaldırıldı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini modern, laik bir devlet aldı.[108]

'Türk' İmgesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun içerideki çöküşünün parçası olarak ve özellikle on dokuzuncu yüzyılı kaplayıp yirminci yüzyıl başlarına taşan etnik ve milliyetçi çatışmalar yüzünden Batının gözünde 'Türk' imgesi ağır biçimde lekelenmişti. Batılı diplomatlar, politikacılar, yazarlar ve gezginler, özellikle de İngiliz ve Yunan kökenliler Rum milletinin göçebe veya barbar, sadist bir halk saydıkları Türklerin elinde sürekli ıstırap çektiğini düşünme eğilimindeydiler. Gladstone'un Türklere dair çizdiği tablo, gittikleri her yerde uygarlığı ezip yok eden bir halktı,[109] ve Yunan kökenli Amerikalı Achilles Rose 1898'de Amerika Helen Derneği'nin üyelerine Osmanlı Türklerini pis, tembel, fanatik ve uçkuruna düşkün insanlar şeklinde tanımlıyordu.[110] İngilizlerin Konstantinopolis'teki büyükelçisi Sir Charles Eliot, Rumlardan 'Türklere tam bir tezat oluşturan' üstün bir Hıristiyan sınıfı ola-

---

[108] Bu açıdan Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü Sovyet İmparatorluğu'nun yıkılışı ile karşılaştırmak yerinde olacaktır. Sovyet İmparatorluğu'nun sonunun geldiği kesinleştiği sıralarda birçok çevrede bu Sovyetler Birliği'nin Osmanlılaşması şeklinde dile getirildi. Bu terimlerle bir karşılaştırmanın savunulur yanı yoktur. Osmanlı İmparatorluğu etnik ve ulusal çalkantılar, yabancı istilalar ve Birinci Dünya Savaşı'nda kaybeden tarafa katılınması sonucunda Türk anayurdunun Yunanistan, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi savaş öncesi imzalanan gizli anlaşmalar ve savaş sonrası barış sürecinde yapılan bazı düzenlemelerle kendilerine verilen toprak kazanımlarını almak isteyen (hırslı) Avrupalı güçler tarafından işgali gibi çok sayıda etmenin bir araya gelmesi yüzünden çökmüştü. Diğer yandan Sovyetler birliği işgal edilmedi, İkinci Dünya Savaşı'nda kazanan taraftaydı, ve (imparatorluklara özgü biçimde süreklilik ve istikrara önem veriyordu) sınırları dahilinde etnik ve milliyetçi çatışmaların patlak vermesini önlemişti. Nihai analizde Sovyetler Birliği basitçe kendi içine doğru çöktü ve bunun kesin sonuçları hâlâ tam olarak anlaşılmış değil.

[109] Gladstone, William Ewart (1876).

[110] Rose, Achilles (1898).

rak söz ediyordu.[111] Vakalopulas Türkleri 'sayısız kadın, erkek ve çocuğu ayakları altında çiğnemiş' disiplinsiz yağmacılar sürüsü olarak görüyordu.[112] Bu yaftalama Webster's sözlüğündeki 'Türk' tanımına bile sızmıştır: Türklere atfedilen, ikiyüzlülük, şehvet düşkünlüğü ya da zalimlik gibi niteliklerden herhangi birini gösteren kişi.[113]

Türkler dışında çok az milletin (o da varsa) tanımlarına dahi girmiş 'nitelikleri' vardır -bu ağzıbozuk tanım, bugün bile devam eden basmakalıp düşünce tarzının bir ürünüdür. Roma, İngiliz ve Rus gibi diğer imparatorluklar tartışılırken Türklere atıflarda, saldırganlıklarının (agresyon), onları tarihteki diğer fatihlerden ayıran, özel bir 'kötü' nitelik taşıdığı ileri sürülür. Diğerlerinin 'saldırganlığı' geçen zaman içinde beklenebilir bir insan tepkisi ve bir şekilde daha 'uygar' görülür olmuştur. Kuşku yok ki imparatorluk gerilemeye, çökmeye ve yok olmaya başlayınca Rum milleti tıpkı diğerleri gibi, hatta Türklerin kendileri gibi, acı çektiler. Ancak, bugün bile Türk-Yunan ilişkilerinin psikolojisinin altında yatan, Rumların çektiği ıstırabı katmerleyen Osmanlı ünüdür.

Belki de, bu yorumlar Rumların uzun süre Türk egemenliği altında yaşamaktan duyduğu aşağılanma duygusunun batılılar tarafından özümsenmiş olmasını yansıtıyordur. Bu tür bir aşağılanma gerçekten de paylaşılır -tıpkı buna karşı geliştirilen psikolojik savunmaların paylaşıldığı gibi. Bu içselleştirilir ve aşağılanmış olan bir kuşaktan diğerlerine aktarılır. Açık ki Rumlar Osmanlı idaresi altında kendilerini aşağılanmış hissetmişler ve yüzyıllar boyunca kendi geleneklerini, duygularını, dillerini ve dinlerini korudukları ve nihayet onları fethedenleri ana yurtlarından attıkları için gurur duymuşlardır. Boyunduruk altında hayatta kalabilmek ve sonra özgürlük kazanmak gurur verici bir şeydir. Yunanlıların, Osmanlıların psikolojik olduğu kadar tarihsel varisleri de olan Türklere karşı bugünkü tutumlarını ve Yunanlıların tarihleriyle aşırı uğraşlarını, Yunan benlik değerini yükselten bu başarı bir ölçüde açıklayabilir. Günümüzde Türk-Yunan ilişkilerinin zeminini anlamak istiyorsak Rum milletinin ve Batıdan aldığı desteğin öyküsünü araştırmak şarttır.

[111] Eliot, Sir Charles (9108), s.273.

[112] Vacalapoulas, Aposteles E. (1909), s.42.

[113] Third New International Dictionary (1934), s.2465.

'BİRLİKTELİK'

Konstantinopolis'in düşüşünden, 1830'larda Avrupa Dengesinin himayesinde bağımsız bir Yunanistan kurulmasına dek geçen sürede, Rumlar Osmanlı Türkleriyle bir tür 'birliktelik' içinde yaşadılar. Aralarında çok fazla kanbağı -ve bozuk kanvardı, ancak Osmanlı döneminin büyük kısmında, dövüştüklerinden çok elbirliği yapmışlardı.[114] Devşirme yoluyla toplanıp eğitilerek Osmanlı Devleti'nde yüksek memurluklara getirilen Rum kökenli birçok Osmanlı bir kenara bırakılırsa, çok sayıda Hıristiyan Rum bir yandan Osmanlı Devleti'ne hizmet ederken bir yandan da kendi dinlerini korumuştu. Sözgelimi, İstanbul'un Fener bölgesinden olan Rumlar, Saray için tercümanlık (dragoman) hizmeti görüyorlardı, devlette çalışıyorlardı ve hatta özellikle on sekizinci yüzyılda Moldavya ve Eflâk'ta valilik (voyvoda) yapıyorlardı. Mavrokordatos, İpsilanti ve Kapodistrias gibi aile isimleri Osmanlı dahiliyesinin arşivlerinde son derece sık geçer.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılacağı açıkça belli olduktan sonra bile birçok Rum Osmanlı üst tabakasıyla olan çeşitli ilişkilerini korudu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupalıların zihninde artık iyice 'Avrupa'nın hasta adamı' olarak yerleştiği II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) bile, Berlin Kongresi'nde sultanı temsil eden kişi bir Rum, Aleksandr Karateodori idi. Ayrıca, aynı dönemde bir Rum hekim, Dr.Mavroyeni, gözden düşene dek politikada nüfuz sahibiydi, bunların yanı sıra, Londra, St.Petersburg ve Atina büyükelçileri Rum kökenliydi, tıpkı bugün güney Bulgaristan olan bölgenin o sıralardaki valisi gibi. Bununla birlikte, Rumları ve Osmanlı Türklerini kardeş kabul etmek bir hata olurdu.[115]

---

[114] Mango, Andrew (1987).

[115] Sözgelimi, Yunan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra 1896'da Girit'te patlak veren olaylara benzer düşmanlıklar devam etti. Bunlar II. Abdülhamit'in 1878'den o güne dek Girit'te hüküm sürmüş olan Organik Düzeni askıya al-

Her şeye karşın, Rumlarla Türkler arasındaki biyolojik kardeşlik bazı Rumlar için büyüleyici bir konu olarak kaldı. Vakalopulas şöyle diyor, '*Selçuklular ve Osmanlılar tarafından peş peşe yapılan fetihlerden sonra Türk ırkının saflığı Rum kanı karışarak bozuldu, özellikle de Küçük Asya ve Balkanlardaki bütün halklar İslamı kabul ettikten sonra.*'[116] Vakalopulos'un yanılgısı, Türklerin ilk başta Moğol özellikleri taşıdığına ve giderek Türkistan'dakilerden çok güneydoğu Avrupa'daki insanlara benzediklerine inanmasıydı, ona göre bu Türklere Rum kanı karıştığının göstergesiydi. Tersinin geçerli olabileceğini ve Rumlara Türk kanı karışmış olabileceğini hiç gündeme getirmemesi ilginçtir. Voyatzidis bu insanlara 'Greko-Osmanlı' der ve 'modern çağda yaşayan Türkler ve Yunanlıların genellikle aynı soydan olduklarını' öne sürer.[117]

Bugün bile, Yunanlılar arasında Türklerle Yunanlılar arasında kan bağı olduğuna ilişkin ifadeler kullanılır. Bir tarih profesörü olan Dimitri Kiçikis, 1922'de bir tarih dergisinde 'Türklerin en iyi Helen türü olduklarını' belirtmiştir. Türk kanının Rum kanı olduğunu da ekler. Ayrıca, Ege'den Ankara'ya uzanan Anadolu parçasında Helenizmden ileri derecede etkilenecek bir Rum-Türk Federasyonunun kurulmasını da önermiştir.[118]

Tarih boyunca fethedenle fethedilenlerin kanlarının karıştığına kuşku duyulamaz, ancak ırk ve milliyet farklılıkları tek başına kan bağından çok, ortak bir psikoloji ve paylaşılmış duygular zemininde tarihsel süreçlere, seçilmiş travmalara, seçilmiş zaferlere, inanç sistemlerine ve söylencelere bağlıdır.

Türkokrasi

Osmanlının Rumlar üzerindeki egemenliği anlamındaki *Türkokrasi*, genellikle Yunanlı yazarlar tarafından bir dehşet öyküsü

---

masına yol açtı. Misilleme olarak Yunanlılar Tesalya'yı işgal etmeye kalktılarsa da Osmanlı güçleri tarafından püskürtüldüler. Atina genel bir Osmanlı işgalinden korktu ve bir kez daha Avrupalı güçler Osmanlılara Yunanistan lehine baskı yaptılar. Girit'te yeni bir özerk rejim kuruldu ve bu Girit'in 1912'de Yunanistan'a dahil edilmesiyle sonuçlandı.

[116] Vacalapoulos, Aposteles E. (1909), s. 43-44.

[117] Voyatzidis, İonnis K. (1955), s.44. Ayrıca bkz. Brice, W.C. (1955).

[118] Bu bilgi, günlük Türk gazetesi *Milliyet*'in Atina muharibi olan Taki Berberakis'ten geldi. Berberakis'in Prof. Kichikis üzerine haberi 14.12.1992 tarihli *Milliyet* gazetesinde çıktı.

anlatmak üzere kullanılır, ama aynı zamanda Türklerle Rumların göbekbağı birlikteliklerini ve Osmanlı hakimiyetinin evreleri boyunca değişen, birlikte yaşadıkları rahatlığı ve ıstırabı da anlatır. *Türkokrasi* 'dört ilâ altı yüzyıllık bir dönemi kapsar, kişinin aklında Yunanistan'ın hangi coğrafi bölgesinin bulunduğuna bağlı olarak 1300'ler kadar erken başlayıp, ta 1922'ye kadar uzanabilir.'[119] Bu terimin daha sınırlı bir versiyonu Türklerin Konstantinopolis'i fethettiği 1453 ile Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın başladığı 1821 arası dönemi anlatır. *Türkokrasi* altında Yunanlılık şöyle tanımlanıyordu:

> *Halk arasında, Yunanca konuşan insanların sürdürdüğü hayat tarzı, daha resmi bir düzeyde Yunan diliyle aktarılan ve Hıristiyan Ortodoks Kilisesi tarafından korunan bir öğreti esası (külliyatı). Dar anlamında, çokırklı Bizans'ın mirasıydı, diğer etnik akımların katkıda bulunduğu ve paylaştıkları kültürel bir kategoriydi. Alameti farikası, en azından teoride, evrensel niteliğiydi. 'Yunanlı' deniyorsa, bu herkesin eşit derecede ulaşabileceği ve yararlanabileceği kültürel bir hazine olarak Yunanlılık anlamındaydı.*[120]

Bu Yunanlılık kavramı, daha önce de anlatıldığı gibi Osmanlı'da zimmilerin [bu durumda Rumlar (Roma/Ortodoks)] kendi dillerini ve dinlerini korumalarına, kendi özel işlerini yürütmelerine izin veren millet sistemi tarafından destekleniyordu. Osmanlılar, Yunan ana karasını fethettiklerinde, 'Yunan ulusal gururuna hiçbir darbe indirmiş olmadılar, çünkü böyle bir şey yoktu. Gerçekten de henüz bir ulus fikri doğmamıştı.'[121]

Roma İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında antik Yunan imgeleri ve fikirleri iyice zayıflamış ve gerçeklikten kopmuştu.[122] Grekler kendilerine Romalı diyorlardı. Türklerin boyunduruğunda bazıları İslamı benimsediler, ancak bunu yapmaya zorlanmadılar. Türklerin, 'Hıristiyanların Müslüman olmaları durumunda ödemeyi kesecekleri ağır vergileri kaybetmeye hiç heves-

[119] Petropulos, John A. (1976).
[120] Petropulos, John A. (1976), s.23.
[121] Young, Kenneth (1969), s.123.
[122] Sherrard Philip (1979); ayrıca bkz. Herzfeld, Michael (1986).

leri yoktu.'[123] Osmanlılar zimmilere karşı hoşgörülüydüler ve Rumlar Türkleri Ortodoks Kilisesinin koruyucuları olarak görüyorlardı.[124]

Woodhouse'a göre, on beş ve on altıncı yüzyılda Rum köylüleri Avrupa'daki eşdeğerlerinden çok daha iyi durumdaydılar.

Rum köylüsü on dokuzuncu yüzyılda kullandığımız anlamıyla asla özgür olmamıştı, bu yüzden de bilmediği bir şeyi özlemiyordu. Bin yıldır teokrasi altında yaşamıştı, ve ne denirse densin, hâlâ da bu şekilde yaşamayı sürdürüyordu.[125]

Türkokrasi boyunca Yunan yaşam koşulları asla durağan kalmadığı gibi, fatihlere karşı tepkiler de hiç aynı kalmadı. Yunanlıların birçok farklı toplulukları vardı ve köylülerin yaşamı kentli Yunanlılarınkinden bir hayli farklıydı. Osmanlı devrinin başlangıcında Yunanlılar Konstantinopolis'in kaybına dair zihinsel temsili canlı tutmalarına karşın, Türk hakimiyetinin yaşamlarındaki bir iyileşme olduğunu düşündüler, çünkü başlangıçta Osmanlı vergileri Bizans'ın geleneksel meta sisteminden daha hafifti. Metaya göre ürünler yarı yarıya bölünüyordu ve derebeyleri angarya parası kesiyorlardı. Türk hakimiyeti aynı zamanda ilk başlarda iletişimi de arttırmış, bu sayede ticaret fırsatlarını zenginleştirmişti.

Raphaela Lewis'in de gözlemlediği gibi, yaşam geleneksel örüntüleriyle sürüyordu.[126] Küçük Asya'da ve daha sonra Yunanistan adını alacak topraklardaki Rum köylerinde etnik kompozisyon genellikle tümüyle Yunanlılardan oluşuyordu. Yunanlılar, Hıristiyanlık öncesi putlarına hürmet göstermek de dahil, kendi ibadetlerini yerine getiriyorlardı. Gündelik yaşamı karakterize eden batıl inançlardı, buna Türk köylülerin de paylaştığı kem göze inanmak da dahildi. On iki veya on üç yaşında evlendirilen Rum kızlar çiftlik işlerini yürütüyor, yün eğirip dokuyor ve hasa-

[123] Woodhouse, C.M. (1968), s.101.

[124] Örneğin, 1714'te Yunanlılar Türklerin Mora'yı Venedik'ten kurtarmaları üzerine Osmanlılara kucak açmışlardı. Venedikliler, Yunan topraklarının içine girmişler, ağır vergiler koymuşlar, Katolikliği dayatmışlar ve dinsel özgürlüğü kısıtlamışlardı.

[125] Woodhouse, C.M. (1968), s.101.

[126] Lewis, Raphaela (1971), s.189.

ta yardım ediyorlardı. Rum erkekler koyun yetiştiriyorlardı, deniz kenarında yaşayanlar da sünger çıkartıyorlardı.

Vakalopulas, zaman, iç evrim ve dış değişikliklerin dönek etkilerine maruz kalan toplulukların tarihini izlerken birçok engelle karşılaşıldığını söyler.[127] Yazılı belgeler her zaman bulunamaz; onun iddiasına göre Türkler bazı topluluklara diğerlerinden daha çok dikkat göstermişlerdir. Sözgelimi Pindus'taki Zagora, Malakasi ve Agrafa Türklere boyun eğdikleri için belli ayrıcalıklara sahip olmuşlardır. Vakalopulas Hıristiyanların Osmanlıların manastır ve malikane topraklarını ele geçirmelerinden ve yol onarımı, ekin hasadı ve derebeyinin mülkünün bakımı gibi emek hizmetlerini nakit ödemeye çevirmelerinden hiç kâr sağlamadığını öne sürer, oysa önde gelen Osmanlı tarihçisi Halil İnalcık[128] bunun aksini göstermiştir. Vakalopulas bunun Osmanlının ilk fetih evrelerinde doğru olabileceğini, ancak sonraları köylülerin (reaya) konumunun sıkıntılı bir hal aldığını ısrarla öne sürer ve 'bütün misilleme yolları kapatılmış onurlu ve duyarlı raiaların (o, reaya terimini Hıristiyan köylüleri anlatmak için kullanır) derin aşağılanmışlığı'nı ayrıntısıyla resmeder.[129]

Bu yüzden, fatihe karşı savaşmak için en yaygın kullanılan silahlar kaçamak sözler, bahaneler, ikiyüzlülük ve düpedüz yalancılıktı. Sahiden de bunlar bu dehşet, işkence ve zulüm atmosferinde sağkalmayı garantileyecek yegane silahlardı. İnsan ruhu prangaya vurulmuştu. Bu, yeni bir çeşit graeculus doğmasına yol açan bir ortamdı; raia, fatihin karşısında tir tir titreyen, daima hizmete, yağcılığa ve yaltaklanmaya hevesli acınası bir yaratık.[130]

İmparatorluğun ekonomik gerilemesiyle bütün etnik grupların (ya da milletlerin) sıkıntıya düştüğü doğrudur. Türk köylüler de bunların arasındaydı; bir grubun paylaşılan duygularının ne denli önemli olabileceğini biliyoruz ve Yunanlıların Türkler tarafından aşağılanmış oldukları yolundaki yakınmalarını kabul

[127] Vacalopulas, Aposteles E. (1909).
[128] İnalcık, Halil (1964).
[129] Vacalopulas, Aposteles E. (1909), s.29.
[130] Vacalopulas, Aposteles E. (1909), s.30.

ediyoruz, ancak Yunan yazılarındaki haşin Türk klişesinin de yeniden ele alınması gerektiği bir gerçektir.

Rumlar da dahil, zimmilerin ne giyebileceklerini belirleyen (bunun ikili bir amacı vardı -hem zimmilere aşağı konumlarını anımsatmak, hem de Müslüman, özellikle de üst tabakadan Müslüman sanılmalarını önlemek) özel hayata dair yasalara tabi oldukları doğrudur, ancak yine reayadan olan Müslüman köylüler de zimmilerinkilere benzer ve daha başka kısıtlamalardan dertliydiler.[131] Sözgelimi, iki topluluğun da at binme veya silah taşıma hakları yoktu. Doğru, zimmilerin yeni ibadet yerleri inşa etmeleri yasaktı; ancak eskileri onarıp ayakta tutabilirlerdi. Hıristiyanlar kilise çanını çalamazlardı. İslam din değiştirmeyi ölümle cezalandırır, bu da gayrımüslimlerin Müslümanları dönmeye ikna etmelerini zorlaştırıyordu, ancak Müslümanların zimmiler arasından dönebilecek kişileri aramaları hiçbir şekilde yasak değildi.[132]

Daha büyük bir toplumda 'ikinci sınıf' birey hissettirilmenin ve katı bir ekonomik sistem tarafından kurban edilmenin yarattığı aşağılanma duygusuna gelince, imparatorluk bir kez gerilemeye başladıktan sonra sıradan Türklere de genellikle zimmilere olduğu gibi haksızca davranıldığını ve yaşamın bazı alanlarında gayrımüslim eşdeğerlerinden daha beter durumda olduklarını belirtmek önemlidir. On dokuzuncu yüzyıl başlarında eşitlik ve 'haklar' gibi Batılı fikirlerin Osmanlı İmparatorluğu'na sızmaya başlamasından önce, Osmanlı toplumunun sunduğu nimetlerden en fazla yararlananlar has Osmanlılardı (Osmanlı Tarzını bilen, din ve devlete hizmet edenler), kalan *herkes* gerilerdeydi. Seyfiye (askeri sınıf) ile reaya arasındaki çizgi katı biçimde korunduğunda, Hıristiyanların devşirme yoluyla askeri sınıfa geçme fırsatları, reayadan Müslüman Türklerinkinden çok daha fazlaydı.

[131] Osmanlı İmparatorluğu'nda kişinin mesleğine göre belirlenen sıkı bir kıyafet düsturu vardı; sözgelimi bir kadı bir zabitten veya katipten farklı giyinirdi.

[132] Hıristiyanlar bir Türk kadınıyla samimi tarzda konuşamazlardı ve cinsel ilişkiler idamla cezalandırılabiliyordu. Her ne kadar onlar bunu aşağılama saysalar da, bu tür kısıtlamalar Rumları küçük düşürmek üzere tasarlanmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda günlük hayatın her alanını İslam idare ediyordu ve bütün etnik gruplardan herkes için birçok kural, düzenleme ve tabu mevcuttu. Yaşadıkları yere ve yaptıkları işe bağımlı olarak, Rumlar bunlardan bazılarını incitici ve hakaretamiz buluyorlardı.

İmparatorlukta, özellikle de Osmanlı seçkinlerinin en üst katmanlarında, reform ve 'eşitlik' konuları ortaya atıldığında, ve bunlar Tanzimat devrinin (1839-76) iki önemli reform (ıslahat) belgesi (1839 ve 1856 fermanları) ile ilan edildiğinde, Rum ve Ermeni Patrikliklerinin üst kademesindekiler ıslahat sürecine en gürültülü itiraz edenler arasındaydılar. Reform hem politik hem de ekonomik konumlarını tehdit ediyor, değişikliğe ve özellikle de kendi milletleri içinde, büyüyen ekonomik refahlarına uygun statü ve güç kazanmak için baskıyı giderek arttıran sıradan insanlara karşı direnmelerine yol açıyordu. Roderic Davison, 1839' daki tanzimat fermanı halka okunduktan sonra belge kırmızı saten keseye geri konduğunda, Rum patrikine atfedilen yorumu aktarır: '*Allah vere de bu keseden bir daha çıkarılmaya.*'[133]

Osmanlı Devrinde Türklerin Yaşantısı

Osmanlı seçkinleriyle Küçük Asya ve diğer eyaletlerdeki Türk topluluklarının çoğu arasında bir uçurum vardı. Vergiler söz konusu olduğunda Türkler Hıristiyanlardan daha iyi durumdaydılar, ancak imparatorluk gerilemeye başladığında onlar da haraççı Osmanlı memurlarının elinden ihmal ve zorluklar çektiler. Vergi çiftliklerindeki yatırımlarını elde tutma ve kâra geçme sorunuyla yüz yüze gelen tahsildarlar, Türk köylülerden sızdırdıkları akçeleri Hıristiyanlardan koparttıklarıyla aynı değerde görür oldular. Bu insanların yaşamını zorlaştıran, ırkçılıktan çok Osmanlı sisteminin kendisiydi.

Zimmileri Müslümanlardan aşağı gören, ancak belli Hıristiyan zimmilere devşirme yoluyla herkesin gıpta ettiği askeri/Osmanlı statüsüne çıkma hakkı sunan, bu arada aynı yolu Türklere kapatan klasik Osmanlı sisteminin elinden kimin daha çok çektiği sorusu hâlâ yanıtlanmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, tıpkı ekonomisi tarıma dayalı diğer imparatorluklar gibi, ilk başta fetihler için örgütlenmişti. Coğrafi keşifler Doğu ticaret yollarını Osmanlı topraklarından okyanuslara yönelttiğinde, Osmanlı ekonomisi çöküntüye uğradı. On yedinci yüzyıl sonlarında sistemlerinin çağın gereklerinden daha az esnek olduğu anlaşılınca Osmanlı dünyası toplumsal kargaşaya düştü ve toplumun her

133 Davison, Roderic (1990), s.119.

kesimi bundan payını aldı. Avrupa askeri dengesizliği Osmanlılara karşı kendi lehinde kullanmaya başladı. Yeni monarşilerin kurulması sayesinde Avrupa Osmanlıların karşısına daha önce yüzleşmek zorunda kaldıklarından daha donanımlı ve yapılandırılmış ve daha fazla kaynağa sahip yeni düşmanlarla çıkabildi.

Osmanlılar yalnızca askeri donanım ve taktikler alanında değil, aynı zamanda fikir alanında da zayıflıyorlardı. Bu çokuluslu, çokırklı, çokdinli imparatorluk ulusçuluk ve ırkçılığın ikiz akınına karşı çıkmakta zorlanıyordu. Reformlar hem gereklilikten, hem de himayelerindeki milletler adına Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine karışmaya başlamış olan Batılı güçleri susturmak için getirilmişti. Fransız Devrimi'nin Fransa ve Avrupa'daki etkisinin farkında olan Sultan III. Selim (1789-1807) yeni vergilerle desteklenen yeni tarzda bir ordu, Nizam-ı Cedid, yaratarak imparatorluğunu güçlendirmeye çalıştı. Reform çabaları sonunda başarısızlığa uğradı, padişah tahttan indirildi ve sonra da öldürüldü. II. Mahmut (1808-39) 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın feshini de içeren daha köklü bir reform getirdi, ancak *perestroika* ile aynı anlama gelen *Tanzimat* devrini başlatmak, halefi Abdülmecit'e nasip oldu. 1839 tanzimat fermanı insanların temel yaşam, onur ve mal haklarını garantiye alıyordu. Bu reformların sonucunda ve Batılı güçlerin aktif desteği, koruması ve müdahalesiyle imparatorluğun Hıristiyan tebaası giderek daha ayrıcalıklı hale geldi. Bu arada Müslümanlar gencecik oğullarını savaşta kaybediyor ve iyice yoksullaşıyorlardı. Hıristiyanlar artık Müslümanların gerilemesini doğuştan gelen bir özellik gibi görerek onlara tepeden bakar olmuşlardı. Ancak Fransız Devrimi'nden haberdar olanlar yalnızca Türkler değildi. Devrimin yaydığı mesajdan cesaret bulan Yunanlılar da kendi bağımsızlıklarını elde etmeyi kafalarına koydular ve bunu başarınca da Türklerle Rumların uzun süreli beraberlikleri sona ermiş oldu.

'AYRI-LIK'

Türk-Yunan ilişkileri bağlamında on dokuzuncu yüzyılın iki önemli olayı, Yunan Bağımsızlık Savaşı (1821-1833) ve modern Yunan bilincinin berraklaşmasıydı. Bu iki olayın kitle psikolojisi açısından pek çok ortak yönü vardır. Bunları inceleyerek, gözlenebilen gerçek dünyadaki politik, ekonomik, yasal ve askeri sorunlar ile, görülmeyen, ancak kendilerini güçlü biçimde hissettiren duygusal güdülenimler arasındaki bağlantıları arayacağız. Hem, ortak duyguları dikkate almadan gerçek tarihten bahsedilebilir mi?

Petropulos 'Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın doğru bir tanımlama olmadığını, çünkü bu savaşın sonucunda yalnızca şekilsel anlamda bir bağımsızlık kazanıldığını ileri sürer. 'Aslında, Osmanlı hükümranlığının yerine, 1832'den 1923'e dek süren, uluslararası bir anlaşmayla resmileştirilmiş bir tür İngiliz-Fransız-Rus hamiliği geçmişti'[134] Petropulos buna 'özgürleşme savaşı' demeyi yeğler; bu, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumların yalnızca bazılarını özgürleştirmiş olsa bile. Bugünün Yunanistan'ı, imparatorluk topraklarında aşama aşama serpilmiş ve zamanla diğer Yunanlıları da içine almıştır. Biz de bu görüşe katılıyoruz, ama yine de 'bağımsızlık' lafını kullanmayı yeğliyoruz.

Yunan ayaklanmasının tek amacı bağımsız bir ulus kurmak değildi. Başka bir düşleri daha vardı: 'O düş, Hellas'tı -antik Yunanlıların bilgi, ahlâk ve sanattaki başarılarının davetkâr tek bir sözcükte toparlanması'[135] Hellas sözcüğü aynı zamanda 'genelleşmiş bir ideal, kültürel üstünlüğün bir simgesi' anlamlarına da geliyordu.[136] Hellas düşüne erişmeye çalışırken Yunanlılar yer değiştiren algılar, çelişkili duygusal yatırımlar, ve kimlikle ilişkili birçok duygusal sorunun kaynaşması ile de uğraşmak zorunday-

[134] Petropulos, John A. (1976), s.18.
[135] Hertzfeld, Michael (1986), s.3.
[136] Hertzfeld, Michael (1986), s.5.

dılar, bütün bunlar da diğer halklarla, özellikle de Türklerle olan ilişkilerini derinden etkiledi. Buna katılan psikolojik açıdan gebe süreçleri incelemeden önce, Herzfeld tarafından on dokuzuncu yüzyılın 'en patlayıcı' macerasının yaşandığı bir dönem olarak tanımlanan 1821-1833 arasındaki olaylara genel bir bakış sunalım.[137] Binlerce yaşama mal olan bu olaylar, şekilsel olarak daha önce kendi başına buyruk bir konumda asla var olmamış bir Yunan ulus-devleti yarattı.

Bir ulus-devlet statüsüne kavuşmalarına karşın, Yunanlılar on sekizinci yüzyılın son çeyreğinde ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında Osmanlı idarecilerinden bağımsızlaşma hareketini başlatan ilk topluluk değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa yarısında yerleşmiş diğer halkların da ulusal kimlikleri uyanmaya başlamıştı. Bağımsızlık hareketini ilk başlatan 1804'te Sırplar oldu. Sırpların gösterdiği yoldan Yunanlılar iki ana grubun önderliğinde ilerlediler; Osmanlı hükümetiyle ilişkileri sayesinde nüfuz kazanmış seçkin Fenerli Rumlar ve liman kentleriyle Ege Adalarından gelen Yunanlı tüccarlar. Bağımsızlık kazanma yolunda bu insanların gösterdikleri çabaların öyküsü çetrefillidir.

Yunanlı köylüler ayaklanmaya Mora'da (Peloponnes) başladılar. Ellerine geçirdikleri bütün Türkleri katlettiler. Osmanlıların misillemesi de aynı derecede şiddetli oldu ve isyanın sürmesi üzerine Osmanlı padişahı Mısır'daki vassalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi. 1827'de Mehmet Ali Paşa'nın ordusu asilerin son kalesini de ele geçirmek üzereydi, ancak o sıralarda artık batılı güçler için Yunan Bağımsızlık Savaşı politik olduğu kadar duygusal bir konu haline de gelmişti. İngiltere, Fransa ve Rusya müdahale ettiler ve Yunanistan'ın batısındaki Navarin'de demirlemiş Türk ve Mısır gemilerinin hepsini birden batırdılar. Donanması yok edilen Osmanlılar 1829'da Edirne Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldılar. Bu antlaşmayla, nihayetinde yeni Romanya Devleti'nin parçası haline gelecek olan bölge, zımnen Rusya'nın hamiliğine veriliyor ve yeni, küçük bir Yunanistan Devleti kuruluyordu. Rumların birçoğu hâlâ Osmanlı topraklarında kalmıştı, ancak daha sonraları bunlardan bazıları, *Megalo*

[137] Hertzfeld, Michael (1986), s.5.

İdea'nın verdiği esinle genişlemeci politika güden yeni Yunan Devleti'nin çatısı altında toplandı.

Kleftler (Klephts), Armatollar (Armatoles), Fenerlililer ve Tacirler

1699'da başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan çekilmesinin ciddi insan gücü ve vergi geliri kaybına yol açtığı iyi bilinir, bu da kısmen para darlığı ve ekonomik gerileme yaratmıştır. Yani, Yunan bağımsızlık savaşının başlamasından önce de Osmanlılar içeride kötüleşen bir ekonomi ve artık can çekişen devşirme sisteminin son bulması tehdidi,[138] dışarıda ise Avusturya'nın batıya ilerlemesi, Rusya'nın kuzeydeki sınırları zorlaması ve doğudaki İran baskısı ile topraklarını kaybetme tehlikesi altındaydılar. Yunan Bağımsızlık Savaşı arifesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun artık birleşik bir devlet olmadığı bile söylenebilir. Hem Anadolu'da, hem de Rumeli'de, yerel bölgelerde güç sahibi olan derebeyleri ve âyân tarafından padişahın yetkesi giderek zayıflatılıyordu. Ayrıca âyân, özellikle Suriye'de olmak üzere, Verimli Hilal'deki Arapların arasında yerleşmeye başlamıştı. Hem ileri gelen derebeyleri, hem de âyân, ailelerini yerel hanedanlar olarak dayatır olmuşlardı. Sürmekte olan bu ademi merkeziyet (yerinden yönetim) baskıları karşısında merkezî devlet, tepetaklak yuvarlanışı durdurmakta etkisiz kalan bir dizi ıslahat (reform) yaptı.

Bu arada imparatorluğun kırsal kesiminde eşkıya ve hırsızların sayısı iyice çoğalmıştı. Rum olanlarına *kleft*, Müslümanlara ise haydut veya çete deniyordu. Yerel huzursuzluklarla mücadele etmek için o bölgedeki güçleri kullanma şeklindeki gelenek uyarınca Osmanlılar kleftlerle mücadele etmek üzere *armoteller* olarak bilinen diğer bir Rum başıbozuk takımını kullandı. Bütün bu gruplar daha az sayılarda olsa da, Yunan Bağımsızlık Savaşının başlamasından çok önce kırsal kesimde avarelik eden adi eşkıyadandı. Savaşta her iki taraftan haydutlar, canını hiçe sayan, kahraman 'özgürlük savaşçıları', ve Osmanlı asayişinin savunucularına dönüştüler. Savaş, kleftleri ve armatolleri kendi zihinle-

[138] Bir Yunan kaynağı devşirme sisteminin bazı izole bölgelerde on sekizinci yüzyıl başlarına dek sürdüğünde ısrar etmektedir. (Vasdravellis, 1954).

rinde ve Yunanlı ırkdaşlarının gözünde, farkında bile olmaksızın ulusal kurtuluş savaşma katılmış[139] haydutlar olmaktan çıkarıp, Yunan Devleti'nin geniş fikirli savunucuları haline dönüştürdü. Benzer şekilde, Türk eşkıyası, ve derebeyleri ile âyânın kontrolündeki çok sayıdaki silahlı adam kendilerinin ve halkın gözünde Osmanlı Devleti'ndeki statükonun savunucuları oluverdiler.

Yine de Yunan Bağımsızlık Savaşı'nı başlatan ne kleftler ne de armatollerdi. Bu esas olarak, 'birliktelik' döneminde Sarayda tercüman (dragoman) olarak, ve Eflâk ve Boğdan (Moldavya) beyliklerinde Osmanlılar adına idareci olarak nüfuz kazanmış Fenerli Rumların işiydi. Bu insanlar on altıncı yüzyılda soyu tükenmiş olan asil Bizans ailelerinin ardıllarıydılar ve soylarının bu aristokrat ailelere dayandığını öne sürüyorlardı; ne ki bu sav bir söylence olmaktan öteye geçemez.[140] Sarayda Baş Tercüman olarak hizmet veren ilk Fenerli, ufak tefek ticaretle uğraşan bir adamın oğlu olan Panayotis Nikosius (1613-73) idi. Onu 1821'e dek Osmanlı'ya sadakatle hizmet edecek olan bir aile hanedanının kurucusu Aleksandros Mavrokordatos izledi. 1709'da Moldavya'ya tayin edilen ilk Fenerli idareci Mavrokordatos soyadını taşıyordu.[141]

Beyliklerin Fenerliler tarafından idaresi, Osmanlıları hiç sevmeyen R. W. Seton-Watson gibi tarihçiler tarafından bile 'felaket' şeklinde tanımlanmıştır.[142] Bu kişiler, yerel halk pahasına kendilerinin, ailelerinin ve dostlarının keselerini doldurdular. Yunanlı tarihçiler bile 'kendi rejimlerinin şeytansılığını' itiraf ederler.[143] En nihayetinde bağımsızlık savaşını başlatan kişi olarak yine bir Fenerli ailenin evladının, Aleksander İpsilantis'in adı geçer.

Bu başlangıç, Yunanistan'dan çok uzaktaki bir bölgede gerçekleşti. İpsilantis 6 Mart 1821'de Yunanlılardan oluşan bir orduyu Prut Irmağından geçirip Boğdan'a yönlendirdi. Bu olayı tetikleyen, Yunan bağımsızlığı için 1814 yılında Kırım'da kurulmuş olan yeraltı örgütü *Filike Eteriya* (Dostluk Derneği) ile yaptıkları

[139] Vacalopulas, Aposteles E. (1909), s.213.

[140] Mango, Cyril (1973).

[141] Mavrokordatos 1711'de yeniden atandı.

[142] Seton-Watson, R.W. (1934).

[143] Mango, Cyril (1976), s.14.

işbirliğiydi. İpsilantis o sırada Rus çarının ordusunda bir generaldi. Bu askeri maceranın başarısızlığa mahkum olduğu ta başından belliydi. İpsilantis'in başarısı büyük ölçüde yerel halkın ayaklanmasına ve onun sancağı altında toplanmasına bağlıydı, ne ki halk daha önce Fenerlilerin kötü idaresinden çok çekmişti. Tepkiler İpsilantis'ten yana olmadı ve 12 Haziran 1821'de bu tehdidi ortadan kaldırmak üzere Boğdan'a girmiş olan padişahın orduları İpsilantis'i yenilgiye uğrattılar. Çar I. Aleksandr, İpsilantis'in aldığı riski öğrenince hiddete kapıldı ve onu Rus ordusundan kovdu. Uğradığı yenilgiden sonra İpsilantis ordusuyla doğruca Macaristan'a girdi. Bu istilâ, Yunan bağımsızlığıyla sonuçlanmamış olsa da, beyliklerde en sonunda Romanya'nın doğuşuna kadar gidecek olan bir ulusal akımın doğmasını sağladı.

Yunan bağımsızlığının kazanılmasında Fenerlilerin oynadığı role ilişkin çelişkiler hâlâ sürmektedir. Arnold Toynbee, Fenerlilerin Rumlar için Osmanlı İmparatorluğu içinde elde etmeye çalıştığı konumun, II. Joseph'in Habsburg monarşisinde Almanlar için gerçekleştirmeyi umduğu konum olduğunu öne sürer.[144] Richard Clogg ikna olmaz ve 'Fenerlilerin, Rumların çıkarları uğruna (Osmanlı) İmparatorluğu(nu) içten yıkmaya çalıştıkları fikri hiç akla yakın değildir' der.[145] Aynı bağlamda Mango şu yorumu yapar:

Doğu sorununun çözümü için Fenerli Rumların büyük bir plan yapmış olduğuna asla inanmıyorum. Bazı Fenerlilerin liberal görüşlere kapıldığının, hatta aralarından bir ikisinin 'etno-aziz'lik tacı giydiğinin farkındayım. Ama bundan bir yorum çıkarırsak, Fenerliler ataları yüzünden değil, Osmanlı İmparatorluğundaki konumları, zenginlik kaynakları ve Kiliseyle yakın özdeşimleri sayesinde, temelde ulusçuluk karşıtı olan bir Bizans geleneğini temsil ediyorlardı.[146]

Fenerlilerin yanında Rum tüccarların da Yunan bağımsızlık hareketinde rol oynadıkları genel kabul görür. Clogg şunu sorar: '*Bu tüccar sınıfı gerçekte ne kadar devrimciydi ve özgürleşme akımına katkıları tam olarak neydi?*'[147] Halkın gözünde tüccar imge-

---

[144] Toynbee, Arnold (1922).
[145] Clogg, Richard (1973), s.13.
[146] Mango, Cyril (1976), s.14.
[147] Clogg, Richard (1973), s.13.

sinin 'gurur okşayıcılıktan uzak' olduğunu da ekler.[148] Temelde, Yunanistan davasına anlayışsızca yaklaştıkları, bağımsızlıktan çok kâr elde etmekle ilgilendikleri düşünülürdü. Tüccarların Avrupa dilini ticaretin hatırına ve kendileriyle diaspora Yunanlıları arasında bağ kurmak için öğrendikleri bilinmektedir. Tüccarlar Avrupa'dan Osmanlı Rumlarına fikir taşıyan 'araçlar'[149] ve ideolojik olarak Yunan Bağımsızlık Savaşı'nı, idealleştirilmiş bir eski Yunan uygarlığının yeniden kurulması için Avrupalı/Batı arzusu haline getiren aracılardı. Bugün Türklerle Yunanlılar arasındaki ilişkileri incelerken, yarattığı etkilerle birlikte bu hayali duygusal fenomeni de göz önünde bulundurmak gerekir.

Mora Yunan Bağımsızlık Savaşı'na başlamak için ideal bir yerdi; Yunanlıların burada belli bir derecede özerklikleri vardı ve toprağın üçte biri onlara aitti. Mora'da Hocabaşı denen Rum büyükleri güçlüydü; Rum seçkinleri Türk seçkinlerini taklit ediyorlardı. Yunan Bağımsızlık Savaşı kahramanlarından biri olan Fotakos Kirsantopulos şöyle der:

> *Hocabaşı, giysileri, hareket tarzı ve ev ahalisi dahil, her konuda Türkleri taklit ediyordu. Debdebeli yaşam tarzı Türklerinkiyle aynıydı, aralarındaki tek fark isimleriydi; örneğin Hocabaşı Hasan yerine adı Hocabaşı Yanni olurdu ve camiye gitmek yerine kiliseye giderdi. İkisi arasındaki tek fark buydu.*[150]

Bu arada Rum Kilisesi baskıcıydı ve dalalet (inançlara aykırı düşünce) davaları görüp aykırı kitapları yakıyordu.

Mora isyanı Türklere karşı olduğu kadar Rum seçkinlerine ve din adamlarına karşı da bir ayaklanma olarak başladı. Rumlar Türklere ve onları andıran Rumlara karşı savaştıkça, yeni bir Yunan milliyetçiliği arayışına götüren Yunan düşünsel ve edebi akımları körüklendi.

Bir Ulusun Kurulması ve 'Megalo' İdea

Zatos, Türkler Yunanistan'a geldiği sıralarda Rumların kendilerine Romalı (Romioi) dediklerini, ve 1821'de bile, Türkler tarafından idam edilen bir Rum'un şöyle dediğini yazar, '*Bir Ro-*

[148] Clogg, Richard (1973), s.16.
[149] Clogg, Richard (1973), s.14.
[150] Clogg, Richard tarafından alıntı yapılmıştır (1973), s.17.

mios olarak doğdum, ve bir Romios olarak öleceğim!"[151] Ancak, savaşın başlamasından kısa bir süre sonra aynı Romios kendisinden Yunanlı olarak bahsedecektir. Modern Yunanistan herhangi bir 'ulusal uyanış'tan çok, dinamik bir ulus oluşturulması sürecinden doğmuştur.[152] Balkanların her köşesinde olduğu gibi, Yunanlıların ulus kurmaları da yüzyıllar önce Batı Avrupa'da ulus-devletlerin ortaya çıkışına hiç benzemiyordu. Bu akımlar nadiren yabancı güçlerden kurtuluş savaşları şeklinde olurdu, daha çok sınırları oldukça iyi tanımlanmış topraklarda yaşayan, kendilerine ait bir devlet yapıları zaten var olan, kültürel olarak homojen halkların evrimi sonucunda ulus-devlet kurulurdu. İsyanları politik/ekonomik haklar ve özgürlükler adına aristokrasi ve monarşiye karşıydı ve Aydınlanmadan ve bu sayede derebeylik kalıplarının kırılmasından etkilenerek ideolojik ve ekonomik zeminde burjuvazinin yükselişini temsil ediyordu. Bu süreçte Kilisenin gücü büyük ölçüde azalmıştı; özellikle de Dinsel Devrim'den (16. yy) sonra ülkeler kendi ulusal kiliselerini kuruyorlardı. Diğer yandan, Rumlar yüzyıllardır parçası oldukları bir imaparatorluğa karşı savaşıyorlardı ve Osmanlı topraklarında kalmış olan soydaşlarını kurtarmak zorundaydılar. Hedefleri kendilerine ait bir ulus ve bir devlet yaratmaktı, ayrıca Sırplar, Romenler, Arnavutlar ve diğer Balkan grupları da bu hedefi güdüyorlardı. Sınırları tanımlamak için yeni bağımsızlaşan ülkeler arasında insan değiş-tokuşları ve savaşlar oluyordu.[153]

Balkan ulus-devletleri, o sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi durgunluk içinde olduğu için kötü ekonomik koşullar altında kuruldular. Diğer bir komplikasyon da Balkanlardaki birçok Hıristiyanın evrensel (ekümenik) Ortodoks Kilisesine sadık kalmasıydı. Bu kilisenin cemaati üzerinde ırksal ve etnik farklılıkları aşan politik ve hukuki gücü vardı. Bu etmenler Yunan Bağımsızlık Savaşı'nı etkiledi. Yeni Yunan Devleti'nin ulusu

151 Zatos, Stephanos (1969), s.242.

152 Kitromilides, Paschalis M. (1990), s.34.

153 Yugoslavya olarak bilinen bölgede bugün olup bitenlerin Osmanlı devrinin kapanmasından sonraki 'hesapların' devamı olduğunu söyleyebiliriz. Sovyet idaresinde dünyanın bu kısmındaki etnik gruplar etnik merkezli faaliyetleri askıya almak zorunda kalmışlardı. Komşularında, özellikle de Makedonya'da yaşanan rahatsızlıklar ve halkın duyguları Yunanistan'ı alarma geçirmektedir.

kademeli olarak yaratması gerekliydi, ve Kitromilides'e göre bu sürecin iki boyutu vardı, ilki dahiliydi -bağımsız Yunanistan krallığı içinde bir ulusun kademe kademe geliştirilmesi. Diğeri hariciydi -yeni Yunan Devleti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Helenizmin tarihsel mirasının ayrılmaz parçası kabul edilen' yerlerde yaşayan Rumlara doğru yönlendirilmesi.[154] Bu iki süreç arasındaki dinamik etkileşim yeni Yunan benlik-imgesinin temel bir parçasıydı ve yeni ulusal kimliğin berraklaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu boyunca -'Rum Ortodoks Toplulukların bulunduğu her yerde, Balkanların ve Küçük Asya'nın en ücra köşelerindeki-Rum okullarında Helenizm kavramı aşılanır oldu'.[155] Bugünkü Yunan milliyetçiliğinin arkasında yatan ideolojinin kalelerinden biri olan Atina Üniversitesi, yeni Yunanlılığı Yunan Devleti dışında da yaymaya başladı. 1838'de kuruluşlarının birinci yılında üniversite rektörü yapılanları değerlendirirken, devlet dışından gelen öğrencilere nitelikleri göz önünde bulundurularak özel şefkat gösterildiğine işaret etmişti. Ayrıca, 1830'lar ve 1840'larda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yunan konsolosluklarının önemli bir işlevi de 'Yunan Bağımsızlık Savaşı'na katıldığını kanıtlayabilen ya da böyle bir iddiada bulunabilen yerel Rumlara resmen Yunan vatandaşlığı verilmesi'ydi.[156] Bunların başlıca görevi, toplulukların kendi milliyetçiliklerini (Helenizm) geliştirmelerini ve Yunan Devleti'ne dahil olabilecekleri iddiasını dile getirmelerini sağlamaktı. Bu akım 1860'larda Kıbrıs'a bile sıçramıştı. Rumlar içerideki ve dışarıdaki toplulukları önemli bir politik güç olan *Megalo İdea* çevresinde toplayan duygusal ve ideolojik bir ağ oluşturmuşlardı.

Megalo İdea'nın kökleri Konstantinopolis'in Türkler tarafından alınmasına dek gitmekle birlikte, temelde en büyük başarısı bütün Rumların ulusal bütünleşmesini sağlamak olan bir on dokuzuncu yüzyıl fenomenidir. 'Çelişen amaçları ve hedefleri olan, çatışan, düşman grupların hepsi heyecanla bu kavram etrafında toplandı.'[157] *Megalo İdea* Büyük Yunanistan düşünü destekliyor-

[154] Kitromilides, Paschalis M. (1990), s.35.
[155] Kitromilides, Paschalis M. (1990), s.45.
[156] Kitromilides, Paschalis M. (1990), s.44.
[157] Tatsios, Theodore George (1984), s.101.

du ve yeni Yunan Devleti hemen hemen kurulduğu ilk andan itibaren genişlemenin yollarını aramaya başladı. *Megalo İdea*'nın etkisinin ciddi olarak ortaya çıkışı 1866'da Girit'te oldu. Rum nüfus ayaklandı ve Yunanistan'la birleşme talebinde bulundu. Atina Giritlilerin talebini destekledi, ancak Büyük Güçler Yunan Devleti'ne yardım etmeyi reddettiler. Sonunda büyük güçler Ocak 1869'da Paris'te bir konferans düzenlediler ve Yunanistan'a karşı sertleşerek Girit'teki kayıplarından ötürü Türklere tazminat vermesini istediler.

Ancak Yunanlıların Girit üzerindeki arzuları yok olmamıştı. Berlin Kongresi'nin sonucunu Girit'in kendilerine verilmesi için kullanmaya çalıştılarsa da, yine başarılı olmadılar. Yunanistan 1881'de Tesalya ve Epirus'daki sınırlarının genişlemesiyle yetinmek zorunda kaldı. Girit sorunu 1896 ve 1897'de yeniden kızıştı. Atina hükümetinin beceriksizliği bu kez de kendini gösterdi. Büyük Güçlerin müdahalesi sayesinde Atina Osmanlı işgalinden kılpayı kurtuldu, ancak padişahın ada üzerindeki gücü zayıflamıştı, bu yüzden Girit'teki birçok Türk göç etmek zorunda kaldı. 1908'de Girit nihayet Yunanistan'a katıldı.

İlginçtir ki Yunanistan'ın bir sonraki büyüme hamlesini yönlendiren Girit doğumlu bir politikacı, Eleuterios Venizelos'tu. Venizelos, 1912 güzünde Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'la Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birlik oluşturmuştu. 8 Ekim'de Karadağ savaş ilan etti. Birkaç gün içinde Sırbistan ve Bulgaristan da savaşa katıldı. Son on yılda yeniden canlanmış olan Balkan orduları büyük bir başarıyla Türkleri İstanbul'a geri püskürttüler. Aralık 1912'de sağlanan bir ateşkesle savaşan taraflar müzakerelere oturdular, ancak İstanbul'da Osmanlı hükümetinin Edirne'yi gözden çıkarmaya razı oluşuna tepki olarak gerçekleştirilen darbeyle Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki arkadaşları iktidarı ele geçirdiler.

Şubat 1913'te yeniden başlayan savaş Osmanlılar için felaketle sonuçlandı. Mayıs'ta ilan edilen barışla birlikte Osmanlılar Ege'deki Enos'tan Karadeniz'deki Midia'ya kadar Avrupa'da sahip oldukları bütün toprakları terk ettiler. Arnavutluk bağımsızlığını kazandı, ancak bu Balkan müttefiklerin aralarının bozulmasına neden oldu ve İkinci Balkan Savaşı çıktı. Sırbistan ve

Bulgaristan 30 Haziran 1913'te birbirleriyle savaşa başladılar ve daha sonra Yunanistan, Karadağ ve Romanya da Bulgaristan'a karşı savaşa katıldı. Bu sırada Osmanlılar Trakya'ya yeniden girdiler ve Enver Paşa Edirne'yi kurtardı. Ağustos'taki Bükreş Antlaşması bu savaşı sona erdirdi. Hız kazanarak sürmekte olan Yunan yayılması geçici olarak durmuştu, ancak I. Dünya Savaşı'yla yeniden başladı. Osmanlı İmparatorluğu müttefiklerin muhalefeti karşısında kendini koruyamadı. Yunanlılar bir kez daha yenik Osmanlı İmparatorluğu pahasına *Megalo İdea*'yı gerçekleştirmeye kalkıştı, ancak Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrı bir varlık olan Türk ulusu artık kendi kurtuluş savaşına girmişti, bu konuda daha sonra yorum yapacağız.

Yunan Milliyetçiliği

Yunanlılar Ortaçağ'dan beri bir ulus kurmamışlardı. Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetinde bir millet olarak yaşarken kendi dinlerini, göreneklerini ve dillerini korumuşlardı ve 'Rumlar Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk olmayan en önemli öğeler haline gelmişlerdi.'[158] Dinleri, görenekleri ve dilleri yeni Yunan kitle bilinci için bir temel oluşturdu. Milliyet duygusu ise kısmen klasik Yunan ve Bizans'tan esin alan *Megalo İdea*'dan türemişti.

Osmanlı İmparatorluğu içinde Rûm (Romalı) denen bir kimlik altında yaşayan Yunanlıların tutup, kendi aralarında bile her zaman geçinemeyen klasik Yunan ve Bizans ideolojilerini ve kimliklerini birleştirmeleri, büyük psikolojik güçler paylaştıklarını gösteren büyüleyici bir öyküdür. Bunun için, eski klasik imgelerin Bizans imgeleriyle bütünleştirilmesi gerekmiştir. Zıt ve çelişen yatırımların uzlaştırılması, kimlikte birleşmeyi tehdit eden yönlerin kütle halinde yansıtılması, ortak yansıtmalara 'uygun hedefler'[159] aranması ve yeni kimliğin rafine edilmesi gerekliydi.

Veremis 'Yunanistan'daki aydınlar sınıfıyla batı Avrupalı hemcinsleri arasında bir göbekbağı'nın her zaman var olduğunu ve on dokuzuncu yüzyılda Pan-Helenizmin bu göbekbağından geçtiğini söyler.[160] Vakalopulos ve Ksidis (Xydis)'in de dediği gi-

[158] Tatsios, Theodore George (1984), s.9.
[159] Volkan, Vamık D. (1988).
[160] Veremis, Thanos (1990), s.15.

bi, Yunan davasının izleri Bizans İmparatorluğunun son yıllarına dek sürülebilir.[161] Bununla birlikte, on dokuzuncu yüzyılda Batı Avrupa'nın milliyetçi felsefeleri Yunanistan'a Rusların Osmanlı karşıtı kampanyalarının bir parçası olan politik akımlarından ve İngiliz ve Fransız yazarların eserleri aracılığıyla giren liberal politik görüşlerden kanalize olmuştur. Yunanistan'ın ne olması gerektiği ve Yunanlıların hangi kimliği üstlenmeleri gerektiğine ilişkin Batı algıları son derece etkiliydi ve Batı eski Yunanistan'ı o derece beğeniyordu ki Osmanlı (Romeik) Rumları eski (Helenik) Yunanlılarla duygusal olarak özdeşleştirdi. Fransız Devrimi sonrasında batı Avrupalı laik liberaller, Yunan bağımsızlığını aktif olarak desteklediler, maddi yardım sağladılar ve hatta bu uğurda dövüştüler. Yunan yanlısı aktivistler Rönesans, Din Devrimi (Reformation) ve Aydınlanma gibi akımların ürünleriydi. Ayrıca Romantik akımdan da esin alıyorlar ve Doğu Despotizminin simgesi olarak gördükleri Osmanlı İmparatorluğu'na ateşli biçimde karşı çıkıyorlardı. Bu tutum büyük olasılıkla Fransız Devrimi'nin ardından özgürlük, eşitlik, kardeşlik yanlılarının besledikleri ümitlerin boşa çıkmasının yarattığı düş kırıklığına duydukları bilinçdışı kinden kaynaklanıyordu ve devrimin coşkusu hem zamanda hem de mekanda yer değiştirmişti. Artık amaçları, iki bin küsur yıldır karanlıkta kalmış olan Hıristiyanlık öncesi Helen uygarlığının yeniden kurulmasına duydukları özlemle, Yunanistan'ın özgürleşmesiydi. Tarihin geçen onca zaman içindeki gelgitlerine rağmen, çağdaş Helenlerde Homeros zamanının özelliklerini bulacaklarına emindiler.[162] Amerika'da bile geçmişe umutlu payeler verildi, James Monroe 3 Aralık 1822'de şöyle diyordu: '*Yunanistan adının geçmesi zihnimizi en yüce düşüncelerle dolduruyor ve göğsümüzde doğamızda varolabilecek en iyi duyguları uyandırıyor.*' Hatta Amerika'da nüfuzlu birkaç kişi, Amerika Birleşik Devletleri'nde Yunancanın benimsenmesini savunacak kadar ileri gittiler.[163] Birkaç Amerikalı ile birlikte Yunanistan'a yardıma giden Avrupalı liberaller, eski çağlardan düşlemlerinde bunca izler bırakmış olan idealleştirilmiş Greklerle çağdaş Yunanlılar arasında çok az benzerlik olduğunu görünce hayal kırıklığına uğradılar, hatta öfkelendiler. O sıralarda Yuna-

[161] Vacalopulas, Aposteles E. (1979) ve Xydis, Staphanos G. (1968).
[162] Herzfeld, Michael (1986).
[163] Zatos, Stephanos (1969).

nistan'da olup bitenlere ilişkin Amerika'da yazılanların çoğu boşa çıkan bu beklentileri yansıtıyordu.

Her şeye karşın, bir romantik olan Lord Byron ve onun çevresindeki şair ve maceraperest tayfası sayesinde bir Yunan rönesansı fikri varlığını korudu, zenginleştirildi, hatta ebedileştirildi.[164] Gerçekten de birçokları tarafından batı uygarlığının beşiği olarak düşünülen Hıristiyanlık-öncesi geçmişe ait seçilmiş zaferleri yüceltmek için çok neden vardı. Avrupa'da eğitim görmüş küçük bir Yunanlı seçkinler grubu da eski Yunanistan'a dönme özlemi çekiyordu, ancak böyle bir şey Mora'daki, Bizans dünyasındaki ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumların akıllarından geçmiyordu, ve gerçekte, atalarına fazla bir yakınlık duymaksızın, bağımsızlıkları için savaşanlar da bu insanlardı. Bununla birlikte, onlar bile romantik fikirlerle dolu Avrupalılardan yardım almalarının çoktan unutulmuş Helen kimliğini diriltip, Rûm kimliklerini reddetmelerine bağımlı olduğunu çok geçmeden kavradılar.

Kitlesel Grup Yansıtmaları

Bunlardan yola çıkarak, o sırada var olan 'Yunanistan'ın bağımsız bir ülke olarak yükselmesi için psikolojik ve kültürel olarak ölmesi gerektiği' söylenebilir. Halihazırdaki değerler, yönelimler ve yaşam tarzlarının terk edilmesi gerekiyordu. Sanki muazzam bir dalga karayı kaplamış ve çekilirken ardında yeni bir insan türü bırakmıştı. Dalganın sürükledikleri de Türk kıyılarına vurmuştu, çünkü, Yunan ulus-devletinin doğuşuna büyük ölçüde bilinçdışı kitlesel grup yansıtmaları eşlik ediyordu, hatta doğumun gerçekleşmesini bunlar sağlamıştı.

Batı dünyasının Helensever tutumu, (a) Batıda Türk karşıtı duyguların iyice berraklaşmasına, ve (b) Yunanlılar arasında bir kimlik karmaşasına yol açtı. Yunanlılar klasik imgelerine yaraşmak için nereye kadar gayret göstermelilerdi? Yunan aydınları Yunanistan gerçeğiyle Batının Yunanistan'ın olmasını istediği şey arasındaki uçurumu kapatmaya çalıştılar, ancak kırsal kesimdeki halk tümden şaşkındı:

---

[164] Byron, 1824 yılında bir Yunan liman şehri olan Missolonghi'de öldü. '*Yunanistan'dayken Missolonghi'ye gitmek Atina'da Akropolise gitmek kadar şarttır. Nasıl ki Partenon ebedi güzelliğe adanmış bir anıt ve sunudur, Missolonghi de büyük bir insan fedakarlığına duyulan saygının bir ifadesidir.*' (Zatos, Stephanos, 1969, s.200).

Bazı tarihçiler kırsal kesimdeki halkın Klasik geçmişe dair hiçbir bilgisi veya anısı olmadığını öne sürmüşlerdir. Gelen yabancıların evlerine döndüklerinde anlattıklarına bakılırsa, taşralı Yunanlılar helenseverlerin kendilerinden beklentileri karşısında açıkça şaşırmış kalmışlardı. Bağımsızlık savaşı sırasında durum böyleydi belki, ama bundan birkaç yüzyıl öncesinde de fazla değişik olduğu söylenemezdi.[165]

Varolan Rûm kimliğini toptan yansıttıktan sonra geride kalan boşlukta bir Helenizm yaratmak olanaksızdı, bu ancak yalnızca istenmeyen özelliklerin yansıtılmasıyla mümkün olabilirdi. Yunan aydınları Rûm kimliğinden kalan ne kadar 'iyi' parça varsa bunları antik Yunan kültürüyle birleştirmek ve Bizans'ın zaferlerini Klasik Yunan'ınkilerle çakıştırmak zorunda kaldılar. Bu kolay bir görev değildi, Herzfeld çıkan sorunların bazılarından şöyle söz eder:

(1) Yeni ulus-devletteki insanlara kendi topraklarında yaşamış ve uzun süre önce ortadan kaybolmuş halkla özdeş olduklarını söyleniyordu, ancak bunu kabul etmeleri zordu, çünkü sıradan halkın çoğunluğunun, kurucularından kendilerinden ne olmalarını istedikleri hakkında en ufak fikirleri yoktu.

(2) Sözcüğün eski, putatapar anlamında 'Helen' olmayı kabul edemezlerdi, çünkü Ortodoks Kilisesiyle Hıristiyan inancına yürekten bağlıydılar.

(3) Bir yandan Rûm dilini kullanırken bir yandan da Helen olmak zordu, çünkü bu 'kavramsal olarak eski (Helenik) dile zıttı.'[166]

Liderleri ve onların sırtlarını dayadıkları yabancılar bu insanlardan 'barbar' ve 'doğulu' gibi sıfatlarla söz ediyorlardı, bu yüzden de Yunanlı olmanın anti-teziydiler.[167] Okuma yazma bilmeyen Yunan köylülerini 'büyük plan'a dahil etmek zordu, çünkü bunları sözde klasik atalarına bağlantılandırmanın hiçbir yolu yoktu.

Bu güçlüklerle başa çıkabilmek için Yunan aydınları Yunan yaşantısında idealleştirilmiş antik uygarlıkla başlayıp, Bizans'tan

[165] Herzfeld, Michael (1986), s.vii.

[166] Herzfeld, Michael (1986), s.15.

[167] Herzfeld, Michael (1986), s.60.

geçerek on dokuzuncu yüzyıla gelen bir süreklilik arayışına girdiler. Romeika'nın Helenika'dan türediği ve Küçük Asya'nın batı kısmındaki Türkler arasında yaşayan Yunanlılar da dahil olmak üzere, bu insanların folklorunda ve halk kültüründe genel bir süreklilik bulunduğu yolundaki iddialarına destek ararken halk hikayelerini, dansları, şiiri, görgü kurallarını, yaşam tarzını ve dünya görüşlerini incelediler.[168] Ne ki, felsefe, tiyatro ve mimari gibi klasik Yunan kültürünün göze çarpan özellikleri modern Yunanlılara miras kalmış gibi durmuyordu, bunlar daha ziyade Rönesans ve Aydınlanma yoluyla Batı'daki hayranları tarafından ayakta tutulmuştu. Geçmişe ait bir yaşam tarzının Yunan topraklarında yeniden yaratılması gerekiyordu, bunu başarmak içinse, yeni kimliğe yer açmak ve kesintisiz bir üstünlük mirasını sahiplenmek için bütün uygunsuz özelliklerin, duyguların ve düşüncelerin süpürülüp atılması (dışarıya yansıtılması) zorunluydu. Kendi tarihleri ve daha da önemlisi bu iki halkın geçmişteki 'beraberliği' yüzünden Türkler Yunanlıların attıklarını almaya 'en uygun hedefler'di. Yansıtanla bu yansıtmalara maruz kalan arasında benzerlikler varsa, yansıtılan unsurlar için hedef daha etkili bir depo haline gelir.[169] Herzfeld'e göre, yeni Yunan ulusluğu, Yunan Devleti'nin kurulmasından sonra devreye sokulan ve olayların aldığı şekille Yunanlılara neredeyse zorla dayatılan etnolojik gerekçelere düşünsel ve politik zeminde körü körüne inanç duyulmasına bağımlıydı.[170]

Adamontios Koreas, on dokuzuncu yüzyıl başında gerçekleşmiş olan Fransız Devrimi'nin hedeflerine duyduğu aşırı hayranlıkla, Yunanlıların üstünlüğünün ilk savunucularından biri oldu.

---

[168] Herzfeld, Michael (1986) bunu Fin ulus devletinin doğuşuyla karşılaştırır. Finliler de ulusal bir bilinç yaratmak için folklor araştırmalarına güvenmişlerdi; destanları *Kalevala* (bkz. Kirby, W.F. ,1985) Finler arasında birlik oluşmasına yardım etmişti. Bununla birlikte, Finlerin ulusal bilinci devlet statüsüne kavuşmalarından önce oluşmuştu. Yeni bir kimlik pekişmekteyken büyük grupların 'arındırma' denen sürece girdikleri sık görülür (Volkan, Vamık D. 1992). Gruptaki birliği güçlendirmek için, grup kendisini istenmeyen ögelerden 'temizler'. Yunan Bağımsızlık Savaşı'ndan yüz yıl sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Türkler dillerini 'saflaştırmaya' başladılar. 'Etnik temizlik' arındırmanın habis bir şeklidir.

[169] Volkan, Vamık D. (1988).

[170] Herzfeld, Michael (1986). s.65.

Ona göre Avrupa modern Yunanlılara borçluydu, çünkü Yunan klasisizmini onlar korumuşlardı. Koreas ayrıca Osmanlıların kullandığı sözcüklerin dilden atılmasını öngören, bir arındırma işlemi de denebilecek *katarevusa*nın, yani modern Yunan dilinin neo-klasik formunun geliştirilmesine yardım etti. Herzfeld, Spyridon Zambelios, Stamatis Valvis, Nikolaos Politis ve Dora d'İstria'nın (Arnavutluk kökenli, Helen uyruğuna geçme hakkı verilmiş Romanyalı bir prenses) yazılarını gözden geçirir. Bunlar, yeni Yunan kitle bilinci ve kültürünün evrimi ve yerleşmesinde anahtar rol oynamışlardır. Herzfeld, Zambelios, Valvis, Politis ve d'İstria'nın yazılarında üslup veya içerik benzerliği olmamasına karşın, hepsinin de bugünkü mücadeleleri antik zaferlere bağladıklarına işaret eder. Edebiyattaki antik kahramanlar çağdaş kleftlerle kaynaşır, ancak bağımsızlık kazanıldıktan sonra tekrar sıradan 'haydut' ve 'eşkıya' düzeyine indirildikleri de bir gerçektir. Kleftler genelde hükümet karşıtı oldukları için, bunları mücadele ortakları şeklinde görmek kolaydı. Helenizm de bunların başarılarıyla Aias (Ajax), Agamemnon ve Odysseus gibi Homeros kahramanları arasında bir koşutluk görüyordu. Bu antik kahramanların hepsi de birer bireyciydi ve Miken ordusunun önderleri olmalarına karşın, hiyerarşi mensubu değillerdi. Bunlar, bir yandan kanun dinlemeden kendi ihtiraslarını doyurmaya çalışırken, bir yandan da onur ve dostluk kavramlarına sıkı sıkıya bağlı kalıyorlardı. Kleftler de kanuna boyun eğmeyen, itaatsiz ve başına buyruk kişiler olmalarına karşın, pek de yüce sayılamayacak amaçlar uğruna ortaya atılıyorlardı, ve klasik kahramanlar haksızlıkların intikamını almak için savaşırken, bunlar hırsızlardan bir gömlek üstün bir tablo çiziyorlardı.

Kleftler akıllarına estikçe Osmanlılara saldırıyorlar ve işlerine geldiğinde savaştan çekiliveriyorlardı. Temelde çıkar dışında herhangi bir dava gütmediklerinden, hem Türklere (Müslüman) hem de Rumlara (Ortodoks) karşı saldırıları ancak canilik şeklinde nitelendirilebilirdi. İleri derecede regresif ve ilkesiz oldukları için kendi kendilerini kahramanlık sıfatından uzaklaştırmışlardı. Ancak bazen grubun bir arada tutulması adına, gerçeklik göz ardı edilerek belli bir düşünce desteklenebilir. İşte, Osmanlının sürekli gerilemesi ve Yunanistan topraklarının genişlemesiy-

le kleftler de eski kahramanlarla karıştırılır oldu ve Koliopulos'un 'özel bir cins politika' şeklinde tanımladığı yaklaşımla, kanun kaçakları Yunan ulusunun mücadelesinde meşru katılımcılar olarak görülmeye başlandı.[171] Yunan politik kültüründe Kleft geleneğinin etkisi küçümsenmemelidir. Koliopulos bize Yunanlı asilerin yabancı, uzak ve düşmancıl olmayan bir merkezi hükümeti asla tanımadıklarını ve yeni Yunan hükümetinin farklı olabileceğine de akıl erdiremediklerini anımsatır. Modernleşme ve yeniden yapılanma da bundan etkilenmişti; kleft geleneği, sınırlara karşı tutumlar ve talan sevdası 'vatansever amaçları kendine zarar verici riskli atılımlara dönüştürüyor ve vatanseverliğe kuşkulu ve sinsi bir hava katıyordu... ekonomik gelişmenin, asayiş ve düzen kurulmasının önünü kesiyordu.'[172] Kanunsuzluk yandaş buluyordu, ancak Batı Helenseverliği 'yararlı bir sermaye'[173] olarak korunuyordu. Zamanla Yunanlıların milliyetçilik konusundaki düşünceleri değişti, Yunan ulus-devletinin doğuşuna eşlik etmiş olan özgün gelenekler tümden yok olmasa da, günümüzde Türklerle Yunanlılar arasındaki ilişkilerde görülebileceği gibi, işlev değiştirdi. Ancak bu ilişkiye odaklanmadan önce, gelecek bölümlerde Yunan Bağımsızlık Savaşı'ndan bu yana Türk-Yunan ilişkilerinin evrimini ele alacağız.

[171] Koliopoulos, John S. (1990), s.93.
[172] Koliopoulos, John S. (1990), s.92.
[173] Koliopoulos, John S. (1990), s.97.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON YÜZYILI

Batıdan Osmanlı hakimiyetindeki Balkanlara ithal edilen düşünce akımları Yunanlıları 1821'deki bağımsızlık savaşlarına itti, ancak Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'daki eyaletlerini birer birer yitirmesine karşın, 1923'te yerini yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakana dek varlığını sürdürdü. I. Dünya Savaşı'ndan sonra çıkan sürtüşmeleri anlamak için bu ara yüzyılı gözden geçirmeliyiz. Artık bağımsızlıkları için savaşma sırası Türklere geldiğinde, Yunanlılar kendilerini Büyük Ülkü'lerini gerçekleştirmeye ve halklarının seçilmiş zaferini diriltecek bir Yunan imparatorluğu kurmaya adamış durumdaydılar.

Sultan II. Mahmut ile Mehmet Ali Paşa Karşı Karşıya

Daha sonra Yunan Bağımsızlık Savaşı'na dönüşecek olan ayaklanmayı bastırmak üzere Osmanlı hükümeti 1823'te Mısırlı bir Arnavut olan güçlü vassal Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi. Mehmet Ali Paşa Mısır'a 1798'de Napolyon istilasına karşı direnmek üzere gönderilen Osmanlı ordusuyla birlikte gelmişti. Yavaş yavaş otoritesini ve gücünü arttıran Mehmet Ali, 1811'de ezeli düşmanları olan Memlûk Beylerini ortadan kaldırdı. Memlûklar, 1517'de Osmanlılar tarafından fethedilene dek Mısır'ın hakimiydiler, daha sonra on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda egemen konumlarını yeniden elde etmişlerdi. Mehmet Ali Paşa Mısır'da yarı-özerk Osmanlı vekili haline geldi ve askeriyeden başlayarak, kapsamlı bir modernleşme politikasını yürürlüğe soktu. Kendine güçlü bir ordu ve donanma kurdu, ve ordusuyla onu 1818-1820 arasında Arabistan'da çıkan Müslüman isyanlarını yatıştırmaya gönderen padişahın güvendiği bir vassal haline geldi. Daha önce padişahın gözüne girmiş olduğundan, şimdi de Yunanlıları sindirmek için onun yardımına başvurulmuştu.

Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır güçleri Yunan ayaklanmasının bu ilk aşamasını sindirmekte başarılı oldular. On yedi bin askeriyle İbrahim Paşa Mora'ya girdi ve 1823'te adamlarını Girit'e sokarak burada da Osmanlı denetimini başarıyla yeniden sağladı. İbrahim Paşa ve babasının bu seferlere çıkar gütmeden katıldıkları söylenemez, Mehmet Ali Paşa ancak Mora ve Girit valiliğinin de kendisine verileceği vaadi üzerine ordusunu göndermeye razı olmuştu.

Sultan II. Mahmut (1808-1839), Mehmet Ali Paşanın yardımına gereksinim duyuyordu, çünkü Yeniçeri Ocağı'nın artık dişsiz bir kaplan, değersiz bir askeri güç olduğu gerçeğini farketmiş ve vassalınm izinden giderek o da kendi ıslahat hareketini başlatmıştı. Ayrıca durumu hiç parlak olmayan donanmaya da özel dikkat gösterilmesi gerekiyordu. Sultan Mahmut, Yunan isyanıyla uğraşırken bir yandan da imparatorlukta kendilerini derebeyi olarak kabul ettirmeyi başarmış yerel yöneticilerin (ki bunlar Çin tarihinde 'mahalli diktatörler' olarak bilinen türden yöneticilere çok benziyorlardı) bulunduğu bölgelerde padişahın merkezî denetimini yeniden kurmaya çalışıyordu.

Büyük ölçüde Rusya, Fransa ve İngiltere'nin askeri ve diplomatik müdahalesi sayesinde Yunan bağımsızlığı politik bir gerçeklik halini aldıkça Osmanlının talihi de giderek kapanıyordu. Navarin Savaşı'nda (20 Ekim 1827) müttefiklerin birleşik donanması Osmanlı-Mısır donanmasını neredeyse tamamen imha edince bu iyice anlaşıldı. 1830'dan sonra Yunanlılar Avrupa devletlerinin desteğiyle bağımsızlıklarını sağlama almışlardı, bu arada II. Mahmut Fransızların 1830 Temmuzu'nda Cezayir'i işgal ederek burayı Osmanlı denetiminden çekip almasıyla fazladan toprak kaybına da uğramıştı. Özellikle sinir bozucu olan da, 1831-1832 yıllarında Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa tarafından Verimli Hilal'in işgali ve aynı sıralarda Mısır'ın Yafa, Akkâ, Kudüs, Hayfa ve Şam şehirlerini ele geçirmesiydi. İngiltere ve Portekiz'deki sorunlar yüzünden İngiliz destekçilerinden uzaklaşmış olan Osmanlılar onları Mehmet Ali Paşa'dan kurtarması için Rusya'ya yüz çevirdiler. Hünkar İskelesi Antlaşması (Temmuz 1833) imparatorluğa geçici bir rahatlama getirdiyse de Avrupa başkentlerinde huzursuzluk yarattı, büyük güçler birer bi-

rer Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda üstün nüfuzlu bir konum kazandığını düşünmeye başlamışlardı. Rusların bu tür korkuları dindirme çabalarına karşın, İngilizler Yakın Doğu'daki eski güç dengesini yeniden kurmak üzere Osmanlıların dostluğunu kazanmak için özel çaba harcadılar. 1838'deki İngiliz-Osmanlı ticari antlaşmasının İngiltere'ye en gözde ulus statüsünü vermesi bu yönde atılan adımlardan yalnızca biriydi.

Sultan II. Mahmut uluslararası gerginliklerin azalmasını, içeride Yeniçeri Ocağı'nın (1826) etkili biçimde ortadan kaldırılmasıyla aktif olarak başlayan ıslahat sürecine ağırlık vermek için fırsat bildi. 1836'dan başlayarak, bürokrasiyi yeniden yapılandırdı ve batı tipinde hariciye, dahiliye ve maliye bakanlıkları kurdu. Ayrıca, derebeylerinin yükselişini dizginlemeyi başararak Anadolu ve Rumeli'deki merkezi otoriteyi yeniden garantiye aldı. Bununla birlikte, Mehmet Ali Paşa'ya karşı kendi düşmanlık duygularına ve onu Suriye'den kovup Mısır'a geri gönderme arzularına söz geçiremiyordu. 1834'te müdahalede bulunmak üzere İbrahim Paşa'nın getirdiği vergi artışı ve gayrımüslimlere zorunlu askerlik politikalarını bahane etmeye yeltendi, ancak Ruslar ve İngilizler onu engellediler. 1838'de Mehmet Ali Paşa Osmanlı padişahından kendisine Mısır, Girit ve Suriye'nin idaresini babadan oğula geçecek şekilde vermesini talep etti. Bu bölgelerin yönetimi, 1833 yılında yıllık yüz elli bin sterlinlik haraç karşılığında ona devredilmişti. II. Mahmut askeri reformlarının kudretli düşmanını mahvedecek kadar güçlü bir savaş gücü yaratmış olduğunu umuyordu ve bu umutla ordusunu Suriye'ye gönderdi. İbrahim Paşa onları bozguna uğrattı. Görünüşte Mehmet Ali yakında Kahire'de değil İstanbul'da hüküm sürmeye başlayacaktı. Bu İngilizlerin kaldırabileceği bir durum değildi, bu yüzden Mehmet Ali'yi dizginlemek için Avrupa Dengesi'ne (Avrupa Ahengi diye de geçiyor/ç.n.) başvurdular. İngiltere özellikle de Dicle ve Fırat Nehirlerinde buharlı gemileri yürütme girişimleri olumsuz sonuçlanalı beri İstanbul'da bağımsız, reform zihniyeti taşıyan Mehmet Ali yerine zayıf, bağımlı Osmanlı padişahını görmeyi yeğliyorlardı. Ne de olsa İngiltere Hindistan yollarını savunmak zorundaydı.

Tanzimat

II. Mahmut ordularının yenildiğini ve imparatorluğunun artık İngiltere desteğine bağımlı olduğunu görmeden öldü. Mahmut'un halefi Abdülmecit ve onun hükümetinin ileri gelenleri kendilerini tanzimat (perestroika ile aynı anlamda) olarak tarihe geçen, yeni bir düşünce tarzını temsil eden reform politikasına adadılar. II. Mahmut'un yönetiminde belirginleşmiş olan Türkleştirmeye ağırlıklı eğilme politikası yavaş yavaş yerini gayrımüslimlere askeriye ve bürokraside meslek edinme yolunu açarak, onları imrenilen Osmanlı statüsüne kabul eden daha kapsayıcı bir toplum hayaline bıraktı. 1839'da zamanın hariciye nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın himayesi altında bir hatt-i hümayun (Gülhane fermanı) yayınlandı. Tanzimat'ın önde gelen devlet adamlarından biri olan Mustafa Reşit Paşa 1858'de öldüğünde altı kez sadrazamlık, üç kez de hariciye nazırlığı makamlarında bulunmuştu.

Tanzimat, Osmanlı topraklarında yaşayan bütün halkların can, mal ve namuslarım güvence altına alıyor; vergi tespit ve tahsilini düzenleme sözü veriyor ve askere alınma ve eğitim yöntemlerini düzeltmeyi hedefliyordu. Ayrıca azınlıklara yerel yönetime daha fazla katılma sözü veriliyordu. Bunun Müslümanlarla gayrımüslimler arasında düşmanca duygular uyandırması kaçınılmazdı. Milliyetçilik Rumların kimlik kavramlarını zaten değiştirmişti. Yunanistan'da devrimci hareketin ciddi ciddi başlamasından önce, Yunan türkülerinde kendi kimliklerini doğu Roma İmparatorluğu'nun parçası olarak ifade ediyorlardı. Osmanlılara karşı isyan eden ve esir düşen papaz-kleft lideri Vlachavas'a (d.1809) din değiştirmesi karşılığında canının bağışlanması teklif edilmişti. Bunu kabul etmediği gibi doğu Romalı statüsünü de reddetti:

'Papaz! Rezil papaz, memleketimi harap ettin;
Ali Paşa (Yanyalı) hoşuna gitmiyor
Sultan hoşuna gitmiyor.
Çıtanı yükselttin, Kendin kral olmak için.'
Küfretme Ali Paşa'ya, Küfretme Vezir'e
Sana karşı geldim, seninle savaştım, eline düştüm.'

'Türk ol, papaz, hepinizi bağışlayacağım.'
'Romneos (Doğu Romalı/ç.n.) doğdum,
Romneos öleceğim.'[174]

Yunan isyanı birkaç yıl içinde yeni bir kimliğin pekişmesini sağlamıştı. Kleft liderlerinden biri olan Diakos için yazılan bir türküde, Diakos, Osmanlılara karşı kendi güçlerini över: *'Yürekli olun oğullarım'* diyor *'korkmayın, Cesaretle dikilin, tıpkı Helenler gibi, tıpkı Grekler gibi.'*

Yakalanır ve din değiştirmesi istenir:
'Türk olacak mısın, Diakos'um benim, dinini değiştirecek misin?
Camide namaz kılıp Kiliseyi terk edecek misin?'

Ama Diakos yanıtladı onu ve hiddetle konuştu;
'Siz kafirler inancınızla birlikte cehenneme gidin!
Bir Yunanlı olarak doğdum, bir Yunanlı olarak öleceğim!'[175]

Osmanlılar imparatorluk içindeki bütün tebaanın bağlılığını kazanmak istiyorlardı, ancak azınlıklar padişahın 1839'da ilan edilen fermanda yer alan vaatleri yerine getirme konusunda işi ağırdan aldığını düşünüyorlardı. Yansız bakınca, yerel düzeyde gerçekleşen ilerlemelere karşın ortada onların bu huzursuzluklarını destekleyecek bir sürü gerçek vardı. Tanzimat vaatlerinin yerine gelmesi için diğer bir silahlı çatışmanın çıkması gerekecekti. Bu 1853'te Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu (Fransa, İngiltere ve Sardinya desteğiyle) arasında 1853'te çıkan Kırım Savaşı'ydı. Kırım Savaşı, 1815'teki Viyana Kongresi ile başlayan barış döneminde çıkan ilk büyük Avrupa savaşıydı. İttifakın baskısı ve ileri gelen Osmanlı devlet adamlarının durumu kavramaları sonucunda, 1856'da, savaşan taraflar Paris'te bir araya gelerek barış görüşmelerine oturmadan kısa bir süre önce padişah ikinci fermanı ilan etti. Padişahın niyeti imparatorlukta yaşayan gayrımüslimlere, özellikle de Hıristiyanlara din özgürlüğü ve sivil topluma katılım güvencesi sunarak müttefikleri kendi yanına çekmekti. Milliyetçiliğin baskısı altında imparatorluğun dağılmasını engelleme yolundaki bu gayret çok geç kalmıştı ve çok

174 Baggally, John W. (1968), s.84.
175 Baggally, John W. (1968), s.92-3.

zayıftı. İmparatorlukta yaşayan herkese tam vatandaşlık tanıma girişimi yüzyıllardır süregelen 'Osmanlı olma'nın anlamında tam bir değişiklik öngörüyordu ve artık milliyetçilik dalgasına kendilerini iyiden iyiye kaptırmış olan gayrımüslimlerin sadakatini kazanamadı.

Padişah, imparatorluğunu yıkmaya çalışan kendi tebaasıyla baş etmenin yanı sıra Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki hakimiyetlerini genişletmek için amansız baskılarını sürdüren Ruslara karşı da savaşmak zorundaydı. Bu, Karadeniz'in Osmanlı gölü olma statüsünü ortadan kaldıracak ve Rusların Balkanlarda nüfuz kazanmasına yol açacaktı. Rusya Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak isteyen, ya da padişahın idaresi altında kalsalar da, topraklarını veya ayrıcalıklarını genişletmek isteyen Slavları destekliyordu. Bu, Osmanlı güçlerinin Karadağ, Bosna, Hersek ve Sırbistan'da neredeyse aralıksız savaşmasını gerektiriyordu. Balkanlarda bu olaylar olmaktayken Avrupa'nın önde gelen güçlerinin başı çekme yarışında geleneksel Doğu sorunu yeniden gündeme gelmişti. Bismarck'ın idaresindeki Almanya Avusturya'yı, sonra da Fransa-Prusya Savaşı'nda Fransa'yı yendi. Çar, Paris Antlaşması'nın (1856) Karadeniz'le ilgili maddelerini feshetmek için bu durumdan istifade etti, bu da bölgede Osmanlı otoritesini azaltıyordu. İngiltere Rusya'nın bu en son güç oyununu Avrupalılaştırmak istedi ve başarıyla büyük güçlerin Londra Antlaşması'nı (1871) imzalamalarını sağladı, bununla padişah barış zamanında Boğazları dost ulusların savaş gemilerine açacaktı.

Sefih-Şehvet Düşkünü Tiplemesi

Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nu çökertme çabalarını yavaşlatmaları için Ruslara açık bir işaretti, ancak buna pek kulak asmadılar. Bosna ve Hersek'teki huzursuzlukların sürmesini, Bulgaristan'daki başıbozukların benzer hareketlerine karşı Osmanlı güçlerinin baskılarını ve Temmuz 1876'da Sırplarla Osmanlılar arasında savaş çıkmasını fırsat bilen Ruslar, Osmanlılara karşı daha da saldırganlaştılar. Özellikle de Gladstone 'Bulgar katliamı' dediği şey yüzünden Osmanlıları mahkum ettikten sonra,

bu durum iyice belirginleşti.[176] Küfürlü bir dille yazdığı kitapçıkta Gladstone Türksevmezlerin saflarına katılıyordu:

Türk ırkının geçmişte ve şimdi ne olduğuna ilişkin çok kaba hatlarıyla kısacık bir tablo çizmeme izin verin. Bu bir ırkın kendine özgü karakteriyle üst üste binmiş Ümmetçilik değildir. Onlar ne Hindistan'ın ılımlı Müslümanları, ne Suriye'nin şövalyevari Selahattinleri, ne de İspanyanın kültürlü Mağrıbileridir. Bütünde Avrupa'ya ilk kez girdikleri kara günden itibaren, insanlığın yegane büyük insan-karşıtı türüdür. Gittikleri her yerde arkalarında kandan kalın bir iz bırakmışlardır; ve egemenliklerinin uzandığı her yerde uygarlık gözden silinmiştir.[177]

Gladstone, kendinden önce ve sonra 'korkunç Türk' kavramını kullanan birçok kişiden biridir, o yalnızca 'adı ağza alınmaz Türk' terimini yeğlemiştir. Ona göre Türkler hiçbir erdemi olmayan, kafalarında tecavüz ve çapulculuktan başka düşünce bulunmayan, dinleri tarafından sefih bir şiddete yöneltilmiş kişilerdi. Açık ki Gladstone'un ilgilendiği, Bulgarları desteklemekten

[176] İzleyen alıntı İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Layard'ın Lord Derby'ye yazdığı mektuplardan birindendir. Burada Gladstone'a Türklere karşı başlatılmasını önerdiği kampanyayla ilgili ünlü 'pılı pırtıyı toplayan' konuşmasını yapma fırsatı tanıyan olayların perde arkası anlatılmaktadır. İngiliz halkı belki geçen yılın olaylarıyla ilgili gerçeği işitmeye katlanacak kadar hazır değil, ancak bunları Lord Hazretlerine aktarmak benim görevim. Rusya'nın ve ajanlarının İngiltere ve diğer ülkelerde kamuoyunu yanlış yönlendirmede gösterdiği muhteşem kurnazlık bol bol ödülünü buldu. Doğruyla yalanı birbirinden ayıklamak için biraz daha zaman geçmesi gerekebilir, ne ki tarih bu ayrımı yaptığında çok geç olacak. Babıali'nin (Osmanlı hükümeti) davasını Avrupa'ya sunmak üzere başvurabileceği herhangi bir etkili aracı yoktu. Tam da bu zamanlarda İngiliz halkının büyük bir kısmı muhtemelen Türkiye'ye karşı yapılan ilk suçlamaların doğru olduğu yolundaki demeçlerin etkisi altındadır: 60,000 Hıristiyan zulüm gördü veya katledildi, insan kafataslarıyla dolu at arabaları dolaştırıldı, kadınlar ahırlarda toplu halde yakıldılar ve benzeri dehşet öyküleri. Aralarında İngilizlerin de bulunduğunu esefle söylemem gereken bazı insanlar, itibarını yok etmek amacıyla Türkiye'yi 'yazılarıyla yerin dibine batırmak' üzere hikayeler uydurmakla böbürleniyorlar, ki onları kışkırtan da çok meşhur biri. İngiltere'de halk, geçen sene Bulgaristan'da cereyan eden olaylar üzerinde yapılan en kesin ve mahir araştırmaların ölü sayısını yaklaşık 3,500'e indirmiş olduklarına ve bu sayıya Hıristiyanlar tarafından katledilen Türklerin de dahil olduğuna inanmakta zorluk çekeceklerdir. Bugün, liderleri tarafından genel bir Müslüman soykırımıyla sonuçlanacak şekilde tasarlanmış bir Hıristiyan ayaklanmasının yansıtılmış olduğunu ve isyanın Ruslar ve Panislavist ajanlar tarafından yönetildiğini yansız hiçbir kimse inkar edemez. ([İnönü], İsmet, 1923).

[177] Gladstone, William Ewart (1876), s. 12-3.

çok, başbakan Disraeli'yi utandırarak onun başında olduğu hükümetini düşürmek ve kendisi başbakanlığa gelmekti. Yine de bir kez kara çalınmıştı ve Türkler yüzyıldan uzun bir süre bu şehvet düşkünü tiplemesinin ceremesini çektiler.[178]

Westminister koridorlarından uzakta, Balkanlarda durum hızla kötüleşiyordu. Eylül 1876'da Osmanlılarla Sırplar şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı ve Osmanlılar üstünlük kazanmaktaydı. Ruslar Osmanlıları Sırp tarafını tutmakla tehdit ettiler, bu manevra Osmanlıları Sırbistan'daki askerlerini çekmeye zorladı. Avrupalı güçler sorunu halletmek için Aralık'ta İstanbul'da bir konferans düzenlediler. Osmanlı devlet adamları Tanzimat'ı sona erdirecek, böylece yabancı güçlerin Osmanlı azınlıklardan yana müdahalede bulunmalarını gereksiz kılacak bir anayasayı (Kanun-i Esasi) yürürlüğe koymak yoluyla konferansı boşa çıkarmaya karar verdiler. Akli dengesi yetersiz olduğu öne sürülerek tahttan indirilen V. Murat'ın yerine yeni bir padişah, II. Abdülhamit çıkartıldı. Abdülhamit hırslıydı ve Tanzimat yanlısı Osmanlı devlet adamlarının lideri olan Mithat Paşa'ya hazırlanmakta olan anayasayı onaylayacağına ve nazırlarının tavsiyeleri doğrultusunda hareket edeceğine dair söz vermişti, böylece saltanatı bir tür parlementer hükümete dönüştürmüş oluyordu. İstanbul Konferansı başlamak üzereyken 23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasi ilan edildi. Kısa sürede konferansın boşuna olduğu netlik kazandı ve bir ay sonra hiçbir sonuç alınamadan dağıldı.

Bu arada Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na saldırı planlarını

[178] Kudüs ve Konstantinopolis fatihi, 'tecavüzcü' Türk şeklindeki klişe 'şarklı' (tembel, barbar ve kirli) Türk klişesiyle üst üste binmişti. Türk, saldırganlığının dizginlerini insanlıktan tümüyle uzak biçimde koyuverene dek zararsız görünür. Bu tür ifadelere 1914'te bir Amerikalı (Cobb, Stanwood) tarafından yazılmış olan *Gerçek Türk* gibi kitaplarda rastlanabilir. Yazar eserini annesine adar ve Türkiye'nin bir dostu olduğunu söyler. Türklerin davranışları için İstanbul'un iklimini suçlar! Şunları ekler: *Gündelik yaşamda [Türk] hatırşinastır ve vakur bir nezaketi vardır, çocuklarına, hayvanlarına ve yabancılara karşı iyidir. Nadiren sinirlerine hakim olamaz; ama böyle bir durumda ondan sakınmak gerekir! Sokak kavgalarını teşvik etmez; ancak kinlenirse sizi öldürebilir.* (s.31). Cobb, Dr. Volkan'ın ana-babası ve büyükanne-babasının kuşağından söz etmektedir, ancak Volkan, Cobb'un tanımlarında kendi akrabasını tanıyamaz. Türklerin batılılar tarafından klişeye sokulması öyle genel hal almıştır ki, Psikanalizin babası (Freud. Sigmund. 1932) bile. Türklerin. Yahudilere iltimaslı davranmalarının uzun bir geçmişi olmasına karşın bunu yapmaktan kendini alamaz.

yürürlüğe sokarak 24 Nisan 1877'de savaş ilan etti. Osmanlılar Avrupalı güçlerden hiçbir destek alamadılar ve Ruslarla tek başına yüzleşmek zorunda kaldılar. Osman Paşa idaresinde Plevne şehrinin gösterdiği kahramanca direniş dışında, tam bir bozgun yaşandı ve Ruslar İstanbul surlarına dayandılar -bugün Yeşilköy denen, Atatürk havaalanının da yer aldığı Ayastefanos semtine kadar ilerlediler. 3 Mart 1878'deki Ayastefanos Antlaşması savaşı sona erdirdi, ancak antlaşmanın şartları çok ağırdı, Sırbistan'ın genişlemesine, Karadeniz'den Ege'ye uzanan özerk Bulgaristan ve bağımsız Romanya kurulmasına izin veriyordu. Avrupa Rusya'nın büyümesine karşı hemen tepki gösterdi. Ayastefanos Antlaşması'nı değerlendirmek üzere Berlin'de derhal bir kongre toplandı. Burada, Bismarck'ın aracılığıyla Rusya'nın, Bulgaristan başta olmak üzere, kazançları yeniden belirlendi. İngilizlerin padişaha verdikleri destek, İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesine ve burayı idaresine izin verilerek ödendi. Avusturya, Bosna ve Hersek'i ilhakına izin verilerek tatmin edildi. Yunanistan kongreye topraklarını genişleteceğine dair büyük beklentilerle gelmişti, kendilerine bir miktar toprak verilmesine karşın esas amaçlarına ulaşamadılar. Berlin Kongresi 13 Temmuz 1878'de sona erdiğinde Osmanlı İmparatorluğu nüfusunun beşte birini ve Avrupa'daki topraklarının beşte ikisini kaybetmiş durumdaydı. Kırım Savaşı'ndan sonra 'Avrupanın hasta adamı' olarak anılmaya başlamış olan Osmanlı İmparatorluğu artık ölüm döşeğindeydi.

Girit

Girit, Berlin Kongresi'nden Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerindeki egemenliğini yitirmeden çıktığı bölgelerden biriydi. Ada Osmanlıların 1645 yılındaki ilk istilasıyla Venediklilerin 1715'te son kalelerini teslim etmesi arasında geçen 70 yıllık bir dönemde fethedilmişti. Girit Osmanlılar için idaresi kolay bir yer değildi. 1770'de başlayan ve peş peşe yenisi çıkan isyanlar adanın sonraki yüz yirmi beş yıllık tarihini belirleyecekti. 1821'deki ayaklanmayı Mehmet Ali Paşa'nın bastırması gerekmişti. Kısa bir süre (1840 yılına kadar) adayı Mısır Paşası idare etti, bundan sonra ada yeniden Osmanlı denetimine girdi. Osmanlı devlet görevlilerinin 1839 ve 1856'da ilan edilmiş Tanzimat fermanlarıyla güvenceye

alınan reformları uygulamakta gösterdikleri yavaşlık halkın huzursuzluğunu besliyordu. 1866'da Yunan anakarasından gelen yardımla körüklenen diğer bir isyanda, hem Rumlar hem de Türkler katliamlar uyguladılar. Avrupalı güçlerin Türklere ne tür baskı uygulanacağına dair kendi aralarında anlaşamamasını fırsat bilen Osmanlılar isyanı bastırdılar. Tanzimat reformcularının ikinci kuşağının liderlerinden biri ve geleceğin sadrazamı olan Ali Paşa daha kalıcı bir politika oluşturmak üzere adaya gönderildi. Ali Paşa, yerel idare, karışık mahkemeler, daha eşit vergi tahsili için yeni kadastro ve Hıristiyanların askere gitmemek karşılığında ödedikleri vergiyi kaldırmaya kadar birçok Tanzimat reformu (Şubat 1868) getirdi. Yunanistan bu gelişmelerden memnun değildi ve Girit'e 'gönüllüler' göndererek yeniden isyanı alevlendirmeye çalıştı, ancak büyük güçler araya girerek Yunanistan'ı geri adım atmaya zorladılar. 1878'de Yunanistan Osmanlıların Rusya savaşından sonraki yorgun durumlarından istifade etmek ümidiyle yeniden bela çıkardı. İngiltere'nin aracılığıyla, Rum kökenli bir Paşanın adaya vali olarak tayin edilmesiyle ayaklanma sona erdi.

Adada özellikle ekonomik durumun kötüleşmesi yüzünden etnik huzursuzluklar sürmekteydi. 1897'de Makedonya'yı ele geçirmek üzere Osmanlı hükümetiyle savaşı kışkırtmaya çalışan bir Yunan gizli örgütünün önderliğinde büyük bir ayaklanma daha çıktı. Şubatta adaya bir Yunan birliği çıktı. Bu çıkartma Hıristiyan nüfusun ellerine geçirdikleri Müslüman köylüleri katletmeleri için bir bahane oldu. Büyük Güçler (Düvel-i Muazzama) katliamı durdurmak üzere araya girdiler. 20 Mart'ta Girit'e özerklik statüsü verildi ve Yunan askerleri 9 Mayıs 1898'de, Osmanlı birlikleri ise 14 Kasım'da adadan ayrıldılar. Bunu yeni bir ayaklanmalar silsilesi izledi. Sonradan Yunan başbakanı olacak olan Eleutherios Venizelos'un önderliğinde 1905'te başlayan ayaklanma, 1913'te Girit'in Yunanistan'la birleşmesiyle son buldu, bu arada Müslüman nüfusun çoğunluğu zaten adadan göç etmişti.

Kapitülasyonlar

Toprak kaybının yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıl-

mak üzere olduğunun bir göstergesi de, kapitülasyonlarla giden Osmanlı idaresi öyküsünde gelinen son aşamaydı. Aslında, ticareti teşvik etmek adına Batılı tüccarlara verilen ayrıcalıklardan oluşan kapitülasyonlar, Osmanlı idaresinden önce de vardı. Sözgelimi, 1517'de Memlûkları yendikten sonra Sultan Selim'in ilk icraatlerinden biri Memlûkların Verimli Hilal'de Fransızlarla ticaret yaparken uyguladıkları kapitülasyonu yenilemek olmuştu. 1536'da Kanuni Sultan Süleyman, Fransızlarla yeni kurduğu ittifakı pekiştirme yolu olarak onlara bütün Osmanlı İmparatorluğu'nu kapsayan bir kapitülasyon verdi.[179] Gümrükle ilgili düzenlemelere ek olarak Osmanlı hakimiyetindeki yerlerde ticaret yapan Fransız tebaa, kendi elçileri ve İstanbul'daki büyükelçilerinin otoritesine bağlı olacaktı. Çok geçmeden Osmanlılarla ticaret yapan diğer uluslar da bu ayrıcalıklı konuma göz diktiler. İngiliz tüccarlar Fransızların hoşnutsuzluğuna karşın 1580'de kapitülasyon elde etmeyi başardılar. Osmanlı giderek zayıfladıkça bu kapitülasyonlar, güçlü bir padişahın otorite ve gücünü göstermek üzere bahşettiği ayrıcalıklar olmaktan çıkıp, Avrupa devletlerinin taleplerine direnemeyen padişahlardan kopartılmış özel statü unsurları haline geldi. Bunlar Osmanlı hükümranlığına ciddi bir tecavüzdü. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında Osmanlı topraklarında hemen her Avrupa devletinin kendi posta idaresi, kendi eğitim kurumları ve onlar adına elçiliğe bağlı çalışan Osmanlı tebaaya kendi vatandaşlıklarını verme yetkisi gibi diğer ayrıcalıkları vardı. Bu ayrıcalıklar kapitülasyonlar idaresi olarak bilinen rejimin dokusuna işlemişti. Avrupa giderek daha fazla lehlerine dönen koşullarda ticaret yapmaktayken, Türklere atfedilen 'tembel/korkunç' imgesi halkın zihninde olduğu gibi korunuyordu.

II. Abdülhamit ve Jön Türkler

II. Abdülhamit (1876-1909) karşıt tavırları aynı anda sergileyebilen, itici bir adamdı. Tebaası isyan etmeye başladıkça o da din ve politika konusunda giderek daha fanatikleşiyor ve modernleşmeye karşı çelişkili tutumlar takınıyordu. Bir yandan Osmanlı Meclisi'ni sindirirken, bir yandan da askeriye ve eğitim sis-

179 Vaughan, Dorothy, M. (1954).

temlerini genişletmişti. Sabırsızlanan Ermeni azınlık, Avrupa'nın müdahalesini talep etti ve biri İstanbul'daki Osmanlı Bankası'na olmak üzere, birbiri ardına saldırılar düzenlenmeye başlandı.

Binlerce, hatta on binlercesinin hayatlarını kaybettiği söyleniyor. Onların ölümleri, padişahın olduğu kadar Ermeni devrimcilerin de suçuydu. Tamahkarlıkları ve ihanetleriyle Ermenilerin Türk komşularının nefretini hak ettikleri durumlar olmuş olabilir, ama sıradan halkın fanatik tutkuları bir kez dizginlerinden kurtulunca masumlarla suçlular arasında hiç fark kalmamıştı. [180]

Jön Türkler olarak bilinen, İstanbul'daki Askeri Tıp Fakültesi'nde okuyan dört öğrenci tarafından yeraltında örgütlenmiş ve daha sonra Paris'teki liberal Türk sürgünlerle temas kurmuş olan grup, II. Abdülhamit'in karşısındaydı. Meclisin padişah tarafından indirilmiş eski üyelerinden biri, Paris'ten *La Jeune Turquie* adında kışkırtıcı bir dergi yayımlamaya başladı. Her ırktan ve her inançtan insanın birlikte dirlik düzen içinde yaşayacağı ve ilerleyeceği bir birliği hayal eden grup, adını işte bu dergiden aldı. Ne var ki, Jön Türkler gerçekten güç kazandıklarında, 'yüksek idari kadrolarda deneyimsiz oldukları için imparatorluğu başında padişah olmadan hayal edemediler. Bu yüzden de padişah ve onun hükümetiyle işbirliği yapmaya razı oldular.'[181]

Son derece saygıdeğer bir Türk kadını, Halide Edip (Adıvar) Jön Türkler'in yükselmeye başladığı ilk dönemlerde yaşanan umut dolu günleri yazar. Müslüman din adamlarıyla Hıristiyan rahipler ve Yahudi hahamlar İstanbul sokaklarında kol kola yürüyerek kardeşlik ve birliğin gelişini kutlamışlardır. Minarelerden yükselen ezan seslerinin yeni bir 'birliktelik' çağını muştularcasına kilise çanlarının seslerine karıştığını anlatır.[182]

Sonunda Abdülhamit Selanik'e sürüldü ve yerine yeni bir padişah tahta çıkarıldı. Bu sırada Jön Türkler'in önderlerinden biri olan Enver Paşa, Osmanlı hükümetinde büyük bir güç kazanmıştı. Saplantılı özsever (obsesyonel narsisistik) bir kişilik yapısında, karizmatik bir adam olan Enver Paşa,[183] dış görünümüne çok

---

180 Haslip, Joan (1958), s.221.

181 Volkan, Vamık D. ve Itzkowitz, Norman (1984).

182 Adıvar, Halide Edib (1926).

183 Volkan, Vamık D. ve Itzkowitz, Norman (1984).

dikkat ederdi ve iyi bir süvariydi. İlk başta Jön Türkler'e göz kamaştıran romantik bir lider gibi gözükmüş, Avrupalıların da hoşuna gitmişti. Ancak can çıkar huy çıkmaz, Jön Türkler'in Avrupalı güçlerle yaşadığı balayı, Bingazi, Trablus ve Libya'daki Osmanlı topraklarının İtalyanlar tarafından işgal edilmesiyle kısa sürede sona erdi. Sonra 1912 ve 1913'te Jön Türkler hâlâ iktidardayken Balkan Savaşları patlak verdi.

Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı müstahkem mevkileri Yunanlılar, Bulgarlar ve Sırplar'ın hücumuna uğradı; çarpışmaları Yunanlılar, Bulgarlar ve Sırplar kazandılar. Düşen şehirler arasında Selanik ve Edirne de vardı. Selanik (çok geçmeden Türkiye'nin tarihinde yıldız gibi parlayacak olan Mustafa Kemal'in doğum yeri) düştüğünde, yaşlı padişah sürgünden İstanbul'a döndü ve sonunda burada öldü. İkinci Balkan Savaşı Edirne'nin kurtuluşuna sahne oldu ve Enver Paşa'yı günün kahramanı haline getirdi. Bu savaşların Birinci Dünya Savaşı'na (1914-1918) bir girizgah olduğu sonradan anlaşılacaktı. Enver Paşa Almanların safına katıldı.

O dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda yirmi iki ırktan insan yaşıyordu ve nüfusun on milyonu Türkçe, on milyonu da Arapça konuşuyordu.[184] Geri kalan nüfusun yüzde yirmisi hâlâ Hıristiyandı ve bunlar arasında Rumlar da vardı. Anlaşma Devletleri Osmanlı alemine egemen oldular ve kazanımlarını pay ettiler. Avrupa'daki bütün Osmanlı bölgelerini denetim altına alarak İstanbul'a girdiler. Ekim 1918'de Anlaşma Devletleri'yle ateşkes imzalandığında, sonradan IV. Mehmet adını alan Şehzade Vahdettin, bin yıllık Osmanlı hanedanının otuz altıncı ve son hükümdarıydı. Vahdettin, Jön Türk örgütünü feshetti. Enver Paşa Türkistan'a kaçtı, sonunda burada Komünistlerin Kızıl Ordusu'na karşı savaşırken vurularak öldü. Adeti olduğu üzere savaşa bütün madalyalarını ve nişanlarını takınmış olarak, general üniformasıyla katılmıştı. 10 Ağustos 1920'de IV. Mehmet elçilerini Sevr Antlaşması'nı imzalamaya yetkili kıldı, böylece Türkiye'nin elinde yaklaşık yüz yirmi bin mil kare çorak bozkırdan başka bir toprak kalmıyordu. Bir zamanlar yeryüzündeki en onurlu ve en güçlü imparatorluklardan biri olan Osmanlı İmparatorluğu neredeyse tümden haritadan silinmişti.

184 Bu bilgi *Encyclopaedia Britannica*'da yer almaktadır (1910-1911).

'Bandırma' Yolculuğu

Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından bir yıl kadar önce, I. Dünya Savaşı'nda tek bir muharebe bile kaybetmeyen iki Türk komutanından biri olan Mustafa Kemal, Türk yurdunun kalbi Anadolu'da çıkan huzursuzlukların nedenlerini ortaya çıkarmak, dirlik ve düzeni yeniden sağlamak üzere İstanbul'daki Osmanlı hükümetinden yetki aldı. Anlaşma Devletleri tarafından alıkonmamak için apar topar İstanbul'dan ayrılma planları yapmaya başladı.

15 Mayıs 1919'da yirmi bin Yunanlı İzmir'e çıkarak Anadolu'yu işgale başladılar.

Yunan çıkarması Anlaşma Devletleri'nin himayesi altında gerçekleşti. Yunanistan'ı Akdeniz'de İngiliz yanlısı ileri bir karakol olarak gören, bu tür siyasal hesapların yanı sıra Hıristiyan ve Helen yanlısı, Türk karşıtı hislerin de etkisiyle hareket eden Lloyd George, Yunan başbakanı Eleutherios Venizelos'un Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmeye hakkı bulunduğu iddiasına destek verdi. Yunanistan'a destek olmanın en iyi politika olduğu konusunda Woodrow Wilson ve Clemenceau'yu ikna eden Lloyd George, Venizelos'un bir Yunan İmparatorluğu fikrini yeniden canlandırmaya yönelik büyük planının yaşama geçirilmesi için, bu konuda bazı önemli kişilerin onayını almak için gerekli girişimleri başlattı. Wilson'un ünlü On Dört İlkesi'nden biri olan ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı Türklere tanınmayacaktı.[185] (s. 173)

16 Mayıs'ta, Yunanlıların İzmir'e asker çıkartması sürmekteyken Mustafa Kemal ve adamları İstanbul'un Galata Köprüsü'nden Bandırma vapuruna bindiler. Bandırma, İngiltere yapımı, bir Yunanlıdan satın alınmış bir şilepti ve denize açılacak durumda bile olmamasına karşın, Mustafa Kemal 19 Mayıs'ta Karadeniz'de küçük bir liman olan Samsun'a çıkmayı başardı. Daha sonraları Samsun'a çıkışını, kederli ve mahvolmuş bir ulusun kurtarıcısı olarak doğuşu ve Türklerin kurtuluş mücadelesinin başlangıcı olarak görecekti. Gerçekten de kesin doğum tarihini bilmediğinden, yaşamının geri kalanında 19 Mayıs'ta doğduğunu söyleyecekti.

---

[185] Volkan, Vamık D. ve Itzkowitz, Norman (1984)

TÜRKLERİN KURTULUŞ SAVAŞI

Türk Kurtuluş Savaşı esas olarak işgalci Yunanlılara karşı yapılmış olmakla birlikte, iç savaş unsurları da taşıyordu, çünkü kurtuluş hareketi aynı zamanda Osmanlı padişahını ve onun işgal altındaki İstanbul'da bulunan hükümetini hâlâ desteklemekte olan Türklere karşıydı. Yüz yıl önce gerçekleşmiş olan Yunan Bağımsızlık Savaşı'ndan hiçbir isim süper-kahraman olarak çıkmamıştı. Türklerse Mustafa Kemal'de üstün bir kahraman buldular ve onun çevresinde toplandılar. Daha sonraları, gösterdiği birçok başarıdan ötürü Atatürk -Türklerin Atası- olarak tanınacaktı.

Samsun'da İngiliz askerleri vardı, bu yüzden Mustafa Kemal ve adamları güvende olmak için içerilere yönelmeliydiler ve derhal Anadolu'nun kalbine doğru hareket ettiler. Atatürk buradaki duruma hakimdi ve ülkesini kurtarmaya ant içmişti. Hiç vakit kaybetmeden Anadolu'daki diğer vatanseverlerle askeri ve politik güç birlikleri kurmaya girişti. Ne var ki, bir ay içinde Osmanlı hükümeti onun yetkilerini elinden almış ve tutuklanması için emir çıkartmıştı. Her şey aleyhinde olmasına karşın, bir sivil olarak politik direnişi örgütlemeye ve ona yeni yetkiler verecek bir siyasi grup bulmaya kararlıydı. Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali yerel grupların titreyip kendilerine dönmelerine yardım etmiş olmalı, öyle ki yıkılmış, savaş yorgunu ve kederli bir ulus yeni bir enerji buldu ve Mustafa Kemal'in etrafında toplanabildi.

Üç arabalık konvoy Anadolu'nun orta yerindeki küçük, tozlu Ankara şehrine girdiğinde yerel gazetede şu haber yer almıştı:

Bu gündüzü yaratan güneşin fecri Erzurum'da doğmuş,
Sivas'ta incilâ ederek (parlayarak) milleti aydınlattı.[186]

[186] Erzurum ve Sivas Doğu Anadolu'da iki şehirdir. Mustafa Kemal Ankara'ya varmadan önce bu şehirlerde iki önemli kongre gerçekleştirildi. Bu kongreler Mustafa Kemal'in düşmana karşı yeni Türk mücadelesini başlatma çabalarına 'yetki verdi'.

Her yer o hakikat güneşine kalbini, ruhunu açtı.
Türklük âlemi baştan başa tek bir nur kütlesi kesildi...[187]

Bu, yaklaşık bin yıldır Türklerle birlikte yaşamakta olan çok sayıda Kürt dahil olmak üzere, kederli Anadolu halkının Mustafa Kemal'i yeni bir günün şafağının habercisi olarak gördüğünü açıkça ortaya koyuyor. 'Karizmatik lider' tanımına tıpatıp uyan Mustafa Kemal'den birçok kereler simgesel olarak ısıtan güneş şeklinde söz edilmiştir.[188]

Ankara milliyetçilerin merkezi haline gelmişti; nihayetinde de çağdaş Türkiye'nin başkenti olacaktı. Mustafa Kemal ve adamları Ankara'daki yaşama uyum sağlamaya çalışırken, Anlaşma Devletleri Türklerin anayurdu dahil Osmanlı topraklarını bölmekle meşgûldüler. Anlaşma Devletleri'nin yanıldıkları bir nokta, Mustafa Kemal'in milliyetçilik akımının İstanbul'daki Osmanlı hükümetinden destek gördüğünü sanmalarıydı. Sevr antlaşması'nı biraz yumuşatma arzusuna karşın İngiltere'nin en güçlü politikacıları arasındaki görüş ayrılıkları birleşik bir Yakın Doğu politikası geliştirilmesini yavaşlatıyordu. Lloyd George kendini tümden Yunanlıların *Megalo İdea*'sına adamıştı, ancak Lord Curzon, Yunan idaresinin Küçük Asya'ya uzanmasından korkuyordu. Hindistan'daki İngiliz çıkarlarını temsil eden politikacılar Müslüman Türklere karşı sert davranılmasının Hint Müslümanların kinini çekmesinden endişe ediyorlardı.

Kendilerine On İki Ada ve Ege Denizi'nin güney sahilinde İzmir'den Adana'ya uzanan büyük bir Anadolu parçası vaat edilmiş olan İtalyanlar, Ege ve Akdeniz'deki Yunan etkisine iyi gözle bakmıyorlardı. Adana'dan Sivas'taki İtalyan bölgesinin sınırına kadar olan topraklar Fransız kontrolü altındaydı, ancak Fransızlar ayrıca Suriye ile ilgileniyorlar ve İngilizlerden kuşku duyuyorlardı. Bağımsız bir Ermenistan hayali kuruluyordu; sınırları daha sonra Birleşik Devletler tarafından belirlenecekti. Kürtlerin özerkliği tanınmıştı ve Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'daki topraklarından mahrum bırakılmış, Irak İngiliz zonuna yerleştirilmişti. Edirne'yi de içine alan doğu Trakya, İzmir'e çı-

187 Aydemir, Şevket Süreyya (1969), cilt 2, s.201.

188 Bir sonraki bölümde liderin ve izindekilerin Atatürk'ü *güneş* olarak algılamalarının bilinçdışı nedeni açıklanacaktır.

karma yapmasına ve İç Anadolu'ya yürümesine izin verilmiş olan Yunanlılara ayrılmıştı. Anlaşma Devletleri arasındaki uyuşmazlıklara karşın Mustafa Kemal ve onun izindeki milliyetçilere çok iş düşüyordu. Öyle görünüyordu ki sonunda 'korkunç Türkler'in adı bile anılmayacaktı. Yunanlılar giderek içerilere doğru ilerliyorlardı, hem bilinç düzeyinde hem de bilinçdışı olarak Türklere karşı yüzyılların nefretini dile getiriyor ve rahat 'birliktelik' zamanlarını unutuyorlardı. Yunanlılar yeni bir Yunan İmparatorluğu kurarak yepyeni bir kimlik edineceklerse, iki halkın bir zamanlar yaşadığı bilinçdışı 'birlikteliğin' kökü kazınmalıydı.

Mustafa Kemal'in Yunanlıları Anadolu'dan kovmak için büyük bir savaşa girmeden önce birçok sorunu aşması gerekiyordu. Ermeni devrimcilerin isyanını bastırmak ve Bolşevik Devrimi'yle meşgul olan Rusların, yeni bir Türk-Rus sınırını kabul etmeleri ve Gümrü Antlaşması (3 Aralık 1920) uyarınca Kars ve Ardahan bölgelerini teslim etmelerini sağlamak gerekiyordu. Bolşevikler daha sonra Mustafa Kemal'e kurtuluş savaşında yardım etmiş olsalar da o asla komünist görüşleri benimsemedi.

Sovyetler'le sınırları belirledikten sonra Türk orduları Malatya Diyarbakır ve Van bölgelerini ele geçirdiler; Kürt isyanını bastırdılar; ve İran'ı yeni bir Türk-İran sınırını kabul etmek zorunda bıraktılar. Bundan sonra Mustafa Kemal, Urfa, Gaziantep ve Adana'yı yeniden ele geçirmeye girişti ve Kilikya'yı (Cilicia) işgal etmek üzere yola çıkmış olan Fransız ordularıyla karşı karşıya geldi. Fransızlar ganimet üzerindeki paylarından vazgeçmeyi yeğlediler ve 10 Ekim 1921'de Franklin Bouillon Antlaşması'nı imzaladılar. Mustafa Kemal 1922'de İtalyanları Konya'dan çıkmak zorunda bıraktı. Tüm bunlar olup biterken Anadolu topraklarında Yunanlılarla karşılaştı ancak büyük bir hücum başlatmaktan kaçındı.

Yunanlılarla Yüzleşme

Mayıs 1919'da İzmir'e çıktıktan sonra Yunanlılar içerilere doğru ilerlerken pek az direnişle karşılaşmışlardı; Türk orduları ilk önemli Osmanlı başşehri olan Bursa'ya gerilediler. Bursa düşünce, Ankara'yı büyük bir panik aldı ve Mustafa Kemal'in liderliğine karşı sesler yükseldi. O ise yas işareti olarak siyah örtüle-

rin serilmiş olduğu bir kürsüden milliyetçi Büyük Millet Meclisi'ne hitaben Türk halkının hazırlıksız olduğunu, bu yüzden de o sıralarda Bursa'yı yeniden almak için saldırıya geçmenin akıllıca olmayacağını ifade etti. Hitabet gücünü kullanarak ana hedefin Anadolu'yu savunmak olduğunu vurguladı.

Bu arada Yunanistan'daki politik durum önemli değişimler geçiriyordu. 'Yeni Agamemnon' lakabı takılan Venizelos seçimi kaybedince iktidardan düşürülmüştü, kuşku yok ki bu halkın böylesine kütlesel bir askeri harekata karşın kalıcı bir toprak genişletmesi yolunda pek az başarı kazanılmış olmasına karşı tepkisiydi. Ekim 1920'de Kral Aleksandr beslediği maymunun ısırığı sonucunda gelişen bir hastalıktan ansızın ölüverdi. Bir sonraki ay yapılan seçimde Kralcılar Liberalleri mağlup etti ve yapılan plebisit (referandum) Konstantin'i yeniden tahta çıkarttı. Aslında Anlaşma Devletleri arasında çok az seveni vardı. Orduyu Venizelos yanlısı kişilerden arındırdı ve Anadolu'da daha saldırgan eylem hazırlıklarına başladı.

Yunanlılar yüz yıl önce bağımsızlık mücadelelerini başlattıklarında Anadolu'daki çetelere benzeyen kleftlere bağımlıydılar. Osmanlı Harp Akademisi'nden mezun olan Mustafa Kemal çetelerle hiç ilgisi olmasın istiyordu ve onlardan bir şekilde kurtuldu. Bu yüzden, Yunanlılar 21 Mart 1921'de yeni bir hücuma geçtiklerinde İnonü'de düzenli bir Türk ordusuyla çarpıştılar ve muharebeyi kaybettiler. Bu, aynı yerde İsmet'in komutasında ikinci Türk zaferiydi. İsmet Paşa daha sonra İnönü soyadını alarak Atatürk'ün ölümünden sonra yeni Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı olacaktı.

Türklerin zaferden duydukları coşku, Yunanlıların kararlılığı ve *Megalo İdea* ile aşırı uğraşlarıyla koşuttu. Konstantin, Haçlılardan beri Küçük Asya'ya giden ilk Hıristiyan hükümdar durumundaydı ve Ankara'ya girmeyi kafasına koymuştu. Yunan orduları Ankara'ya doğru ilerledikçe yüzyıllardır Türk topraklarında yaşamakta olan Rumlar, özgün anayurtlarına karşı bir vatanseverlik çılgınlığına kapıldılar ve nicedir komşuları olan insanlara karşı bir nefret patlamasıyla katliamlar uyguladılar. Ordusunu dağıtmamak ve Yunanlıları ana mühimmattan uzak tutmak için Mustafa Kemal sistemli bir geri çekilme emretti. Türkler, Anka-

ra'yla düşman arasındaki doğal engellerin sonuncusu olan Sakarya Nehrini geçtiler. Burada gerçekleşen meydan muharebesinde Mustafa Kemal'in bizzat komuta ettiği Türkler işgalci Yunanlıları feci bir bozguna uğrattılar.

Türklerin büyük taarruz için hazırlıklarını tamamlamaları bir yıl daha aldı. Mustafa Kemal 'Taarruz sabahı Türklerin gerçek kurtarıcı güneşinin ışığının bütün ihtişamıyla parlayacağı' kehanetinde bulundu.[189] 26 Ağustos 1922'de başlayan taarruzun ertesi günü Yunanlılar için her şey bitmiş gibi görünüyordu. Küçük Asya'yı da içine alan bir Yunan İmparatorluğu kurarak bin yıllık bir tarihi tersine döndürme ümitleri de yok olmuştu. Yunan cephesinin harekat komutanı esir alındı ve başsız kalan Yunanlılar enselerinde Türklerin sıcak soluğunu duyarak İzmir'e doğru geri çekilmeye başladılar.

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon o sıralar halen işgal altında bulunan İstanbul'daki İngiliz yüksek komiserliğinin başı Sir Horace Rubold'dan Yunanlıların 'darmadağın' oldukları ve arkalarında 'iğrenç bir hayvanlık ve barbarlık izi bıraktıkları'[190] haberini aldı. Türk ordusunu izlemekte olan Türk yazar Halide Edip gördüklerinden şaşkına dönmüştü. İzmir'e yakın küçük bir kasaba olan Alaşehir'i tanımlarken şöyle yazmış:

> *Ne Yunanlılar ne de bizim insanlarımız ölülerini gömmeye vakit bulabilmişler. Türk ordusu, diğer şehir ve kasabaların ateşe verilmesini önleyebilmek için azami hızla Yunanlıları kovalıyor. Yunan ordusu kendi başlattığı yangından, kendi başlattığı vahşetten kaçıyor. Her iki taraf da birbirine karşı acımasız... Halk şaşkın durumda. Kadınlar, adeta delirmiş gibi, parmaklarıyla çukur kazmaya çalışıyorlar. Sanki cehennem gökten yere inmiş...*[191]

Türk ordusu İzmir'e ulaştığında şehir, içerilerden gelen Rum sığınmacılarla kaynıyordu. Yunan ordusunun büyük bir grubu Türk ordusunun gelmesinden hemen önce şehri boşaltmıştı. Geride kalan birkaç Yunan birliği de binlerce sığınmacı gibi karambol içindeydi. Bazıları hâlâ limanda bulunan Anlaşma Devletleri

[189] Atatürk, Mustafa Kemal (1952), s.174.
[190] Kinross, Lord (1965).
[191] Adıvar, Halide Edib (1928), s.367.

savaş gemilerine ulaşmak için denize atlıyorlardı.

Mustafa Kemal 10 Eylül 1922'de Türklerin kahramanı olarak İzmir'e girdi. Ona Kral Konstantin'in kalmış olduğu ev tahsis edildi. Kral eve girer girmez Türk bayrağını ayakları altında çiğnemişti. Evin girişindeki mermer basamaklara bir Yunan bayrağı serildi, Mustafa Kemal'in bunun üzerinden yürümesi bekleniyordu. Ne var ki o, bir ülkenin onurunun ayaklar altına alınmaması gerektiğini ve kendisinin Konsantin'in yaptığı yanlışı tekrarlamayacağını söyleyerek bunu reddetti.[192]

Çok geçmeden İzmir'i alevler sarmıştı; Türkler yangının suçunu Yunanlılar ve Ermenilerde buluyor, onlarsa Türkleri suçluyorlardı. Bu büyük yangını gören hiç kimse birkaç yıl içinde Mustafa Kemal'le bir kez daha iktidara gelmiş olan Eleutherios Venizelos'un barış yapacaklarını tahmin edemezdi.

[192] Kinross, Lord (1965).

ATATÜRK VE MODERN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Sigmund Freud, Albert Einstein'la bir sohbeti sırasında, insanların ya önder ya da takipçi olduklarını söylemiş.[193] Açık ki, takipçiler büyük çoğunluğu oluştururlar. Bir politik lider bilinç düzeyinde siyasi, ekonomik, hukuki ve askeri meselelerle uğraşır. Ne var ki bilinçdışı düzeyde, kendi grubunun diğer gruplarla olan etkileşimlerindeki ritüelleri korumaya da çabalamalıdır. Liderin rolü, grubunun kimliğinin kararlılığını korumaktır.[194]

İzindekileri dönüşüme uğratabilen etkili liderlere genelde 'karizmatik' tanımı yakıştırılır: izleyenleri tarafından 'tam ebeveyn' olarak algılanırlar, yani hem anne hem de baba.[195] Bu şek-

[193] Freud, Sigmund (1932).

[194] Daha önce, (bkz. Bölüm 4) Fatih Sultan Mehmet'in yaşamı hakkında bilgi vermiş ve onun kendi içindeki belli psikolojik güdülenimlerin, Türklerle Rumlar arasındaki 'birlikteliğin' başlamasının doğasında rol oynadığına işaret etmiştik. Fatih Sultan Mehmet'in yaşamı üzerine eldeki tarihsel verilerin onun ayrıntılı bir psikobiyografik portresini çizmemize yetmediğini itiraf etmeliyiz. Bununla birlikte, elimizdeki veriler sözünü ettiğimiz ödipal meselelerin varlığını güçlü biçimde düşündürmektedir. Atatürk'ün kişiliğini ve iç dünyasını anlama konusunda daha şanslıydık; onunla ilgili, incelikli bir psikanalitik portresini çizmemize olanak sağlayacak kadar materyal bulunmaktadır. Tarihsel kişiliklerin ayrıntılı psikobiyografilerini yazarken karşılaşılan güçlükler üzerine pek çok yazı yazılmıştır (Beres, David, 1959; Bergmann, Martin S., 1973; Erikson, Erik H., 1958,1969; Greenacre, Phyllis, 1955; Mack, John E., 1971; Neiderland, William,1965). Gerçek analizandların çağrışımları ve aktarım tepkileri yerine hangi verilerin konulabileceğine ve bu yedeklerin geçerliliğine ilişkin tartışmalar olmuştur. Yine de, otobiyografik bilgilerle birlikte diğer yazarların kayıtları tutarlı ve tekrarlayan davranış örüntülerinin varlığını saptayabiliyorsa, ölmüş bir kişinin veya bir psikanalistin divanına asla yatmamış bir kişinin kişilik yapısına katkıda bulunmuş psikojenik etmenler nispeten doğru biçimde çıkarsanabilir. Atatürk'ün durumunda, kendi yazdıklarından ve konuşmalarından elde edilen bilgiler ve onu tanımış olan hayattaki kişilerden alınan bilgiler böyle bir çalışmayı desteklemiştir. Bu tür kaynaklardan elde edilen bilgilerin bir araya getirilmesi onun eylemleri ve inanç sistemlerinin güvenilir bir tablosunu çizmemize olanak sağlamıştır.

[195] Abse, David Wilfred ve Jessner, Lucy (1961).

liyle, onarıcı, yıkıcı veya ikisi birden olabilirler.[196] Lider izindekileri 'ötekileri' yıkmaksızın daha yüksek düzeylere çıkarmaya gayret ederse, onarıcıdır. Bazı dönüştürücü liderler, düşman bir grubu yok ederek takipçilerinin konumunu yükseltmeye yeltenirler. Atatürk gibi karizmatik liderlerse genellikle kriz zamanında ortaya çıkar, bu da izleyenlerin gereksinimlerinin belli tipte bir lider için uygun bir atmosfer yaratmış olduğunu düşündürür.[197] Lider karizmatik olduğunda bile, lider -izleyici ilişkisi iki yönlü bir caddedir ve lideri ve/veya izleyenlerini etkileyen güçlerin psikolojik yapısına bağımlı olarak trafiğin akışı durabilir (yani, gerileyebilir [regresyon] ya da ilerleme sağlayacak değişikliğe araç olabilir).[198]

Atatürk Türklerin liderliğini üstlendiğinde Osmanlı İmparatorluğu yenilmişti; insanlar savaştan yorgundular. Birçok insan, birçok evlat öldürülmüştü. Kısaca, halk duygusal açıdan, çok sayıdaki travmaya tepki olarak 'gerilemiş' durumdaydı. Atatürk'ün kişilik yapısı, onarıcı ve kurtarıcı olmak yönünde güçlü bilinçli ve bilinçdışı güdülenimler içeriyordu. Liderle izindekiler arasında çarpıcı bir 'uyum' gerçekleşti ve dünyada olup bitenlerin etkisiyle birleşen bu uyum, modern bir Türkiye ve yeni bir Türk milliyetçiliği yaratılmasına yol açtı. Atatürk'ün kişiliğinin incelenmesi modern Türk milliyetçiliğinin anlaşılmasında temeldir.

Atatürk'ün durumu, bireyin iç dünyasıyla dış dünyası arasında etkilerin alışverişine ve aynı zamanda bir liderle izleyenleri arasındaki etkileşimlere kusursuz bir örnek oluşturur. Bu alışveriş ve etkileşimler muazzam tarihsel olaylara ve kültürel devrimlere yol açmıştır.

---

196 Volkan, Vamık D. (1980).

197 Weber, Max (1925).

198 Bir lider kendi içsel ve çoğunlukla bilinçdışı arzuları ve çatışmalarına dış çözümler bulmak üzere tarihin arenasını kullanabilir. Böyle bir durumda izindekilerin duygusal ve fiziksel durumlarını şekillendirecek olan da onun arzuları ve çatışmalarıdır. İşte, Adolf Hitler, Joseph Stalin, İdi Amin ve Saddam Hüseyin gibi uyumsuz liderlerin bizi bocalatması bu yüzdendir. Gördükleri desteğe anlam vermeye çalışırken, bu liderlerin izindekilerin belli gereksinimlerini doyurduklarını unutuyoruz. Freud, Sigmund (1921), regresif tarzda oluşmuş bir grubun üyeleri birbirleriyle özdeşim kurup liderlerini idealize ettiklerinde bireysel kişiliğin ortadan kalktığını ve ortak bir duygusal odak oluştuğunu anlatır. Diğer bir grupla ateşli bir çatışmada, kaybeden taraftaki grup daha fazla regresyon gösterir ve daha fazla korunmaya ve 'ana-baba ilgisi'ne gereksinim duyar olur.

Burada Atatürk ve onun zamanına ilişkin bulgularımızın bazı ayrıntılarını sunuyoruz. Bu konuyu derinlikli incelemek isteyen okurlar *Ölümsüz Atatürk* başlıklı kitabımızı okuyabilirler (Bağlam Yayınevi, 1998/ç.n.).[199]

İlk Çocukluk Yılları

Atatürk en yakın tahminle 1881'de, Selanik'te küçük bir gümrük memuruyla onun kendisinden yirmi yaş genç karısının çocuğu olarak dünyaya geldi. O sıralar Osmanlı Türkiye'sinin sınırları içinde olan bu Makedon şehri Türk, Rum ve Musevi toplulukların yaşadığı üç bölgeye ayrılmıştı, ayrıca küçük Slav ve Arnavut mahalleleri de vardı. Atatürk'ün ana-babası buraya kısa süre önce Olimpos Dağı'nın eteklerinde, çetin çevre koşullarının bulunduğu bir Türk-Yunan sınır karakolundan gelmişlerdi. Daha önce üç çocukları olmuştu -iki oğlan, bir kız- ne var ki, en büyüğü ancak yedi yaşma kadar yaşayabilmiş, üçünü de birbiri ardına yitirmişlerdi. Ölen oğlanlardan biri kumluk sahilde açılan bir mezara gömülmüştü ve ailede dolaşan bir rivayete göre, suların yükselmesiyle üzerini örten kumlar kalkmış ve çocuğun cesedi çakallar tarafından paramparça edilmişti. Bu öykü tüm dehşet verici ayrıntılarıyla doğru olsun olmasın, ana babanın yaşadığı derin kederin ve zorluklarla geçen yaşamlarının dokunaklı bir yansımasıdır.[200] Dördüncü çocuğun, yani daha sonraları Atatürk olarak anılacak olan Mustafa'nın doğumu, ailenin çok kısa süren bir refah ve güvenlik dönemine rastlar. Selanik'e taşınmalarının nedeni, varlıklı bir kereste tüccarının Olimpos Dağı'nda bulunduğu sırada ormanlar hakkında edindiği bilgilerden yararlanmak üzere Mustafa'nın babasını kendine ortak almasıydı. Mustafa'nın bugün Atatürk müzesi olan evde doğduğu söylenir; burası ailenin geçmişte yaşadığı bütün evlerden daha görkemliydi ve o sıralarda gelecekleri aydınlık gözüküyordu.

Mustafa'nın annesi açık tenli, mavi gözlü, koyu altın saçlı, eğitimsiz ancak zeki bir köylü kızıydı ve güzel bir çocuk-gelin olmuştu. Kocası onu 'rüyalarımın kızı' ve 'gülzar-ı cennetim' diye çağırıyordu. Mustafa'dan sonra kocasına iki kız daha doğurdu,

[199] Volkan, Vamık D. ve Itzkowitz, Norman (1984).

[200] Aydemir, Şevket Süreyya (1969), cilt 1.

ancak çocuklar içinde yalnızca Mustafa ile küçük kız kardeşi erişkin yaşa ulaşabildi. Anne yirmi yedi yaşında dul kalınca onların bakımını üstlenmek zorunda kalmıştı. Yunan çeteleri kendisinin sorumlu olduğu ormanları yaktığı için baba ortaklığı kaybetmiş ve ümitsizliğe kapılarak içkiye dalmıştı, oğlu yedi yaşındayken de öldü.

Tüm bunlardan Mustafa'nın bir ölüler evine doğduğu ve kendini bütün yaşamı (kısa bir dönem haricinde) zorluklar ve melankoli içinde geçmiş, yaslı bir annenin bakımında bulduğu anlaşılır. Adını bile Mustafa'nın babasının kazara beşiğini ters döndürerek bebek yaşta ölümüne yol açtığı küçük erkek kardeşinden almıştı.[201] Çocukluk dünyası korku verici imgelerle dolu olsa gerektir. Evin içinde yalnızca ölüm kol gezmekle kalmıyor, Osmanlı-Yunan sınırındaki zorlu yaşamın ve karanlık, haydut dolu ormanların anıları da eve gölge düşürüyordu. Babanın haydutların sınırdaki yağmalarına ve onların tehditlerine ilişkin anlattığı öyküler Mustafa'nın kızkardeşinin hafızasından yıllarca silinmemişti.[202] Ailenin zenginlikle kısa süreli flörtü sürerken, siyah bir hizmetçinin yanı sıra, onun için bir sütanne tutacak kadar paraları olduğu bir zamanda doğmuş olmasına karşın, Atatürk 1930'larda yazdığı makalede ilk çocukluk yıllarının aile yaşantısını hiç de mutlu anımsamaz. Öyle görünüyor ki, özgürlük kavramıyla aşırı uğraşısı ülkesinin özgür olması gerektiğine dair politik kaygılarının yanı sıra kişisel özgürlük (bireyleşme-individuation) gereksiniminden de kaynaklanıyor. Özgürlük üzerine yazdığı 1930 tarihli bu makale insanla doğa arasındaki ilişki üzerine bir tartışmayla başlar.

> *Mesela, dünyaya gelmek veya gelmemek insanın elinde olmamıştır ve değildir. İnsan, dünyaya geldikten sonra da, daha ilk anda tabiatın ve birçok mahlûkatın zebunudur. Himaye edilmeye, beslenmeye, bakılmaya, büyütülmeye muhtaçtır.*[203]

Burada, ölmüş kardeşlerine ve hem kendisinin, hem de annesinin güvenlik konusundaki endişelerine göndermeler açıktır. İnsanın doğa ve onun yaratıklarının insafında doğduğunu düşünüyordu. Daha sonraki cümlede sözü geçen, gök gürültüsünden,

[201] Kinross, Lord (1965).
[202] Aydemir, Şevket Süreyya (1969), cilt 1.
[203] Atatürk, Mustafa Kemal (1930), s.77-8.

gecenin karanlığından, sellerden, vahşi hayvanlardan ve hatta birbirlerinden korkan iptidaî insanlar da büyük olasılıkla kendi çocukluğunu temsil ediyorlardı. Burada bir çocuk bedeninin çakallar tarafından parçalanması öyküsünün yansımaları da görülebilir.

Mustafa'nın annesi, herhalde dört talihsiz çocuğunu ve nihayet kocasını kaybetmenin etkisiyle, Allah'a giderek daha çok yönelmişti. İslami göreneklere uygun olarak evden yalnızca komşu veya akraba kadınları ziyaret etmek üzere çıkıyordu. Dış görünüşüne gösterdiği özen, daha sonraları oğlunun kişisel zerafete verdiği önemde kendini belli edecekti. Saçlarını kıvırır ve değerli taşlar takardı; dantel işlemeli gömlekler ve rengarenk uzun etekler giyerdi. Aşırı derecede dindar olmasına ve sonraları 'Molla' diye çağırılmasına karşın, dikbaşlı ve göreneklere aldırmaz birisiydi, Müslüman adetlerinin gerektirdiği uzun, törensel vedalaşmalar yerine ziyaret ettiği ev neresi olursa olsun çabucak ayrılmalarıyla tanınmıştı.

O çağda Mustafa'nın ailesinin başına çöken felaketlere benzer trajedileri Allah'ın iradesine bağlamak olağandı ve annesinin kafasındaki Allah fikri küçük Mustafa'yı korkutuyordu, belki de o yaşlarda annesini Onun elçisi biçiminde görüyordu. Atatürk'ün 1930 tarihli makalesinde, insanın ana-babasından duyduğu korkunun Allah korkusu haline dönüştüğü, bunun da bireyin özgürlüğü aleyhinde baskı yapan birçok yasağın ve kısıtlayıcı göreneğin yaratıcısı olduğu öne sürülür. '*Cemaatlerin başı olanlar... cemaatleri Allah adına yönetirler.*' Atatürk için bu türden dindar kişiler dinine bağlı annesini temsil ediyor olsa gerek.[204]

Mustafa'nın babası ölmeden kısa bir süre önce oğlunun annesinin yeğlediği dinî okula kaydolmak yerine, modern bir eğitim alacağı bir ilkokula gitmesini sağlamıştı. O sıralarda Selanik dahil olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük şehirlerinde yaşayan Türk ana-babalar çocukları için iki tür eğitimden birini seçebiliyorlardı. Annesi Mustafa'nın dini meslek edinmesini arzuluyordu. Atatürk'ün ilk yaşam anısı, annesiyle babası arasında çıkan, onun hangi okula gideceği konusundaki şiddetli anlaşmazlıktır. Babasının bu sorunu nasıl mahirane biçimde çözdüğünü hiç unutmamıştır. Çocuk ilk önce geleneksel törenle, cüb-

[204] Atatürk, Mustafa Kemal (1929-1930).

be giyip ayetler okunarak dinî okula başlatılır. '*Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu,*' diye yazmıştır. Birkaç gün sonra da babası tarafından bu okuldan alınıp modern bir okula kaydı yaptırılır. '*Az zaman sonra babam vefat etti.*'[205]

Mustafa'nın yeni okulunun idarecisinin adı, 'güneş' anlamındaki Şemsi idi. Babasını önce hastalığı, sonra da ölümü ile kaybettiğinde, Mustafa'nın onun yerine Şemsi Efendi'yi ülküleştirdiğine ve öğretmeninin modernleşme yönündeki fikirlerini özümsediğine inanıyoruz. Onu Şemsi Efendi'nin okuluna yerleştirerek annesinin pençesinden kurtaran babası ile daha sonra ona modern düşünceler aşılayan öğretmeni kültürel devrimlerindeki rol modellerini oluşturmuşlardı. Aslında, Atatürk'ün yaşamında ilk önce 'anne figürüne' ve dinî adetlere saygı gösterdiği, ve sonra da bu tür durumlardan kaçıp modernleşme etkinliklerine kendini vererek ağır dinî etkileri hafiflettiği birçok örnek vardır. İnanıyoruz ki Şemsi'nin anlamı, liderin eylemlerini tanımlarken olduğu kadar, Atatürk'ün ve onun izindekilerin algılarında da kendini gösterir. Önceki bölümde de değindiğimiz gibi, o ve izindekiler liderin başarılarını karanlığın (yaslı anne/ulus) üzerinde zafer kazanan gün ışığı olarak görüyorlardı.

Babanın ölümünden sonra, dul anne ve çocukları bir çiftlikte yaşamakta olan bir akrabanın himayesine sığındılar. Ancak bu sıralar Mustafa okulunu bitirmek üzere Selanik'e dönmüş, orada bir akrabalarının yanında yaşamaya başlamıştı.[206] Annesine danışmadan askeri lisenin (askeri rüşdiye) sınavına girdi ve kazandı. Bu tür okullar batı modeline yakın bir eğitim sunuyorlardı. Mustafa tam ergenlik çağında bu çevreye girmişti.

Bundan sonra annesi yeniden evlendi. Artık Mustafa hayatta

---

[205] Emin, Ahmet (Yalman) (1922).

[206] Bir keresinde Mustafa başka bir çocukla kavga ederken yakalanmış ve dindar olduğu bilinen öğretmeni tarafından fena halde dövülmüştü. Atatürk bu olayı şöyle anımsıyor: '*Vücudumun her tarafı kana bulanmıştı.*' (Emin, Ahmet [Yalman], 1922). Mustafa'nın annesi onu bu okuldan alarak başka bir okula kaydettirdi. Görünüşü ve duygudurumu sınıf arkadaşlarınınkinden 'farklıydı'. Atatürk'ün, Bulgar biyografı Parushev, P. (1973), bir keresinde Mustafa'nın uzun eşek oynamaya çağrıldığını, ancak bunu reddettiğini, çünkü eğilip başka bir oğlanın sırtından atlamasına izin veremeyecek kadar 'gururlu' olduğunu anlatır.

tek başınaydı. Matematikte çok iyi olduğu için öğretmeni ona 'mükemmelliğe ermiş' anlamında 'Kemal' lakabını takmıştı, bundan böyle o 'Mustafa Kemal' -mükemmel kişi- olmuştu. 'Kemal' adı onun kişilik yapısına uygundur. Araştırmamız yaşamının ilk yıllarında yaşadığı travmalara (kardeşlerini ve babasını kaybetmesi, yas tutan bir annenin varlığı ve bir öğretmeninden fiziksel şiddet görmüş olması) vaktinden önce olgunlaşarak tepki verdiğini ve yeterliliğe dayalı bir benlik kavramı ile 'bir numara-lık'a, yani bir üstünlük ve her türlü incinmenin üzerinde olma duygusuna tutunduğunu göstermektedir. Kişilik yapısı bağımlılık gereksinimlerini yadsıyor ve/veya bastırıyordu; bu şekilde 'mükemmel kişi' oluyordu. Daha sonraları iktidar, liderlik, erkeklik gücü, kişisel görünüm ve güzellikle aşırı uğraşları büyük ölçüde yaşadığı zor çocukluğa içsel uyum çabalarıdır.

Mustafa Kemal'den Atatürk'e

Askeri eğitimini sürdüren Mustafa Kemal sırasıyla Harbiye Mektebi'ni ve İstanbul'daki Harp Akademisi'ni bitirdi. Burada kadınlar üzerindeki süksesi büyüktü, ancak hiçbir ilişkisine duygusal yatırım yapmıyordu. Atatürk'ün askeri öğrenci olduğu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu çökme aşamasındaydı. Harbiye Mektebi'nde ve sonra da Harp Akademi'sinde genç Mustafa Kemal ülkeyi kurtarma hayallerinden söz etmeye başladı. Etrafındakiler onun görkemli eylem planlarından söz ederken espri yaptığını sanmış olabilirler; geriye dönüp bakıldığındaysa tamamiyle ciddi olduğu açıktır. Kendi kendine üstlendiği ülkeyi kurtarma misyonunu paylaşan arkadaşlarını çevresine toplamıştı ve gelecek için planladığı hükümet veya ordudaki kilit konumlar için şimdiden görev dağılımı yapıyordu. Bu planlarda kendini tartışmasız lider olarak resmediyordu.

Mustafa Kemal askeri lisede Türk ve Fransız edebiyatıyla tanışmıştı, burada geliştirdiği hitabet yeteneği sonraları ona büyük ün kazandıracaktı. Mustafa Kemal'in milliyetçiliğe olan tutkusunu körükleyen şair Namık Kemal'di ve en iyi bilinen dizelerinden birinde şöyle diyordu:

Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini
Yok imiş kurtaracak bahtı kara maderini.

Mustafa Kemal sonradan ikinci dizeyi şu şekilde değiştirdi:

Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini.

Psikobiyografik çalışmamızda Atatürk'ün yastaki annesini (ki yastaki milletle temsil ediliyordu) iyileştirecek (bilinçdışı) bir fantezi kurarak nasıl daha iyi bir çocukluğa sahip olmaya ve aldığı yaraları silmeye çalıştığını göstermiştik. Gelişmekte olan benlik kavramında yasa boğulmuş kadın/ulusu 'iyileştirerek' kendini 'iyileştirebilirdi'.

Mustafa Kemal, uygunsuz görülen siyasi faaliyetleri yüzünden tutuklandı ve iki yıllığına sürgüne gönderildi. Harp Akademisi'ni kurmay yüzbaşı rütbesiyle bitirdikten kısa bir süre sonra padişahın hükümeti onu o sıralar hâlâ Osmanlı hakimiyetinde bulunan Suriye'ye tayin etti. Anayurdu olan Makedonya'da çoktan hızını almış olan Jön Türk Devrimi'nde kendine önemli bir yer edinmeyi başaramamıştı. Sonra Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı patlak verdi.[207] I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce Atatürk Türk askeri ataşesi olarak Sofya'ya gönderilmişti. Burada batılılaşmanın Bulgaristan'a neler yaptığını görerek etkilenmişti.[208] I. Dünya Savaşı'nm çıkması üzerine Osmanlı topraklarına geri döndü. Eşsiz olduğuna duyduğu inanç ve tanınmak için gösterdi-

[207] Balkan Savaşı patlak vermeden hemen önce, annesi evlenmiş olan kızıyla yaşamak üzere İstanbul'a gitmişti. Bu hareketiyle bir daha asla bir araya gelmeyeceği kocasını da bırakmış oluyordu; adam daha sonra Selanik'te öldü. Atatürk'ün annesi artık üvey babasından ayrıydı (onu son derece hiddetlendiren bu birleşme artık sona ermişti) ve İstanbul'daki üç katlı bir evde yeniden geniş aile düzenine geçildi, anne evin bir katında, kızkardeşi ve kocası diğer bir katta oturuyorlardı. Atatürk düzenli olarak burada yaşamasa da, savaşlardan zaman bulduğunda İstanbul'da hep bu evde kalıyordu.

[208] Bulgar kralı yakışıklı genç ataşeyi operadaki locasına çağırtmıştı, daha sonra Mustafa Kemal'in İstanbul'daki bir müzeden aldığı Yeniçeri kostümüyle katıldığı bir kıyafet balosunda bir kez daha huzuruna çağırtmıştı (Parushev, P., 1973; Kinross, Lord, 1965). Kral çarpıcı görünümünden ve bunun yarattığı sansasyondan ötürü onu kutlamıştı. Kralla bu karşılaşmalar ne kadar kısa olsalar da, ona bu büyük sosyal olayların parıltısı içinde imgelemeni etkileyen bir figür tanıtmışlardı. Daha sonra Türkiye cumhurbaşkanı olarak Atatürk modern Türkiye'deki ilk opera temsilinin İran Şahı'nın ziyaretine rastlaması için büyük çaba harcamış, provaları bizzat denetlemişti (Tesal, Kıymet, 1975). Onun emriyle bu opera yirmi gün içinde yazılmış ve sahnelenmişti. Yaşamının sonraki yıllarında son evlatlık kızını küçük bir çocukken Carmen kıyafetiyle çevresinde dans ettirirdi (Aydemir, Şevket Süreyya, 1974). Bulgaristan'da Mustafa Kemal bir Bulgar kızı olan Miti'ye 'aşık oldu' ve onunla evlenmek istedi. Kızın ailesi onunla parkta yürüyüşe çıkmasına ve dansa götürmesine izin verdikleri halde, izdivaç teklif ettiğinde baba, Türk olduğu gerekçesiyle onun bu teklifini hakaretamiz biçimde reddetti (Parushev, P., 1973).

ği çabalara karşın, henüz otuz beş yaşlarındaydı ve yalnızca bir tümen komutanıydı. Ne ki, I. Dünya Savaşı'nda İngilizler ve müttefiklerine karşı Gelibolu'nun savunulmasında inanılmaz bir askeri hüner göstererek bir kahraman oldu. Gelibolu'da yaşadığı bir olayın onun üzerinde derin psikolojik etkisi olmuştu. Pervasızca düşman ateşi altında durduğu sırada bir şarapnel parçası kalbinin üzerine isabet etmiş, ancak göğüs cebinde taşıdığı saat onu yaralanmaktan kurtarmıştı. Bu olayın bilinçdışında onun eşsizliği, üstünlüğü ve ölümsüzlüğüne duyduğu inancı billûrlaştırdığına inanıyoruz.

Mustafa Kemal Rus ve Arap cephelerindeki muharebelerde başarılı oldu, ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918'deki nihai yenilgisi imparatorluğu felakete sürükledi. Anlaşma Devletleri'nin donanması İstanbul limanına girdi ve Osmanlı Meclisi feshedildi. Fransız ve İtalyanlarla birlikte hareket eden İngilizler, Türkiye'yi bölme hazırlıklarına giriştiler ve kısa süre sonra Yunan orduları Anadolu'ya girdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgiye uğramasından sonra Mustafa Kemal yüksek rütbeli bir mareşal konumuna karşın işgal altındaki İstanbul'da kendini tam bir esir durumunda buldu. Bandırma vapuruyla Anadolu'ya 'kaçmayı' başardı. (Bkz. Bölüm 9).

Mustafa Kemal'in annesi 1923 başında öldü, ve bundan on beş gün sonra oğlu genç, Batı düşüncesini benimsemiş bir Türk kızıyla evlendi. Karısı kendisinden yirmi yaş küçüktü, tıpkı annesinin ilk evliliğinde olduğu gibi. Atatürk'ün evliliği 1925 yılında sona erdi.

Mustafa Kemal 1923'te ilan edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle bu geniş, çokuluslu, çokdinli ve çokdilli yurdun yıkıntıları arasından, çok daha küçük olmasına karşın birleşik bir millet-devleti doğdu. Mustafa Kemal ülkesinin sivil önderi olmak için askeri kariyerini terk ettiğinde, genelde 'Batılılaşma' denen kültür devrimini de başlatmış oldu.

Atatürk'ün ölümünden dört yıl önce, 1934'te Türklere soyadı kullanma şartı getirildiğinde Büyük Millet Meclisi ona 'Türklerin Atası' anlamındaki soyadını layık gördü. Elli yedi yaşında öldü, ancak ölümünün üzerinden altmış yılı aşkın süre geçtiği halde (bu kitabın İngilizce baskısı 1994 yılında yapılmıştır/ç.n.), bu-

gün bile Türkiye'de onun başlattığı değişiklik süreci ve bunun gerektirdiği savaşımlar sürmekte. Büyük olasılıkla içki alışkanlığı ve buna eşlik eden beslenme bozukluklarının yol açtığı karaciğer sirozuna teslim olduğunda, o çoktan bir efsane, yaşayan bir ilâh haline gelmişti. Türklerin gönülleri onu gömmeye elvermedi, bu yüzden naaşı Ankara'da bir anıtmezar yapılana dek on beş yıl saklandı. Şimdi bu Anıtkabir'de yatıyor.

Atatürk'ün Kişilik Örgütlenmesi ve Batılılaşma Çabaları

Atatürk son derece zeki ve yakışıklı bir erkekti, ama bunların da ötesinde, bir lider olarak çok işine yarayan bir büyüklük (grandiyözite) duygusu vardı.[209] Ne var ki, bu tip karaktere sahip sıradan insanların tersine o çok başarılıydı, çünkü çevresini içinden gelen yüksek talepleri karşılamak üzere değiştirme yetisi vardı. Dahası, kavramı önceden tanımladığımız şekliyle 'onarıcı' bir liderdi.[210]

[209] Atatürk'ün kişilik örgütlenmesinin bu kitabın konusuyla ilişkisi olmayan birçok yönü dışarıda bırakılmıştır. Bir kez daha, ilgilenen okur daha önceki kitabımızda bu tür bilgileri bulabilir (Volkan, Vamık D. ve Itzkowitz, Norman, 1984, Bağlam Yayınevi tarafından çevirisi basılmıştır/ç.n.).

[210] Kendine ilişkin yaptığı tanımlamada, benlik değerinin ve kendi geleceğini saptama konusundaki kararlılığının aşırılığına (narsisizm) ilişkin kanıtlar bulunabilir (ayrıca bunların türevleri tekrarlayan davranış örüntülerinde gözlenebilir). 1927'de Atatürk şunları söylemiştir: '*Çocukluğumdanberi, oturduğum evde ne ana, ne kız kardeş, ne de ahbapla beraber bulunmaktan hoşlanmazdım. Ben, yalnız ve müstakil bulunmayı daima tercih etmiş ve sürekli olarak öyle yaşamışımdır. Tuhaf bir halim daha var: Ne ana, ne kardeş, ne de en yakın arkadaşımın, kendi zihniyet ve telâkiklerine göre, bana şu veya bu nasihatta bulunmalarına tahammülüm yoktu.*' (Aydemir, Şevket Süreyya, 1969, Cilt 1, s.484). İzleyen öz-betimleme 1918 yılında tedavi için Karlsbad'da yazılmış. O sıralar Birinci Dünya Savaşı sürmekte ve Osmanlıların durumu çok karanlık gözükmekteydi. '*Benim elime büyük selahiyet ve kudret geçerse, ben hayatı içtimaiyemizde arzu edilen inkılâbı, bir anda ve birden, yani, bir "Coup"da tatbik edeceğimi zannederim. Zira, ben bazıları gibi, efkârı ulemânın (âlimlerin fikirlerinin) yavaş yavaş benim tasavvuratım (düşündüğüm işler) derecesinde, tasavvur ve tefekkür etmeğe (tasarlamak ve düşünmeğe) alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyorum. Böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden bu kadar senelik tahsili âli gördükten (yüksek tahsil yaptıktan) sonra, hayatı medeniyye ve içtimaiyeyi tetkik ettikten ve hürriyeti tezevvük (Hürriyetten zevk almak) için, sarfı hayat ve evkat ettikten (hayatımı ve vakitlerimi harcadıktan) sonra avâm mertebesine ineyim? Onlar kendi mertebeme çıkarırım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar.*' (Aydemir, Şevket Süreyya, 1969, Cilt.3, s.482).

Eksiksiz bir reform sürecini rayına sokmak için Atatürk yeni palazlanmakta olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1922'de halifeliği padişahlıktan ayırmasını sağladı. Padişahlık kaldırıldı ve halifelik Büyük Millet Meclisi'nin seçtiği bir Osmanlı şehzadesinde cisimleştirildi. Sonra, yeni Türkiye'nin hükümet şekli 29 Ekim 1923'te cumhuriyet olarak ilan edildi. Ertesi yıl halifelik de kaldırıldı. Mustafa Kemal ne sultan, ne de halife unvanlarını taşımayı kabul etti.

Batılılaşma yolunda en önemli değişikliklerden biri Türkiye'yi Arap yazısından kurtaran, Osmanlıca'nın yazı dili olan Arapça yerine Latin alfabesini getiren dil devrimiydi. Türkler sanki gece yattılar ve sabah kalktıklarında yeni yazıyı öğrenmenin gerekliliğini kavrayıverdiler. Dil devrimi devletin elinde cehalete karşı harika bir araçtı. O günden bu yana Türkiye nüfusunun ancak yüzde beşinin (Osmanlılar) okur-yazar olduğu bir ülke olmaktan, halkın yüzde 80'inin okuyup yazabildiği bir ülke haline geldi, bu Orta Doğu'da en yüksek yüzdelerdendir.

Daha önce de söz ettiğimiz gibi, Türkler onuncu yüzyılda Orta Asya'dan ayrılmaya başladığında Arap İmparatorluğu'nun geride bırakmış olduğu boşluğu doldurmuş, yenilgiye uğramış Arapların ve İranlıların İslam kültürünü özümsemişlerdi. Din Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gündelik yaşamı renklendiriyor,[211] kanunları, gelenekleri, tıbbı ve diğer alanları etkiliyordu. Atatürk Şeriata, Kurandaki simgelere ve kutsal değerlere dayalı eğitimi yasaklayarak bunların yerine batı tarzında eğitim, İsviçre Medeni Kanunu, İtalyan Ceza Kanunu ve Alman ticaret hukukunu geçirdi. Devlet dokumacılık, madencilik, denizcilik ve diğer kollarda yeni ticari fırsatlar yaratma sürecine girdi. Atatürk kadınları peçe kullanmamaya yüreklendirdi ve birkaç yıl içinde onlara erkeklerle eşit haklar sundu. Erkeklerin fes takmalarını yasakladı ve batılı giysileri tanıttı. 1920'lerde tozlu bir kasabadan farkı olmayan yeni başkent Ankara'yı Avrupa kentlerine benzetti ve buraya her türlü eğlence ve dünya nimetini getirtti. Var gücüyle, çocukken tanıdığı 'ölüler evini' 'yaşam evi'ne dönüştürme-

[211] Lewis, Raphaela (1971).

ye çalışıyordu.[212]

Rustow şöyle yazar:

Kemal'in reformlarına ara sıra getirilen eleştiri -yani bunların şapka, alfabe ve soyadı gibi yüzeysel, önemsiz meselelerle uğraşıyor olduğu- yakından incelendiğinde hiç de haklı görülemez. Kemal Marksizm sonrası dünyada yaygın olarak tanımlandığı şekliyle toplumsal ve ekonomik sorunlardan daha çok, kültürel sorunları önemsiyordu. Ancak kültür bir dizi simgeden oluşur ve onun yaşadığı zaman ve yerde dışarlık konuların derin simgesel anlamları vardı. Şapka kanunu, namazda örtülü başla secdeye varmayı şart koşan İslamdan gürültülü bir kopuş anlamına geliyordu. Alfabe değişikliği sonraki kuşakları 1928 öncesi edebi miraslarından büyük ölçüde uzaklaştırarak amacına ulaşmıştı.[213]

Dahası, o sıralar Atatürk'ün Türkiyesi batılı bir ulus olarak

[212] Bir ölüler evinde doğmak sıkıntılı bir durumdur. Bir düzeyde kişi kendini ölülerle temas halinde hissedebilir, bu şekilde ölümsüz olur; ama kişi aynı zamanda bu tür bir yükten kurtulmayı da arzulayabilir. 30 Ağustos 1925'te Atatürk neden tekkeleri kapatmayı tasarladığını açıklamak üzere bir konuşma yapmıştı (Atatürk, Mustafa, 1927). Türk ulusunun uygarlaşmasını istediğini açıklamış ve şunları söylemişti, '*Gerçeği kabullenmeyen algıları söküp atmak şarttır.*' Uygarlığın ve bilimin kuvvetini bünyesine almak yerine 'zihni uyuşturan' dinsel inanç ve uygulamalara karşı çıkmayı sürdürmüş ve özellikle ölülerle temas kurmaya çabalayan dinsel yaklaşımları kötülemişti. '*Ölülerden yardım ummak herhangi bir uygar ulusun alnındaki kara lekedir.*' (Atatürk, Mustafa Kemal, 1952, Cilt 2., s.217).
Hamilton, James (1969, 1979); Pollock, George (1975); Volkan, Vamık D. (1981); ve Volkan, Vamık D. ve Zintl, Elizabeth (1993) ölümle renklenmiş bir çocuklukla daha sonra erişkin yaşamda olumlu sonuçlar arasındaki ilişkiyi incelediler. Pollock bu fenomenle politik liderlikteki başarı arasındaki ilişkiyi vurguladı. Çocukluktaki kaybın sonuçları ve bu tür bir kayıpla psikolojik olarak baş etme çabalarının doğurduğu bilinçdışı ölümsüzlük imaları onu çok etkilemişti. Onun bu formülasyonu çocuklukta nesne kayıplarıyla yüzleşmek zorunda kalmış olan Atatürk için de geçerlidir. Ek bir formülasyon da aynı derecede geçerlidir -erken anne/çocuk etkileşimi annenin yası, depresyonu veya diğer komplikasyonları yüzünden bebek için doyurucu olamadığında, çocuk daha sonra anneyi kurtarmakla aşırı uğraşmaya başlayacaktır- bu aşırı uğraşıyı ister yüceltsin (Olinick, 1969), ister yüceltmesin (Searles, 1975). Kurtarıcılar erken anne için yedeklerdir. Özgeci (altruistik) görünen davranışın altında anneyi yastan kurtarmak ve onu psikolojik olarak ulaşılabilir ve çocuğuna annelik yapmaya kendini adamış biri yapma şeklindeki bencil bir umut yatar.

[213] Rustow, Dankwart A. (1970), s.229.

batı dünyasında kabul görmek için yaşam tarzında tam bir değişiklik yapma girişiminde bulunan yegane batılı olmayan ulustu. Nazizm ve faşizmin Avrupa'yı pençesine aldığı bu dönemde Batının duygusal iklimi bu girişime pek cesaret vermiyordu. Bu hoşgörüsüzlük ortamında Nazi Almanya'sından kaçan Yahudi bilim adamlarına yeni Türkiye'nin kapılarını açan Atatürk oldu. Bunların birçoğu Türkiye'de yıllarca kalarak ülkenin batılılaşmasına yardım ettiler.

Yaşamının çoğunu kanlı muharebelerde geçirmiş ve yarımadayı savunmak için askerlerine Gelibolu'da ölmelerini emretmiş olan Atatürk, normalde kan görmekten hoşlanmazdı. Rustow (1970) şöyle diyor:

Hitler ve Stalin'in kitle katliamlarına kulakları alışmış bir kuşaktan okurlara hemen anımsatmalı ki bu rejimlerin sıradan bir gününde öldürülen kurbanların sayısı, Kemalist rejimin başta olduğu yirmi yılın tamamında öldürülenlerden daha çoktu. Kesin rakam vermek güç olsa da, Türkiye'de yirmilerde ve otuzlarda politik nedenlerle yaşamlarını yitirenlerin sayısının birkaç düzine, hadi en fazlasından yüz iki yüz olduğu açıktır.[214]

Öyle görünüyor ki ölümsüzlük duygusu Atatürk'ün kendilik kavramına erkenden girmiş ve ileriki yaşlarında da varlığını korumuştu. Muharebede bir şarapnelle vurulduktan sonra sağkalmış olması bu inancını korumasına yardım etmişti. Cumhurbaşkanı olduğu sırada kendisine karşı bir suikast girişiminin ardından yaptığı konuşmada, kendi naçiz bedeninin bir gün toprak olacağını, ancak Türk milletinin ilelebet yaşayacağını haykırmıştı.[215] Atatürk'ün ölümsüzlüğü giderek Türk ulusu tarafından da benimsendi. Öldüğünde, ulus onu 'öldürmeyi' reddetti, naaşını on beş yıl boyunca sakladıktan sonra bu amaçla inşa edilmiş olan dev mozaledeki yerine yerleştirmelerine karşın, onun zihinsel temsili hayranlıklarını coşturan ölümsüz biri olarak kaldı.

[214] Rustow, Dankwart A. (1970), s.221.

[215] Atatürk'ün konuşma tarzı ruhani biçimde sonsuza dek yaşayacağına dair bir birincil süreç duygusunun varlığını kuvvetle düşündürür. Bu bize, Pollock, George (1975) tarafından yapılmış ölümsüzlük tanımını anımsatır: Daha geniş ülküleştirilmiş toplumsal sistemle kişisel bir yeniden birleşme -bireyin fizyolojik ölümünden sonra ideolojik olarak yaşamayı sürdüren Ütopya (s.348).

Kemalizm

Atatürk'e içsel bir itici güç sağlayan kişiliği ve izindekilerin psikolojisi iç içe geçerek yeni bir Türklük kavramının yaratılmasını sağladı. Bu yeni Türklüğün ussallaştırılmış ilkeleri Kemalizm şeklinde tanınır oldu ve sonraları yeni Türkiye'nin anayasasına da dahil edildi.

Kemalizm, Atatürk'ün siyasi partisi olan Halk Fırkası'nın altı oklu ambleminde de temsil edilen altı ideolojik ilkeye bölünmüştü:

1. Cumhuriyetçilik: Bu ilke Osmanlı Hanedanı'nın feshini vurguluyordu. Yeni Türkiye, hakimiyetin millete ait olduğu, yönetim şekli cumhuriyet olan, tanımlanmış sınırları bulunan bir ulus-devlet olacaktı.

2. Milliyetçilik: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna yol açan olaylar göz önüne alınırsa, miliyetçiliğin Kemalizmin temel bir unsuru olduğu açıklık kazanır. Çokkültürlü ve çokuluslu bir fenomen olan Osmanlıcılık Türk milliyetçiliğine dönüştürülmüştü, bu daha kısıtlı ama daha bütünlüklü bir fenomendi. 1927'deki nüfus sayımı yeni Türkiye'de halkın %97.3'ünün Müslüman olduğunu gösterdi. Ne var ki Kemalizm insanlara dinsel kimlikleri yerine, etnik kimliklerine göre davranılmasını hedefliyordu. Milliyetçiliğin işlevi, devletin sınırları içinde bir ulus olarak yaşayan türdeş insanlar grubu kurulmasıydı. Kürtlerin ve diğer grupların etnik farklılıkları tanınmakla birlikte milliyetçilik her vatandaşı yeni Türklük şemsiyesi altına sokmayı amaçlıyordu. Bu aynı zamanda Türkiye'nin sınırları dışındaki topraklar üzerinde hiçbir irredentist (sahip olup yitirilen topraklar üzerinde hak iddia

---

Atatürk belki de ölüleri diriltme ve yaslı anneyi kurtarma fantezilerini asla bilinçli olarak fark etmedi, ama yaratıcı itkilerinin pekala farkında olmuş olabilir. 17 Mart 1937'de yaptığı bir konuşmada (Melzig, H., 1944) çiçek yetiştiren bir bahçıvanın duyduğu hazdan söz etmiş ve böyle bir bahçıvanı 'insan yetiştirmek'ten hoşlanan kişi (kendisine açık bir gönderme) ile karşılaştırmıştı. Burada kendini insanların 'yaratıcısı', onları dünyaya getirebilen ve hatta çiçek açtırabilen biri olarak görüyordu. Bu derin düşüncelerinde, insanları böyle tümgüçlü biçimde 'yetiştirebilirse', kardeşlerinin ölümünü de geriye döndürebileceğini ve böylece annesini yasından kurtarabileceğini söylüyor olabilir. İnsan yetiştiren adamın çiçek yetiştiren bahçıvan zihniyetiyle, yani çabalarının elle tutulabilir bir karşılık beklemeden, hareket etmesi gerektiğini söylemişti. Kendisini hiçbir ödül beklemez resmederken, bu bakışında elbette özgeci unsurlar vardı. Ne var ki altta gizlenen, kendini çocukluğundaki travmaların etkilerinden kurtarma arzusuydu.

edilmesi) iddiada bulunmadığı anlamına da geliyordu.

3. Halkçılık: Bu, gücün halkın eline geçtiğini gösteren diğer bir ilkeydi ve '*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandışlık itibarıyle (Türk) itlak olunur*'[216] ifadesiyle ikinci ilkeyi destekliyordu. Bütün vatandaşlara eşit haklar tanınmıştı ve kendi dinlerinde ibadet özgürlüğü verilmişti.

4. Devletçilik: Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu sıralarda iç ve dış ekonomi çok fakir durumda olduğu için Devletçilik, Türkiye'nin ekonomik geleceğini geliştirmek için devletin özel girişimlere yardım edeceğini öngören bir ilke olarak kabul edildi.

5. Laiklik: Bu ilke de yeni Türkiye'yi Osmanlı devrinden keskin biçimde ayırıyordu. Devlet ve din ayrıldı, buna göre her vatandaş kendi selameti için istediği yolu seçmekte özgür bırakılacaktı.

6. İnkılapçılık: Bu ilke milleti değişikliklere hazırlamak ve Türklerin yeni bir yaşam tarzını benimsemelerine yardımcı olmak üzere devrimlerin süreceğini öngörüyordu.

Kemalizm, karizmatik bir liderin içsel süreçleriyle, dış çevreye egemen ideolojinin nasıl iç içe geçtiğini gösteren iyi bir.örnektir. Mustafa Kemal, Atatürk adını alarak, bir yandan kendini 'kötü' babalardan, yani padişah ya da halifeden iyice kopartıyor, bir yandan da ideal baba figürüyle özdeşleştiğini gösteriyordu. Kendisi için herhangi bir saltanat makamını reddetmişti. Dahası, 'iyi' bir anne figürü olarak, yeni ulusu iç huzuru bulmak üzere dine yönelmiş olan 'yaslı anne' figüründen kurtarmak istiyordu.

Yeni ulus Osmanlıcılığın bir devamı olmayacaktı. Bütünlüklü bir kimliği olacak ve kendinden başkasına bağımlı olmayacaktı. Türkiye'yi batılılaşmaya yönlendirmek için 'gerçek dünyaya ait' nedenler vardı elbette, ancak Atatürk'ün kişilik örgütlenmesine göre şekillendirilen devrim girişimleri ve Kemalizm ilkeleri daha ziyade kendine-güvenen ve kendi-merkezli olma özelliklerini taşıyordu. Başkalarına bağımlı olmak aşağılanırken yeni Türklük göklere çıkarılıyordu. Atatürk'ün '*Bir Türk dünyaya bedeldir,*' veya '*Türk! Öğün! Çalış! Güven!*' sözleri halkın arasında da duyulmaya başlanmıştı. Daha önceki bir çalışmamızda söylediğimiz gibi:

Kemalizm Türk olma özelliğini taşıyordu ve herhangi bir çağda,

[216] Bu, Türk Anayasasının 88. Maddesidir.

herhangi bir liderce savunulan sistemlerin hiçbirisine benzemiyordu. Bilhassa Doğu'daki pek çok gelişmekte olan ülke Atatürk Türkiye'sine hayranlıkla bakıyor ve onun örneğini izlemeyi arzu ediyorsa da, tarihinin bu döneminde Türkiye için uygun olan, başka bir ülke tarafından kolaylıkla benimsenebilir bir şey değildi. Kemalizm diğer herhangi bir milletten barış içinde yan yana yaşamak dışında hiçbir şey beklemiyordu.[217] (*Ölümsüz Atatürk*, Bağlam Yayıncılık, 1998, s.415/ç.n.)

İnanıyoruz ki, Atatürk'ün yüksek benlik değeri ve yeni Türkiye'nin grandiyöz benlik değeri Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında önemli bir amaca hizmet etti. Halk, bir imparatorluğu ve Osmanlı Türkleri olarak eski kimliklerini yitirmenin yasını erteleyerek köklü değişikliklere uyum sağlayabildi, çünkü kazanımları (yani başlarındaki liderin kimliği ve hep birlikte yarattıkları) kayıplarına ağır basıyordu. Kısacası, yeni Türkiye coşku doluydu ve halkın büyük çoğunluğu köklü devrimleri kabullenerek ve Osmanlıcıktan Türklüğe mucizevi bir geçişi başararak liderlerinin izinden gitmişti. Doğası gereği bu, yüz yıl önceki Yunan Bağımsızlık Savaşı sonrasında yaratılan Yunanlılıktan çok farklıydı. (Son bölümde bu iki milliyetçiliği ayrıntısıyla karşılaştıracağız.)

Kemalizmin ilkesi, yani halkın büyük onarıcı bir liderin etrafında toplanması ve yeni Türkiye'nin benlik değeri Türklerin Yunanistan dahil, komşularıyla daha az uğraşır olmalarına yol açmıştı.[218] Gerçekten de 1930 yılında Atatürk'ün hükümeti Yunanistan'la barış içinde yan yana yaşama arzularını içtenlikle dile getirdi.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkler arasında batılılaşma girişimleri Atatürk'ten önce, Osmanlı devrinde başlamıştı. Tanınmış bir Kıbrıs Türkü olan Niyazi Berkes şöyle der: *[Türkiye'nin] tarihi boyunca ekonomik ve siyasal ilişkileri Do-*

---

[217] Volkan, Vamık D. ve Itzkowitz, Norman (1984).

[218] Buna tek istisna Atatürk'ün ve hükümetinin Türkiye ile Suriye arasında yer alan Hatay eyaletiyle olan aşırı uğraşıydı. Hatay, Atatürk için kişisel bir önem taşıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, Türkler bölgeyi boşaltana dek adamlarıyla düşmana burada karşı koymuştu. Hatay yeni Türkiye'nin sınırlarına dahil edilmemişti ve tartışmalı bir bölge olarak kalmıştı. Sonunda, 23 Haziran 1939'da, Atatürk'ün ölümünden sonra, Fransız Manda Rejimi'nin kararıyla Türkiye'ye katıldı.

ğuyla olmaktan ziyade Batıyla olmuştur. Osmanlı tarihinin üstün eğilimi Doğuya doğru olmaktan çok Batıya doğrudur. Fakat kültürce Doğulu kalış, Türkiye'yi Batı dünyasının bir parçası olmaktan alıkoymuştur... Avrupa, Türkiye'yi hiçbir zaman kendinden bir parça saymamıştır. Bizim aramızda bunun tersine bir sanı varsa da buna bizden başka kimse inanmamaktadır.[219]

Atatürk'ün yaptığı, batılılaşmayı tepeden inme bir devlet politikası olarak dayatmaktı. Türkler gönülden bağlı oldukları liderlerini izlediler. Elbette, beklenebileceği gibi, değişikliğe karşı bilinçli ve bilinçdışı bir takım dirençler de yok değildi. İnsanoğlu daima değişikliğe karşı direnir. Yeni ülküleri, yeni simgeleri ve yeni toplumsal ve politik kurumları benimsemek zaman alır. Başlangıçta değişikliklere uyum Türk tarihinin geçmişinin bazı yönlerini yadsımayı gerektiriyordu. Ancak Atatürk batılılaşmayı hedef olarak 'seçmiş' olduğundan, geçmişte düşman olan batı dünyası Türklerin istemedikleri yönlerini yansıtabilecekleri bir hedef haline asla gelmedi. Türkler istemedikleri parçalarını kütlesel biçimde yansıtamadan, kendilerine ilişkin kavramlarını içsel olarak değiştirmeye 'zorlandılar'. Bu arada Osmanlı döneminde kardeş gözüyle bakılan Arap dünyasından uzaklaşılıyordu, çünkü Türkler artık kendilerini daha 'batılılaşmış' algılıyorlardı. Ancak bu da habis boyutlara ulaşmadı. Aslında Arap dünyasından birçokları Türkiye'nin izinden gitmek istedi.[220]

Atatürk'ün Ardından

Atatürk yazılı tarihte yer alan, gerçekten onarıcı, karizmatik liderlerden biriydi ve öldüğünde onun ülküleştirilmiş temsili, yaratılmasına yardım etmiş olduğu Türklük ülküsüyle iç içe geçerek yaşamayı sürdürdü, başka bir deyişle 'öldürülemedi'. Türklerin Atatürk'ün temsilini ölümünden altmış yıl sonra bile gerçekçi boyutlara indirgeyememesi, onun için duydukları yası tamamlamalarını zorlaştırmıştır. Ne var ki önünde sonunda bu yas yaşan-

[219] Berkes, Niyazi (1975), s.167.

[220] Bazı Arap liderleri günümüzde bile Atatürk gibi olma arzuları taşımaktadır. Sözgelimi Enver Sedat (1979, s.12), Mısır'da ana-babasının evinde Atatürk'ün portresinin asılı olduğunu ve Türk lideri ülküleştirerek yetişmiş olduğunu yazmıştır.

maya başladı (bkz. Bölüm 17).

Bütünlüklü, yeni bir Türkiye kuran Atatürk ve onun izindekiler Yeni Türkiye'nin uluslararası siyaseti olan 'yurtta sulh, cihanda sulh' ilkesine sadık kalmaya çabaladılar. Ancak, Türklerin ve Yunanlıların anlaşmazlıkları sürecek ve bir savaş daha yapılacaktı. Bu savaş Kıbrıs adasında gerçekleşti.

BARIŞ SONA ERİYOR

1930 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında varılan bir anlaşmayla, bu iki tarihi hasım resmen yeni bir barış ve işbirliği dönemine girmiş oldu. Bu yakınlaşmanın dayanağı I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisini izleyen Türk Kurtuluş Savaşı sonrasında ortaya çıkan statükoydu. Kurtuluş Savaşı'nda Türkler anakaradan gelen işgalci Yunan ordularına karşı direnmiş ve onları Anadolu'dan çıkartmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olduğu sıralarda Yunan şehri Selanik'te doğan, Modern Türkiye'nin kurucusu Kemal Atatürk ile, bir Osmanlı adası olan Girit (zamanla Yunanistan'a dahil olmuştu) doğumlu Yunan Başbakanı Eleutherios Venizelos hem yaratıcılık hem de ilerigörüşlülük sergileyerek ayrılma ilkesi üzerine bir anlaşmaya vardılar.

Ayrılma, toprakların ve insanların yedi yıl önce imzalanmış olan Lozan Antlaşması'na göre bölünmesi şeklinde tanımlandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığını ve Yunanistan ve modern Türkiye'yi Trakya'dan Verimli Hilal'e dek uzanan eski imparatorluğun büyük kısmının varisleri olduğunu resmiyete döken, işte bu Lozan Antlaşması'ydı. Eskiden Osmanlı topraklarının batı kısımlarını oluşturan bölgeler I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ulus devletler olarak imparatorluktan başarıyla yakalarını sıyırmışlardı, ancak doğuda, Arap topraklarındaki bölgeler manda altına alınacak, bu şekilde emperyalist mücadele yeni bir kılık altında sürecekti.[221] Yunanistan'la Türkiye arasındaki önemli toprak sorunlarının tamamı 1923'te çözülememişti. Türkler ve Yunanlıların yaşadığı Kıbrıs, 1923'te İngilizlerin idaresi altındaydı ve burada İngiliz bayrağı dalgalanmaya devam edecekti. Karasuları, kıta sahanlığı ve hava sahası gibi iki devlet arasındaki ilişkilere çok sonra sinsice girecek olan sorunlar henüz ortada yoktu.

[221] Fromkin, David (1989).

Lozan Antlaşması çerçevesinde Yunanistan'la Türkiye arasında yaklaşık bir milyon Rum'un Anadolu'dan Trakya'ya ve dört yüz bin kadar Türk'ün Yunanistan'dan Türkiye'ye geçmesini öngören bir mübadele gerçekleşti. Bu geniş kapsamlı nüfus mübadelesi, izleyen yıllarda kolayca patlayabilecek olan büyük ölçekli etnik uyuşmazlıkları önlemeye yardımcı olmuş olabilir. Sonuç olarak hem Türkler hem de Yunanlılar yan yana, kapı komşusu benzeri, komşu ülkeler olarak yaşadıkça, barışın ve dirliğin yerleşeceğini umuyorlardı.

O zaman için, Türklerle Yunanlıların aralarındaki sınırı kabullenerek ayrılmaları psikolojik olarak sağlıklıydı. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı sırasında daha önceden varolan sınırlar ihlal edilmişti. Bu her iki tarafın kimliklerinde derin duygusal etkiler bırakmıştı.[222] Zorluklar ve stres altında fiziksel sınırlara daha psikolojik anlamlar yüklenmişti, fiziksel sınırdaki bir gedik, grubun kimliğinde, bu dolayımla o gruptaki tek tek bireylerin kimliklerinde açılmış bir yara gibi algılanıyordu. Yeni ve üzerinde görüş birliği sağlanmış sınırların belirlenmesi bir insanın cildindeki yaranın iyileşmesine benzetilebilir. Yaranın üzerinde bir kabuk oluşur ve tam olarak iyileşip yeni bir deri katmanı oluşana dek bakımın sürdürülmesi gerekebilir. Ne var ki, yüz bin kadar Rum İstanbul'da[223] ve yüz yirmi bin dolayında Türk de batı Trakya'da[224] kaldığı için, 1930 dostluk antlaşması geride kabuk bağlamamış bir yara bırakmıştı. Bu iki grup da gelecekte geride kalmaktan sıkıntı çekeceklerdi. Ancak o zaman için 1930 anlaşması nüfus mübadelesine ve ülke değiştirenlerin geride bıraktıkları mal-mülkün değerine ilişkin önemli anlaşmazlıkların çoğunu çözmüştü. Bu şekilde Türklerle Yunanlılar arasında nispeten barışçıl bir dönem başlamış oldu.

---

[222] Psikolojik açıdan ele alırsak, fiziksel bir sınır büyük bir grubu çevreleyen, kimliğini korumasına yardım eden bir deri gibidir. (Volkan, Vamık D. 1988, 1992).

[223] 1927'de Türkiye'deki nüfus sayımı İstanbul ve çevresinde, Gökçeada (İmroz Adası) ve Bozcaada'da (Tenedos Adası) Ortodoks Rumların yaklaşık altmış yedi bin olduğunu ortaya koymuştur. Diğer kaynaklar bu rakamı yüz bin civarında bildirirler.

[224] Stephens, R. (1966).

Lozan sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınırın çizilmesi ve bu sınırların iki ulus tarafından kabul edilmesi her iki taraftaki etnik çadırları (bkz. Bölüm 1) yeniden sağlamlaştırmış gibi duruyordu. Bu kısmen iki tarafın da artık kendilerini 'saldırı altında' hissetmemelerine bağlıydı. 'Gibi duruyordu' ifadesini kullandık, çünkü gerçekte Yunanlılar Türkleri çadırlarının dışında kopan bir fırtına gibi algılamayı sürdürüyorlardı, Türkler de kısa süre önce Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlıların Anadolu'da yol açtıkları tahribatı unutmamışlardı. Bu sayede, kötü duyguların anılarına odaklanmak yoluyla kendi kimlikleriyle komşularının kimliği arasında bir bölünme yaratıyorlardı. Bu, sınırlar belirginleştikçe iki grubun zihninde kimliklerini güçlendirme işlevi gördü.

Lozan ve 1930 antlaşmaları daha barışçıl bir ortam yaratmakla birlikte, önemli sorunların tümüne çözüm getiremediler. Bunlardan biri daha önce sözü edilen, İstanbul ve Trakya'nın 'öbür tarafında' kalan azınlıklardı; bu közler her an alevlenmeye müsaitti. Bu özellikle de var olan antlaşmaların sağladığı korumanın ötesine geçen azınlık haklarına yeni önemlerin atfedildiği yakın zamanlar için geçerlidir. Bu yeni *etos* Batı Trakya'daki (Yunanistan) Türkler ve Türkiye'deki Rumların azınlık haklarına daha fazla odaklanılmasını sağladı.

Diğer bir önemli sorun da barış havarilerinin Ege Denizi suları, hava sahası ve kıta sahanlığıyla, işletilecek olan kaynaklar üzerindeki rekabetin gelecekteki önemini öngörememelerinden kaynaklanmıştı. On beşinci yüzyıl sonlarından modern Yunanistan'ın doğuşuna dek, Ege Denizi Osmanlı gölü gibiydi. Ancak bugün modern Türkiye ve Yunanistan Trakya'da birbirlerine dokunmakla kalmıyorlar, ayrıca Yunan adalarının yemeğin üzerindeki tuz gibi suya serpilmiş olduğu Ege Denizi'nde de göbekten bağlılar. Aslında adalardan bazıları Türk anakarasına daha yakın ve sahilden görülebiliyor. Bu yakınlık her an politik bir yüzleşme düzeyine çıkabilecek bir memnuniyetsizlik duygusu oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, daha el yakan sorun Kıbrıs'tı. Kıbrıs, Türkiye'nin kırk mil güneyinde, nüfusunun yüzde sekseni Rumların ve yaklaşık yüzde yirmisini Türklerin oluşturduğu bir adadır. 1930'da da tıpkı 1923'te olduğu gibi Kıbrıs İngilizlerin idaresi al-

tındaydı. Ne var ki bugün Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan bütün sorunlar bu adada cisimleşmektedir.

1930'lar Sonrası

Bu bölüm Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin 1930'dan bu yana nasıl kötüye gittiğini gözden geçirmektedir. Karşılıklı işbirliği eğiliminden uzaklaşan ilk adım 1931'de Yunanlıların hava sahalarını kendi kıyılarından 10 mil uzağa çekmeleri oldu (bu 'kraliyet kararnamesi' ile yapılmıştı, yani tek yanlıydı). Daha sonra, 1936'da Yunanlılar karasularını üç milden altı mile çıkardılar. Türkiye kendi karasularını genişletme hareketini ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirdi. Bununla birlikte bu faaliyetler 1933'te iki hükümeti bir Dostluk Antlaşması imzalamaktan alıkoymadı. O günlerin heyecanı içinde, zamanın Türk Dışişleri Bakanı iki ulusun 'neredeyse tek ülke haline geldiğini' ilan etmişti.[225]

Tarihinin bu döneminde Türkiye karizmatik bir lider olan Atatürk tarafından yönetiliyordu. Türkler genelde Atatürk'e duydukları sevgiyle birbirleriyle özdeşleşmek üzere el ele vermişlerdi. Durum Freud'un kitle psikolojisi tanımını çok andırıyordu.[226] Atatürk Türkiye'yi can çekişen Osmanlı zihniyetinden çıkartıp zorunlu batılılaşma ile karakterize çağdaş bir dünya görüşüne taşırken birbiri ardına kültürel devrimler gerçekleştiriyordu. Yeni Türkiye laik, halkçı, cumhuriyetçi, devletçi, milliyetçi ve devrimci olacaktı, bu da onu Müslüman, Osmanlıcı, sultan-halifeci, kapitülasyon verici, çokuluslu ve gelenekçi Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırıyordu.

Türkler sevgili liderlerinin imgesini Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan aldıkları yaraların iyileştiği duygusunu pekiştirmekte kullandılar ve dışarıdakilerin onlar hakkında düşündükleri ne olursa olsun, benlik değerleri arttı. Çektikleri bütün ıstıraplara değdiğini hissediyorlardı, zaten böylesine karizmatik bir liderin arkasından giderken de buna inanmışlardı. Türkiye tüm bu iç değişikliklerden geçerken halkın dışarıdaki gruplarla, en önemlisi de Yunanlılarla uğraşacak hali

[225] Alexandris, Alexis'de alıntı yapılıyor (1986).
[226] Freud, Sigmund (1921).

pek kalmıyordu. Yeni bir anayasa hazırlanması; cumhuriyetçi hükümet şeklinin oturtulması; kadınlara özgürlük tanınması; Türk dilinde devrim; yeni sanayiler yaratılması; okul sisteminin tepeden tırnağa değiştirilmesi; hukuk sisteminin elden geçirilmesi; dünyanın önde gelen uluslarıyla ilişkilerin düzenlenmesi; içerideki muhalefetin susturulması; ve karayolları, demiryolları, limanlar ve havaalanları inşa edilerek ulusal altyapının kurulmasıyla Türkiye'nin çehresini tümden değiştirmek için gereken zaman, enerji ve bağlılık başka hiçbir şeye mecal bırakmıyordu. Yunanlılar Türklerin bilinçli düşüncesini fazlaca meşgul etmiyorlardı.

Diğer yandan Yunanlılar Türklerle son karşılaşmalarında yenilen taraf olmuşlardı. Ülkelerinin coğrafi sınırları ihlal edilmemiş olsa da, Yunanlılar Anadolu üzerindeki tarihi emellerine bir darbe yemişler ve çok derin yaralar almışlardı. Atatürk kadar karzimatik bir liderleri olmadığı (ve böyle birine bu kadar ihtiyaç duymadıkları) gerçeği ve aldıkları yenilginin yarattığı aşağılanma duygusu onları kendilerinin istemedikleri bazı yönlerini Türklere yansıtmaya, Türkleri klişeleştirmeye daha yatkınlaştırmış olabilir. Yaralanmış olmalarına karşın Yunan halkı Venizelos'un Türkiye ile *deténte* (yumuşama) politikasını desteklemeyi sürdürdü. Bunda özellikle Mussolini İtalya'sından gelen tehdidin büyümesinin rolü vardı.

Atatürk 1938'de öldükten sonra imgesi ölümsüzleştirildi.[227] En sadık dostu, Lozan Antlaşması'nda delegelik yapmış kişi olan İsmet İnönü, Türklerin yeni lideri oldu. O ve hükümeti bir yandan II. Dünya Savaşı'nın son günlerine dek Türkiye'yi yansız tutarken, bir yandan da Yunanlılarla dostane ilişkileri sürdürdüler. Ne var ki Yunanistan II. Dünya Savaşı'na girmiş ve Alman işgali altında çok eziyet çekmişti. Tarihsel yaraları Türk-olmayanlar tarafından yeniden açılmıştı. Bazen olduğu gibi, yeni düşmanın imgeleri eskininkilerle lekelenir. Yunanlılar, Hitler ve Mussolini'ye karşı onlara yardım etmemekle suçladıkları Türklere karşı yeniden diş bilemeye başladılar.[228]

[227] Volkan, Vamık D. ve Itzkowitz, Norman (1984).
[228] Alexandris, Alexis (1986).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki ülke belli kazanımları, kaygıları ve faaliyetleri paylaştı.[229] 1947'de Türkiye ve Yunanistan Truman Doktrini ve Marshall Planının ortak yararlanıcıları oldular. Diğer uluslarla birlikte, her ikisi de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) üye oldular (1960'da OEEC Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü halini aldı -OECD). 1950'de Avrupa Konseyi'nin ortak üyeleri oldular ve aynı yıl her biri Kore Savaşı'na asker gönderdi. İki yıl sonra NATO'ya üye olarak kabul edildiler. 1954'te Türkiye ve Yunanistan Balkan Savunma Antlaşması'nı imzaladılar. İki ülke de Avrupa Ekonomik Topluluğuna (EEC-AET) tam üyelik ümidiyle adaylık antlaşması imzaladılar. Bu faaliyetlerin çoğunda Türkiye Yunanistan'ın izinden gitti. Yunanistan 1962'de AET'ye aday, 1981'de de tam üye oldu. Türkiye 1964'te AET'ye aday üye olmayı başardı, ancak hâlâ daha tam üye olarak kabul edilmiş değil. Bu başarısızlığın sorumluluğu Türkiye tarafından Yunanistan'a atfedilmektedir, çünkü yunanlılar Türkiye'nin başvurusuna açık açık itiraz etmişlerdir.

Avrupalıların Türkiye'nin AET'ye (şimdi Avrupa Birliği) dahil edilmesinde tereddüt etmelerinin Türklerin Avrupa'ya göç edecekleri korkusu gibi birçok nedeni olabilir, ancak şu an için (kitabın İngilizce ilk basımının 1994 yılında yapılmış olduğunu tekrar anımsatalım/ç.n.) bu diğer gerekçeleri incelememenin bahanesi olarak Türk-Yunan anlaşmazlığı öne sürülmektedir. Göç sorununa ek olarak psikolojik bir sorun da vardır -Hıristiyan Avrupa, Müslüman bir Türkiye ile kendini rahat hissedebilir mi?[230]

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ve Yunanistan'ın ortak ve güçlü bir düşmanları vardı: SSCB. Ruslar, Yunan komünistlerine yardım ediyorlar, Türkiye'den de 1925'te imzalanan Rus-Türk Saldırmazlık Antlaşması'nın yeniden ele alınmasını istiyorlar, ülkenin kuzeydoğusundaki Türk toprakları üzerinde hak iddia ediyorlar ve SSCB'ye Boğazların (İstanbul Boğazı ve

[229] Mango, Andrew (1987).

[230] Türkiye'nin AB açısından konumu Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından şöyle ifade edilmişti (1991): *Türkiye Avrupa ile bütünleşme arzusundadır, çünkü savunma ve güvenlik açısından Avrupa sahnesinin bir parçasıdır. Avrupa Birliği yalnızca ekonomik bir bütünleşme değil, bunun ardından politik ve savunmaya yönelik bir birleşmeyi de arzuladığına göre, Türkiye'nin talebi yalnızca meşru değil aynı zamanda mantıklı ve akılcıdır.* (s.343).

Çanakkale Boğazı) savunmasına katılma hakkı tanınmasında diretiyorlardı. Dünyanın yeni aldığı şekilde Sovyet tehdidinin ortadan kalkışı ve eskiden Yugoslavya olarak bilinen yerlerdeki olaylar Yunanistan'ın başka kaygılara kapılmasına yol açtı. Gerçek dünya sorunları bunları haklı kılıyordu. Ne ki Yunanistan diğer bazı gelişmelerden de endişe duyuyordu. Sözgelimi, Kafkaslar'daki Azerbaycan'ın yanı sıra Orta Asya'daki yeni cumhuriyetlerin çoğunda esas olarak Türk kökenli halklar yaşamaktadır. Bu cumuriyetler kurulur kurulmaz Türkiye bunların iletişim sistemleri kurmalarına yardım etmeye ve öğrencilerine burslar vermeye başladı. Ankara'daki Türk hükümeti panTürkist milliyetçilik duygularını körüklememe konusunda özen göstermesine karşın, Türkiye'nin başı çektiği bir pan-Turanizm (bütün Türklerin birleşmesi)[231] düşüncesi Atina'da bir hayli kaygı uyandırmaktadır.

Kıbrıs

Çatışmaların kökenlerini izole etmek genelde güçtür, ama Türkiye ile Yunanistan'ın durumunda Kıbrıs meselesi listenin ilk sırasındadır. Doğu Akdeniz'deki konumu ve Süveyş Kanalı'na yakınlığı yüzünden İngiltere için stratejik önem taşıyan ada, Berlin Kongresi'nin ardından İngiltere'nin eline geçti. İngiltere Kıbrıs'ın sahibi olan Osmanlı İmparatorluğu'na o sıralar Asya Türkiyesi (Elviye-i Selase -üç vilayet) olarak adı geçen üç doğu vilayetini Rusya'nın elinden geri alması için destek vermeye razı oldu. Karşılığında İngiltere Kıbrıs'a yerleşecek ve adayı yönetecekti. Ada I. Dünya Savaşı'nın patlamasıyla İngilizler tarafından resmen ilhak edildi. 1915'te adayı Anlaşma Devletleri'nin tarafında Almanya'ya karşı savaşa girmeye teşvik olarak Yunanistan'a teklif ettiler, ancak teklifleri reddedildi. Lozan Antlaşması'nda hem Yunanistan hem de Türkiye adada İngiliz hakimiyetini tanıdılar, ve Mart 1925'te ada Kraliyet sömürgesi haline getirildi.

Adanın bu siyasi tarihinden başka bir de ada halkının kendi öyküsü vardır. Kıbrıs'ı 1570-1571'de Venedik denetiminden kurtaran Osmanlı hükümeti adaya sürgün yoluyla Türkler göndermişti, Osmanlılar hassas sınırlarda ve stratejik öneme sahip diğer bölgelerde bir Türk varlığı yaratmak için bu yola başvurur-

[231] Turan 'bütün Türklerin yurdu' anlamındadır.

lardı. O günden beri de adada azımsanamayacak bir Türk nüfusu olageldi.

1950'lerde Kıbrıslı Rumlar sonraları *Enosis* olarak bilinecek olan bir akım başlattılar ve günün birinde Kıbrıs adasını Yunanistan'la birleştirmek ümidiyle İngiliz idaresinden kurtulma mücadelesine girdiler. Bu sorun bugünkü Türk-Yunan yabancılaşmasının belkemiği ve simgesi haline gelmiş olmakla birlikte, bunun bir 'tavuk-yumurta ikilemi' olduğu da söylenebilir. İki grup arasında bir hayli uzun bir süredir var olan duygular ve algılar yüzünden Kıbrıs çatışması ölümcül hal almış ve Türklerle Yunanlılar arasında dostluk kurulması ümidini tümden öldürmüştür. Kıbrıs sorunu zamanın külleri altında gizlenmiş, için için yanmakta olan közleri (seçilmiş travmalar ve seçilmiş zaferler) yeniden alevlendirmiştir. Bahçeli'nin dediği gibi: '*Geçmişe ait haksızlık duyguları, kederler ve güvensizlik modern Yunan-Türk uyuşmazlıklarında canalıcı rol oynar*'.[232]

Kıbrıslı Rumlar için 'kendi kaderini tayin' Türk nüfusun adadan çıkartılması ve sonunda Yunanistan'la birleşme anlamına geliyordu. Kıbrıslı Türk ahali 'kendi kaderini tayin' kavramının adaya bütün olarak uyarlanamayacağını, çünkü bunun neo-sömürgeleşme ve kendilerinin adadan kovulması anlamına geleceğinde ısrar ediyorlardı. Kendi kaderini tayin iki topluma ayrı ayrı uyarlanmalıydı ve bunu başarmanın en iyi yolu federe Kıbrıs Devleti kurulmasıydı. Gerçekten de bu 1959'da Yunanistan, Türkiye, İngiltere ve adadaki Rum ve Türk toplumlarının temsilcileri tarafından imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmaları yoluyla başarıldı. Kıbrıs Cumhuriyeti 1960'da yaratılmıştı, ancak 'kullanılamaz bir anayasa' gibi ölümcül bir kusuru vardı.[233] İdaresi üzerinde önemli bazı kısıtlamalarla yeni bir devlet oluşturulmuştu, ancak Kıbrıs ulusu diye bir şey yoktu. Kişi ya Rum'du, ya da Türk (veya Maruniler ya da Ermenileri içeren diğer çok küçük azınlıklara mensuptu); Kıbrıslı değil.

Bu zihniyetin doğurduğu kısıtlılıklara bir örnek de yeni cumhuriyet için bayrak seçiminde yaşananlardı. Dr. Volkan'ın kayınbiraderi, tanınmış Kıbrıslı Türk sanatçı İsmet V. Güney bayrağın

[232] Bahçeli, Tözün (1990), s.1.

[233] Adams, Thomas W. (1966). Ayrıca bkz. Volkan, Vamık D. (1979)

desenini hazırlamak üzere çağırıldı. Hem Türk hem de Yunan bayraklarında yer alan beyaz rengi kullanabileceği, ancak Türk bayrağının Kırmızısını ve Yunan bayrağının Mavisini kullanmaktan kaçınması gerektiği söylendi. Buna uygun olarak, beyazın yanında sözkonusu bayraklarda bulunmayan sarı ve yeşil renkler kullanıldı. Bu sarı-yeşil-beyaz bayrak hâlâ Kıbrıs'ın 'resmi' bayrağıdır, ancak bu yalnızca kağıt üzerinde kalmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra Kıbrıslı Türkler Türkiye'nin kırmızı ve beyaz renklerini dalgalandırmayı sürdürürken Kıbrıslı Rumlar da buna Yunanistan'ın mavi ve beyaz renkleriyle karşılık vermişlerdir. Yalnızca yasanın gerektirdiği birkaç yerde çekilen 'resmi bayrak', Başpiskopos Makarios'un cumhurbaşkanlığı köşkünde 'süs' olarak dalgalanır. Bayrağın öyküsü Kıbrıs'taki, ve iki toplumun bir araya gelmesinden tek bir ulusun çıkmadığı diğer her yerdeki etnik aritmetiğin tuhaflıklarını yansıtır. *Reelpolitik* ne Kıbrıslı Türk'ün ne de Kıbrıslı Rum'un ruhunda bir yansıma bulmuştur. Kıbrıs anayasası politik gücün Rum ve Türk toplumları tarafından paylaşılmasına izin verir, ancak Rumlar *Enosis* rüyasından asla vazgeçmemişlerdir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu da yalnızca bu yöndeki bir adım olarak görmüşlerdir.

Aralık 1963'ten başlayarak Kıbrıs Türkleri Kıbrıslı Rumlar tarafından abluka altındaki bölgelerde yaşamaya zorlanmışlardır. Sonunda 1974'te Türkiye'nin askeri müdahalesiyle Kıbrıs kuzey Türk kesimi ve güney Rum kesimi olmak üzere ikiye bölünmüştür. Kıbrıslı Türkler kendi bağımsız cumhuriyetlerini 1983'te kurmuş, kendilerine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet ismini vererek kendi bayraklarını çekmişlerdi. Şimdi bu bayrak adanın kuzey kesiminde her yerde Türk bayrağının yanında dalgalanmaktadır. Halihazırda Kıbrıs'ta bir yerleşim arayışı şimdiki Türk-Yunan çatışmasının merkezini oluşturur.

Ege Denizi

Kıbrıs çatışmasının tırmanmasıyla hemen hemen eş zamanlı olarak uluslararası deniz hukukunda yeni tavırlar alınmaya başlandı. İlk olarak, karasularının genişletilmesi talebi söz konusuydu, ikincisi de yeni teknolojiler henüz eldeğmemiş deniz yataklarındaki kaynakların ekonomik istifadesini olanaklı kıldıkça, bun-

lar üzerindeki hakların tanımı gündeme geldi. Bu yeni bakış açısı yalnızca Türkiye ile Yunanistan arasında Ege Denizi'ndeki hakimiyet sınırlarının çizilmesine ilişkin anlaşmazlığı derinleştirmeye yaradı. Girift kıyı şeridi ile Ege, Türkiye ve Yunanistan'ın üzerinde kavga ettikleri bir miras halini aldı. Bu sorunlara ek olarak 1960'lardan başlayarak Yunanistan tarafından Doğu Ege'deki adalara askeri yığmak yapılması ve havasahasının yeniden belirlenmesi sorunları ortaya çıktı. Türkler bunun Lozan Antlaşması ve Montreux Sözleşmesi (1936) şartlarının ihlali olduğunu iddia ettiler. Türklerin 1974'te Kıbrıs'a askeri müdahalesinin ardından Yunanlılar bu doğu adalarına daha ağır istihkam yığmaya başladı. Hava iyice gerginleşti ve 1987'de Türkiye ile Yunanistan'ın Ege üzerindeki anlaşmazlık yüzünden savaşa girmesine ramak kaldı. Bu yeni krizin nedeni Yunanistan'ın karsularının 6 mil dışındaki bir bölgede petrol arama girişimiydi. Türkiye Lahey Uluslarası Adalet Divanı'nın kararına dayanarak, iki taraf arasında bir uzlaşmaya varılana dek, karşılıklı karasularının dışında Ege Denizi'nin ihtilaflı bir bölge olduğunda diretti. Ve yanıt olarak tartışmalı bölgeye bir Türk petrol arama gemisi göndermeye karar verdi. Yunanistan bu gemiye ateş açılacağını bildirdi. NATO ve ABD'nin ağır baskıları sonucunda iki taraf da savaşın kıyısından döndü, Ege'deki statüko devam ettirildi.

XIII. Bölüm

SON KARŞILAŞMA

Kıbrıs Cumhuriyeti'ne 'Kumdan Kale Cumhuriyeti' denebilir. 1960'daki kuruluşunun üzerinden çok geçmeden 'güçlü bir dalga' yedi ve darmadağın oldu. Birleşmiş Milletler'in bütün elemanları Kıbrıs'ı yeniden bir araya getirmek için bugün bile var güçleriyle uğraşıyorlar. Gerçek şu ki, Kıbrıslıların psikolojisi göz önüne alınırsa Kumdan Kale analojisini kullanmak pek doğru olmaz. Kıbrıs Cumhuriyeti 1960'dan 1963'de dek büyük bir dalga yemeden ayakta durduğu sırada bile, bütünlüklü ve sağlam bir yapı değildi; dalga yalnızca özgün durumuna dönmesine yol açmıştı, o kadar.

Kıbrıs meselesi, kendi 'özel' yaşamı olan, Türklerle Rumlar arasındaki izole bir sorun değildir; bu, bin yıllık bir geçmişi olan daha kapsamlı Türk-Yunan sorununun önemli bir parçasıdır. Ada yalnızca Türklerle Yunanlılar arasındaki son karşılaşmanın sahnesi olmuştur, o kadar. Her iki taraf da seçilmiş travmalarını ve seçilmiş zaferlerini, geçmiş kederleriyle ümitlerini, ve geçmiş öfkeleriyle ideallerini beraberlerinde Kıbrıs sorununa taşımıştır.

Rothman, Kıbrıs sorununu 'dünyadaki yeni sınıf çatışmalar' arasına sokar. Bu çatışmaların yeni olmadıklarını, yeni dikkat çektiklerini söyler:

> *Bu çatışmalar öncelikle devletlerin kendi içinde kaynayan etnik kökenli sorunlardır, ne var ki sınırların ötesine de taşarlar... Uluslararası çatışmaları ele almak ve irdelemek için kullanılan geleneksel yöntemleri esnetirler; aslında neyin 'uluslararası' olduğuna ilişkin kavramların da ciddi olarak sorgulanmasına yol açarlar. Tek tek devletlerin kendi içlerinde sınırlı kaldıklarında, ya da en azından net olarak iki ayrı bağımsız devlet biçiminde tanımlanmamış ortamlarda ortaya çıktıklarında bunlara iç çekişmeler denebilir -ve bu yüzden birçoğu Birleşmiş Milletler mandasının dışında kalırlar. Yine de bunlar açıkça çatışmanın ortaya çıktığı tek devletin statükosunu koruma veya değiştirme*

arzusu taşıyan, bağımsız birer devlet olmasalar da taraf olan uluslar arasındaki uyuşmazlığın göstergesidir.[234]

Osmanlı Fethinden Önce Kıbrıs Tarihi

ABD'nin birçok eyaletinden daha küçük bir yüzölçümüne sahip bu adanın stratejik yerleşimi tarih boyunca burayı peşinden koşulan bir ödül, ve neolitik çağdan bu yana da insanoğlunun dramı için bir sahne haline getirmiştir. Bir fatihin ardından diğeri adayı ele geçirmiştir.

Geç Neolitik Çağ'da (veya Yeni Taş Çağında) (İ.Ö.4000-3000 arası) Kıbrıs'ın nüfusu bir hayli kalabalıkmış. Bronz Çağında Mikenlerin ardından İ.Ö. sekizinci yüzyılda Fenikeliler adaya ayak basmışlar. Bugün Kuzey Kıbrıs'ta ahalinin hâlâ kendilerini Fenikelilerin torunları saydığı köyler vardır. İ.Ö.709 yılında ada Asur Kralı Sargon'a teslim olmuş. Asur egemenliğinin bitişiyle yüzyıl kadar süren bir bağımsızlık dönemi yaşanmış. İ.Ö. 560'da adaya çıkan Mısırlılar Kıbrıs krallarının ve krallıkların yerlerini korumalarına izin vermişler. Mısır İ.Ö.520 yılında İran'a ilhak olduğunda, ada da Pers egemenliğine girmiş. Bunu İ.Ö.332'de başlayan Makedon idaresi izlemiş. Büyük İskender'in ölümünden sonra Batlamyus (Ptolemies) idaresindeki Mısır'a geçmiş ve İ.Ö.58'de Roma'ya ilhak olmuş.

Kıbrıs Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti olarak dramatik bir dinsel dönüşüme uğramış ve birçok dinsel kültün yerine Hıristiyanlık geçmiş. İ.S.395'te Roma İmparatorluğu'nun bölünmesiyle Kıbrıs, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun parçası haline gelmiş. Resmi dil Yunanca olmuş ve Bizans kültürü öne çıkmış. İmparator Zeno kiliseye bağlı Kıbrıs eyaletini otosefal (müstakil, başına buyruk) hale getirmiş; yani Kıbrıs'ın doğrudan

---

[234] Rothman, Jay (1991); Kıbrıs çatışmasına ek olarak buna benzer çatışmalara, izleyen şu çatışmaları da sokar: Eritre-Etyopya, Kuzey İrlanda, İsrail-Filistin, Lübnan ve Sri Lanka çatışmaları. Bunların tümü de uzamış ve görünürde çözümsüz çatışmalardır. Rothman bu çatışmalarda başarılı müzakerelerin ve çatışma çözümünün karşısındaki ciddi engellerden birinin katılan tarafların taviz vermeyi genellikle kabul edilemez görmeleri olduğunu söyler. Bu doğru gözlemin psikolojik nedenine değinmez. İnanıyoruz ki taviz fikri, iki muhalif grup arasındaki farkları silmesi ve bu yüzden kimliklerini sallantıya sokması yüzünden bilinçdışında bir tehdit olarak algılanır.

Konstantinopolis Patrikinin (dinsel olmasa da) yetkilerine bağımlı halini kaldırmış.

Sekiz yüzyıl boyunca ara ara Arap istilaları dışında Bizans egemenliği kesintisiz sürmüş. 1191'de Aslan Yürekli Richard burada İngiliz Haçlılarına düşmanlık gösterilmesi üzerine Kıbrıs'ı ele geçirmiş. Sonra da adayı Kudüs krallığından indirilmiş olan Guy de Lusignan'a vermiş. Guy de Lusignan dili ve kültürü Fransız olan bir saraya bağlı feodal bir monarşi kurmuş ve bu monarşi Orta Çağlara kadar varlığını sürdürmüş. İtalyanların, özellikle de Cenevizler ve Venediklilerin denizdeki üstünlüğü artınca, Akdeniz ticaretinde kilit rol oynayan Kıbrıs on beşinci yüzyılda Venedik İmparatorluğu'nun parçası olmuş ve 1570-1571'de Osmanlı Türkleri tarafından fethedilene kadar da öyle kalmış.

Osmanlı Dönemi

Kıbrıs'ı kazanmak için Osmanlıların Venediklileri yenmeleri yetmemiş, aynı zamanda Akdeniz'de çıkarı bulunan Katolik devletlerin birleşik ordularını da alt etmeleri gerekmiş. Türklerin telefatı on binleri bulmuş, adayı fethetmek için '*[Türklerin] imparatorluğun kaderini riske attıkları tarihsel bir gerçekti*'[235] Venediklilerin idaresi altında ada nüfusu yavaş yavaş erimiş, iki yüz binin biraz üzerinde insan kalmış. Osmanlıların zaferinden sonra ilk Türk yerleşimciler askerler arasından seçilmişler; bunlara Sultan II. Selim tarafından adada tımarlar verilmiş. Padişah ayrıca Anadolu'daki belli şehirlere fermanlar göndererek belli bir meslek erbabı her on aileden birinin adaya gönderilmesini buyurmuş. Terziler, kunduracılar, aşçılar, mum imalatçıları, halıcılar, taş ustaları, kuyumcular ve daha niceleri adaya taşınmaya zorlanmışlar. Sarayın bu koloni oluşturma fermanı, adadaki yıkımı kabullenmekte, ama toprakların tarıma uygunluğunu vurgulamaktadır. Gitmek için seçilen çiftçiler kendi çiftlik aletlerini ve tohumlarını beraberlerinde götürmüşler. Yerleşimcilere koruma güvencesi verilmiş ve iki yıl vergiden muaf tutulmuşlar. Bu sürgün yöntemi öyle ciddiye almıyormuş ki, padişah fermanı Kıbrıs'a gitmesi emredilen herkesin ayrıntılı tanımlarının kaydedilmesini

235 İnalcık, Halil (1974), s.26.

gerektiriyormuş, bu şekilde oradaki memurlar herkesin emre uyduğunu denetleyebileceklermiş. Müslümanlar insanoğlunun herhangi bir suretinin çıkartılmasına iyi gözle bakmadığı için, kimlikler yazılı tanımlamalara dayanıyormuş.

On yedinci yüzyıl sonunda Kıbrıs'ta yaklaşık otuz bin Türk yerleşmişti ve bu kolonileştirme yöntemi on sekizinci yüzyıl ortalarına dek sürdürüldü. Kıbrıslı olan Türkler adaya yeni ama bütünlüklü bir kültür tanıttılar. Günümüzün Kıbrıs Türkleri o ilk yerleşimcilerin soyundandır ve dört yüz yılı aşkın bir süredir, yani ABD'nin kurulmasından bu yana geçen sürenin iki katı kadar bir zamandır adada yaşamaktadırlar.[236]

İlginçtir, Kıbrıs Kilisesine bağlı, Rumca konuşan Ortodoks Hıristiyanlar arasında güçlü bir birlik duygusu yaratan Osmanlıların sahneye çıkışıdır. Venedikliler devrinde Rum Ortodoks Kilisesi bastırılmıştı ve insanlara Roma Katolikliği dayatılmaya çalışılıyordu. Osmanlı hükümeti adayı aldıktan sonra Kıbrıs'taki Latin kilisesini dağıttı ve otosefal Ortodoks başpiskoposluğunu yeniden kurdu, bu şekilde Rumca konuşan ahalinin dinsel ve politik liderliğini yeniden pekiştiriyor ve kültürel özerkliği ve can güvenliklerini garantiliyordu.

Yerel halk millet sistemine dahildi. Bir milletin mensupları olarak kendi kiliseleri, okulları, mezarlıkları ve ruhani öğretilerine sahip, evlilik, drahoma, boşanma vs. gibi durumlarda yargı yetkisi olan yarı özerk birim oluşturuyorlardı. Yani yerel halk eskisinden daha özgürdü ve bu şekilde kiliselerinin etrafında örgütlendiler. Ortodoks kilisesinin başı aynı zamanda *de facto* siyasi lider olmuştu.[237] Bu kişi, Osmanlı hükümetiyle ilişkilerde ada halkının siyasi ve ulusal temsilcisi anlamında 'etnark'tı (dini lider). Sir Harry Luke, Kıbrıs Başpiskoposunun üç yüz yıl uyuduktan sonra, Türkler tarafından yaratılan konumu sayesinde adadaki üstün güç ve otorite haline geldiğini söyler. Kıbrıs'ın mali işlerindeki denetimi elinde tuttuğu için Türk Paşadan (Vali) bile daha nüfuzluydu.[238] Osmanlı Döneminde Rumca, Türkçe'nin ya-

[236] Kıbrıslı Türklere ilişkin daha fazla bilgi için Gazioğlu, Ahmet C.'nin (1990) bu insanlar ve kültürleri, idare sistemleri ve politikaları üzerine yapmış olduğu mükemmel çalışmayı okuyun.

[237] Aynısı daha küçük Ermeni, Yakubi ve Asur toplulukları için de geçerlidir.

[238] Luke, Sir Harry (1921).

nı sıra resmi dil olarak kabul edildi, Kıbrıslı Rumların Türkçe'yi öğrenme veya devlet ve resmi dairelerle yazışırken bunu kullanma zorunlulukları yoktu. Dahası, caddeler, meydanlar, umumi yerler ve devlet dairelerini isimleri hem Türkçe hem de Rumca yazılıyordu.[239]

Osmanlı İmparatorluğu gerilemeye başlayınca adada ekonomik sıkıntılar başladı; depremler ve çekirge istilaları yüzünden durum iyice kötüleşti. 1859-1861 yılları arasında ekmek dağıtımının Osmanlının elinde olduğu sıralarda kıtlık baş gösterdi. Ne var ki, Rumların ve Türk kesiminden bazı insanların ayaklanmalarının asıl nedeni vergi yüküydü. Kıbrıslı Rumların gözüne Osmanlılar yavaş yavaş düşman olarak gözükmeye başladı. Ancak ikili sistem ve dengeli idare hâlâ korunuyordu. W. H. Hepworth Dixon 1859'da yazdığı makalede bu ikili sistemin bir tarafında Konağından halkı idare eden Türk Paşası (vali), diğer tarafında da St. John Katedralinde oturan Rum Başpiskoposu'nun bulunduğunu anlatır. Türk valisi ve Rum dinsel/siyasi lideri antlaşmalar ve nizamnamelerle değil, karşılıklı rıza ile uzlaşmışlardı.[240]

1821'de Yunan Bağımsızlık Savaşı başladığında Osmanlılar Kıbrıslı Rumların da isyan edeceğinden endişe duymaya başladılar. Bazı Türk tarihçiler Kıbrıs Başpiskoposu Kiprianos'u Osmanlı hükümetine karşı komplo düzenlemekle suçlarlar, diğer yanda Yunanlı tarihçiler, genelde onun masumiyetinden ve insani niteliklerinden söz ederler. Kiprianos ve diğer papazlar ve halktan bazı insanlar Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın kızıştığı sıralarda, 9 Temmuz 1821'de idam edildiler. Bu idamlara zemin hazırlayan olayları inceleyen Kıbrıslı Türk yazar Ahmet Gazioğlu

[239] Gazioğlu, Ahmet C. (1990).

[240] Dixon, W.H. Hepworth (1879). Türkler ve Rumlar coğrafi olarak Kıbrıs'ın dört bir yanına dağılmış olmakla birlikte gelenek ve görenekler birçok benzerlikleri ve birçok farklılıkları olan nüfusta bir iki kutupluluk yaratacak şekil de gelişmişti. İngiliz idaresi altında ikili ve dengeli bir idare sürdü ve Kıbrıs ikili kültürünün korunmasıyla desteklendi. Volkan, Vamık D. (1979) kültürü görenek ve gelenekleri betimler. Ayrıca bkz. Gazioğlu, Ahmet C. (1990). Sözgelimi, her iki grup da etnik gruplar arası evliliği ensest kadar tabu kabul eder. Kıbrıs Cumhuriyeti yaratıldığında, bu da ikili bir sisteme dayandırılmıştı. Volkan, Vamık D. (1979) s.53, şöyle yazar:
'Modern Kıbrıslı kültürü' terimi, savaştan (1974) önce, iki ayrı grubun fiziksel olarak ayrılmış olmasalar da, psikolojik bir uçurumla ve belli göreneklerle bölünmüş olarak bir arada varolduğu kültürü anlatır.

(1990) şöyle diyor:

Bu, 308 yıllık Türk idaresi boyunca politik güdülenimli idamlarla sonuçlanan tek olaydı. Esef verici olmakla birlikte, bunların da dünyada o sırada meydana gelen benzeri ayaklanmaların genelde kabul görmüş koşulları içinde değerlendirilmeleri gerekir. Bugün bile dünyanın bazı köşelerinde bu tür idamların gerçekleşiyor olması üzücüdür.[241]

İdamlar Kıbrıslı Rumlar için seçilmiş travma halini aldı. Birkaç yıl sonra yeni başpiskoposun dinsel konulardaki otoritesi iade edildi, ancak Osmanlılarla ilişkide politik gücü kısıtlandı. Paradoks biçimde bu, takipçileri arasındaki politik prestijini yükseltti.

On dokuzuncu yüzyılda *Enosis* düşüncesi (Kıbrıs'ı Yunanistan'la birleştirme fikri) filizlendi, ancak adalı Rumların askeri bir süreci başlatacak hiçbir güçleri yoktu. *Enosis*'e yönelik taleplerin ve ajitasyonun artması için adada İngiliz egemenliğinin kurulması beklenecekti.

İngiliz Egemenliği

Rusya, Nisan 1877'de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş ilan etti; bu savaş Ayastefanos Antlaşması'yla sona erdi ve faydacı bir yaklaşımla Çanakkale Boğazı'nın denetimi Ruslara verildi (bkz. Bölüm 9). İngilizler ve diğer Avrupalı güçler alarma geçtiler, ve Ayastefanos Antlaşması'm kabul etmediklerini bildirdiler. Bunun yerine, Osmanlılarla ilgili sorunların Berlin'de altı gücün katıldığı bir konferansta tartışılmasında direttiler. Berlin Konferansı Haziran 1878'de gerçekleştirildi.

Bölgedeki İngiliz çıkarlarını korumak için Disraeli hükümeti Osmanlı padişahının hükümetiyle el altından müzakerelerde bulundu ve bunlar 8 Haziran 1878'de sona erdirildi. Bu bağlamda Osmanlı padişahı 'İngiltere'nin Kıbrıs adasına yerleşmesine ve burayı idaresine' razı oldu. Ancak İngiltere tarafından Osmanlılara 'yıllık sabit ödeme' yapılacaktı. Bu ön koşul Osmanlıların adayı İngilizlere teslim etmedikleri, yalnızca geçici olarak idaresini verdikleri iddiasında bulunabilmelerini sağlıyordu. Bu 'kira-

[241] Gazioğlu, Ahmet C. (1990), s 248

lama' sayesinde Kıbrıs 1914 yılına dek ismen Osmanlı toprağı olarak kaldı.

1914'te I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlılar Mihver güçlere katıldı. Bunun üzerine İngiltere Kıbrıs'ı ilhak etti. Osmanlı Devleti bu ilhakı tanımadı. 1915'te İngilizler Antlaşma Devletleri'nin tarafında savaşa girmesi durumunda adayı Yunanistan'a vermeyi önerdiler. Ancak o sırada Yunanistan yansızlık politikası güdüyordu ve bu teklifi geri çevirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Atatürk'ün yeni Türk hükümeti Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhakını tanıdı. Ada Mart 1925'te kraliyet kolonisi haline geldi ve İngiliz yüksek komiseri vali oldu.

1931'de Kıbrıslı Rumlar isyan ettiler ve Enosis yönündeki duygularını dışa vurdular; beş yüz doksan köyün yaklaşık iki yüzünde olaylar çıktı. İsyanı körükleyen, borçların ödenmesi talebiydi. İngilizler, bu toprakları 'kiraladıkları' dönemde Osmanlılara 'kira' ödemek için her Kıbrıslıdan para topluyorlardı. Gerçekte para asla Türklere ödenmemişti; bunun yerine Osmanlı Kırım Savaşı borçlarına karşılık İngiltere Bankası'na yatırılmıştı. İsyan eden Kıbrıslı Rumlar ayrıca 1914'ten sonra borçların ödenmesini istemenin yasaya aykırı olduğunu, çünkü bu zamanda İngilizlerin adayı ilhak etmiş olduklarını öne sürüyorlardı.

İngilizlerin isyanlara tepkisi sert oldu. Kıbrıslı Rumların yanı sıra, İngilizler tarafından Türk değil, Müslüman olarak söz edilen Kıbrıslı Türkler de bundan paylarını aldılar, çünkü İngilizlerin benimsediği önlemler her iki etnik grubu da kapsıyordu. Yunan ve Türk tarihinin öğretilmesi yasaklandı; etnik gruplar umumi yerlerde kahramanlarının portrelerini sergileyemeyeceklerdi, ayrıca uluslarının bayrağını çekemeyeceklerdi. Beş kişiden fazlasının bir araya gelmesi için izin alınması gerekiyordu. Ayrıca Kıbrıs Rum Kilisesi'nin içişlerine müdahaleler oldu. 1915'te adayı Yunanistan'a teklif eden İngilizler şimdi Kıbrıslı Rumlara (onların yanında Kıbrıslı Türklere de) zorluk çıkartıyor ve onları küçük düşürüyorlardı. Varlığını sürdürebilmesi için Enosis hareketinin yeraltına girmesi gerekti. Kıbrıs II. Dünya Savaşı'ndan ciddi biçimde etkilenmedi. Ancak savaş bittikten sonra İngilizler sömürge idaresini hafiflettiler.

III. Makarios ve Albay Grivas

1950'de otuz yedi yaşındaki bir piskopos Kıbrıs Kilisesi'nin tarihindeki en genç başpiskopos olarak göreve başladı ve III. Makarios adını aldı. Baf liman şehri yakınlarındaki Ano Panayia köyünde Mikael Kristodulos Muskos olarak dünyaya gelmişti.[242] Ailenin ilk çocuğuydu, ana-babasının küçük bir arazisi ve keçileri vardı. Mikael beş yaşındayken annesi Eleni ona bir erkek kardeş doğurdu. Kız kardeşini doğurduktan birkaç ay sonra, Mikael on yaşındayken de öldü. Baba iki üç ay sonra yeniden evlendi. Anlatılanlardan öğrendiğimiz kadarıyla üvey anne Mikael'in babasına bir tane daha erkek evlat veren iyi bir kadındı.

On üç yaşındayken Mikael, Kikko Manastırı'na papaz adayı olarak girdi. Bu manastırın geçmişi 1100 yılına dek uzanır; 'Ortodoks aleminde Sina'daki St.Catherine Manastırı ve Atos Dağı Manastırı ile aynı prestijli konuma sahiptir.'[243] Bütün ipuçları gösteriyor ki ergenlik geçidinin tam ortasındaki bu annesiz, zeki çocuk ülküleştirilmiş imgeler ararken, bu ülküleştirmenin hedefleri olarak Ortodoks Hıristiyanlığın yanında Helenizmi de buldu.[244] Makarios'un biyografisini yazan Stanley Mayes şöyle diyor: '*Kikko'daki okulun yakın hedefi genç Kıbrıslıları (Rumlar) rahip ya da keşiş yaşamına hazırlamaktı, ne var ki asıl misyonu -manastırın kendisi gibi bütün Kıbrıs Kilisesinin de misyonu- Helenizm meşalesini yanık tutmaktı.*'[245]

1931'de Kıbrıslı Rumlar İngiliz idaresine karşı isyan ettikleri sırada Mikael hâlâ Kikko'da papaz adayıydı. On sekiz yaşındayken keşişlerin yemekhanesindeki bir duvara *Zito i Enosis* (Çok Yaşa Birleşme [Yunanistanla]) yazmış, altına da adının baş harflerini eklemişti.[246] Mikael daha sonra Atina'ya gitti ve burada teoloji eğitimi aldı. Bu sırada Nazi işgalinin zulmüne tanık oldu,

---

[242] Ano Panayia bir Rum köyüdür, ancak çok yakınlarda ufak Türk köyleri de vardı ve en yakın şehir olan Baf'ın nüfusunun üçte biri Türk'tü.

[243] Mayes, Stanley (1981), s.11.

[244] Ergenlik geçidine ilişkin yazılar yazan Blos, Peter (1979) gençlerin bir yandan dünyalarını kültürleri ve toplumlarına genişletirken bir yandan da ülküleştirecek yeni 'nesneler' aradıkları sırada çocukluk idollerine yaptıkları duygusal yatırımlarını nasıl gevşettiklerini anlatır.

[245] Mayes, Stanley (1981), s.13.

[246] Mayes, Stanley (1981), s.18.

bunun kişiliğini sert bir siyaset adamı olarak şekillendirdiğine inanıyoruz.

Kıbrıs'ta doğmuş diğer bir Yunanlıdan, adanın tarihinde büyük rol oynamış olan Yorgo Grivas'tan da söz etmeliyiz. Yorgo Grivas 1898'de Kıbrıs'ta, Magusa (1974'ten sonra Türkler Magusa'nın adını Gazimagusa'ya çevirdiler/ç.n.) yakınlarındaki Trikomu köyünde doğdu. Magusa bir Doğu limanıdır, Mikael'in doğum yerine en yakın olan Baf ise bir Batı limanıdır. Yorgo'nun babası mısır ticareti yapan zengin bir köylüydü. Yorgo oldukça kısa boyluydu ve bıyığından ötürü Groucho Marx'ı andırıyordu.

Makarios'tan büyük olan Grivas, Balkan Savaşları sırasında yetişmiş, 1916'da Yunanistan'a giderek Yunan Askeri Akademisi'ne girmişti. Genç bir subay olarak *Megalo İdea* ile dopdoluydu ve Anadolu'da Türk-Yunan Savaşı'na (1920-1922) katılmıştı. 1940'da İtalya Yunanistan'ı işgal edince Grivas, İkinci Ordu Tümenine kurmay başkanı olarak gönderildi ve tümen yenilgiye uğradı. Savaşta Grivas'ın onuru iki kez kırılmıştı.

Yunanistan 1943'te Nazi işgaline uğradığında Grivas Yunanca 'X' (ksi) harfiyle anılan gizli bir örgüt kurdu ve aralıksız saldırılarla Nazileri taciz etmeye ve aynı zamanda 'Almanlar çekildiğinde Komünistlerin önderliğindeki ana Yunan direniş hareketi olan EAM'ı yansızlaştırmaya hazırlamaya' çalışıyordu.[247] Yunanistan Nazilerden kurtarıldığında Grivas'ın 'X'i 'Yunanistan'ın kırsal kesiminde kendi düzenlerini zalimlikle dayatmaya çalışan faşist eşkıyalardan'[248] oluşan paramiliter bir terörist örgüt halini aldı.

Makarios ve Grivas ilk kez olarak Makarios'un Yunanistan'daki son yılında tanıştılar. 1951'de Albay Grivas Kıbrıs'a geldi (yirmi yıldır ilk ziyareti) ve *Enosis*'e ulaşmak için görüşlerini açıkladı; ona göre bu ancak terörizm ve gerilla ayaklanmaları yoluyla başarılabilirdi. Giderek Grivas'tan hiç hoşlanmaz hale gelen Makarios, zaten ilk buluşmalarından itibaren onun aşırıya kaçan bu yaklaşımından huzursuzluk duymuştu. Bir yıl sonra Atina'da adanın Yunanistan'la nasıl yeniden birleştirileceği üzerine diğer bir müzakere gerçekleştirildi. İki adam da buna katıl-

[247] Mayes, Stanley (1981), s.24.
[248] Mayes, Stanley (1981), s.24.

dılar ve bir kez daha Enosis'e ulaşma taktikleri üzerinde fikir ayrılığına düştüler. Siyasi hedeflere ulaşmak için şiddetten kaçınmayacak sert bir politikacı olmasına karşın, Makarios'un Helenizmin ülküleştirilmiş yanlarıyla özdeşim kurduğu söylenebilir. Buna karşın Grivas *kleftler*le kendini özdeşleştirmişti.

Ağustos 1954'te Yunanistan'ın Birleşmiş Milletler temsilcisi resmi olarak Kıbrıs halkının kendi kaderini tayin konusunun Genel Birleşim'in bir sonraki toplantısının gündemine alınması talebinde bulundu. Başpiskopos Makarios da Birleşmiş Milletler'e gönderdiği dilekçeyle bu resmi talebi destekledi. Bu arada Kıbrıslı Türkler arasında kaygı düzeyi yükselmişti ve Türkiye'deki Türklerle olan özdeşimleri daha da pekişmişti. Karşılığında Türk hükümeti de Kıbrıs meselesine giderek daha fazla giriyordu.

EOKA ve Volkan

BM Genel Kurulu 'Kıbrıs sorunu üzerinde bir çözüm benimsemenin uygun gözükmediğine' karar verdiğinde Kıbrıslı Rum liderler genel grev çağrısında bulundular ve kan gövdeyi götürdü. Makarios Birleşmiş Milletler toplantısına katılmakta olduğu New York'tan derhal döndü. Bir kez daha, bir sonraki hamlelerini kararlaştırmak üzere Grivas'la buluştular. Makarios'un da rızasıyla Rum terörist örgütünün resmi adı Ulusal Kıbrıs Savaşçıları Örgütü (Etniki Organosis Kyrion Agoniston-EOKA) oldu.

Bütün Yunan alemi *Enosis*'i saplantı haline getirmişti; Bizans İmparatorluğu'nun bir gün dirileceği yolunda 'Yunanlıların ortak rüyası'na en son çağrıydı bu. Kıbrıs doğumlu Yunanlı bir sosyolog olan Markides, *Enosis* için şöyle yazmış, '(*Enosis*) Yunan-Bizans uygarlığını diriltme çabasıyla entelektüellerin *zihinlerinde* doğdu. Ne var ki, en merkezi ve güçlü kurum olan kilise bunun gelişmesine muazzam katkıda bulundu.'[249] Kıbrıslı Türkler adanın Rumlarla Türkler arasında bölünmesini öngören 'Taksim'den yana olduklarını bildirdiler ve kendi yeraltı politik örgütlerini kurdular. Volkan adını verdikleri örgüt TMT'yi (Türk Mukavemet Teşkilatı) destekliyordu. Bu örgüt EOKA'nm dengi olmaktan çok uzaktı.

1955'te İngiltere önemli bir politik karar aldı. O zamana dek

[249] Markides Kyriacos C. (1977), s. 11.

İngiliz hükümeti sömürgelerinin sorunlarını kendi içişlerine ait kabul ediyordu; ancak bu kez Kıbrıs'ı tartışmak üzere Yunan ve Türk hükümetlerinin temsilcilerini Londra'ya davet ettiler. Bu toplantıdan önemli bir sonuç çıkmadı. Eylül 1955'te İngiliz, Yunan ve Türk dışişleri bakanları Londra'da Kıbrıs meselesini tartıştıkları sırada Selanik'te Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu evin yakınlarındaki Türk Büyükelçiliği'nin avlusunda bir bomba patladı. O akşam (6 Eylül) Türkiye'nin çeşitli yerlerinde Yunan-karşıtı ayaklanmalar patlak verdi. Türklerin öfkelerini çıkartabilecekleri boyuttaki Rum nüfusuna sahip tek Türk şehri olan İstanbul bundan nasibini fena aldı. Yunanlılar daha sonra Selanik'teki bombayı koyan kişi olarak bir Türk'ü suçladılar. Yunanistan'daki patlama ve Türkiye'deki ayaklanmalardan sonra Türk halkında da Kıbrıs sorunu ortak bir duygusal saplantı halini almaya başladı.

1956'da İngilizler Makarios'u EOKA ile işbirliği yapmak suçuyla Seyşeller'e sürgün gönderdiler. Geride, İngilizler tarafından adada asla 'yalnız' kıstırılamamış olan Grivas kalmıştı. O ve izindekiler çoğu İngilizlere yönelik olmak üzere, Kıbrıs'ta terör havası estirmeye başladılar. Ancak, polis örgütündeki Kıbrıslı Türkleri öldürmeye başladıklarında olayların ne şekil alacağı belli oldu: halklar arasında kanlı bir mücadele. EOKA ayaklanması sırasında, 1955-1958 yılları arasında, Kıbrıslı Türkler çok zayıf bir konumdaydılar. Yüzlerce Kıbrıs Türkü öldürüldü veya yaralandı ve otuz altı köy EOKA tarafından yerle bir edildiği için, altı bin Türk, sığınmacı oldu.

1957'de Makarios'un Seyşeller'den ayrılmasına izin verildi, ancak adaya geri dönemiyordu. Atina'da bir kahraman gibi karşılandı. Bundan kısa süre sonra, Şubat 1959'da Zürih'te her iki tarafın liderlerine de danışılarak, Yunan ve Türk hükümetlerinin temsilcileri tarafından bir Kıbrıs Cumhuriyeti 'tasarlandı'. Zürih Anlaşması daha sonra Londra Konferansı'yla pekiştirildi. Kıbrıs Cumhuriyeti 1960'da varlık kazandı.

Kıbrıs Cumhuriyeti

Zürih ve Londra toplantılarına katılan İngiliz, Rum ve Türk taraflar bir uzlaşmaya vardılar; *Enosis* ya da Taksim fikirlerini

reddettiler ve bunun yerine bağımsız bir Kıbrıs 'yarattılar' (iki hava üssü olarak toplam 56 kilometrekarelik iki alan İngilizlerin elinde kaldı.) Psikolojinin itici güç olduğu gözlenebilir bir durum olmasına karşın bu Cumhuriyet *Reelpolitik*in bir sonucuydu. Glen Camp'a göre *Reelpolitik*, ya da gerçekçilik politikası şöyle tanımlanabilir:

> *Bu tür bir politika diplomasinin rolünün uluslararası sorunlara çözümler geliştirmek olduğunu varsayar. Bu çözümler, dağılımı daha fazla eşitlik yönünde değiştirmekten çok, varolan güç dağılımını onaylar. Buna göre devlet adamı varolan güç dengesine dayalı bir uzlaşma arayan bir realisttir, tutkuyla derinden hissedilen haksızlıkları düzeltmeye çalışan bir idealist değil.*[250]

Şunu da eklemiş: '*İster Rum, isterse Türk olsun, Kıbrıs'taki milliyetçi akımlar devletlerin istikrarı kurma ya da alt üst etme kapasiteleri olması bağlamında, geçmişte ve şimdi en önemli aktörlerdir.*'[251] Makarios devlet başkanı olduğunda, Kıbrıslı bir Türk doktor olan Dr. Fazıl Küçük başkan yardımcısı oldu. Grivas ve takipçilerine tam dokunulmazlık verildi ve Grivas Atina'ya gitti. Orada kahraman olarak karşılandı ve tuğgeneral rütbesine yükseltildi. Bir grubun teröristi, öbür grubun kahramanı olmuştu!

Rumlar adayı Yunanistan'la birleştirme ülküsü olan *Megalo İdea*'nın belirlediği hedef ve planlarından asla vazgeçmediler. Bağımsız bir Kıbrıs onlar için hedeflerine giden bir basamaktan başka anlam taşımıyordu. Aralık 1959'da Kıbrıs Cumhurbaşkanı seçilmesinin üzerine Makarios, sekiz yüz yıldır ilk kez adada idarenin Rumların eline geçtiğini bildirdi. 'Kıbrıslıların eline' dememişti. Eylül 1962'de Makarios kendi köyünde, Ano Panayia'da yaptığı bir konuşmada '*Helenizmin korkunç düşmanı Türk ırkının parçası olan bu küçük Türk toplumu adadan atılana dek EOKA'nın görevi bitmiş sayılmaz*' diyordu. Daha sonra, 1964'te Kıbrıs'la Yunanistan'ın birleşmesinde adının geçmesi için duyduğu tutkudan söz edecekti. Şunları da eklemişti: '*Bu benim tutkum ve gerçekleşmesi için ölene dek mücadele etmeyi sürdüreceğim.*'[252] Bunlar, bağımsız Kıbrıs'ın yeni cumhurbaşkanının sarf ettiği düzinelerce

[250] Camp, Glen (1980), s.4.
[251] Camp, Glen (1980), s.44.
[252] Makarios III (1964). Bu ifade 8 Eylül tarihli *Apoyevmatini*'de yer almıştı.

benzeri söze yalnızca birkaç örnektir. Makarios için ve diğer birçok Yunanlı lider için Kıbrıs'ı Yunanistan'la birleştirmek *Megalo İdea*ya gerçeklik kazandıracaktı; bu sebeple Grivas'ın ve EOKA'nın terörüne kucak açıldı. Makarios şöyle diyordu:

> *Ya Kıbrıs'ın bütünü Yunanistan'la birleşir, ya da soykırım gerçekleşir... ulusal özlemlerin doyurulmasına giden yol zorluklarla dolu olabilir, ama hedefimize -yani Enosis'- ulaşacağız, ölü ya da diri.*[253]

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 'Sonu'

Bir yandan Kıbrıs Cumhuriyeti iki etnik grubun meşrulaştırılmış bir uyum içinde işlev görebileceği 'ideal' bir yaratı olarak görülebilirse de, aslında 'birliktelik'lerinin doğasını belirleyen iki tarafın seçilmiş travmaları ve seçilmiş zaferleriydi. Kıbrıslı Rumlar çoğunlukta oldukları için onların hedefi daha ön plana çıkabildi. Bu hedef *Enosis*'ti ve buna ulaşmak için 'Akritas Planı' denen cinai bir tasarı hayata geçirildi. Plan, mümkün olan en kısa zamanda, 'dışarıdan müdahalenin mümkün, muhtemel ya da yerinde görülmesine fırsat bırakmadan, bir iki gün içinde' Kıbrıslı Türklerden gelecek her türlü direnişi bastırarak ortaklık hükümetini yıkmaktı. Bir noktada plan şunları açığa vuruyor:

> *Bugün uluslararası görüşün baskının ve zulmün her türüne karşı olduğu açıktır, özellikle de azınlıklara uygulanan zulmün. Türkler dünya kamuoyunu Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesinin kendilerinin esareti anlamına geleceğine ikna etmiş durumdalar. Bu koşullarda mücadelemizi* Enosis *değil, kendi kaderini tayin hakkına dayandırırsak dünya kamuoyunu etkileme şansımız yüksektir.*[254]

1963'te Makarios anayasayı düzeltmek için on üç teklif getir-

[253] Makarios III (1965). *Rizokarpaso*'da yaptığı bir konuşmadan, 26 Mayıs.

[254] Necatigil, Zaim'den (1982), s.196. Akritas Plan'ın İngilizceye çevirisi ayrıca Denktaş, Rauf R.'de (1988) de bulunabilir. Son derece gizli Akritas Planı 1963'te Yunan Ordusu subaylarıyla birlikte Kıbrıslı Rum liderler tarafından hazırlanmıştı. 21 Nisan 1966 tarihinde Kıbrıs Rum Gazetesi *Patris*'te ilk kez yayımlandığında insanların bundan haberi oldu. Gazete bu belgeyi III. Makarios'un Kıbrıslıların ulusal gayesini nasıl kötü ele aldığını teşhir etmek üzere yayımlamıştı. Bir zamanlar Makarios'un içişleri bakanı olan Polykarpos Yeorgadis, Lefkoşa'daki EOKA bölge şefiydi. Makarios'un idaresi altında Akritas Planını gerçekleştirmek üzere 'Baş Akritas' haline geldi.

di.[255] Bu teklifler, kabul edilselerdi, bütün gücü çoğunluğu oluşturan Rumlara veriyordu. Makarios'un önerileri arasında hem cumhurbaşkanı hem de yardımcısının (ki hâlâ Türk olacaktı) veto hakkının feshi, her grubun temsilcileri tarafından ayrı ayrı seçilmelerinin kaldırılması ve belediyelerin birleştirilmesi yer alıyordu. Bu birleşmenin olması durumunda Türkler belediye hizmetlerinden kendilerine düşeni alamayacaklarından korkuyorlardı. Türkler teklifleri kabul etmediler. Gerilim tırmandı. 21 Aralık 1963'te iki Türk öldürüldü, beş Türk yaralandı. Türkler bu feveranı ve izleyen günlerdeki olayları 'kanlı Noel katliamı' olarak anarlar. 23 Aralık'ta Kıbrıs'ın başkenti Lefkoşa topluluklar arasında bir savaş alanı haline gelmişti. Kıbrıslı Türk bakanların ve Temsilciler Meclisi'nin üyelerinin Rum kesiminde toplanan Parlamentonun oturumlarına katılmaları fizik olarak olanaksız olduğundan, etkin biçimde dışlanmışlardı.

Sonunda Kıbrıslı Türkler kalabalık gecekondu koşullarında, kendilerine ait kuşatılmış bölgelerde yaşamaya zorlandılar. Nüfusun yüzde 18'i (Türkler) ada topraklarının yüzde üçü üzerinde yaşamak zorundaydı. (Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğu sırada toprakların yüzde otuz beşine sahiptiler.) Yaklaşık otuz bin Türk sığınmacı olmuştu. Dünya tarihinde büyük eziyetler çekme sırası Kıbrıslı Türklere gelmişti.

Mart 1964'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu Kıbrıs'ta uluslararası bir barış gücü bulunmasını şart koştu ve Birleşmiş

[255] Cumhurbaşkanı Makarios'un 1963 Anayasasında Önerdiği On üç Değişiklik: 1) Cumhurbaşkanı ve yardımcısının veto haklarının kaldırılması, 2) Cumhurbaşkanının geçici süre yokluğunda veya ehliyetinin kalktığı durumlarda cumhurbaşkanı yardımcısının cumhurbaşkanlığına vekalet etmesi. 3) Temsilciler Meclisi'nin Kıbrıslı Rum başkanı ve Kıbrıslı Türk başkan yardımcısının etnik oylama değil, bir bütün olarak Meclis tarafından seçilmesi. 4) Temsilciler Meclisinin başkan yardımcısının başkanının geçici süre yokluğunda veya ehliyetinin kalktığı durumlarda başkanlığına vekalet etmesi. 5) Temsilciler Meclisi tarafından belli yasaların uygulanması için ayrı çoğunluklara ilişkin anayasal şartların kaldırılması. 6) Birleşik belediyeler kurulması. 7) Adaletin tek şekilde uygulanması. 8) Güvenlik güçlerinin polis ve jandarma olarak ayrılmasının sona erdirilmesi. 9) Güvenlik Güçleri ve Savunma Güçlerinin sayısal gücünün yasayla belirlenmesi. 10) Kıbrıslı Rum ve Türk Savunma güçlerinin katılım oranlarının nüfustaki oranlarına göre belirlenmesi. 11) Halk İşleri Komisyonu üyelerinin sayısının ondan beşe düşürülmesi. 12) Halk İşleri Komisyonunda bütün kararların basit çoğunlukla alınması. 13) Rum Toplum Meclisi'nin feshedilmesi.

Milletler askerleri ayın sonu gelmeden komutayı ele aldılar. BM birlikleri bugün bile hâlâ adadalar. Haziran 1964'de Makarios'un çağrısı üzerine Grivas adaya döndü ve yeni kurulmuş olan Milis Teşkilatı'nın (tümü Rumlardan oluşan) liderliğini üstlendi. Aynı zamanda Yunan ordusundan çok sayıda birlik gizlice adaya çıkmaktaydı. Adadaki Türkler büyük bir tehlike altında oldukları için Türkiye müdahaleye hazırlandı, ancak Amerika Birleşik Devletleri tarafından durduruldu.[256] Yine de saldırı altındaki Kıbrıslı Türkleri desteklemek üzere Türk uçakları Yunan mevzilerini bombaladılar ve sürtüşmenin 'sıcak' safhasını geçici olarak duraklattılar.

Ocak 1964'te sürgüne gönderilmiş olan, Türk Toplumu Meclisi ilk başkanı Rauf R. Denktaş, Ekim 1967'de gizlice Kıbrıs'a döndü, ancak Rumlar tarafından yakalanarak esir alındı. Bu esaret bir diğer krizin doğmasına yol açacaktı, ancak Türkiye'den gelen politik baskılar Denktaş'ın salıverilmesini sağladı. Bundan kısa süre sonra Grivas'm adamlarının bir Türk köyüne düzenledikleri saldırıda yirmi altı köylüyü öldürmeleri yeni bir kriz doğurdu. Bir kez daha Türkiye baskı uyguladı ve Grivas ile adaya gizlice çıkan bütün Yunan askerlerinin adadan çekilmesini talep etti. Grivas Türk ültimatomundan iki gün sonra adadan ayrıldı ve on beş bin Yunan askeri Yunanistan'a geri gönderildi, ancak Yunanistan geride yaklaşık iki bin subay bırakmıştı. Daha sonra bu subaylar ve ardılları Makarios'u devirme planları yapacaklardı.

Ocak 1968'de Kıbrıslı Rumlar arasında seçim yapıldı ve Makarios ezici bir zaferle yeniden seçildi. Makarios'un tek rakibi Takis Evdokas dümdüz bir *Enosis* platformunda ilerlemişti, ancak Makarios açıkça bağımsız Kıbrıs'ı desteklemişti. *Enosis* duygularının öldüğüne inanmayan Türkler, Cumhuriyetin özgün anayasasına göre kendi seçimlerini gerçekleştirdiler ve Türk idaresinin başkanı Dr. Fazıl Küçük oldu. Daha sonra yerine Rauf R. Denktaş geçecekti.

Kıbrıs'ın Kuşları

Anna Freud, kendisi gibi bir psikanalist olan Joseph Sand-

[256] Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye oldukça kaba bir ifadeyle yazdığı mektupta Başkan Lyndon Johnson, adada herhangi bir askeri operasyona karşı uyarıda bulunmuştu.

ler'le yaptığı bir sohbet sırasında şöyle demiş, '*Kendilerine karşı zulüm uygulanan, eziyet gören azınlıklar söz konusu olduğunda, bu zulümlerin hemen öncesinde aynılık duygusunun ortadan kalktığını biliyoruz' (mağdur eden tarafta).* Anna Freud bunu kurbana uygulanan bir tür insanlıktan çıkarma işlemi olarak tanımlamış -bu durumda kurban zulme uğrayacak azınlıktır. '*İlk aşamada sınır koymaya son verilmesi gerekir, bu olmazsa, anlayış (sempati) ve eşduyum (empati), yani aynılık duygusu yüzünden, daha sonra olacaklar da gerçekleşemez.*'[257] diye ekler. Kıbrıslı Türkler büyük ıstıraplar çektiler, çünkü Kıbrıslı Rumların gözünde büyük ölçüde insanlıktan çıkarılmışlardı.

Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğu sırada (1960) adada yüz on dört karışık, üç yüz doksan iki sırf Rum ve yüz yirmi üç sırf Türk köyü veya kasabası vardı. Aralık 1963'le izleyen yaz arasındaki sürede yaklaşık otuz bin Kıbrıslı Türk sığınmacı haline geldi. Yerlerinden edilmiş diğer Türklerle birlikte daha önce de belirtildiği gibi, adanın yalnızca yüzde üçlük bölümünü oluşturan kuşatılmış bölgelerde yaşamaya zorlandılar. Kıbrıslı Türkler etkileri gelecek yıllarda insanların zihninde canlılığını koruyacak ve bir kuşaktan sonrakine aktarılacak bir seçilmiş travma yaşamak üzereydiler.

Kuşatılmış bölgelere kapatılma dönemi ikiye ayrılabilir; 1968'e dek beş yıl süren ilk dönemin hapsedilmekten farkı yoktu. İkinci dönemde, bunu izleyen altı yıl boyunca artık bu bölgeleri çevreleyen mevzilerde Rum askerleri durmuyordu ve Türklerin Rum kesimine 'serbestçe' girmelerine ve diğer bölgeleri ziyaret etmelerine izin veriliyordu. Ama ne olursa olsun, kendi bölgeleri dışında ikinci sınıf vatandaş muamelesi görüyorlardı. Rum kesimi bu biçimsiz bölgelerle hazin bir tezat oluşturan parıltılı bir refah sürüyordu. Türkler bir Rum kesimine girdiklerinde uysal davranmak zorundaydılar. Duydukları aşağılanma büyüktü ve benlik değerleri acı biçimde düşmüştü, bölgelerin 'açık' olduğu altı yıl boyunca, hallerinden bu hemen anlaşılıyordu. Birçok kişi hastalık hastası olmuştu ve çoğu reçetesiz alınabilen antidepresan veya trankilizan ilaçlara alışkanlık geliştirmişti. Top-

[257] Sandler, Joseph ve Ferud, Anna (1983), s.67.

lumda sedasyona sözlü bağımlılık durumu belirgindi. '*Hepimiz ölüp gideceğiz! On beş yıl içinde Kıbrıs'ta hiç Türk kalmayacak!*' feryatları işitiliyordu. 1974 yazında savaş patlak verdiğinde işte durum böyleydi. Türkiye'den çıkartma yapan birlikler kuzeydeki Türk kuşatılmış bölgelerini özgürlüğe kavuşturarak adayı ikiye böldüler. Bundan sonra yeni düzenlemelerin yapılması gerekli oldu.

Kıbrıslı Türkler 1963'le 1968 arasındaki tam hapislik dönemine ancak kitlesel bir hobi geliştirerek tahammül edebilmişlerdi: kafeslerde muhabbet kuşu beslemek. Muhabbet kuşları Kıbrıs'ın yerli kuşları değildir. Öyle görünüyor ki bazı insanlar bunları besliyordu ve bu hobi kitlesel hal alınca kuşlar da üreyerek sayıları binleri buldu. Evlerde, pazarlarda ve umumi yerlerde bulunuyorlardı; bakkaldan bir somun ekmek almak için kafeslerin üzerinden atlamak gerekiyordu. Hiç kimse kuşlarla olan bu tuhaf aşırı uğraşıyı olağandışı görmüyordu, bir Türk atasözü suda yaşayan balığın suyun ne olduğunu bilmediğini söyler. 1967 ve 1968'de kuş hobisi doruk noktadaydı, kuşatılmış bölgelerin sınırları 'açıldıktan' kısa süre sonrasına, 1968 yazına kadar bu durum devam etti. Kıbrıslı Türkler daha fazla hareket olanağına kavuşunca, kafesteki kuşlar da çabucak gözden yitti.

Kuşlara geniş aile muamelesi yapılıyordu. Dr. Volkan 1968 yazında Lefkoşa'yı ziyaret ettiğinde bir akrabasının evinde üç kafeste düzinelerce kuş olduğunu görmüştü, bu evde üç aile bir arada yaşamak zorundaydı. Evin sahipleri, ilk aldıkları muhabbet kuşlarını -'anne' ve 'baba'- işaret ederken bir de 'eve' henüz taşınmış olan bir 'gelini' göstermişlerdi. Hapisliğin Kıbrıslı Türkleri geleneksel geniş aileye çok benzer bir yapıyı yeniden kurmaya zorladığını anımsamak gerekir. Oysa önceleri, modernleşme genelde aile yapısını daha küçük birimlere doğru yöneltmişti. Birçok aile bireyi, hatta aile dostları kalabalık evlerde, hatta mağaralarda yaşamaya zorlanmıştı.

Kuşlar, Kıbrıslı Türklerin kendilerine atfettikleri 'muhtaç' imgeyi temsil ediyordu ve bunları besleyerek soyut bir kurtarıcıyla özdeşim kuruyorlardı. Türklerin geniş ailesini temsil eden aileler halinde beslenen kuşlar sayesinde, sahipleri muhtaç kendiliklerine (self) karşı yadsımalarını kabullenebildiler. Bu muh-

taç kendiliği kuşlara dışsallaştırmışlardı. Kuşlar şakıdığında sanki sahiplerini coşkuyla övüyorlardı. Kuşatılmış bölgelere tıkılmış insanlar küçük kafeslerde yaşayan kuşlara kıyasla kendilerini özgür hissediyorlardı. Bu insanlar ancak kurtarıcıyı ve kurtarılanı (kuşlarının küçük, basit dünyasında) denetim altında tutmak yoluyla kendine-yeterli olma yanılsamasını koruyabildikleri sürece hapisliğe tahammül edebiliyorlardı.[258]

Sampson

Yunanistan'da 1967 Baharında askeri bir cunta yönetimi devir aldı. Bu cunta, Makarios'u Enosise ulaşma yolunda bir engel olarak görüyordu. 1971'de Yorgo Grivas Makarios'u açıkça hain ilan ettikten sonra gizlice adaya döndü ve terör örgütünü EOKA B adı altında yeniden oluşturmaya başladı, bu arada Türklerin endişeleri iyice artmıştı. Makarios, Kıbrıs Rum Komünist Partisi'nin desteğini kaybetmemek için Sovyetler'le flörte başladı. 1972'de üç piskopos (Kition, Girne ve Baf'tan) Makarios karşıtı gruplara katıldıklarını ilan ettiler. Grivas, 1974 Ocak'ında kalp krizinden öldüğünde Makarios cenazesine katılmadı, ancak yüz

[258] Kıbrıslı Türkler ortak narsisistik yaralanmalarıyla başa çıkmak için, kronik ümitsizliğin ortadan kaldırılması hizmetinde başka paylaşılmış mekanizmalar da kullandılar. Sözgelimi, Kıbrıslı Türkler tarihsel olarak kahramanlık çağrışımları uyandıran, o zamanlar Türkler için stratejik önem taşıyan ve dağın doruğuna kurulmuş olan tarihi St.Hilarion kalesinde özel bir silah olduğuna 'inanıyorlardı' ve bu inanç çocukların oyunlarında veya erişkinlerin laf arasında kullandıkları ifadelerde kendini gösteriyordu. Bu kale Türklerin denetimindeki en yüksek noktaydı. Buraya silah yerleştirilmesinin olanaklı oluşu bu söylenceye bir miktar doğruluk katar. Ancak, Kıbrıslı Türklerin savunmacı cesaretlerinin altından çaresizlik duyguları kendini belli ediyordu. Sözgelimi, 1968'de Lefkoşa'daki abluka bölgelerinde annelerin çocuklarını uyutmak için hangi hikayeleri anlattıklarını incelediği çalışmasında Dr. Volkan, öykülerin alışıldık şekilde bir kahramanın önüne çıkan zorluklar ve sorunlarla başladığını; ancak klasik muzaffer mutlu son yerine, öykünün sonunda genellikle kahramanın öldürüldüğü veya sakatlandığını saptadı (Volkan, Vamık D.1979). 1968 ile 1974 arasında, 'açık' abluka dönemi boyunca eski narsisistik savunmaların yeni şekiller alması gerekmişti; müthiş silah eskisine kıyasla çok daha fazla emziren bir meme gibi olmuş ve St. Hilarion yakınlarında iki dağ arasına gerilen bir tele dev bir bayrak asılmıştı. Türkler çok uzaklardan bu kırmızı sinyali görebiliyorlardı ve bu onlara 'yeniden enerji' veriyordu. Rumların mutlak Türk denetimindeki abluka bölgelerine girişlerini yasaklamak onları biraz rahatlatmıştı. Bunun askeri veya politik gerekçeleri ne olursa olsun, paylaşılmış düşük benlik değerleriyle başa çıkmalarına psikolojik olarak yardımcı oluyordu.

bin Rum oradaydı ve Nikos Sampson'un (doğduğunda adı Yeoryiadis idi) Makarios'u suçlayan ateşli konuşmasını dinlediler. O sırada otuz dokuz yaşında olan Nikos Sampson en az bir düzine adamı öldürmekle açıkça böbürlenen ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce ateşli silah taşıma suçuyla yargılanıp ölüm cezası verilen tanınmış bir teröristti. Kıbrıs'ın bağımsızlığının tanınmasından hemen önce, 1959'da çıkan genel af sayesinde canını kurtarmıştı.

Stanley Mayes, İngilizlere karşı gerçekleştirilen bazı kanlı olaylarda genç Sampson'un anında olay yerinde bitiverdiğini anlatır. Tam vaktinde orada olması daha önceden tüyo almasına bağlı değildi; '*cinayeti ya o ya da onun ekibinden biri işlemişti*'[259] EOKA dikkatini Kıbrıslı Türklere çevirdiğinde, Sampson Rum saldırganlığının simgesi haline geldi. Sampson Türkleri öldürmek, evlerinden etmek veya rehine almak için '*kepçesi sanki bir tank gibi kaldırılmış bir buldozer kullanmak şeklinde dahiyane bir fikir*' geliştirmişti.[260] Birkaç kez bir ayağıyla yerde yatan bir Türk cesedinin üzerine basar pozda fotoğraf çektirmişti, tıpkı az önce geyik öldürmüş bir avcı gibi.[261]

Grivas'ın ölümünden sonra Atina Sampson ve EOKA B'yi yönlendirmeye başladı. 1974 Temmuzu'nun ortalarında Makarios (hepsi Rum) Kıbrıs Milis Teşkilatı'nın saldırısı sonucu ölmekten kılpayı kurtuldu. Rumlar Rumlara karşı savaşıyordu. Sovyet yapımı T-54'tanklarından oluşan bir müfreze Makarios'un başkanlık köşkünü topa tuttu. Ancak Makarios arabayla Baf'a kaçmayı başardı; muhalefet Köşkün arkasındaki küçük bir yolu denetim altına almayı başaramamıştı. Ertesi gün İngilizler Makarios'un yardımına geldiler ve onu Londra'ya götürdüler. Bu arada Sampson Cumhurbaşkanı ilan edildi, bu Kıbrıslı Türklere sonlarının yakın olduğunun işaretini veriyordu.

1974 Yazı

Lefkoşa'daki ku-de-ta (darbe) sonrasında Türk Başbakanı Bülent Ecevit barışçıl bir çözüm bulmak üzere Londra'ya uçtu,

---

[259] Mayes, Stanley (1981), s.93.
[260] Mayes, Stanley (1981), ş.167.
[261] Volkan, Vamık D. (1979).

ancak başarılı olamadı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin doğumu sırasında imzalanan Garanti Antlaşması, ister İngiltere, ister Yunanistan, isterse Türkiye olsun garantör güçlere toprak bütünlüğünün ihlali durumunda tek taraflı müdahalede bulunma hakkı tanımıştı. Sampson'un 'cumhurbaşkanlığı' altında Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi kesindi ve bu Akritas planını başarılı bir sonuca ulaştıracaktı. Antlaşmanın verdiği 'izin'le Türkiye 20 Temmuz 1974'te adaya asker çıkarttı. Türk birlikleri uçaklardan paraşütle indiler ve denizden çıkartma yaptılar. Muhalif güçler düzenli bir askeri güce karşı durabilecek durumda değildiler, ama yine de ağır silahlı çatışmalar oldu. Türk askeri harekatının başlamasından üç gün sonra Atina'daki cunta çöktü ve Lefkoşa'da bulunan Sampson istifa etmek zorunda kaldı. Yunanistan'a yeniden demokrasi geldi. Fransa'da sürgün bulunan Konstantin Karamanlis yeniden demokratik bir hükümet kurmak üzere Atina'ya geri döndü. Kıbrıs'ta zeki bir Kıbrıslı Rum vatansever olan Glafkos Klerides Kıbrıs Cumhuriyeti'ne vekaleten cumhurbaşkanı olarak ant içti. Makarios'un beş aylık aradan sonra adaya dönüşüne kadar da Kıbrıslı Rumların başı olarak kaldı. 1975'te Sampson, Makarios hükümeti tarafından tutuklandı ve yirmi yıl hapse mahkum edildi.

Ağustos 1974'te Türk birlikleri daha fazla toprak kazandılar ve 16 Ağustos 1974'te adanın yaklaşık yüzde otuz yedisini aldıktan sonra harekata son verdiler. Daha önce de söz edildiği gibi, Kıbrıs Cumhuriyeti doğduğunda Kıbrıslı Türkler toprakların yüzde otuz beşine sahiptiler. Dehşetli eziyetlere maruz kaldıkları günlerde toprakların yüzde üçünde yaşamaya zorlanmışlardı; şimdi, savaştan sonra Türk ordusu onlara ilk başta sahip olduklarından birazcık fazlasını vermişti. Ada kuzey (Türk) ve güney (Rum) kesimlerine ayrıldı. Bir zamanlar politik bir görüş olarak ortaya atılan *Taksim*, askeri güç yoluyla hayatın gerçeği haline gelmişti.

1974'TEN SONRA KIBRIS

1974 olayları, beraberinde her savaşın kaçınılmaz parçası olan kişisel ve toplumsal trajedileri getirdi. Yaklaşık yüz altmış bin Kıbrıslı Rum sığınmacı oldu. John E. Mack'ın 'kurbanlaştırmanın egoizmi' adını verdiği psikolojik ilkeye uygun olarak Kıbrıslı Türkler Kıbrıslı Rumların ıstırabına pek az eşduyum gösteriyordu. Kurbanlaştırmanın egoizmi Mack tarafından *'ağır incinme ve kederin kaçınılmaz olarak ortaya çıkarttığı, kişinin bütün yatırımını, bütün eşduyumu ve sevgisini yakın çevresinde kendisi gibi acı çekenlere (genelde yalnızca kişinin kendisi ve acı çeken halkı bu tanıma girer) yöneltmesi eğilimi'* biçiminde tanımlanır. *'Tersine, karşı tarafa yatırılmış olabilecek herhangi olumlu bir duygu geri çekilir.'*[262]

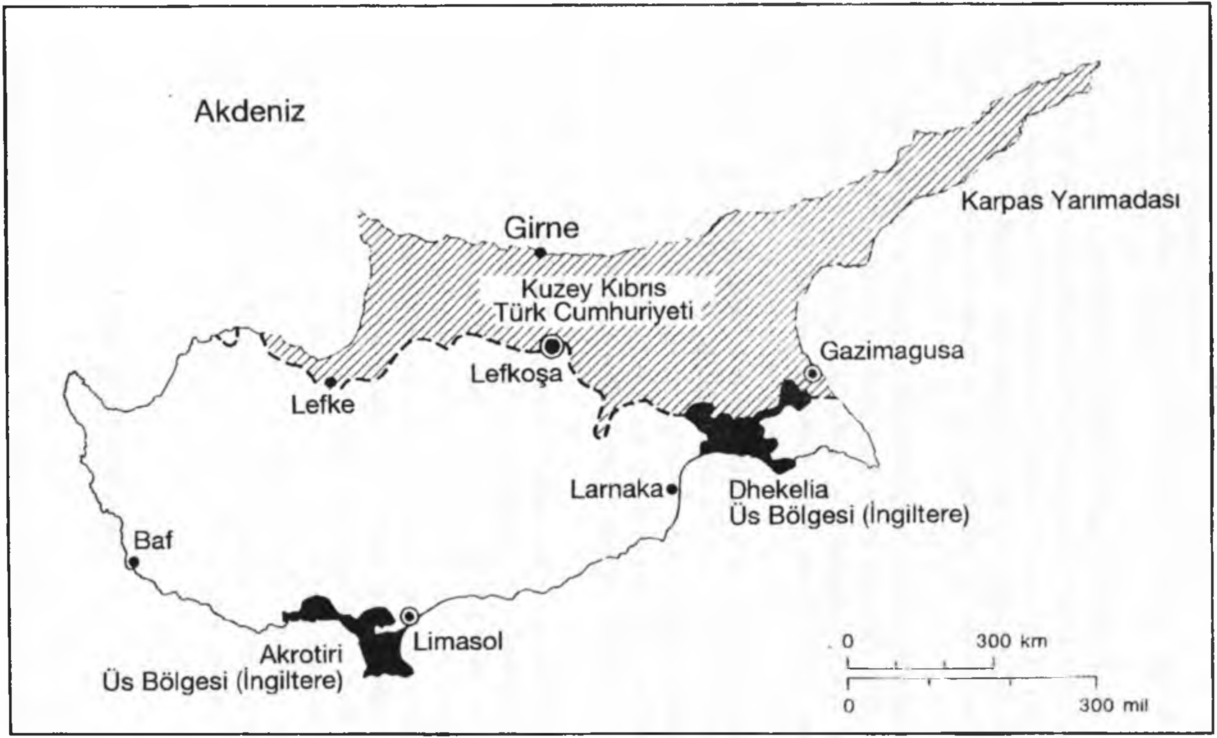
Kıbrıslı Türkler adadaki değişikliklere ilişkin bilinçli bir suçluluk duygusu yaşamadılar; onlar acı çekmişlerdi, şimdi acı çekme sırası düşmanlarına gelmişti. Dahası, Türkler yüz altmış bin Rum'un sığınmacı olduğu iddiasını da sorguluyorlar, çünkü onlar adanın yüzde üçünde 'hapsedildikleri' sırada birçok Rum, Türklere ait topraklarda yaşamaktaydı.

Bu arada, altmış beş bin Kıbrıslı Türk de sığınmacı oldu. Kendi rızalarıyla güneydeki kuşatılmış bölgelerden kaçarak, kuzeyde Türklerin elindeki topraklara sığındılar. Altmış beş bin kişiden yalnızca yüz on yedi Kıbrıslı Türk Rum bölgesinde kalmayı seçti.[263]

Rumlar harekat sırasında altı bin ölü verdiklerini ve üç bin kişinin kayıp olduğunu öne sürdüler. Türkler bugün bile bu bilançonun Sampson'un darbesi ve saldırısı sırasında EOKA B üyesi olan kendi vatandaşları tarafından öldürülmüş Rumları da içerdiğinde ısrar etmekteler. Türkler kendi kayıplarını bin beş

[262] Mack, John E. (1979), s.xvi-xvii.

[263] Kıbrıslı Türklerin Kuzey Kıbrıs'a göç edişleri Pierre Oberling (1982) tarafından uzdille betimlenir. Ayrıca bkz. Volkan, Vamık D. (1979).

Harita 4: Bugünkü Kıbrıs

yüz ölü ve iki bin yaralı olarak bildirdiler.

1974 yazından sonra, adada *de facto* bir bölünme yaratan 'mecburi' bir nüfus mübadelesi olduğunu söyleyebiliriz. Volkan, Kıbrıslı Türklerin daha önceki hapsedilmiş kendiliklerini yitirmekten duydukları yası ve yeni buldukları özgür kendiliklerine gösterdikleri uyumu ayrıntısıyla incelemiştir.[264] Her şey gösteriyor ki Kıbrıslı Rumlar, yani mağluplar, Türkler kadar etkili bir yas tutamadılar ve yeni gerçekliğe uyum sağlayamadılar. Acıları, ıstırapları ve aşağılanmışlık duyguları 1974 yılını onların en yeni seçilmiş travmaları haline getirdi. Bu savaş ve *de facto* Taksim, *Megalo İdea*'ya vurulan diğer bir ezici darbeydi.

Denktaş-Makarios Kılavuz İlkeleri

1974 yazından sonra Amerika Birleşik Devletleri'ndeki güçlü Yunan lobisi Türkiye'ye askeri yardıma Amerikan ambargosu konmasını talep etti ve olumlu sonuç aldı. Karşılığında Türkiye, NATO Ortak Savunma Sistemi'nde bulunanlar hariç olmak üzere, Türkiye'deki Amerikan askeri üslerini kapatarak misilleme yaptı. Eylül 1978'e dek kırk iki aylık ömrü sırasında ambargo adada hızlı bir yerleşimin gerçekleşmesini iyice güçleştirdi.

Şubat 1975'te Rauf Raif Denktaş'ın liderliğindeki Kıbrıs Türk idaresi, adadaki hükümetin statüsünü değiştirmeye karar verdi. Bir Türk Federe Devleti altında birleşme umuduyla, iki coğrafi bölgeye dayalı bir federasyon çerçevesinde Federe bir Cumhuriyet kurulmasını önerdiler. Rumlar, bekleneceği üzere, bu tür bir planı reddetti ve uluslararası tanınan tek Kıbrıs hükümeti olmayı sürdürdüler.

Rauf Denktaş uzun yıllardır Kıbrıs Türk tarihinde anahtar kişi olagelmiştir. Ocak 1924'te Makarios'un doğum yerinden pek de uzak olmayan Baf'ta dünyaya geldi. Dört çocuğun en küçüğüydü ve küçük yaşta annesini kaybetti. Londra'da hukuk okuyan Denktaş, daha sonra adada avukat ve yargıç olarak çalıştı. Aslında Londra'ya gitmeden önce bile Kıbrıs Türk toplumunun meselelerine el atmıştı. Çok zeki ve etkili bir lider olan Denktaş'ın artık gündelik meseleler haline gelmiş olan 'krizlerle' baş

[264] Kurbanlaştırmanın egoizmi mekanizmasının kullanılması Kıbrıslı Türklerin düşmanlarının kaybı için yas tutmalarını engellemedi (Volkan, Vamık D., 1979).

etmeye çalışırken gevşeme yolu olarak mizaha başvurduğu ve eskiden beri uğraştığı hobisi fotoğrafçılıkla ilgilendiği bilinen bir gerçektir.

Adadaki statükonün sürmesi üzerine Denktaş, 9 Ocak 1977'de Makarios'a bir mektup yazarak Başpiskoposla buluşup Kıbrıs sorununu bütün yönleriyle tartışmayı önerdi. Makarios bu çağrıyı kabul etti. İki lider buluştu ve gelecekteki görüşmelere temel oluşturmak üzere taraflar arasında kılavuz ilke olarak dört madde üzerinde fikir birliğine vardı:

1- Bağımsız, aynı hizada olmayan (non-aligned), iki halklı bir Federe Cumhuriyet arayışındayız.

2- Her topluluğun idaresi altındaki topraklar ekonomik canlılık veya verimlilik ile toprak sahipliği ışığında tartışılmalıdır.

3- Hareket özgürlüğü, yerleşme özgürlüğü, mülk edinme hakkı ve diğer bazı özgül konular gibi prensip meseleleri tartışmaya açıktır ve iki halklı federe sistemin temel taşlarını ve Kıbrıs Türk Halkı için doğabilecek bazı pratik güçlükleri göz önüne alır.

4- Merkezi Federe Hükümetin gücü ve işlevleri devletin iki-halklı karakterini göz önünde bulundurarak ülkenin bütünlüğünü koruyacak şekilde olacaktır.[265]

Megalo İdea ve *Enosis*e inanmış olan Makarios'un görüş değiştirip Kıbrıs çatışmasına bir çözüm bulmak üzere Denktaş'a katılıp katılmayacağını bilmek olanaksız. İnanıyoruz ki, uzun vadede Makarios için köklü inançlarından vazgeçmek duygusal açıdan olanaksız olurdu. Bunlardan vazgeçmek, onun için kimliğini değiştirmekle eşanlamlıydı.

Kısa süre sonra Makarios altmış dördüncü doğum gününe on gün kalmışken (3 Ağustos 1977) kalp krizinden öldü. Ölümü Rum dünyasında şok etkisi yarattı. Birkaç gün sonra, 8 Ağustosta Lefkoşa'da düzenlenen muhteşem bir cenaze töreninden sonra naaşı tepelere, Kikko Manastırına gömüldü. Mezarı için burayı kendi seçmiş ve sıra dışı bir mezartaşı ısmarlamıştı. O yaz günü, olağandışı bir şey oldu. Gökyüzü bulutlarla kaplandı ve sağanak yağmur yağdı. Kıbrıslı Rumlar, Tanrıların liderlerinin ölümüne ağladığını söylediler, o gün ziyaret amacıyla Kuzey Kıb-

[265] Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği No.S/12323, 30 Nisan 1977 tarihli Raporunun 4. Paragrafı.

rıs'ta bulunan Dr. Volkan ise Kıbrıslı Türklerin bu olağandışı yaz yağmurunu, Tanrıların Makarios'un *Megalo İdea* hizmetinde kendilerine karşı işlemiş olduğu günahları yıkama arzusu olarak yorumladıklarını işitti.[266]

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Makarios öldüğünde halefinin adı henüz belirsizdi. Daha sonra Başpiskopos Kıbrıslı Rumlardan haşin eleştiriler alacak, kendi ölümsüzlüğüne inanan megalomanik, güce doymaz bir despot olarak tanımlanacaktı.[267] Başlangıçta Makarios halefi olarak Glafkos Klerides'i düşünüyordu. Klerides ve Denktaş birbirlerini 1959'dan beri tanıyorlardı, o sırada Klerides EOKA suçlularının Savunma avukatıydı, Türklerin lideri ise Başsavcıydı. Ne var ki, ölümünden önce Makarios, Klerides'in Türklerle ilişkilerde yumuşak davrandığı kanaatine vardı. Sipros Kipriyanu diğer önemli bir Kıbrıslı Rum'du. Başpiskopos Kipriyanu'nun obsesif kişiliğini beğenmiyordu. Ancak, Makarios öldüğünde Temsilciler Meclisi'nin (Rum tarafının) başkanı olarak Kipriyanu otomatik olarak cumhurbaşkanlığına vekalet etmeye başladı. Bir seçim yapıldı, o cumhurbaşkanı oldu ve adanın yüzölçümünün yüzde otuz yedisinden fazlası üzerinde *de facto* kontrolü olmamasına karşın, kendini bütün adanın cumhurbaşkanı ilan etti. Kıbrıslı Türkler cumhurbaşkanı olarak Kipriyanu'yu tanımayı reddettiler. Ne var ki dünya, Kıbrıslı Türklerin içinde bulunduğu zor durumu göz ardı etti, ve devletlerin sürekliliği ilkesini temel alarak Kipriyanu'yu adanın temsilcisi olarak kabul etti.

Makarios otoriter bir liderdi. Onun ölümüyle oluşan boşluk Kıbrıslı Rumlar arasındaki huzursuzluğu daha da tırmandırdı.

[266] Makarios'un biyografisini yazan Mayes, Stanley (1981), Makarios-Denktaş kılavuz ilkeleri konusunda Makarios'un adada bir Kıbrıs Türk bölgesini kabul ettiğini düşünmektedir. Bununla birlikte, 'merkezi hükümetin iki bölgeyi bir arada tutacak kadar güçlü olması gerektiğinde ısrarlıydı ve bu konuda diğer topluma eşitlik tanımaya hazır değildi'. (s.268). Mayes Makarios'un görüşlerinin tekrar Rumların egemenliğine girmekten korkan Kıbrıslı Türklere bir tehdit oluşturduğunun farkındadır. Mayes ayrıca Makarios'un 'halkın önünde üstlenmesi gereken rolün ona zorla dayattığı çapraşıklığa karşın, temelde basit bir adam' (s.277) olduğunu da söyler. Ancak İngilizler ve Türkler adada barbarca bir şiddete göz yumduğu için onu fesat biri olarak gördüler.

[267] Mayes, Stanley (1981), s.276.

EOKA-B bir kez daha yüzünü gösterdi: bu kez seçim kampanyasının en civcivli zamanında, Aralık 1977'de Kipriyanu'nun en büyük oğlunu kaçırdılar. Kipriyanu pazarlığa girmeyi reddetti ve oğlu salıverildi. Bu olaylar EOKA-B'nin 'resmen' dağılmasına yol açtı. Rauf Denktaş'la 1993 yılında yaptığı bir sohbette Dr. Volkan bu kaçırılma öyküsünün başka bir versiyonu daha olduğunu öğrendi. Denktaş'a göre, Klerides özel bir sohbet sırasında 'kaçırılma' olayının onu seçim yarışından çekilmeye zorlamak üzere düzenlenmiş bir komplo olduğunu doğrulamıştı -ki istenen olmuştu. Bu 'kaçırılmaya' karşı protesto olarak ve bu işe karışmadığını kanıtlamak üzere Klerides seçimlerden çekildi ve bu şekilde Kipriyanu rakipsiz seçildi. Gerçek ne olursa olsun, 1979 ortalarından bu yana adada sistemli bir Kıbrıslı Rum terörizmi olmadığını söyleyebiliriz. Kıbrıs çatışması politik bir süreç sorunu halini almıştır.

15 Kasım 1983'te Kıbrıslı Türkler, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurdular. Rauf Raif Denktaş ilk cumhurbaşkanı seçildi. Türkiye yeni Cumhuriyeti tanıdı, ancak başka hiçbir ülke Türkiye'nin izinden gitmedi.

Hukuki Görüşler, 'Gerçek Dünya' Siyaseti ve Bölünmüş Bir Adada Yaşam

Son otuz yıldır adada gerçekleşmekte olan olaylar ve alınan kararlara ilişkin hem lehte hem de aleyhte hukuki görüşler bildirildi. Temmuz 1974'teki bir ku-de-tadan sonra Türk ordusu adaya çıktı. Türkler uluslararası bir antlaşmaya uygun hareket ettiklerini duyurdular. Ancak, Ağustos 1974'te Kıbrıs'n kendi denetimleri altında bulunan yüzdesini artırdıklarında 1960 Garanti antlaşmasına uygun hareket etmişler miydi? Ağustos 1974'teki eylemlerini *clausala rebus sic stantibus*'a (temelden değişmiş koşullar doktrini) göre haklı gösterebiliyorlar mıydı? Bekleneceği üzere, Türkler ve Yunanlılar uluslararası hukuku farklı yorumlamaktadırlar. Kıbrıslı Türkler, Federe Devletin ve sonra da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasını desteklemek üzere çeşitli hukuki görüşler sunduğu sıralarda Yunanlıların hukuki görüşleri bunlara tam zıttı. Kıbrıslı Türklerin savı, 1963'teki Kanlı Noel'den sonra 'Kıbrıs Cumhuriyeti Temsilciler Mecli-

si'nde tek bir Kıbrıslı Türk üye bulunmamasına dayanıyordu. Meclis, Kıbrıslı Rumların tekelindeydi ve ortaklık hükümeti Kıbrıslı Rumların saldırganlığı yüzünden çökmüştü.

Kıbrıs çatışmasına bir çözüm bulma yolundaki bütün hukuki ve siyasi gelişmelerin ve girişimlerin ayrıntıları bu bölümün ve bizim uzmanlık alanımızın dışındadır.[268] Hukuki, siyasi, ekonomik ve askeri meselelerin ötesinde ve üzerinde, adada yaşayan Türklerin ve Rumların 'ayrılıklarını' sürdüren 'görünmez' güçler aslında Türk-Yunan ilişkisinin geçmişi ve zihinsel temsilleriyle bu temsillere iliştirilmiş olan duygulardır. Hukuki ve siyası görüşler, Amerikan Yunan lobisi, geleneksel diplomasi, güç dengesinin korunması gereksinimi, ekonomik kazançlar ve daha birçok 'gerçek dünya' meselesi Kıbrıs çatışmasında tartışmasız rol oynar. Ancak şurası da bir gerçek ki, bu 'gerçek dünya' meselelerinin gerektirdikleri Türklerin ve Rumların 'birlikteliğin' keyfini çıkarmaya karşı gösterdikleri duygusal redde 'uymaz'. Adada bir çözüm ararken yaratıcı olmak istiyorsak, bu 'gerçek dünya' meselelerinin yanında büyük grup komşuların ilişkisindeki bilinçli ve daha önemlisi bilinçdışı güçlerin irdelenmesi, anlaşılması ve göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar otuz yıldan uzun bir süredir fiziksel olarak ayrılmış durumdadır, iki taraf da kendi kesimlerinde demokratik rejimlerin idaresinde yaşamaktadır. Yeni kuşak Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar birbirlerini görmemişler ve ne barışçıl ne de saldırgan, gerçek (aktüel) ilişkiler kurmuşlardır. Rum tarafı ekonomik büyüme yönünde büyük adımlar atarken, Türk tarafı onlara yetişememiştir. Bunun bir nedeni de dünya toplumları tarafından tanınmamanın getirdiği ekonomik ambargodur. Kuzey Kıbrıs'taki insanlar yasal olarak yoklarmış gibi yaşamaktadırlar! Bununla birlikte, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kendi durumlarına özgü uyarlamalar yapmıştır. Sözgelimi, Amerika Birleşik Devletleri'nden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne mektup gönderemezsiniz, çünkü ABD KKTC'yi tanımamıştır. Bu yüzden, Amerikalılar zarfın üzerine Kıbrıslının ad-

[268] Örnek olarak Rum tarafından Jacovides, Andreas (1966) ve Tornaridis, Criton (1977) ve Türk tarafından Ertekün, Necati M. (1981), Necatigil, Zaim M. (1982, 1983) ve Denktaş Rauf R. tartışmaları inceleyiniz.

resini yazar, ama zarfta şehir olarak Mersin gözükür. Türkiye'nin bir şehri olan Mersin, Kuzey Kıbrıs postasının toplanma noktası olarak işlev görür. Eklenen posta kodu 10, mektubun KKTC'ye gönderildiğinin işaretidir ve buraya yollanır.

Türk Hava Yolları ile Londra'dan İzmir'e uçabilirsiniz. Uçak iner ve aynı pilot, hostesler ve yolcularla yeniden kalkar. Artık istikameti Kuzey Kıbrıs havaalanıdır, uçak Kıbrıs Türk Hava Yollarına aitmiş gibi muamele görür: Kıbrıslı Türkler Türkiye dışındaki ülkelerin onların 'pasaportlarını' tanımadığından yakınırlar. Buna karşın Washington'da, Londra'da, Moskova'da, Tokyo'da veya herhangi başka bir yerde Kıbrıslı Türk işadamları, turistler veya öğrencilere rastlayabilirsiniz. Kıbrıs'taki Amerikan elçiliğinin resmi binası Rum kesimindedir, ama Türk kesiminde de bir yazlık köşk bulunur. Amerikalı diplomatlar, ve diğer ülkelerin diplomatları ülkelerinin siyasi/hukuki tavrına uymak için dışarıdan bir gözlemciye bir hayli aptalca gelecek belli rutinler ve törenleri yerine getirmek zorundadırlar. Örneğin, bürosunda Denktaş'ı ziyaret ettiklerinde ona 'Sayın Başkan' diye hitap etmekten kaçınırlar, ancak uygulamada devletin resmi başının huzurunda davranılacak şekilde davranırlar.

1974'ten bu yana çok sayıda Kıbrıslı Türk çeşitli işletmelerin patronu olma zevkini tattı. Eskiden hiçbir Türk şirketi Rum şirketleriyle başarılı bir rekabeti sürdüremezdi. Rum egemenliğindeki düşmancıl bir atmosferde kolayca ayakta kalamazlardı. Bugün Avrupa ve Japon arabalarının, ABD'de imal edilmiş bazı malların, İngiltere'den bebek arabalarının ithali vs. gibi işlerle uğraşan şirketleri yöneten Kıbrıslı Türkler var. Bazılarının kendi ihracat şirketleri veya fabrikaları var. Kıbrıslı Türklerin gelecekteki bir 'birliktelik'ten duydukları en büyük korku, kendi işletmelerine sahip olma ve bunları yönetme özgürlüğünü yitirme korkusudur.

Kıbrıs hakkında az bilinen gerçeklerden biri de, hem Rum hem de Türk tarafında halkın ileri derecede eğitimli olduğudur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetl'ndeki bir caddede o kadar çok hekim vardır ki, bunlardan bazılarının para kazanmak için benzin istasyonunda çalıştıkları şakası yapılır. Yüksek eğitim düzeyi yüzünden politikacılar ve haber medyası tarafından 'Kıbrıs Ça-

tışması'na ilişkin ortaya atılan her pürüzün üzerinde sonsuz tartışmalar ve analizler yapılır. Yine de, dışarıdan bakan birine, en azından Kuzey Kıbrıs'ta sıradan insanın çatışma içinde yaşıyormuş gibi görünmez; Kıbrıslı Rumlardan 'duygusal boşanma'ları çarpıcıdır. Tarihsel bir soruna çözüm, ortalama Kıbrıs Türkü için dünyanın Kıbrıs Çatışması dediği şeydir. Lefkoşa'da Türk ve Rum kesimleri bir 'duvar'la (hem fiziksel hem de psikolojik) bölünmüştür. Sınırdaki bir evde yaşayan ailelerin bireylerinde şehrin pencereden görünen parçasına aitmiş gibi davranıp, karşı parçaya ait olmak geniş bir boşluk duygusu yaratmaktadır. Ama öyle anlaşılıyor ki Rum tarafındaki durum biraz daha farklı. 1974 olayları kendilerini aşağılanmış hissetmelerine yol açtığı için yeni gerçekliği kabullenmek onlar için güç, hatta olanaksızdır Bu yüzden Kıbrıslı Rumlar arasında kuzeyle bağlantıları ve burayı yeniden kazanma arzuları duygusal bir güç olarak varlığını korumaktadır.

Çözüm Bulunabilir mi?

Kıbrıslı Türklerle Rumlar fiziksel olarak ayrılmış oldukları için adada 1974 yılından beri toplumlararası saldırganlık yaşanmadı. Adanın her iki tarafında liderler ve hükümetler demokratik ve uygar davranıyor, iki halk da normal gündelik yaşamlarını sürdürüyor. Dahası, genelde iki tarafta da insanlar aktif, sağlıklı ve mutlu görünüyorlar; yabancılara karşı dostça davranıyorlar. Bunlara bakarak birçok kişi adadaki politik durumu kararlı hale getirmenin kolay olacağını düşünüyor. Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumlar görüşmelere oturduklarında kaçınılmaz olarak Türkler kendi seçilmiş travmalarını -1963-1974 yılları arasında, kuşlar gibi fiziksel olarak kısıtlandıkları ve kendilerini hapsedilmiş hissettikleri dönemi gündeme getirmekteler. Türklerin sözlerine Rumların kulakları sağırdır, çünkü onlar 1974 öncesi dönemi 'bastırmışlar' ve 1974'te başlayan kendi seçilmiş travmalarına odaklanmışlardır. Bu tür toplantılarda bazen birey düzeyinde Türklerle Rumlar dost olup karşı tarafın ikilemine eşduyum yapabiliyorlar, çünkü kişisel ilişkilerde gerçekliği değerlendirme ve diğer psikolojik fenomenler habis yansıtmaları ve karşı-yansıtmaları ehlileştirebilir. Ama bir kez karşılıklı etkileşimin

dışına çıkıp, kendi gruplarına döndükten sonra, grubun psikolojisi bireysel görüşlere egemen olur. Elbette her iki tarafta da gelecekte şu veya bu tipte bir 'birlikteliği' düşünen kişiler var. Kıbrıslı Türklerin çoğu daha iyi bir ekonomik gelecek beklentisiyle ya da politik muhalefet içinde kendi konumlarını güçlendirme umuduyla bu tür duygular ifade ederler. Bazıları da yalnızca hümanist ve idealist oldukları için. Yine, gözlemlerimiz ortaya koyuyor ki, bu bireyler Rum tarafında gruba egemen olan arzunun hâlâ bütün adaya 'sahip olmak', Türk tarafındaki egemen grup arzusunun ise hâlâ azınlık olmak yerine Rumların sahip olduğu tüm yasal, siyasi ve ekonomik ayrıcalıklara sahip ayrı bir toplum olmak olduğunu kaçınılmaz olarak kavradığında, gelecekteki bir 'birlikteliğe' dair bu tür sözler açmaza düşmektedir.

Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar (son otuz yılda fiziksel olarak ayrılmış olsalar bile) denizle çevrili bir yerde yaşadıklarına göre, önünde sonunda birbirlerinden korkmadıkları ve bir yandan kendi kimliklerini korur ve diğerinin insan haklarına saygı duyarken, bir yandan da bütün adada serbestçe hareket edebildikleri bir 'çözüm' bulmak zorundalar. Varlığı gerçekte yalnızca üç yıl sürmüş olan Kıbrıs Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler tarafından siyasi bir varlık olarak algılanmayı sürdürdüğü sürece Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs Çatışmasıyla uğraşması çok zordur. Kıbrıs'ı tek bir devlet olarak görmek ne adadaki 'gerçekliğe' uyar, ne de Türk ve Rum grup psikolojilerinin 'gerçekliğine' uyar. İzlenmekte olan hukuki ve siyasi süreçler, yaratıcı düşünmeye değil, bitimsiz bir saplantılılığa götürmektedir. Sözgelimi, artık kimse çifte Enosisin sözünü etmemektedir -adanın Türkiye ile Yunanistan arasında bölünmesi, Kıbrıslı Rumlarla Türkler arasında varolan 'sınırın' genel Türk-Rum sınırının bir uzantısı haline getirilmesi. Bu tür bir ifade politik olarak kabul edilemez! Küresel siyasetin gündemine uymaz. Dahası bu, hâlâ bütün adaya sahip olma arzusunu barındıran Kıbrıslı Rumlar için ve otuz yıllık demokratik bir atmosferde kendi yaşamlarını sürdürme (Türkiye'den sürekli yardım alsalar da) deneyimini tatmış olan ve kendi kimliklerini Kıbrıslı Türkler olarak billurlaştırmış olan Türkler için duygusal sorunlar oluşturur.

Birleşmiş Milletler'in 'gerçek dünya' atmosferinde siyasi olarak kabul edilemez diğer bir çözüm de şimdiki statükoyu bir çözüm olarak görmek ve Türklerin alabileceği bölgenin yüzdesinde bazı ayarlamalarla adadaki duruma 'Kıbrıs Çatışması' yerine 'Kıbrıs Çözümü' demek olabilir. Bu temanın çeşitlemeleri vardır. Biri, adadaki iki ayrı cumhuriyeti yasal hale getirmek; diğeri 'zayıf' bir merkezi hükümetin idaresinde iki federe devlet kurmaktır. Kıbrıslı Türkler bu tür çözümleri yeğleseler de, daha önce söz ettiğimiz gibi, özellikle Kıbrıslı Rumların duygusal tutumları buna engel oluşturmaktadır. Ayrıca, Kıbrıslı Rumlar Türk ordusunun adada kalmasından korkmaktadır. Türklerin günün birinde bütün adayı fethedebileceklerini düşünmektedirler. Diğer yandan, Kıbrıslı Türkler Türk ordusu ve koruma garantisi olmazsa, bir kez daha günümüzde modern silahlarla donanmış olan Kıbrıslı Rumlar tarafından yutulacaklarından korkuyorlar. Federasyon kabul edilmeyecekse, Rumlar kendilerinin egemen olduğu 'güçlü' bir merkezi hükümet istiyorlar.

Türk-Yunan ilişkisinin tarihi ve bununla ilişkili paylaşılmış zihinsel temsilleri göz önüne alarak, adada var olan gerçeklik çerçevesinde siyasi bir çözümün psikolojik açıdan da sağlam olması gerektiği sonucuna varıyoruz. 'Zorlanmış' bir birliktelik yine kan dökülmesine yol açabilir. Kimlikleri ve fiziksel ve psikolojik güvenliklerine ilişkin kaygılarıyla baş edebilmek için her iki tarafın da bir 'sınırı' olması gerekir. Buna göre, Kıbrıslı Türklerin yeğledikleri çözümün psikolojik olarak sağlam olduğunu düşünüyoruz. Buna karşın, Butros-Butros Ghali'nin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri seçilmesiyle (kitabın İngilizce basım tarihinin 1994 olduğunu anımsatalım/ç.n.) tarihi tek bir Kıbrıs şeklindeki hukuki/politik görüş yeni destek kazandı. Javier Perez de Cuellar BM'nin Genel Sekreteriyken, o ve diğer BM üyeleri Kıbrıs'ın durumuyla yakından ilgiliydiler. Girişimlerinin sonuçsuz kalmasından hoşlanmıyorlardı ve adada yıllarca BM askerlerini barındırmanın masraflarından endişe duyuyorlardı. Bununla birlikte, Javier Perez de Cuellar 'gerçek dünya' ile psikolojik meseleler arasındaki karmaşıklığı iyi kavramış gibi görünüyordu. Butros Butros-Ghali ise kendi ofisinin dünya sorunları üzerinde daha doğrudan, zorlamalı ve kişisel bir rol oynayabileceğine inanıyor-

muş gibi duruyor. Genel Sekreter olduğunda, güç siyaseti uygulamak ve hem Kıbrıs (gerçekte Rum tarafının) cumhurbaşkanı Yorgo Vasiliyu hem de Türk tarafının cumhurbaşkanı Rauf Denktaş üzerinde baskı uygulamak istedi. İkisine de adanın Rumlarla Türkler arasında nasıl bölünmesi gerektiğini gösteren birer harita sunuldu. Bu harita esas olarak gayrı-resmi biçimde tartışılmış olduğundan, 'olmayan-harita' şeklinde biliniyordu. Bu haritaya göre Kıbrıslı Türklerden toprak ve göç ettirilmiş insanlar meselesinde önemli tavizler vermeleri isteniyordu. Rumların evlerine dönmek için duygusal bir arzuları vardı. Ama Türkler toprak ve göçe zorlanmış insanlar meselelerinin 'birliktelik' çatışmasının sonucu ve belirtileri olduğunu düşünüyorlardı; bunlar düşünülmesi gereken birincil meseleler değil, ikincil sorunlardı.

Butros Butros-Ghali'nin 1992 yılında Birleşmiş Milletler'de Cumhurbaşkanı Denktaş'a kötü davranmış olduğu artık sır olmaktan çıkmıştır. Butros Butros-Ghali kişisel duygularının politik açıdan uygun tarzda davranmasını engellemeyeceğini dile getirmişti. Ne var ki, öne sürdüğü güç siyaseti Kıbrıs'ı tek bir varlık halinde Birleşmiş Milletler'in üyesi olarak gören çözümü temel alıyordu. Birleşmiş Milletler çocuğunu, Kıbrıs'ı korumak zorundaydı ve adayı yeniden 1960 doğumlu 'Kıbrıs Cumhuriyeti' zamanında varolana en yakın duruma getirmeliydi. Butro Butros-Ghali buna uygun olarak Kasım 1992'de Güvenlik Konseyi aracılığıyla 789 numaralı Kararı destekledi. Bu, Türkler arasında şok etkisi yarattı. Denktaş bu tür bir karara uyamayacağını (ki bu karar Kıbrıs Cumhuriyeti içinde tek hakimiyet ve tek vatandaşlık, toprak değişiklikleri ve Kıbrıslı Rumların kuzeye dönme özgürlüğünü de içeriyordu) bildirdi ve [kitabın İngilizce basıldığı 1994 tarihinde/ç.n.] Süleyman Demirel'in başbakan olduğu Türk hükümeti açıkça Denktaş'ı destekledi. Başka bir kriz daha patlak vermek üzereydi. Bununla birlikte, Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve başka ülkelerde yıllardır Kıbrıs'taki durumu tersine çevirmek üzere ateşli kampanyalar yürütmekte olan Vasiliyu, 1993 başlarında yaklaşık iki bin oyla seçimi Glafkos Klerides'e kaptırdı. Sağcı unsurların etkisi altındaki Klerides, 789 numaralı Karar'ı tanımayı reddetti. İlke olarak Sağ Kanat, Kıbrıslı Rumların evlerine dönme, mülk edinme ve iki toplum arasında serbest-

çe hareket etme haklarının mutlak biçimde tanınmasını istiyordu. Ayrıca Türk yerleşimcilerin Kuzeye dönmelerini ve Türk askerlerinin çekilmelerini istiyorlardı.

Klerides'i ilk kutlayanlardan biri Denktaş oldu. Klerides'e onunla buluşmaya ve 'ortak bir Kıbrıs geleceğinin kurulabileceği herhangi bir zemin olup olmadığını araştırmak üzere çok sıkı çalışmaya' hazır olduğunu bildirdi. Dünya iki 'eski arkadaş' olan Klerides ve Denktaş'm Kıbrıs sorunu için yaratıcı bir çözüm geliştirip geliştiremeyeceğini merakla bekliyor.

Kıbrıs sorununu izole bir mesele olarak değil, genelde Türk-Yunan ilişkisinin bir parçası olarak sunduk. Adada işler bir 'birliktelik' Türkiye ile Yunanistan arasında gelecekteki etkileşimler için ideal bir model oluşturabilir. Dünya 1980'lerin sonunda muazzam değişiklikler geçirmeye başladığında Kıbrıslı Türklerle Rumlar arasındaki ilişkiler de buna paralel gitti ve Türkiye ve Yunanistan liderleri arasında tartışmalar ve politik etkinlikler hız kazandı, bunu bir sonraki bölümde tartışacağız.

DAVOS VE ÖTESİ

Ege'deki ufak sürtüşmelerin ve Kıbrıs konusundaki kaygıların savaşa yol açması olasılığının yarattığı korku, hem Türkleri hem de Rumları aralarındaki ilişkileri geliştirme çabalarına yöneltti. Ocak 1988'de zamanın Türkiye Başbakanı Turgut Özal ve zamanın Yunanistan Başbakanı Yorgo Papandreu, İsviçre'nin Davos kentinde buluştular. Mart 1988'de ikinci bir buluşma daha oldu. Aynı yılın Mayıs ayında Özal Yunanistan'ı ziyaret etti, bu 35 yıldır bir Türk Başbakanın ilk ziyaretiydi. Davos, Türklerle Yunanlılar arasındaki anlaşmazlığın ilk kez olarak uzun bir dönem içinde ele alındığı bir süreç için simgesel bir terim halini aldı. Türk ve Yunanlı liderler arasında iki zirve toplantısının yanında ayrıca bakanlar düzeyinde komite toplantıları da yapıldı.

Yunanistan ziyareti sırasında Özal psikolojik açıdan donanımlı bir konuşma yaptı. İki ulusun tarihinden, tarihsel yaslarından ve Atatürk ve Venizelos yönetimindeki işbirliği devrinden söz etti. Özal şunları söyledi:

İki ulusun bin yıllık ortak bir tarihi vardır. İyi zamanlarımız oldu, kötü zamanlarımız oldu. Kültürel farklılıklarımızın yanı sıra uzun, etkileşime dayalı bir süreçten doğan derin ortak özellikler geliştirdik. İlişkimiz tutkulu ve yanardöner olageldi, bunda barış zamanlarına ait ortak anılar ve ortak kültürel özellikler zemininde kalıcı bir dostluk kurulması olduğu kadar, kültürel farklılıkların ve karanlık dönemlerin de payı vardır. Düş kırıklıklarımız karşılıklı yakınlık duygularımız kadar etkin olabilir ve iki ülkeyi uç tepkilere götürebilir. Barış zamanlarında hissettiğimiz karşılıklı sempati önemsiz bir olay yüzünden düşmanlığa dönüşebiliyor. Çatışmanın uçurumundan coşkunun zirvelerine uçabiliyoruz. Bu türden bir tarihsel geçmiş zemininde istikrarlı bir ilişki kurmak hiç de kolay değildir.

Türkiye Başbakanı ayrıca ona göre Türklerle Yunanlıların di-

ğer bir ortak idealinin sorunları çözmüş, ve bireyler olarak dost, devletler olarak düşman olma anomalisini aşmış yeni bir Türkiye ve yeni bir Yunanistan olduğunu da belirtti. Özal'ın konuşması Yunanistan'a bir zeytin dalı uzatma niyeti taşıyordu.

Davos süreci hukuki ve politik meseleleri karşılıklı güven atmosferinde çözmeye yeltenerek, çatışma çözümüne gelenekdışı bir yaklaşım oluşturmuştu. Bu açıdan bakıldığında, iki ülke arasındaki diyalog, katılımcılar resmi diplomatlar olsalar da, bir tür gayrıresmi diplomasi şeklinde nitelendirilebilir. [269] Süreç başlangıç aşamalarında Jimmy Carter, Enver Sedat ve Menahem Begin'in katıldıkları Camp David toplantılarını andırıyordu, ancak bir uyuşma sağlamaktan çok, bir dizi toplantıdan ibaret kaldı.

Başlangıçta Davos süreci başarı vaat ediyordu. Sözgelimi Türkiye Kıbrıs krizleri sırasında İstanbul'u terk etmiş Rumların gayrı-menkullerini serbest bıraktı ve Yunanistan Türkiye ile AB arasındaki asosiasyon anlaşmasını tanıdı. Ne var ki uzun vadede bu süreç umulan sonuçları getirmedi. Gerçek dünya meselelerinin ötesinde, Türkler, Davos'un; Yunanlıların onlara yönelik düşmanlığının Yunan nüfusunun her kesimi tarafından bilinçli ve bilinçdışı olarak benimsenmiş ve otonom bir psikolojik güç haline gelmiş olması yüzünden başarısız olduğuna inanmaktadırlar.

Türkler Davos sürecinde Yunanlılar tarafından kendilerine karşı üçlü bir saldırı sezinlediler. Birincisi, Yunan Dışişleri Bakanlığının nüfuzlu kesimleri kıta sahanlığını ilgilendiren herhangi bir anlaşmaya muhalefet ettiler ve hâlâ etmekteler, ki bu Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanına götürülmesi gereken bir konudur. İkinci olarak onlara göre Türkiye Kıbrıs'la ilgili olarak Yunanistan'ın konumunun temel ilkelerine rıza gösterip bunları kabul etmediği sürece Türkiye ile diğer alanlarda işbirliği yalnızca verimsiz olmakla kalmayacak, aynı zamanda zararlı da olacaktır. Bu açıdan Yunan muhalif politikacılar Davos sürecinin

[269] "Gayrıresmi diplomasi" muhalif grupların nüfuzlu bireyleri arasındaki gayrıresmi ilişkileri anlatır. Amacı barış sürecinin önündeki psiko-politik engelleri tanımlamak, kamuoyunu etkilemek üzere stratejiler geliştirmek ve çatışmanın çözümüne yardımcı olacak şekillerde kaynakları organize etmektir (bkz. Burton, John W., 1987; Montville, Joseph V. 1987; Volkan, Vamık D., 1988; Volkan, Vamık D., Montville, Joseph V. Ve Julius, Demetrios, A.,1991; Volkan, Vamık D. ve Harris, Max R., 1992, 1993b).

Kıbrıs sorununu içermemiş olmasını eleştirmişlerdir. Üçüncü olarak, Yunan basını karşılığında herhangi bir şey elde etmeden ilk diyalogları başlatmayı kabul ettiği için hükümeti eleştirdi. Yunan hükümeti müzakerelere bir ön koşul koymuştu -Türk birlikleri ya Kıbrıs'tan koşulsuz olarak çekileceklerdi, ya da Kıbrıslı Rumların Magusa'nın halihazırda boşaltılmış bir bölgesi olan Varoşa'ya dönmelerine izin vererek anlamlı bir jest yapacaklardı. Bu jest Kıbrıs sorununa bir çözüm bulunmadan ve herhangi bir diyalog başlamadan önce yapılmalıydı. Bu Yunanlıların diğer önemli iki taraflı sorunlar veya bir ekonomik işbirliği programı üzerinde herhangi bir anlaşmaya varılmadan Kıbrıs sorununa bir 'çözüm' getirilmesini talep ettiklerini ima ediyordu. Türkler için bu tür bir jest Yunanlıların haklı, kendilerinin haksız olduğu görüşünü kabul ettikleri anlamına geliyordu. Dahası bu jesti kabullendikten sonra Yunanlıların diğer sorunlara ilişkin başka jestler talep edip etmeyecekleri de belirsizdi.

Sonunda Türklerin Yunanlılara atfettikleri tutumlar Davos sürecinde Yunanlıların bakış açısına egemen hale geldi. Tartışmaları kolaylaştırmak üzere üç komite kuruldu -politik komite, işbirliği komitesi ve askeri-sivil komite. Politik komitenin iki toplantısı Türk-Yunan ilişkisini bozan sorunları tanımlamakta başarılı olamadı. Yunan tarafı Davos'ta almış olduğu tavırdan geri adım attı ve yalnızca tek bir sorun olduğunda ayak diredi -kıta sahanlığı. 'Aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık' durumunda kalan işbirliği komitesi de politik komitenin çalışmalarının sonuçlarını beklediği için hiçbir ilerleme kaydedemedi. Başarılı sonuç alan yalnızca askeri-sivil komiteydi, çoğunlukla askeri tatbikatlarla sınırlı bazı güven oluşturma önlemleri önerildi ve benimsendi. Bunlar turizm mevsimi dışında gerçekleştirilecekti.

Daha sonra Papandreu hastalandı ve 1988'in ikinci yarısında bir dizi ameliyat geçirdi. Bu durum, Özal'ın Haziran'da plansız bir Atina ziyareti yapmasına karşın, ivmeyi yavaşlattı. Yunanistan'da birbiri ardına yapılan üç genel seçim de Davos sürecinin neredeyse tümden bir kenara bırakılmasına yol açtı.

Bu süreçte, bir buçuk yıl kadar süren duraklama döneminden sonra Atina'da, Nisan 1990'da Konstantin Mitsotakis tarafından kurulan yeni hükümet, Amerika Birleşik Devletleri ve AB ile

ilişkileri geliştirmeye birinci öncelik tanıdı. Ayrıca İsrail ile *de jure* (meşru) ilişkiler kuruldu ve ABD ile bir Savunma İşbirliği Anlaşması imzalanarak Yunanistan'daki Amerikan üslerinin geleceğine dair belirsizliklere bir son verildi. Mitsotakis AB ülkelerinde kapsamlı ziyaretler yaptı ve Yunanistan'ın iyi bir üye olarak imajını pekiştirdi.

Dahası, Yunanistan ekonomisini istikrarlı hale getirmek üzere enflasyonun düşürülmesi, serbest Pazar temelinde ekonomide bir dönüştürme yoluyla büyümenin yeniden hızlandırılması ve işgücünde disiplinin yeniden kurulmasını hedefleyen önemli bir program başlattı. Bu çabalarına AB hem moral hem de maddi destek verdi.

Bir yanda Yunanistan bu tür bir propaganda kampanyası yürütürken, Avrupa Berlin Duvarının yıkılması ve daha sonra Doğru Avrupa ve Baltık cumhuriyetlerinde Komünizmin çökmesiyle bir *öfori* dönemine girmişti. Demokrasi günün kahramanı haline gelince, Sovyetler Birliği'nde de bir kargaşa ortamı egemen olmuştu. NATO'nun gerekliliği sorgulanıyordu ve batı Avrupa'da kamuoyu bu değişen jeopolitik çevrede Türkiye'nin stratejik önemine ilişkin kuşkular dile getirmeye başlamıştı.

Bu yol ayrımında Yunan hükümeti Türkiye ile diyalogdaki tutumunu değiştirdi. İlk önce Mitsotakis, Türkiye ile bütün sorunları masaya yatırmaya hazır olduklarını bildirdi, Kıbrıs sorunu öncelikli olacaktı. Türkler bunun gerçekte bir engel olduğunu kavrayamadılar. Daha sonraları Yunanlıların tutumu iyice değişti ve Kıbrıs diyalog için bir ön koşul halini aldı. Bu arada Mitsotakis, Kıbrıs sorunundaki gelişmeleri Türkiye'nin AB'ye girme meselesiyle bağlantılandırmayı başarmıştı.[270] Batı Avrupa'da gerçekleştirilen forumların hemen hepsinde Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde gösterdiği 'uzlaşmaz' tutum giderek daha fazla eleştirilir oldu. Kademe kademe Türkiye ile Yunanistan arasındaki diyalogun gündemi bu tek soruna indirgendi. Tepki olarak Türkiye de Batı Trakya'daki Türk azınlığın içinde bulunduğu koşullara aktif ilgi göstermeye başladı. Bu sorun, 29 Ocak 1990'da Yunan çapulcuların Yunan polisinin gözü önünde kırk Türk'e fi-

[270] Dublin Zirvesi Tebliği, (Haziran, 1990).

ziksel saldırıda bulunması ve iki yüz dükkanı yağmalamasına karşın, polisin bunlara göz yumması ile derin bir hal almıştı.

Körfez Savaşı

Türkiye'nin dış ilişkilerindeki tepetaklak gidişin durdurulmasına yardım beklenmedik bir kaynaktan, Irak'tan geldi. Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesiyle Türkiye'nin önemi Batı tarafından yeniden keşfedildi. Başbakanlıktan Cumhurbaşkanlığına yükselmiş olan Turgut Özal kararlı bir tavırla Türkiye'yi Batı'nın saflarında tuttu. Bu davranışı Türkiye'den çok yurtdışında, özellikle de ABD'de daha fazla takdir topladı. Kıbrıs konusunda Türkiye üzerindeki baskılar hafifledi. Bu kez Türkiye'nin artan nüfuzu ve prestiji karşısında kendini huzursuz hissetme sırası Yunanistan'a gelmişti.

Çöl Fırtınası, Irak'ın Kuveyt macerasına çabucak bir son verdi. Ne var ki, Özal'ın dış ilişkilerdeki zaferleri içeride onu huzursuzluklardan koruyamadı. Bir sonraki seçimde büyük ölçüde vaat etmiş olduğu ekonomik mucizeleri gerçekleştirememiş olduğu için, partisi başarısız oldu. Özal cumhurbaşkanı olarak kalmasına rağmen hükümet yeni Başbakan olan Süleyman Demirel'in liderliğindeki yeni koalisyona devredildi.

Türki Cumhuriyetler

Bu yeni hükümetin karşısında başka bir mesele boy gösterdi: Eski Sovyet Orta Asya'sı ve Kafkaslar'da beş bağımsız Türki Cumhuriyetin kuruluşu. Cumhuriyetçi Türkiye'nin dış politikası, Türk Devleti'nin sınırları dışında kalan Türklerin işlerine karışmamaya dayalıydı. Şimdi, bu yeni cumhuriyetlerin Türkiye ile daha yakın bağlar kurma gereksinimi ve arzuları karşısında bu politikadan vazgeçilmek zorunda kalınmıştı. Türki cumhuriyetler Türkiye'ye demokrasi, laiklik ve serbest ekonomide gerçekleştirilmiş başarılı bir reform modeli olarak bakmaktaydılar. Türkiye ile beş cumhuriyet arasında her düzeyde bir alışveriş furyası başladı. Türk televizyonu dış dünyaya açılan bir pencere hizmeti vermek için Azerbaycan ve Orta Asya'ya da yayın yapmaya başladı. Ayrıca Türkiye, cumhuriyetlerden on bin öğrenciye Türkiye'de üniversite düzeyinde eğitim bursu verdi.

Tüm bu hareketliliğin altında yatan önemli meselelerden biri de bu yeni arenada İran tarzı fundamentalizmin geleceğiydi. Batı, Türkiye, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Azerbaycan Türk tarzı laikliği fundamentalizmin yayılmasına karşı güçlü bir siper olarak görüyordu. Kavram olarak islamî fundamentalizm, komünizmin çöküşüyle boşalan yeri doldurarak Batının 'yeni düşmanı' olma yolunda hızla ilerlemekteydi. Volkan'ın da gösterdiği gibi, düşman ve yandaş edinme gereksinimi zorlayıcı, hatta neredeyse doğaldır.[271] Türkiye'nin Orta Asya'da güçlü bir etmen olarak ortaya çıkışının yanında Ermeni -Azeri çatışmalarına çözüm aranmasındaki aktif rolü Türkiye'nin Batı'da ve Batı için öneminin yeniden değerlendirilmesine yol açtı. Rusya'nın 'Yakın Yurtdışı' olarak nitelendirdiği eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerine karşı yeniden uyanan ilgisi, Türkiye'nin bu cumhuriyetlerin içişlerine girmesinin ilk başta düşünüldüğü kadar kolay olmayacağına işaret etmekteydi. Yine de küresel bağlamda Türkiye, batı düşüncesinin canalıcı bir parçası olmayı sürdürmektedir.

1994 Yılında Yaşanmakta Olan Sorunlar

Komünizmin çöküşü ve Körfez Savaşı'ndan sonra Süleyman Demirel-Erdal İnönü koalisyon hükümeti Türkiye'yi dünyanın bu parçasında bir lider konumuna getirmeye yöneldi. Ama ele alınması gereken büyük bir mesele vardı. Körfez Savaşı ve bu savaşın ardından Irak'ta meydana gelen olaylar uluslararası ilgiyi Iraklı Kürtlerin taleplerine çevirmişti, çünkü Türkiye, kuzey Irak'taki Kürtlere yardımda başrol oynamıştı. Ne var ki, Türkiye'de büyük bir Kürt etnik grup yaşamaktadır. Kürt İşçi Partisi (PKK) Türkiye'deki Kürtlerin bağımsızlığı için bir terörist mücadele sürdürmekteydi. Türkler ve Kürtler dokuz yüz yıl boyunca 'birlikte' yaşamış olduklarından, ayrılıkçı hareketin çözümlenmesi son derece zor olacaktır. Bu, Türkiye'yi gelecek yıllarda çok meşgul edecek önemli bir sorun haline gelmişti.

Bu arada, kendilerine karşı bir Slav komplosu hazırlandığını düşünen Yunanlılar eski Yugoslavya'daki olaylardan endişe duymaya başladılar. Bu yüzden Yunanlılarda yeni bir saplantı oluştu: Makedonya. Tito'nun 1944'te Yugoslavya için yarattığı Ma-

[271] Volkan, Vamık D. (1988).

kedonya, İ.Ö. dördüncü yüzyıldaki Makedonya Krallığı ile aynı yerde değildir. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Makedonya dışındaki bütün cumhuriyetler AB tarafından tanındı. Yunanlılar (anket sonuçlarına göre yüzde doksan sekizi) Makedonya'nın tanınmasını engellemek istiyorlardı, çünkü bu cumhuriyetin adı kendi başına Yunanistan'ın aynı adı taşıyan bölgesine teritöryel bir tehdit oluşturmaktaydı. Bu öyle duygusal bir mesele haline gelmişti ki, Yunanistan Avrupa Birliği'nin diğer üyelerine karşı çıkmayı bile göze alıyordu.

Tüm bu olup bitenler ışığında Birleşmiş Milletler bir kez daha Kıbrıs meselesini ele almış ve Kıbrıs sorununa bir çözüm bulmak üzere Kıbrıslı Rumlaı ıa Kıbrıslı Türkleri bir araya getirme girişimlerine başlamıştı. Yoğun bir diplomatik faaliyet sürmekteydi, ama Kıbrıslılar bir çözüm bulsalar bile, Mitsotakis'in 1992 yazında Yunanistan'ın kuzey sınırlarında kara bulutlar kümelendiği ve 'Doğu'dan bir tehditle karşı karşıya değiliz' yolundaki iddialarına karşın, diğer Türk-Yunan çatışmaları kendiliğinden buharlaşıvermeyecekti. Türklerle Yunanlılar Kıbrıs ve Ege ile ilgili sorunlar yaşamaya başlayalı kırk yıl olmuştu. Bu iki ülkenin gerçek dünya tarihleri bir krizden öbürüne geçmek şeklini almıştı. NATO üyeleri olmalarına karşın Kıbrıs yüzünden dört kez (1963, 1964, 1967 ve 1974) savaşın eşiğine gelmişler, bir kez de 1987'de Ege'de bir savaş tehlikesi yaşamışlardı. İki ülkenin askeri uçakları eğitim, devriye, kimlik, av ve hatta deneme kabilinden dövüş şeklinde Ege hava sahasında birbirleriyle sık sık karşılaşıyorlardı.

Türkiye cumhurbaşkanı Turgut Özal, Nisan 1993'te aniden öldü. Özal kendisinden öncekilere kıyasla Türkiye'yi erken cumhuriyetçi dönemin devlet müdahaleciliği şeklindeki ekonomik felsefesinden en çok uzaklaştıran lider oldu ve Körfez Savaşı sırasında ülkenin adını uluslararası arenada zorla duyurdu. Özal'ın ölümünden bir ay önce, Ankara'da yapılan bir toplantıda Türki cumhuriyetlerin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan) hepsi de kullanmakta oldukları Kiril alfabesinin yerine otuz dört harften oluşan yeni Türk alfabesini geçirmek üzere hazırlıklara başlayacakları üzerinde anlaşmıştı. Farklı diyalektleriyle Türkçe'nin dünyada en çok konuşu-

lan beşinci dil olduğu tahmin edilmektedir. Türki Cumhuriyetler ve Türkiye ayrıca sorunları çözmek ve diyalektler arasındaki yazılım farklılıklarının yaratabileceği kargaşayı önlemek için kalıcı bir 'Alfabe ve İmla Uzman Çalışma Grubu' kurmaya karar verdiler. Özal, Türkiye'nin Türki Cumhuriyetlerin kılavuzu olarak kaderinin çizilmesinde anahtar rol oynadı. 1994 yılında Türkiye'nin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'di. Türkiye'nin uluslararası politikalarında muazzam değişiklikler beklenmemekle birlikte, Haziran 1993'te Amerika'da eğitim görmüş eski bir ekonomi profesörü olan Tansu Çiller ülkenin ilk kadın başbakanı oldu ve bu olayın Türkiye'nin tarihini değiştirdiğini öne sürdü. Doğru, değişiklikler oldu, ama hepsi iyi yönde değil. Enflasyon tırmanmaya devam etti ve Türk lirası birkaç ay içinde değerinin yarıdan fazlasını kaybetti. Aralık 1993'te ABD doları 16,000 TL iken Şubat 1994'te 40,000 TL'nin üzerine çıktı. Çiller lirayı kurtarmak için telaşla Dünya Bankası ve Washington'dan yeni borçlar aldı, ancak Güneydoğu Anadolu'daki terörizmin sarsmış olduğu politik itibarı tehdit altına girmişti. Yunanistan'da Ekim 1993'te Andreas Papandreu'nun beklenmedik biçimde yeniden güç kazanması da ona yardımcı olmadı. Papandreu 1989'da ekonomik ve seksüel skandalların bir araya gelmesiyle Başbakanlıktan uzaklaştırılmıştı. Politik desteğinde ani bir düşüşle yüz yüze gelen Muhafazakar Parti Başbakanı Konstantin Mitsotakis, 10 Ekim 1993'te yeni bir seçime gitti. Papandreu'nun Sosyalist Partisi ezici bir zafer kazandı. Başa geçtiğinden bu yana Papandreu Balkanlar'daki çalkantılarla ilişkili olarak Türkiye'den ve Yugoslavya'dan ayrılmış olan yeni Makedonya Cumhuriyeti'nin kuruluşundan duyulan köklü korkuları körükleyerek popülaritesini artırma yoluna gitti. Hem Papandreu hem de Çiller'in karşısında hâlâ birçok iç ve dış sorun bulunmaktaydı.

SAPLANTI (OBSESYON) BELİRTİLERİ

1992 kışında ABD'de katıldığı bir toplantıda Dr. Volkan, kendisi gibi psikanalist olan ve yıllardır görmediği Yunanlı bir meslektaşıyla karşılaşmıştı. İkisi de benzer konularla ilgilenmişler ve geçmişte mesleki panellere katılmışlardı. Meslektaşını selamladıktan sonra Dr. Volkan, Atina'da işlerin nasıl gittiğini sordu. Yunanlı hemen şöyle yanıtladı: '*Türklerin istilasını bekliyoruz, ama onları AB'nin dışında tutmayı sürdüreceğiz*'. Sorusuna sıradan bir yanıt bekleyen Dr. Volkan, meslektaşının sözlerinde son derece ciddi olduğunu aniden kavrayarak afalladı. Atinalı, Türk kökenli olduğunu bildiği bir psikanalistle bu beklenmedik karşılaşmasında, tıpkı bir dil sürçmesi gibi, Türklerle olan aşırı meşguliyetine dair ipucu vermişti. Bu bölümde göstermek istediğimiz nokta, Yunanlı psikanalistin Türklerle ilgili sözlerinin tek bir bireyin kişisel kaygılarının bir yansımasından ibaret olmadıklarıdır. Yunanlı, paylaşılmış bir grup fenomenini ifade etmiştir. Bize öyle geliyor ki bu grup fenomeni bazen neredeyse tuhaf boyutlara ulaşmaktadır.

Bu örnekte Türkler tarafından istila edilme beklentisi bir Yunanlı tarafından açıkça tartışılmaktadır. Kısmen devlet tarafından desteklenen bir beyin takımı olan Savunma ve Dış Politika Derneği, Yunanistan üzerinde sinsi Türk emelleri arayan ve izleyen uzmanlardan oluşmaktadır. Mart 1992 sonunda Türk hükümeti PKK terörizmi ve Azerbaycan-Ermenistan çatışmasıyla baş etmeye çalışırken, Yunan Dışişleri Bakanı Andonis Samaras, Türklerin Balkanlar, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Makedonya, Kosova, Bavarya ve hatta batı Trakya'daki Müslümanlarla ülkesini kuşatmak yoluyla Yunanistan'a taammüden baskı yapmakta olduğunu öne sürüyordu. Benzer bir söylemle beyin takımının yöneticisi Tanos Veremis şöyle diyordu: '*Türkiye uzun vadede Batı Trakya'yı ilhak etmeyi planlıyor.*'[272] Uluslararası hukukun

[272] The Wall Street Journal Europe (Mart 27-28, 1992), s.1.

çapraşıklıklarından haberdar olmayan sıradan Yunan vatandaşı, kendi hükümet temsilcileri tarafından ileri sürülen, Türkiye'nin yayılmacı arzuları olduğu yolundaki kavramı doğru kabul etme eğilimindedir. Türklerin köklü yayılmacı arzuları olduğuna dair bu fantezi Yunan hükümetinde yaygın taraftar bulmaktadır. Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'a askeri müdahalesinden, ve Yunanistan'ın karasularını tek taraflı olarak altı milden on iki mile çıkarması durumunda -ki bu Ege Denizi'ni neredeyse bir Yunan gölüne çevirecektir- güç kullanılacağı tehdidinden sonra,Yunan kamuoyu Türkiye'nin yayılmacı tasarıları bulunduğu kabullenmeye giderek daha fazla eğilim göstermektedir. Yunanistan'ın eski Yugoslavya'daki olaylar öncesinde orduya ayırdığı fon, toplam bütçesinin yüzde on ilâ on biriydi. Bu, dünyadaki en yüksek yüzdelerden biridir. Türkiye, Orta Doğ ve Kafkaslar gibi son derece gergin ve istikrarsız komşuları olmasına karşın, bütçesinin yalnızca yüzde beş ilâ yedisini orduya ayırmaktadır.

Öyle görünüyor ki, son yıllarda Yunanlılar neredeyse her gün Türklerden askeri bir saldırı bekliyorlar. Bu, Alekos Filippopulos gibi bazı isimlerin halka verdikleri beyanatlarda da izlenebilir:

Turgut Özal İstanbul şehrini Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki gibi bir eyalet haline getirmeyi planlıyor. Sonunda sınırları Yunanistan'a dayanacak.

Türkiye'ye karşı azizane bir politika izledik. Başarısız oldu. Gelin şimdi taleplerde bulunalım. Sınırlarımızda kuşkuyu yasaklayalım.

Bu yurdun geleceği çetin gözüküyor... Yunanlılar tepki göstermeden atalarının topraklarını terk etmeyi kabul ederse, ve politikacılar tehlikenin ciddiyetini halktan saklarsa... bu, tarihin çanlarının son kez çaldıkları anlamına gelir... tek çıkar yol dinamik, ciddi bir ulusal strateji belirlemektir. Bu milli görevimizde başarısız olursak ulusal varoluşumuzun yıkılmakta olduğunu iddia edenleri haksız çıkarmak zorlaşır.[273]

Yunanistan'da halk, özellikle iki taraflı ilişkilerde gerilim arttığında, sahte alarmlar yüzünden savaş önlemi olarak erzak depolamaktadır. Yunanistan'ı ziyaret etmekte olan turistlere bile sürekli 'kötü Türklerin' geçmişte, bugün ve gelecekte işledikleri

[273] Filippopoulos, Alekos, Antenna TV'de (4 Nisan 1991), s.9.

fenalıklar anımsatılmaktadır. Türk-Yunan ilişkileri alanında çalışmakta olan Türk diplomatlar, Yunanistan'da halkın paylaştığı bu duygudurumun farkında olmakla birlikte, sıradan Türk'ün bundan hiç haberi yoktur ve bu yüzden de Yunanlılara karşı bir saplantı geliştirmemiştir. Türklerin Yunanlılarla olan aşırı uğraşısı, Yunanlıların Türklerle olan uğraşısı yanında sönük kalır.

Medya

Ege Derneği tarafından 1987 yılında ısmarlanan, Yunan basınında genelde Türkiye özelde de Türk-Yunan ilişkileri üzerine çıkan yazılar ve makalelerin içerik analizi bu tür materyalin Yunan basınında diğer herhangi bir konudan daha sık çıktığını ortaya koydu. Diğer yandan Türkiye'de Türk-Yunan ilişkilerine dair materyal Türk basınında yalnızca on altıncı sırayı alıyordu.

İki yıl sonra, bu kez Türk hükümetinin sponsorluğunu üstlendiği diğer bir araştırmada benzer bulgular elde edildi. 1 Eylül ile 31 Aralık 1989 arasında çeşitli politik partilerle bağları olan on iki büyük Yunan gazetesi içerikleri açısından incelendi. Daha sonra içeriklerinin doğası, aynı zaman çerçevesinde Türkiye'de basılan büyük gazetelerdeki haber konularıyla karşılaştırıldı. Bu araştırma Türk basının Yunanistan'la 'aşırı uğraşısının' Yunan basınında Türkiye'yle ilgili meseleler üzerine gözlenen boyutun üçte biri olduğunu gösterdi. Dahası, Yunan basınında Türkiye ile ilgili haberlerin uzunluğu, Türk basınında Yunanistan'la ilgili olanlarınkiyle karşılaştırıldığında, Yunan basınının Türk eşdeğerlerine kıyasla bu konuya altı katı daha fazla yer ayırdığı saptandı.

Bu 'aşırı uğraşma' duygusunu ölçmek için anketler de yapıldı. Kasım 1989'da Türkiye'den PİAR ve Yunanistan'dan ICAP isimli iki büyük halkla ilişkiler şirketi, ortak bir anket düzenledi. Bekleneceği üzere her iki tarafın da birbirine güvensizlik duyduğunu, Yunanlıların yüzde seksen birinin ve Türklerin yüzde yetmiş üçünün karşı tarafa dair kuşkular taşıdığını buldular. Zatos, Yunanlıların genelde istatistikleri önemsemediğini söyler.[274] Büyük olasılıkla istatistikler, halkın tepki verdiği en yeni paylaşılmış duygusal olaya göre değişir. Buna göre, bu anketlerin sonuçla-

[274] Zatos, Stephanos (1969).

rından daha önemlisi, kitaplar ve gazeteler dahil olmak üzere Türk ve Yunan haber medyasının içerik analizidir.

Yunan haber medyasında Türkiye'nin imgesi, dört dörtlük düşman şeklinde biçimlenmiştir. Türkiye büyük, demokratik olmayan, insan haklarına saygı göstermeyen saldırgan bir güç olarak tanımlanır. Türkiye işkence ve katliama eğilimlidir ve geçmişte olduğu gibi bugün de barbar ve medeniyetsizdir. Kısaca Türkiye, dünyada hemen bütün şerlerin kaynağıdır. Diğer yandan Yunanistan Türkiye'nin tam bir antitezi olarak tanımlanır. Yunanlılar küçük, masum, cesur ve uygar Hıristiyanlar olan kurbanlar şeklinde karakterize edilirler.

Yunan basınının Türkiye üzerine yazdıklarının hangi üslupta olduğunu gösteren birçok tipik örnek vardır. Sözgelimi, günlük Yunan gazetesi *Mesimvrini*'de yazan K. Kolmer şöyle demiş: "*Türkiye ekonomik olarak geri, hiçbir batılı özellik taşımayan Asyalı, Müslüman bir ülkedir. Diğer bir deyişle Greko-Romen kültürden, Hıristiyan geleneklerinden yoksundur ve Batının demokratik ideolojisine yabancıdır. Örneğin, Türk erkeği Türk kadınından üstündür. Dahası ordu ülke politikasında önemli bir rol oynar... Turgut Özal ülkeye Batılı bir yaşam tarzı benimsetmeye çalıştı. Ne var ki bu, Türk halkının kapasitesini aşar.*"[275]

Yaklaşık bir hafta sonra *Kathimerini*'de Akis Kosonas'ın makalesinin başlığı ise şöyle haykırıyordu: '*Komşu Ülkenin (Türkiye) Yayılmacı Fütursuzluğu*'. Metinde yazar Yunanistan'ın Ege Adalarını Türklere karşı silahlandırması gerektiğini ileri sürüyordu. Akis Kosanas'a göre Türkler Yunanlıların iyi niyetlerini taviz talebi şeklinde görüyorlardı.[276] 7 Ocak 1991'de Devlet Bakanı Miltiadis Evert *Radio Sky*'a verdiği demeçte Müslümanları yılanlara benzetiyordu. 8 Ocak'ta *Ta Nea*'da basılan bu konuşmasında Miltiadis şunları söylemişti: '*Daha önce de işaret ettiğim gibi, kuzey sınırlarımızda bir yılan büyüyor. Bu, Pan-Türkizmin desteklediği İslamdır.*' Daha sonra, 29 Nisan 1991'de *Apoyematini* gazetesinde Titos Atanasiadis, Balkanlardaki tablo üzerine yorum yaparken

---

[275] Kolmer, K Mesimrini (4 Nisan 1991), s.9.

[276] Kosonas, Akis Kathimerini (1991), s.10.

İslam'dan 'engerek yılanı' şeklinde söz etmişti.[277] Onun ardından 22 Mayıs 1991'de Hristos Panayotopulos haftalık Yunan gazetesi *ENA*'ya yazdığı 'Varsanılar İmparatorluğu' başlıklı makalede şöyle demişti "*Bölgedeki (Balkanlar) Müslüman nüfusu koruma kisvesi altında Osmanlı İmparatorluğu varsanısı yeniden canlandırılıyor.*'[278] *Rizopastis* 11 Mart 1991'de Özal'ın Türklerle Yunanlıların dört yüz yıldır uyum içinde birlikte yaşadıklarını belirttiği sözlerine yorum olarak, "*Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun dirileceğini hayal ediyor. Özal bu Türk 'Megalo İdea'sının en iyi temsilcisidir*" demişti.

Ayrıca, Türkler Yunan basınınca barbar olarak resmedilmelerine karşın, Türkiye'yi 'baba' (veya erkek) ve Yunanistan'ı 'anne' (veya dişi) olarak görme eğilimi vardır.[279] Gerçekten de, 4-5 Haziran 1989 tarihlerinde *Athens News*'da bu özdeşim apaçık ortaya konmuştu. 'Davos ruhu yaşlanıyor ama henüz ölmedi. *Yunanistan Ana* şefkatle ona bakarken *Türkiye Baba* onu ortadan kaldırmak için elinden geleni yapıyor' (italikler sonradan).[280]

Yukarıdaki örnekte *Baba* Türkiye Davos ruhunu öldürmeye çalışmakla itham ediliyor. Yunanlılar genellikle *Baba* Türkiye'yi *Anne* Yunanistan'ın ırzına geçmekle suçlarlar -Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te yaptığının ne şekilde algılandığının akisleri hâlâ işitilebilir. İnanıyoruz ki görünürde çok tuhaf bazı olayların açıklaması Konstantinopolis'in düşüşünde yatmaktadır. Sözgelimi, Ekim 1989'da Atina'da yapılan Dünya Psikiyatri Konferansı sırasında yüksek düzey bir Türk politikacı, bu konferansa katılmış olan iki Yunanlı kadından bir kartpostal almış. Kartpostalın üzerinde bir tecavüz sahnesi bulunuyormuş, kadınlar karta şöyle yazmışlar: '*Yunan halkı 1897, 1922 ve 1974'te size bu (tecavüz) zevki(ni) sundu... Ama umarız ki siz... Yunan ulusunun ebedî varlığını ve uygarlığa olan katkılarını takdir edecek ve bir daha asla topraklarımıza veya kıta sahanlığımıza sahip çıkmayacaksınız.*' Büyü-

[277] Athanasiadis Apoyevmatini (29 Nisan 1991).

[278] Panayiotos, Hristos ENA (11 Mayıs 1991), s.13.

[279] Bu son yıllarda görülmeyen bir fenomendir. Sözgelimi, ünlü Yunanlı yazar Nikos Kazancakis (1965) çocukluk anılarını yazarken imgelemimde Girit'in *Bakire*', Türkiye'ninse *kara şeytan* olduğunu söyler.

[280] *Athens News* (4-5 Haziran 1989), s.5.

kelçi Duntas, 14 Mart 1991'de Komotini'deki Dimokritos Üniversitesi'nde düzenlenen konferanstaki bir yorumunda bu bakış açısını mükemmelen temsil eder: '*Türk Hava Kuvvetlerine ait savaş uçaklarının hava sahamızı ihlal ettiklerini söylemiyorum. Irzına geçtiklerini söylüyorum. Bu sözcüğü de özellikle kullanıyorum.*'

Yunan basını sık sık Türkler veya Türkiye üzerine fantastik haberler verir. Örneğin, Türkiye'nin 1974'teki müdahalesinin ardından genç Rum erkeklerin Kıbrıs'tan kaçırılıp Türkiye'de zorla tutulduklarını bildirmişlerdi. Sözde bu genç adamlar Türk kadınlarla evlendirilmişler. Dahası, Yunan basını Yunanistan'ın Türkiye ile olan sorunlarından söz ederken sıklıkla 'biz', 'bizim taraf' vs. gibi birinci çoğul şahıs kipi kullanır, bu da Yunan ulusu ve halkıyla tam özdeşim içinde olduğunun göstergesidir. Yunan basını diğer taraftan 'Türkler' ve 'Türkiye'den yekpare bir unsurmuş gibi söz eder. Yunan basının diğer bir özelliği de, herhangi bir gazetenin politik eğilimi ne olursa olsun, bütün çalışanlarının 'ulusal temalar' dedikleri konularda aynı tavrı almalarıdır. Türklere ılımlı davranmak ve Yunan hükümetinin dış politikasına herhangi bir eleştiride bulunmak, devlete hıyanet suçlamasına dek varabilir, ve geçmişte bu olmuştur da. Besteci ve Makamsız Bakan Mikis Teodorakis gibi ünlü bir isim bile 'ulusal temalar' üzerine Yunanların konumunu sarstığı için hıyanetle suçlanabilmiştir. Yunanlı gazeteciler Lianni Kanelli ve Andreas Politakis (Türk-Yunan dostluğunu geliştiren, 1970'lerin ortalarında ilerici görüşleri yüzünden suikaste kurban giden Türk gazeteci Abdi İpekçi'nin adını taşıyan ödül komitesinin başkanı) Yunan basını tarafından Türklere ılımlı davrandıkları için vatana ihanetle suçlandılar. Bunlardan anlaşılıyor ki gazeteciler tarafından Yunan hükümetine getirilen eleştiri, büyük ölçüde Türkiye konusunda sertlik ve kararlılık göstermemesi, uzun vadeli bir strateji yokluğu ve ulusal birliği destekleme gereksinimi gibi alanlarla sınırlıdır. Basın sürekli olarak Türkiye'ye karşı daha enerjik bir tepki verilmesi, Batıyı daha Yunan yanlısı bir tutum benimsemesi için etkileme yolunda daha aktif çaba gösterilmesi ve daha kararlı ve uzun vadeli bir strateji geliştirilmesi çağrılarında bulunmaktadır.

Benzer olaylar Kıbrıs'ta da gözlenmektedir. Kasım 1992'de Kıbrıslı Türk ve Rum liderlerin Birleşmiş Milletler'de adanın ba-

ğımsız bir varlık olarak geleceği üzerine hararetli tartışmalar yürüttükleri sıralarda, Kıbrıs Rum basınında muazzam bir velvele koptu. Bunun sebebi Rum kesimindeki Kıbrıs Üniversitesi'nin açılış töreniydi. Rum basınında, özellikle de sağ kanadın gazetelerinde Üniversite Geçici İdare Kurulunun Başkanı Nelly Tsouyiopulos'a karşı öfkeli bir saldırı yapıldı. Bunun nedeni, törende Rum Eğitim müsteşarının varlığını görmezden gelmiş ve birkaç önemli Rum akademik temsilci için uygun oturma yerleri ayarlamamış olmasıydı. Dahası, Rum Başpiskoposu'ndan üniversite kampüsünü kutsaması istenmemişti. Nelly Tsouyiopulos, Helenizm ve Greko-Hıristiyan idealleri korumayı başaramadığı için 'cadılar gibi yakılmıştı'.

Gerçekte bu üniversite akademik bir kurum olarak tasarlanmıştı. Ama birisi Türkçe Çalışmaları Bölümü'nde içinde 'bölünmüş' bir Kıbrıs gösteren iki haritanın bulunduğu bir kitap keşfetmişti. Belli ki kitap Almanya'da Türk öğrencilere kökleri hakkında eğitim vermek üzere hazırlanmıştı ve haritalar öğrencilere Kıbrıs'ın kuzey kısmının Türk olduğunu göstermeyi hedefliyordu. Ne var ki, bir Kıbrıs Rum akademik kurumunda bu kitabın bulunması ile birlikte Nelly Tsouyiopulos'un açılış törenindeki davranışları Kıbrıs Rum basınını günlerce meşgul etmeye yetmişti.

Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı tutumunun diğer bir yanı da Batı kamuoyunu sürekli izlemelerinde kendini gösterir, sanki Yunanistan Batının onayını kazanmak üzere hesaplanmış tarzda davranıyor gibidir. Böylesine yoğun uluslararası medya trafiğinin olduğu günümüzde bu tavır yaygın olmakla birlikte, Türkiye Yunanistan'ın Batı'ya yaranmak için umumi bir eylem yürüttüğünden yakınmaktadır. Dahası, Türkiye ile iki taraflı ilişkiler söz konusu olduğunda Yunanlılar kendilerini daima haklı olan incinmiş taraf olarak resmetmeye çalışırlar. Bu tutum *Ethnos*'daki bir demeçte (31 Mayıs 1991) özetlenir: '*Daima haklı olmak harika bir duygudur. Ama kişinin haklılığının başkaları tarafından kabul edilmesini sağlamak daha da önemlidir.*'[281]

Açık ki Yunan halkı, bu türden sansasyonel, diğer bir deyişle bayrak haberciliği için büyük bir pazar oluşturmaktadır. Diğer

[281] *Ethnos* (31 Mayıs 1991), s.6.

yandan Türk halkı, Türk-Yunan ilişkilerinde olup biten her önemsiz gelişmeden büyük oranda habersiz olduğu için bu duruma da çoğunlukla kayıtsız kalmaktadır. Türk basını o günkü popüler ilgi odaklarını haber yapma eğilimdedir. Türk-Yunan ilişkileri çoğunlukla popülarite sıralamasında aşağılarda kalır. Ancak Kıbrıs Türk basını için durum aynı değildir. Kıbrıs'ta anlaşmazlıkla ilgili politik süreçler üzerine günlük bildirimler yapılır. Türkler Rum köşe yazıları ve haberlerin özetlerini yayımlarken Rumlar da aynısını Türk basını için yaparlar. Aynı adada yaşadıkları için iki taraf da hem Türk hem de Rum televizyonu izleyebilir. Kıbrıs'ta halen aktif bir propaganda savaşı sürmektedir.

Diplomatik Temaslar

Halihazırdaki Türk-Yunan anlaşmazlıkları ve bunların analiziyle yakından ilgili iki yüksek düzey Türk diplomatı birbirlerinden bağımsız olarak bize Türk diplomasisini ve Türk dış politikasının doğasına işlemiş uzun vadeli planlamacılığı, Yunanlıların nasıl tek ses halinde övdüklerini aktardılar. Yunanlılar iyi tanımlanmış ve değişmez bir strateji güden Türk dış politikasının yürütülme şeklini dünyadaki en iyiler arasında görmektedir. Bu diplomatlardan biri bize, ne zaman çok uluslu bir toplantıya katılmak üzere Yunanistan'a gitse 'her seferinde Yunanlıların (ona) oradaki en önemli insan (oymuş) gibi davrandıklarını ve diğer ülkelerden gelen diplomatlara kıyasla (ona) öncelik tanındığını' anlattı.

Ne var ki, bu fenomene daha yakından bakılırsa, Yunanlıların Türk diplomasisine yağdırdıkları övgülerle 'Yunanlıların Kaderi' konusundaki saplantıları, yani Yunanlıların acı çekmeyi tarihteki bütün geçmiş 'seçilmiş travmalarından' bir kalıt, bu yüzden de yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak kabullenmeleri arasında bir bağıntı olduğu öne sürülebilir. Diğer yandan, bu 'Yunan ruhundaki doğuştan gelen ululuk ve iyiliğin' yaratıcısı olabilir.[282] Bu durumda, Türk diplomasisi istikrarlı ve iyiyse, Türkler Yunanlıları kurbanlaştırma politikasını sürdüreceklerdir. Tıpkı Dr. Volkan'ın psikanalist meslektaşının ifade ettiği gibi, gerçekten de korku verici bir Türk 'istilası' beklentisi vardır. Bizimle konuşan diplomatlar ayrıca Türk politikacıların demeçlerinin

[282] Zotos, Stephanos (1969), s.x.

her zaman Yunanlılar tarafından nasıl özenle incelendiğini ve Türkiye'nin bütün eylem ve tepkilerinin neredeyse istisnasız olarak Yunanistan tarafından provokasyon biçiminde nitelendirildiğini de anlattılar. Diplomatlardan biri şunu da ekledi: '*Yunanlıların, içinde bir tür açık saldırganlık ya da provokasyon bulmadığı herhangi bir masum söz veya hatta barışçıl bir giriş yapmamıza olanak yok.*' Bu koşullar altında Türkler, Yunanlılarla etkili müzakerelerde bulunmanın çok zor, hatta olanaksız olduğuna inanmaktadırlar.

Bize öyle geliyor ki, 'ulusal temalar' üzerine duygusal açıdan böylesine yüklü bir Yunan kamuoyunun varlığı, Yunanlı politikacıların ülkedeki bu tür duygusal tutumlardan ve paylaşılmış duygudurumdan uzaklaşmalarını son derece güçleştirmektedir. Yunanlı politikacı, halkı aynı zamanda hem kendisinin hem de aynı 'ulusal temaların' etrafında toplamakla uğraşmaktadır. Bu yalnızca Türkiye ile değil, diğer komşularla olan ilişkiler için de geçerlidir. Yunanistan Makedonya'nın tanınması için bu cumhuriyetin adını değiştirmesi önkoşulunu getirmiştir. Yunanistan'ın dostları ve yandaşlarının şaşkın bakışları altında, bütün Yunanlı politikacı sınıfı ve halk bu işitilmemiş talebi desteklemiştir. Bu tür duyarsız politik davranışlar ışığında, çoğu Yunanlı için Türkleri anlamanın olanaksız olduğu da göz önüne alınırsa, eski bir Yunanlı müsteşar tarafından 1988'de kurulması önerilen Türkiye Araştırmaları Enstitüsü'nün ana noktadan çok uzağa düşmüş olduğu söylenebilir. Aslında, Yunanistan'da Türk çalışmaları yürüten enstitülerin sayısı çarpıcıdır, buna karşın Türkiye'de Yunan çalışmalarına ayrılmış tek bir enstitü bile yoktur.

Vatandaşlar Arasındaki Temaslar

Burada grup fenomenleri ve obsesyonlara odaklanmakla birlikte, Türkler ve Yunanlıların bireyler olarak bir araya geldiklerinde yemek ve müzik gibi bir sürü ortak nokta bulduklarını, böylece iyi dost olmaya giden yolun kolaylaştığını özellikle belirtmeliyiz. Bir Türk ve bir Yunanlı, genellikle 'yansız' bir ülkede, birbirlerini kişisel düzeyde tanıma fırsatı bulduklarında, 'öteki'nin kendi projeksiyonları için uygun bir hedef olmadığını fark edebilirler. Bu şekilde benzerliklerine odaklanarak dost olabilirler. Grup psikolojisi bireysel psikolojiden farklıdır. Büyük grup-

lar etkileşim içine girdiklerinde, bireylerin kendi yansıtmaları ve diğer paylaşılmış zihinsel düzeneklerine ilişkin 'gerçeklik sınaması' bulanıklaşır.

Yunanistan'da uzun süreler yaşamış olan birçok Türk, Yunanistan'daki yaşamlarından bahsederken Yunanlı vatandaşların gerek umumi yerlerde, gerekse kişisel olarak Yunan-Türk meselelerini tartışmaktan kaçınmaya çalıştıklarını belirtirler. Bu, Yunanlıların gereksiz kavgalardan kaçınmak için gösterdiği bir sağgörü şeklinde bir açıklamayla geçiştirilebilir. Ne var ki görüşme yaptığımız Türkler, Yunanlıların, Türklerin Türk-Yunan ilişkileri konusunda ne düşündüğünü doğrudan öğrenmek istemedikleri izlenimine kapılmışlardı. Biz bunun Yunanlılar üzerinde, Türkleri projeksiyonlar için uygun rezervuarlar olarak tutmak yolundaki grup baskısına bağlı olduğuna inanıyoruz. Dostluklar kaçınmanın kullanılmasıyla daha rahat hale gelir. Daha önce gösterildiği gibi, Yunan basını Türk görüşlerini de doğru biçimde yansıtmaz. İki halk ve görüş arasında yeterli temas olmamasının sonucunda Yunanlılar kendi söylediklerine inanır olmuşlardır. Argümanları Türk gerçeğinden yavaş yavaş kopar, ve aynı zamanda duygusal olarak yoğunlaşır.

Genellikle Türklerle Yunanlılar arasındaki gayrı-resmi toplantılar politik engellerden etkilenmiştir. 1984'te Türk hükümeti Yunanlılara vize sınırlamasını kaldırarak buna karşı tek taraflı bir eylem gerçekleştirdi. Ne var ki, bu tarihten sonra Yunan kamuoyunu oluşturan bazı nüfuzlu çevreler var güçleriyle Türkiye'yi ziyaret eden Yunanlı turistlerin sayısını sınırlamaya çalıştılar. 'Türkiye'ye gidenleri' kısıtlı olan dövizleri düşman bir ülkede harcayarak oranın potansiyel savaş gücüne katkıda bulunmakla suçlar oldular. Bu kişiler ucuz bazı deri ürünler veya benzeri eşya uğruna kendi ülkelerine zarar veriyormuş gibi gösterildiler. Türkiye vize kısıtlamalarını kaldırdığında, Yunan hükümeti bu çabalara bazı sınır noktalarındaki gümrük memurlarının çalışma saatlerini azaltarak karşılık verdi ve yılda bir veya iki kezden daha çok Türkiye'ye gidenlere vergi koymaya yeltendi. Bununla birlikte sınırın iki tarafındaki turistler ziyaretlerini sürdürdüler. Ama sonra, duyguları bir kez daha alevlendiren trajik bir olay oldu.

1991'de İstanbul'da bir turist otobüsü yakıldı, yirmi beş Yunanlı trajik biçimde can verdi. Bu olay Yunan zihninde Türkler-

den umdukları vahşetin 'somutlaşması' için yeterliydi. Günlük gazete *Rizospastis* bu olaydan 'katliam' biçiminde söz etti. Araştırmalar kendisi de yangında ölmüş olan suçlunun bir gün önce hastaneden taburcu edilmiş olan akıl hastası bir Türk olduğunu açığa çıkardı. Bununla birlikte, belli bir düzeyde bu adamın iki etnik grup arasındaki düşmancıl gerilimleri 'eyleme dökmüş' olabileceğini düşünüyoruz.

'Öteki-yönelimli' Kültürler

Bu bölümde Yunanistan'daki halkın ve resmi görevlilerin Türk-Yunan ilişkilerine dair genel duygudurumunu göstermeye çalıştık. Diğer kültürlerden araştırmacıların yanı sıra Türk ve Yunanlı akademisyenler tutarlı biçimde Türklerin ve Yunanlıların 'öteki-yönelimli' kültürlere mensup olduklarını göstermişlerdir: ikisi de 'iç grup' sistemini sürekli güçlendirme çabalarına karşın, dışarıda bir yerde (sözgelimi bir 'dış grup') kendilerini engelleyen bir şey olduğunu hissederler.[283]

---

[283] Hem Türkiye hem de Yunanistan'daki 'ötekine yönelik' olma fenomeninin psikolojik nedenleri Öztürk, Orhan, 1966 tarafından incelenmiştir; Öztürk, Orhan ve Volkan, Vamık D., 1971; Skinner, J.D., 1966; Vassiliou, V.G. ve Vassiliou G., 1970; ve Volkan, Vamık D., 1979. Paylaşılmış yansıtma ve yer değiştirme mekanizmaları ortak toplumsal önyargıların oluşmasına katkıda bulunur. Bazen dışsallaştırma (eksternalizasyon) da denen (Novick, Jack Ve Kelly, Kerry, 1970) ilkel bir yansıtma türünde, kişi kendinin veya grubun istenmeyen bir yanını ilkel bir düzeyde bilinçdışı olarak başka bir gruba veya kişiye aktarır. Daha sofistike bir düzeyde asıl yansıtma, kabul edilmez itkiler, tutumlar ve düşüncelerin başka kişilere veya gruplara bilinçdışı olarak atfedilmesini içerir. Bu tür aktarımlar ve yüklemelerin bumerang etkisi vardır; kişinin hasmına yüklemiş olduğu, kendine veya grubuna ait kabul edilemez yanları veya düşünceleri yine aynı kişi tarafından kendisine karşı döndürülmüş gibi yaşanır, demek ki, dışarıdan gelirmiş gibi görünen düşmanlık aslında ilk başta kişinin kendi benliğine yönelik olan düşmanlığıyla bağlantılıdır ve karşı tarafla ancak ikincil olarak ilişkilidir (bu son süreç bilinçdışıdır, bir önceki ise bilinçli).

Yer değiştirmede bir kişi veya bir grupla ilişkili duygular bir başkasına atfedilir. Örneğin kişi ilk başta babasına yönelik olan nefretini işverenine yöneltebilir. Yansıtma ve yer değiştirme bazı şekillerinde patolojik olmakla birlikte, çocuk gelişiminde temeldirler. Çocuklar bütünlüklü bir kimlik duygusuyla doğmazlar, belli gelişimsel aşamalardan geçmek, daha sofistike ego mekanizmaları geliştirmek ve çevredeki diğer önemli figürlerle özdeşim kurmak gibi gerekli deneyimlerden geçerek yavaş yavaş bir kendilik duygusu geliştirir. Çocuk bütünlüklü bir kendilik duygusu geliştirip bunu korumaya başladığında kullandığı psikolojik manevralardan biri de kişisel olarak istenmeyen ve değersizleştirilmiş yanlarını başka insanlar veya şeylere yansıtmaktır. Volkan başka bir eserde (1988) aynı etnik gruptaki çocukların yansıtmaları ve değiştirmeleri

için 'uygun rezervuarları' neden ve nasıl olup paylaştıklarını tanımlar. Örneğin, bir grubun çocukları için diğer bir grubun simgeleri, işaretleri, yiyecekleri veya şarkıları ortak yansıtmaların gönderilmesi için uygun hedefler olabilir. Bir çocuğun kendini bütün ve güvende hissetmesi için ilk önce 'öteki'nin varlığını tanıması gereklidir. Daha sonra kendi hedefini aynı gruptaki yaşıtlarıyla paylaşırsa, bu paylaşım onları doyurucu biçimde birbirlerine bağlar. 'Biz' ve 'onlar'ın gelişmeye başlaması bu zorunlu çocukluk yaşantıları sayesinde olur (bu konuda daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Bölüm 1). Volkan, Vamık D. (1979) hem Türk hem de Yunan toplumlarının gözle görünür biçimde 'öteki yönelimli' oluşlarının bir nedeninin de çocuk yetiştirme adetleri olduğunu düşünmektedir. Birden çok anne figürü veya herhangi bir çoklu annelik türevinin var olduğu toplumlarda bir çocuğun yetiştirilmesi yalnızca annenin tekelinde değildir. Evdeki diğer kadınlar da (büyükanne, teyze, hala, abla ve hatta sütanne) çocuğa kendi bildikleri şekilde annelik yapma hakkını kendilerinde görürler. Bu şekilde çocuğun birinci annesi istediğini yapmadığında ikinci veya üçüncü 'anne'ye gitme fırsatı olur ve ilk annesini duygusal yatırımından 'kovar'. Başka bir 'anne' 'kötü' olduğunda yeniden ona döner. Çocuğun anneyle baş başa olduğu toplumlarda aynı kadının bazen 'iyi' ve bazen 'kötü' olduğunu çocuk 'öğrenir'. Onun hem seven hem de engelleyen niteliklerini ılımlı hale getirir. Çocuğun birden çok annesi olup, çabucak bir 'iyi' anne bularak 'kötü' anneden 'kaçtığı' durumlarda, ona bakan kişilerden beklentileri abartılı olmayı sürdürür. Dışarıdaki insanların onu vezir ya da rezil edebileceklerine dair çocukluk duygusunun kalıntılarını yaşamboyu taşır. Bu tür koşullarda belli bir toplumdaki çocukların 'öteki yönelimli' olma eğilimleri olabilir. Benzeri yaşantılara hem Türk hem de Yunan toplumlarında rastlanır (Arap-Müslüman toplumunda çocukla anne açısından benzeri bir senaryo için bkz. Volkan, Vamık D. (1979); Brown, L.C. ve Itzkowitz, Norman (1984) , s.126-141).

Bu kavramı daha iyi anlamak için ABD'de 'Eski Güney'de siyah bir dadının şefkati bakımında büyümekte olan beyaz bir çocuğun durumunu düşünün. Burada önemli bir farklılık yatar. Beyaz güneyli çocuğun biyolojik annesi psikolojik olarak siyah dadıdan ayrıdır, buna karşın çocuğun bakımını paylaşan Türk (veya Yunanlı) kadınlar zaten genel anlamda yaşamlarını 'paylaşmaktadırlar' ve birbirlerinin uzantısı olabilirler (Volkan, Vamık D., 1979). Hem siyah hem de beyaz bir 'annesi' olan Amerikalı çocuk öteki-yönelimli kültürlerdeki çocuklardan daha fazla güçlük yaşayabilir (Smith, L., 1949; Volkan, Vamık D. ve Ast, Gabriele, 1992). Geleneksel Türk ailelerindeki çocuk yetiştirme adetlerinin diğer bir yönü de çocuk gelişiminin latent evresinde (buluğa ermeden hemen önce) erkek çocuğun sünnet töreninden sonra kadınların dünyasından ani bir şekilde erkeklerin dünyasına geçirilmesidir. İki dünyanın bütünleştirilmesi zorlaşır ve çocuk bu iki dünyayla hayatı boyunca sürecek gidiş-gelişlere maruz kalır. Çocuğun ikinci dünyada kendini rahat hissedebilmesi için bir dünyanın 'dışarıda' algılanması gerekir. Türk ve Yunan toplumlarına dönersek, gözle görünür öteki-yönelimlilik psikolojik açıdan daha az anlaşılır nedenlerle de açıklanır (Loizos, Peter, 1976; McNall, S.G., 1976). Türk-Yunan ilişkisinde 'öteki' komşu ülkedir. Türkler ve Yunanlılar grup olarak birbirlerine önyargılı bakarlar. Koşullar gergin olduğunda her biri diğerini engelleyici taraf olarak algıladığı için gerçeği değerlendirme bozulur. Bu kitapta 'öteki-yönelimliliğin' ifadesinin psiko-tarihsel etkileriyle özellikle ilgilendik.

Türk-Yunan anlaşmazlığında Yunanistan daha küçük ve daha zayıf olan taraftır; Yunanistan'ın nüfusu on milyonken Türkiye'de elli sekiz milyon kişi yaşamaktaydı. Yunanistan on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu pahasına genişlemiş olmasına karşın, 1922'de Küçük Asya'nın batısında Türklerle girdiği savaşı kaybetti. Bu Yunanistan'da bir trajedi olarak kabul edilirken, Türkler için bu zafer modern Türkiye'nin kurulmasını sağladı. Dahası, 1974'te Türk ordusu kuzey Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunduğunda Yunanistan pasif bir gözlemci olarak kaldı. Gözlemlerimize göre, iki etnik veya milli grup arasındaki çatışmalarda kendini yenilen veya kurban olarak gören tarafın karşı tarafı saplantı haline getirmesi, diğer tarafın 'kaybedeni' saplantı yapmasına kıyasla daha olasıdır.

Yunanlılar Volkan'ın 'savaş öncesi ayinleri' adını verdiği şeyle meşguldürler. Burada karşı tarafın ilkel biçimde nasıl insanlıktan çıkartıldığı açıkça görülebilir.[284] Bu bağlamda 'öteki'ne yılan veya insan-olmayan gibi aşağılayıcı isimler takmaktadırlar. Bu insanlıktan çıkartma eylemi genellikle geriye dönük olarak eski çağlara da yansıtılır. Bu Speros Vironis'in '*Küçük Asya'da Ortaçağ Helenizminin Çöküşü ve On birinci Yüzyıldan On beşinci Yüzyıla Müslümanlaştırma Süreci*' başlıklı çalışmasında ve benzerlerinde kendini açıkça gösterir. Bu çalışmada Türklerin eylemlerini tanımlamak üzere kullanılan söz dağarcığı genellikle hayvanlar ve böceklerle ilgili terimlerden oluşmaktadır.[285] Bu türden bir ilişkide, aşırı kutuplaştırılmış imgeler, aşırı projeksiyonlar ve yer değiştirmeler ve regresif tarzda yanıt verme gereksinimi baskındır. Bu psikolojik düzenekler bir yandan barışçıl amaçlardan ziyade daha saldırgan hedefler taşırken, diğer yandan da gerçeklikten ziyade fanteziye yakındır.

Bu bölümde yoğun ve bazen habis saplantıların bulgu ve belirtileri sunuldu. 'Öteki yönelimli' kültür psikolojisiyle üst üste binen Yunanlıların zayıf taraf olduğu gerçeği, saplantıları açıklamaya yetmez. Bu kitapta tanımlanan seçilmiş travmalar ve seçilmiş zaferler halihazırdaki Türk-Yunan ilişkilerindeki aşırı

[284] Volkan, Vamık D. (1988).
[285] Vyronis, S. (1971).

güçlü psikolojik güçler için bir zemin sunmaktadır. Son bölümde psikolojik-tarihsel ve psikolojik-politik gerekçeler ve komşular arası etkileşimlerdeki bulgu ve belirtilerin anlamıyla iç ve dış dünyalardan gelen etkilerin iç içe geçmesi gözden geçirilmektedir.

XVII. Bölüm

'KONSTANTİNOPOLİS' DEĞİL, 'İSTANBUL'

Türkiye ile Yunanistan'ın durumu bölgesel çatışma içindeki diğer birçok devletin durumlarıyla karşılaştırıldığında, bu iki ülkenin aralarındaki barışı koruma konusunda son derece önemli bir üstünlüğe sahip oldukları söylenebilir. Bu üstünlük aynı ittifaka, NATO'ya üye olmalarının yanı sıra, geleneksel ilişkilerinden de kaynaklanmaktadır. Bu ilişki yoğun psikolojik süreçlerle bulanıklaşmış olmasına karşın, uzun geçmişi taraflarda belli derecede aşinalık ve bir tür tedbirlilik yaratmıştır. 1930'lardan bu yana Türkler ve Yunanlılar müzakerelerde bulunmuş ve antlaşmalar, uzlaşmalar, mukaveleler ve ortak bildiriler gibi çeşitli belgelere imza atmışlardır. 1974'te Kıbrıs yüzünden çıkan ve 'yer değiştirmiş bir savaş' olarak görülmesi gereken kısa süreli savaş haricinde, en azından aralarında savaş çıkmasını önlemişlerdir. 1974 savaşı da Türkiye ile Yunanistan arasında çıkan, büyük bir savaş değildi; 'ana' ülkeler doğrudan silahlı çatışmanın dışında kalırken, yer değiştirme denen psikolojik savunma mekanizması yoluyla 'vekil' olan taraflar arasında anlaşmazlığın odaklandığı bir bölgede kan dökülmüştü.

Bununla birlikte, geleneksel Türk-Yunan ilişkisi Türkiye ile Yunanistan arasında kalıcı bir uzlaşmaya izin vermez. Dünya tarihi boyunca önemli egemenlik çatışmalarının genelde savaşla sonuçlandığı düşünülürse, Türkiye ile Yunanistan arasında barışı korumanın hiç de küçümsenmeyecek bir başarı olduğu anlaşılır. Bugün çevre bölgelerde -eski Sovyetler Birliği, eski Yugoslavya, Ortadoğu- yaşanan şiddet olayları ve Türkiye'nin bölgesel güç olarak öne çıkma girişimi, Türk-Yunan ilişkisini sürekli etkilemektedir. Bu ilişkinin kötüleşmesi olasılığı hep vardır. Bu yüzden bu çatışmanın geleneksel diplomasi, tarih ve politika bilimi yaklaşımlarıyla aydınlatılamayan yanlarının incelenebileceği tarzda ele alınması gerekir.

Uluslararası ilişkilerdeki geleneksel ve *reelpolitik* meselelerin yanında daima bir takım zorunlu psikolojik -genellikle bilinçdışı- meseleler de rol oynar ve aslında bunlar irrasyonel olma eğilimindedir. Ekonomik, politik, tarihsel ve askeri olaylar bazen öylesine psikolojize edilir ve katılımcıların zihinleri bunlara öyle 'inatla saplanıp kalır' ki, bunları bulanıklaştıran büyük grup psikolojisi anlaşılmadan çözüm bulmaya yönelik yeni yaklaşımlar olanaksızlaşır. Tüm bu etmenler büyük grup etkileşimlerinin kendiliğinden oluşuveren 'sihirli' çözümleri değil, süreçleri içerdiğine ilişkin temel çıkarımlarımıza katkıda bulunmuştur. Türklerle Yunanlılar arasında tek başına 'mantıklı' geleneksel yaklaşımlarla daha kalıcı bir uzlaşma sağlanamayabilir. Bu ilişkiye 'psikolojik bir mercekten'[286] bakılmalı ve bu tür bir çalışmanın sonuçları açıkça ortaya dökülmelidir, sözgelimi konferanslarda tartışılmalı ve roman ya da sinema gibi sanat eserlerinde yer almalıdır. Kısaca iki tarafı da ilgilendiren olayların çoklu anlamları Türklerin ve Yunanlıların kitlesel bilincine yerleştirilmelidir. Bu kitabı yazmamıza yol açan da işte bu inancımızdır.

Bu kitap boyunca Türk-Yunan ilişkisinin tarihsel akışını yoğunlaştırılmış biçimde sunmaya çalışırken üç etmenin aydınlatılmasına odaklandık:

(1) seçilmiş travmalar ve zaferler,

(2) lider-izleyici etkileşimleri, ve

(3) kimlik sorunları.

Birçok tarihsel olayı ve önemli liderlerle ilgili göndermeleri buraya almadığımız için eleştirilebiliriz, ancak ayrıntıların tümünü bir cilde sığdırmanın olanaksızlığı açıktır. Bizim görüşümüze göre her iki tarafın kimliklerini ve 'öteki'ne ilişkin algılarını şekillendirmiş olan olayları ve liderleri tartışmayı yeğledik.

Yunan Kimliği

Batı Avrupa'daki ulus devletler, ulusal bir bilincin doğmasına yol açan ve duygusal yatırımların yapıldığı sınırların çizilmesini sağlayan uzun süreli iç ve uluslararası savaşların ürünleridir. Kilise ve Engisizyon inanç sapmalarını ortadan kaldırarak homojen

[286] Saunders, Harold (1990).

kültürler yaratılmasına yardım etmiştir. Burjuvazinin başını çektiği ekonomik gelişme sınıflar, kentsel ve kırsal nüfuslar ve bölgeler arasında güçlü ağlar kurulmasını sağlamıştır. Rönesans ve Aydınlanma derebeyliklerden ulus devlet durumuna geçişi kesinlikle kolaylaştırmıştır, çünkü bu milliyetçi akım kilisenin ve dinin toplum üzerindeki gücünü, konumunu ve etkisini sınırlamış ve azaltmıştır. Çoğu batı Avrupa ülkesi özellikle 16. yy'daki Dinsel Devrimin sonucu olarak ulusal kiliseler kurmuştur. Monarşilerin mutlak gücünü sınırlayarak insan hakları ve özgürlüklerin yerleşmesi için devrimler yapılması gerekmiştir. Batı Avrupa'daki ulus devletler varlık olarak ortaya çıkmadan önce ata yurdu, devlet yapısı ve ulus uzun, evrimsel bir süreç sonunda zaten yaratılmış durumdadır. Buna karşın, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyan bölgelerinde milliyetçiğin gelişmesi ve ulus devletlerin yaratılması farklı bir yol izlemiştir. Bağımsızlık günü geldiği sırada Balkanlardaki Hıristiyanlar birleşik Ortodoks kilisesine mensuptular. Bu kilisenin insanlar üzerinde Yunanlılar, Bulgarlar, Arnavutlar, Slavlar, Romenler vs. arasındaki kültürel ve etnik farklılıkları aşan, politik ve yargısal güçleri vardı. Bu halklar etnik olarak iyi tanımlanmamış ve devlet yapıları olmayan bölgelerde iç içe yaşıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'ndan doğan Hıristiyan ulus-devletlerin (1) bağımsızlıkları için gerilemekte olan bir imparatorluğa karşı, (2) kendi etnik gruplarından, hâlâ İmparatorluğun elindeki bölgelerde ve diğer ülkelerde kalmış olan bireylerin kurtarılması için (irredentizm), ve (3) kültürel olarak homojen bir halk yaratmak için savaşmaları gerekiyordu. Kuşkusuz modern Yunanistan bu üç adımın üçünü de attı. Ne var ki, eski Osmanlı topraklarında kurulan diğer ulus devletlere kıyasla Yunanistan'ın ulusal kimliğini yaratma hareketi fazladan bir unsur daha taşıyordu. Avrupa ülkeleri, özellikle İngiliz, Fransız ve Ruslar modern Yunanistan'ın sahip olması gereken türde bir kimliği 'talep etmek' ve desteklemek üzere el ele vermişlerdi; bu kimlik Helen olmalıydı. Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra modern Yunanlılar da gerçekten Helenizmi kucakladılar. Kırk yıl sonra, artık *Megalo İdea* billurlaştığında, Helen kimliğine Bizans İmparatorluğu'nun varisi kimliğini de eklediler. Mo-

dern Yunan kimliği bu iki unsurun sentezidir ve çeşitli seçilmiş zaferler ve seçilmiş travmalar içerir.

Ulusal bir ideoloji olarak Helenizm ilk başlangıcında ve temel olarak dışarı-yönelimliydi. Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında, bu ideoloji Yunanistan'ın varolan kültürüyle alâkasız bir durumdaydı. Yunanlılar çabucak Helenizmi kucaklayarak, bunu 'mahrem biçimde kişisel'[287] hale getirdiler ve Batılı destekçileri tarafından bile anlaşılmayacağını düşündükleri gizemli bir biçimde bununla özdeşim kurmaya başladılar. Yorgo Evlambiyos, 1843'te yabancıların Yunanlı olmanın gizemlerini anlamaya çalışarak olanaksızı gerçekleştirmeye yeltenmemeleri gerektiğini söylemiş. Evlambiyos şunları gözlemlemiş:

Bir yabancının başka bir halkın yaratılarını düzelmeye ve değiştirmeye cüret etme derecesinde o halkın (laos) *ruhunu* (pnevma) *özümsemesinin mümkün olup olmadığını bilemiyorum. Özellikle de Yunanlıların kendileri bile -ata yurtlarında doğmuş ve yetişmiş ve çocukluktan itibaren gelenekler ve dille temas içinde olmuş olmalarına karşın- kendilerinde bu hakkı görmezlerken.*[288]

Helenci tezin, dışarıya yönelik olmasına karşın pratikte Yunanlıların -psikolojik açıdan konuşuyoruz- 'ben merkezci', ve 'ötekilerden' saplantı derecesinde farklılaşmış olmalarına yol açması ironiktir. Helenizm ithal bir ideoloji olduğu için ve bu haliyle ileri derecede kişisel benlik ve kimlik konularına dışarıdan tecavüzü kolaylaştırdığından, Yunanlılar paradoks biçimde yabancıların karışmasını önlemek ve kendi bağımsızlıklarını *zenofobik* (yabancı fobisi) tarzda korumak için ellerinden geleni yapmışlardır.[289]

Helenizmin kucaklanması ancak geçmişle kültürel bağlar geliştirerek netlik kazanabilirdi. Yunanlı akademisyenler ve sanatçılar iki bin beş yüz yıllık bir yelpazede yaşamış olan halklarda bir 'süreklilik' bularak gerekli bağlantıları kurdular. Ancak Helenizmin korunması bilinçdışı bir grup etkinliğini gerektiriyordu: Batı tarafından şarklı, bu yüzden de alt düzeyde algılanan Eski ve istenmeyen Bizanslı (Romeik) kimliğinin topyekün projeksi-

[287] Herzfeld, Mikael (1986), s.32.
[288] Evlambios, G. (1843), s.ii.
[289] Herzfeld, Mikael (1986), s.32.

yonu. Türkler Yunanlıların kitlesel projeksiyonları için uygun bir rezervuar oluşturuyorlardı. Yunanlılar 'uygarlaşırken' Türkler 'uygarlaşmadan' kalmışlardı. 'Birliktelik'lerinin ve 'çapraz özdeşimlerinin' uzun geçmişi yüzünden Yunanlılar *kendi içlerindeki* Türkten kurtulmak zorundaydılar. Hiç kimse bunu Yunanlı büyük yazar Nikos Kazancakis'in *'El Greco'ya Mektuplar'* isimli kitabında anlattığı kadar iyi dile getiremez. Bu kitapta yazar Girit'te geçen çocukluk anılarını anlatırken şöyle der:

> *Her şeyden önce Türk'ten özgürleşmek, işte bu ilk adımdı, bundan sonra, yeni bir mücadele başladı: İçimizdeki Türk'ten kurtulmak -cehaletten, kötülük ve şerden, korku ve tembellikten, göz kamaştırıcı sahte ideallerden ve son olarak idollerden, hepsinden, en sayılan ve sevilenlerden bile... Girit ve Yunanistan'ın sınırlarından taşarak (mücadele) bütün çağlara ve bölgelere yayıldı ve insanoğlunun tarihini istila etti. Artık savaşan Girit ve Türkiye değil, iyi ve kötü, ışık ve karanlık, Tanrı ve Şeytandı. Hep aynı savaştı, ebedi bir savaş, ve her zaman iyinin arkasında, ışığın ve Tanrının arkasında Girit vardı; kötünün arkasında, karanlığın ve şeytanın arkasında ise Türkiye.*[290]

Bu kitlesel projeksiyon Yunanlıların Osmanlı Türkleriyle ortak tarihi olan *Türkokrasi*'nin basmakalıp tarzda belleklere yerleşmesine yol açtı. Yunanlı tarihçilerin yazılarını okuduğumuzda eserlerinin tarihi belgelemek olduğu kadar intikam almayı da hedeflediğini düşündük. *Türkokrasi* muazzam bir seçilmiş travmaya dönüştürülmüştü. Yunanlıların Batı tarafından olumsuz algılandığı her durumdan Türkler suçlandığı için, Yunanlıların kendi eksikliklerinin sorumluluğunu üstlenmeleri zorlaşmıştır. Bir grubun kendi kimliğini pekiştirmek için istemediği parçalarını uygun bir hedefe yansıtması psikolojik tepkinin yalnızca bir kısmıdır; her durumda bu tür bir projeksiyonun süreceği ve geri tepmeyeceğine dair hiçbir garanti yoktur. Ortak zihinsel etkinliğin kitle projeksiyonlarının istikrarını güvenceye alması gerekmektedir. Bu yüzden, Yunanlılar Türklere karşı saplantılı olmayı sürdürüyorlar ve bir yandan onlar tarafından mağdur edildiklerinden söz ederken, bir yandan da grup olarak bu tür bir kurbanlaştırmanın tekrarlanacağına inanıyorlar. Yeni Yunan Devle-

[290] Kazancakis, Nikos (1965), s.68.

ti'nin yayılmacı, irredentist ve saldırgan amaçları Türklere yansıtılıyor. Bu şekilde Yunanlılar Türkiye'yi ordu tarafından yönetilen bir ülke olarak görüyorlar ve Türk diplomatlarla müzakerelere ve diyaloga girmeyi -yani Türk Devleti'nin güçsüz bir kanadıyla ilişki kurmayı- boşuna çaba sayıyorlar.

Yunan irredentizmi modern Yunanlıların Helenistik tezi kabulüyle başladı. Helenizm bir yanda yeni bir ortak benlik değeri ve onur duygusu kazandırırken, öte yanda bir sorun oluşturdu: yeni devletin sınırlarına ilişkin belirsizlik. Kültür, dil ve politik oluşumlara ait uzak geçmişte kalan verilere dayalı bir ulusal ideoloji olarak Helenizmin doğasında var olan belirsizlik, sınırların saptanmasına yardımcı olamazdı. Dahası, Yunan Krallığı Osmanlı İmparatorluğu pahasına genişlemeyi sürdürdüğü için, politik açıdan nihai toprak hedefleri koymak olanaksızdı. İnanıyoruz ki sınırlara ilişkin belirsizlik kimlik sorunları yarattı ve irredentizmi körükledi. Modern Yunanlılar, oluşan boşluğu Bizans (Romeik) kimliklerini inkar ederek ve 'Helen topraklarını' ve Yunanca konuşan bireyleri yeni Yunan Krallığına dahil ederek doldurmaya uğraştılar.

Helen tezi özümsendikçe Yunanlılar bir arındırma sürecinden geçtiler. Sözgelimi Türkçe sözcükleri ve Bizans kökenli birçok sözcüğü dillerinden attılar. *Katerevusa*[291] denen bir dil yaratmak için Helen kaynaklarına geri döndüler. Helenizm iki bin beş yüz yıllık antik tarihin yeniden doğuşudur. Bu yüzden de, büyük ölçüde kasti çabalarla yaratılan tarihsel belleğe bağımlıdır. Tarih ve ulus oluşturmaya yönelik bu tutum, seçilmiş travmaların ve yakın tarihlerdeki acı olayların unutulmasını sağlamaz. Bu yüzden de Yunanlılar bugünde olduğu kadar geçmişte de yaşarlar

[291] Son yüzyılda kurulmuş İtalya, Almanya ve Finlandiya gibi üniform ulus devletler arasında katherevousa'nın evrimi benzersizdir. Bu ulus devletlerde saray dilinin yerine halk dili geçirilmişti. Türkler de Arapça ve Farsça sözcüklerin yerine halk dilini geçirdiler. Oysa, Yunanistan'daki 'dil sorunu' ya da 'ghlossikozitima' toplumda çok daha keskin bir kutuplaşma yarattı ve kimlik sorunlarını etkiledi. Yunanca'daki 'arındırma' süreci hâlâ "devam etmektedir. Son on yirmi yıldır Yunanlılar yoğurt, beyaz peynir, Karagöz ve hatta kahvenin bile Yunan kökenli olduğunu iddia etmeye başladılar. Bu şekilde Türklere has herhangi bir şey bırakmıyorlardı. Bu ufak tefek farklılıkları silerek Türkleri 'yok' saymak' için bilinçdışı paylaşılmış bir arzu olabilir. ABD'de yüzlerce yıllık 'Türk kahvesi' yok olmakta ve yerini 'Yunan kahvesi' almaktadır.

ve Türkleri daima onların meşru tarihsel haklarını ellerinden almış kişiler olarak görürler. Türkler dört beş yüzyıldır çoğunluğu oluşturacak şekilde yaşadıkları bölgeleri savunduklarında bile yayılmacı ve saldırgan olarak nitelendirildiler, çünkü tarihin Helen penceresinden Türkler zaten bu toprakları hak etmemişlerdi. Diğer bir deyişle, Helenizme göre sahip olduklarının zaten gayrı-meşru olduğu gerekçesiyle geçmişte olduğu gibi bugün de, Türklere saldırganlık ve yayılmacılık atfedilmekte ve yansıtılmaktadır. Yunan irredentizmi bu bağlamda tümüyle masum görülür. Öyle görünüyor ki, Yunanlılar, Yunan irredentizmi ile yayılmacılık kavramı arasında bir bağ kurmaktan kaçınıyorlar ve yalnızca 'hakça' kendilerinin olandan yoksun bırakılmanın acısını hissediyorlar.

Yunan Bağımsızlık Savaşıyla başlayan Helenizmle kırk yıl geçirildikten sonra, özellikle de Spiridon Zambeliyos ve Nikolas G. Politis'in sözleriyle yavaş yavaş Bizans'ın kültürel mirası düşünsel olarak ulusal Yunan kimliğine girdi.[292] Esasen Helen olan birey ve grup kimliğinin bir uzantısı halini aldı. Bu gelişmeyle, Bizans kimliğinin istenmeyen yönleri tekrardan Türklere yansıtıldı. Helenistik kültür 1860'lardan itibaren Bizans kültürüyle yoğunlaştıkça, irredentizm ve *Megalo İdea* ayrılmaz hal aldı. Yunanlılar, grup halinde geriye, birincil seçilmiş travmaları olan Konstantinopolis'in düşüşüne psikolojik olarak uzandılar. Ondan sonra çekilen bütün ıstıraplar 1453'teki olayla ve bunun zihinsel temsiliyle üst üste bindi. Bizans İmparatorluğu'nun çöküşü için yas tutamamış olmaları *Megalo İdea*'da bulunan bir politik ideoloji şeklinde dışa vuruldu. Bu Yunanlıların uluslararası ilişkilerini, özellikle de Türkiye ile ilişkilerini etkilemektedir.

Konstantinopolis'in genç ve erkeksi ve Türk padişahı tarafından şehir surlarında bir delik açtıktan sonra ele geçirilmesi bir tecavüz olarak algılandı ve Türkler şehvet düşkünü olarak görülmeye başlandı. Daha sonra İstanbul adını alan şehir zaman içinde düşmüş ya da elemli bir kadını simgeler oldu ve halk şarkıları ve şiirlerde yüzyıllarca bu şekilde kutlandı. *Megalo İdea*'mn tohumları Türklerin bu fethinden kısa süre sonra atıldı. Bu ideolo-

---

[292] Nüfuzlu bu iki kişiye ait örnekler için bkz. Politis, Nikolas G. (1872, 1876, 1882) ve Zamblios, Spyridon (1856, 1859).

ji, Eartha Kitt'in şarkısını tersten söyler, 'Konstantinopolis, İstanbul değil'. Bugün bile, ne zaman Türkiye ile Yunanistan arasında politik bir sorun çıksa, Yunan basını olduğu kadar politikacıları ve subayları da sıklıkla Türklerden 'tecavüzcüler' şeklinde söz ederler.

Helenizmin ve *Megalo İdea*'mn kışkırttığı irredentist emelleri tümüyle gerçekleştirmenin olanaksızlığı ortaya çıkınca, kaydadeğer başarılarına karşın Yunan milliyetçiliği tamamlanmamış, başarısız ve yarım kalmış oldu. Yunanlılar daima başarılarını kazandıklarıyla değil, arzuladıkları hedeflerle gerçek arasında algıladıkları uçurumla ölçer gibidirler. Bugünün dünyasında Helenizmin 'nihai sınırlarına' ulaşmak olanaksız olduğundan, görünürde Yunanlılar Yunanistan'ın şimdiki sınırlarına ilişkin sürekli bir engellenmiş duygusu yaşamaya mahkumdurlar. Hava sahası, kara suları ve kıta sahanlığının durumunun Yunanistan'la Türkiye arasında tartışmalı olması da bu engellenmişlik duygusunu körüklemektedir. Yunanistan'da yası tutulacak olayların çok sayıda olması, seçilmiş zaferlerden ziyade seçilmiş travmalarla daha çok uğraşıldığının bir göstergesidir. Tekrarlayıcı yas törenleri, yas çabalarının ayinleştirilmiş olduğunu düşündürmektedir. Grupta kurban haline getirilmiş olma duygusu ön plandadır, ve paradoks biçimde bu grubun kendini-idealleştirmesini ve/veya idealleştirme umutlarını destekler. Kurbanlaştırılmış olmak aynı zamanda irredendist emelleri güçlendirir, *Megalo İdea*'yı canlı tutar ve engellenmişlik duygularına katkıda bulunur.

Bir grubun kimliğini değiştirdiği veya ıslah ettiği bir kriz döneminde karizmatik bir liderin (Max Weber'in tanımıyla) varlığı temel bir unsur[293] olmakla birlikte, Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında açıkça tanınacak bir baba figürü ortaya çıkmamıştı. Karizmatik lider, meşruluğu paylaşılmış bir inanç sisteminden diğerine aktarır. Savaşta bazı Yunanlı kahramanlar -hatta Byron gibi yabancılar bile- sivrilmekle birlikte, uzun süreli karizmatik bir liderlik söz konusu olmamıştı. Yine de bazıları devrimleri pekiştirmeye çalışan Başkan İonnes Kapodistrias'ı bu türden bir lider olarak görürler. Kapodistrias Çar I. Alexander'ın yakın danışmanlarından biri olmuş, hatta Kont Nesselrod ile Rus Dışişleri

[293] Weber, Max (1925).

Bakanlığını bile paylaşmıştır. Dostluk Derneği (*Filike Etarya*) onu başkan yapmak istedilerse de o bunu reddetmişti. Alexander ile araları bozulduktan sonra bir süre İsviçre'de kalmasının ardından 1827'de yedi yıllık bir dönem için Yunanistan cumhurbaşkanı seçildi. Yunanistan'ı demokratik, merkeziyetçi bir devlete dönüştürme çabaları yüzünden Yunanistan'daki hemen bütün grupların düşmanlığını kazandı; nefret edilen bir adam haline geldi. Büyük Güçler onu yerinden etmeye çalıştılarsa da başarılı olamadılar. Sonunda, Mora'daki önemli toprak ağalarından olan Mavro Miçili ailesi tarafından öldürtüldü.

Yunan Bağımsızlık Savaşı elbette *Kleftler*in faaliyetlerine indirgenemez, ancak Kleftlerin bu mücadelede önemli bir rol oynadıkları gerçeği de inkar edilemez. Bununla birlikte, bu rol devlet yapısı üzerinde büyük olasılıkla ters bir etki yaratmıştır. Kleftler asla yabancı, fiziksel ve psikolojik olarak uzak ve genellikle düşmancıl olmayan merkezi bir devletle tanışmamışlardır. Kolyopulos şöyle der: '*Kontrole dayalı devlet ve danışıklı kanunsuzluk, yeni şekillenmekte olan toplumun moralini bozdu ve gücünü soğurdu. Uzun vadede bu gidişat hem kurulmakta olan Devlete hem de o Devletin gerçek anlamda işleyişine habis bir etki yaptı.*'[294] Yunan politikasında buna *palikarizm* denmektedir. Gerçekten de birçok açıdan Kleft tarzı savaş bugüne dek varlığını sürdürmüştür; sözgelimi 1943-1949 arasında yaşanan Sivil Savaş'ta kendilerini 'Dağ kralları' ilan etmişlerdi ve ulusal veya ideolojik mücadele yerine açıkça yağmacılıkla ilgileniyorlardı. Bu adamlardan birçoğu, Bellis, Tzavelas ve Karalivanos gibi, sonraları savaş kahramanları haline geldiler. Aris denen bir kahraman daha vardı, ki asıl adı Tanasis Klaras'tı. *Enosis* için Kıbrıslı Rumların mücadelesinde EOKA tarafından oynanan rol de bu tarz bir savaşın devamı sayılabilir.

Kleftlerin öyküsü ve bunların padişahlı bir devlet kavramıyla özdeşleşme olasılığı Yunanlıların devlete karşı düşmancıl ve çelişkili tutumunu kısmen açıklayabilir, ancak bu tutumun farklı bir nedeni de olabilir: Bağımsızlık Savaşı sırasında ve sonrasında karizmatik bir liderin yokluğu. Yeni Yunan ulus devletinin kuruluşu sırasında Osmanlı Padişahı hâlâ 'kötü baba' idi ve Yunanlı-

[294] Kolioupulos, John S. (1990), s.92.

ların asla kabullenilmiş, kalıcı bir 'iyi baba'ları olmadığından, 'iyi' ile 'kötü' arasında bir denge kuramıyor ve padişahla onun Türk tebaasına ilişkin algılarına gem vuramıyorlardı. Burada padişahın ve onun hükümetinin düşman oldukları gerçeğinden ve hakikaten yapmış oldukları hatalardan söz etmiyoruz. Daha ziyade, Yunanlıların Osmanlı liderine ilişkin paylaştıkları *psişik gerçekliği* ele alıyoruz. Uzun vadede, bir grubun davranışlarının şekillenmesinde kuşaktan kuşağa aktarılan psişik gerçeklik dış gerçekliklerden daha etkilidir. Yeni Yunan kimliğinin yerleştiği zamanlarda karizmatik bir kahramanın bulunmayışının Yunanlıların birbirleriyle ve bu sayede bir liderle ve onun grup için emelleriyle özdeşim kurmalarını zorlaştırdığını düşünüyoruz.[295] Bu durum büyük olasılıkla Yunan halkının kendi devletiyle uzlaşmasını baltalamış ve bu da hem iç hem de dış ilişkilerinde politik düzen, moral ve ahlâk kavramlarına yönelik tutumlarını ters etkilemiştir. Bu şekilde, Yunan kimliğinin bütünlüğünü koruyabilmesi için istenmeyen kısımların diğer gruplara, özellikle de Türklere kitlesel olarak yansıtılması gereksinimi son derece aktif kalabilmiştir.

Helenizm ve *Megalo İdea* yirminci yüzyılda iki felaket yaşadı. İlki 1922'de Küçük Asya'da, ikincisi 1974'te Kıbrıs'ta gerçekleşti. İlk örnekte Yunanlılar bir savaş kaybetti; ikincisinde ise bir savaştan kaçındılar (Yunanistan'la Türkiye arasında). Markides, *Megalo İdea*'nın 'içsel bir mantığı' olduğunu ve geleneksel kurumların üzerine inşa edildiği ahlâki temelleri pekiştirdiğini ileri sürer.[296] Biz buna politik kurumları da ekleyebiliriz. Helenizm ve *Megalo İdea* öylesine paylaşılmış bir duygusal tutum ve inanış yaratmıştır ki, Yunanlılar Kıbrıs'ın tamamı, Ege Denizi üzerindeki hava sahası, kıta sahanlığı ve 'Makedonya' sözcüğünün kullanımına ilişkin mülkiyet haklarının tümden kendilerine ait olduğunu düşünebiliyorlar.[297] Bir yanda *Megalo İdea* ve Helenizmin ül-

[295] Freud, Sigmund (1921) bu grup fenomenini tanımlar.

[296] Markides, Kyriacos C. (1977), s.10.

[297] Kitromilides, Paschalis. M. (1990) 'sıradan gözlemci ve propagandacıların' 'Büyük Ülküyü Yunan "yayılmacılığı"yla ilişkilendirme' eğiliminde olduklarını söyler (s.59). *Megalo İdea*'nın 'toplumsal ve ideolojik bütünlük kaygıları' (s.59) ile motive olduğu konusunda ona katılıyoruz, ancak Yunanistan tarihinin akışı dikkatle incelenirse *Megalo İdea*'nın nasıl olup da Yunanlıları (yeniden) daha büyük bir Yunanistan yaratma arzusunda bitleştiren duygusal güç haline gelmiş olduğu açıkça görülür. Bu şekilde politik emelleri de beslemiştir.

küleştirilmesi, ve diğer yanda geride kalan kurbanların psikolojisi modern Yunan grup kimliğine nüfuz etmiş 'gözle görülmez' güçlerdir ve bunlar politik görüşmeleri karmaşıklaştırır, çözümlere karşı psikolojik dirençler yaratır ve Türklerle müzakereleri güçleştirirler.

Yunanlıların Avrupa Birliği'ne üye olmaları Türkiye'ye diğer bir kitlesel yansıtmayı tetikledi. Bu kez Yunanistan gerçek bir Avrupa ülkesi haline geliyordu; bu yüzden de ortak grup kimliğindeki Avrupalı olmayan bütün kalıntılardan kurtulması şarttı. 1967-1974 Cunta Dönemi'nde Yunanistan'ın uluslararası prestiji en düşük durumundaydı. Kıbrıs'ta Yunan Cuntası tarafından düzenlenen darbe Türklerin askeri müdahalede bulunmalarına yol açmış, bu da Yunanistan'da Cunta'nın devrilmesini ve demokrasiye dönülmesini sağlamıştı. Yunanlılar acı verici yakın geçmişi unutmak istiyorlardı. 1981'de Yunanistan AB'ye girme aşamasındayken, diğer bir Cunta iktidardaydı -bu kez Türkiye'de. Dış politikanın hedefleri doğrultusunda durumdan yararlanmanın tam sırasıydı, ama ayrıca bir de psikolojik mekanizma işler gibiydi. Kendi Cuntalarını Türklerinkiyle özdeşleştiren Yunanlılar, baskıcı Yunan askeri idaresiyle ilgili kötü duygularını Türklere yansıttılar.

1975'te sivil savaş sonrasında kanunsuz ilan edilen ve toplum dışına itilen komünistler Yunan politik yaşamına yeniden girdiler. Bu, Yunanistan'daki iç politik kutuplaşmanın yumuşamasına yardımcı oldu ve komünistler üzerindeki eski projeksiyonların geri çekilmesiyle sonuçlandı. Sivil savaşın acı anılarıyla yüklü bu projeksiyonlar Türklere yeni projeksiyonları pekiştirdi ve olumsuz, zalim, baskıcı, demokratik olmayan imajlarını güçlendirdi. Cuntanın elinden en çok çekmiş olan Papandreu ve onun sosyalist partisi PASOK'un iktidarda olduğu gerçeği bu yansıtmanın yoğunluğunu ve alanını genişletti.

1984'te demokrasiye döndükten sonra Türkiye AB ile ilişkilerini normalleştirmeye çalıştı ve sonunda 1987'de tam üyelik için başvuruda bulundu. Yunanistan bu girişimleri kendi dış politika çıkarlarına karşı yapılmış gibi algıladı. Türkiye'nin AB ile ilişkisini geliştirmesine muhalefet eden Yunanlılar belki diğer Avrupalılardan daha da ateşli biçimde, Türklerin Avrupalı olmayan ka-

rakterini vurguladılar ve dinlerinin İslam oluşu ile 'fundamentalist' eğilimlerinin altını çizdiler.

Türk Kimliği

Osmanlı İmparatorluğu içinde politik, kültürel ve toplumsal alanlarda ciddi reform çabaları ta on sekizinci yüzyılın son çeyreğinde başlamıştır. Bu çabalar içinde temel bir dönüm noktası 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ve aşağı yukarı aynı zamanlarda ordunun Türkleştirilmesi girişimidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 'en uzun yüzyılı' olan on dokuzuncu yüzyıl boyunca kültürel/toplumsal kimlik meselelerine üç farklı yoldan yaklaşılmıştı:

(1) Etnik veya dinsel bağlarına bakılmaksızın bütün vatandaşların Osmanlı kimliğini güçlendirmek. Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde ırkçılık ya da milliyetçiliğe yatırımlar artmış olduğundan bu başarısız oldu.

(2) İmparatorluktaki bütün Müslümanları Pan-İslamizm şemsiyesi altında birleştirmek. Müslümanlar arasındaki etnik farklılıklar Pan-İslamizmin başarılı olmasını engelledi.

(3) Türk kimliğinin yayılmasına odaklanmak. Bu şemsiye altında Türkler ve kendilerini Türk hissedenler bir araya getirileceklerdi. Asya ve Avrupa'da Türkler ve onlara bağlı kişiler olduğuna göre, Türk kimliğinin kudretli bir politik ve kültürel güç yaratması pekala umulabilirdi.

Üç seçeneğin hepsinin de tek bir ortak hedefi vardı -padişahı tahtında ve iktidarda tutmak. Padişahtan ve Osmanlı geleneklerinden ayrı bir Türk kimliği oturtmanın gerektirdiği muazzam değişiklikler için I. Dünya Savaşı'nın ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın sonunu beklemek gerekecekti. Bu zaman zarfında Türklerin Ortadoğu'daki Müslüman Araplarla Yunanlıların yanı sıra büyük Hıristiyan Güçlerle de savaşmaları gerekti. Ortam bütünlüklü bir Türk ulusu için hazırdı ve bu Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde gerçekleşti.

Modern Türk kimliği neredeyse yetmiş yıllık bir tarih, devrim ve değişim görmüş durumda.[298] Atatürk'ün milliyetçi politikala-

[298] Güleç, Cengiz (1992).

rı, ilk kez 1919'daki Sivas Kongresi'nde ilan edilen ve daha sonra Mustafa Kemal'in izinden gidenlerin baskısıyla Ocak 1920'de Meclisi Mebusan'da resmen kabul edilen Misak-ı Milli kavramına dayandırılmıştı. Misak-ı Milli aslında Müslüman Türklerin çoğunluğu oluşturduğu Osmanlı İmparatorluğu topraklarının bölünemez bir bütün olduğunu şart koşuyordu.

İmparatorluğun çöküşü ve Mustafa Kemal önderliğindeki milliyetçilerin zaferi üzerine, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini Türkiye Cumhuriyeti aldı ve daha sonra imzalanan Lozan Antlaşması Misak-ı Milli ilkelerini tanıdı -Türk ulusunun egemenliği ve bölünmezliği ve eski imparatorluğun belli bölgelerinin politik geleceğinin halkoylamaları ile belirlenmesi. Başka bir deyişle, modern Türk Devleti ne eskiden Osmanlı İmparatorluğu'na ait topraklar üzerinde ne de Orta Asya gibi, imparatorluğun dışında kalan ancak Türklerin yaşadığı bölgeler üzerinde *irredentist* emeller beslemeyecekti. Bunun tek istisnası 1938'de bir halkoylaması ile Türkiye'ye katılan Hatay oldu. Temelde Misak-ı Milli I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren Mondros Mütarekesi zamanında Osmanlı İmparatorluğu'nun *de facto* sınırlarına karşılık gelmektedir. Bu yüzden de gerçekleştirilmesi için I. Dünya Savaşı'nın galiplerine karşı yeniden savaş açılması gerekmiyordu. Bu, çokırklı ve çokdinli bir imparatorluğun sonunu ilan ediyordu. Bu sınırların dışında kalan Türkler büyük gruplar oluşturmuyorlardı; bu yüzden de 'kurtarılamamış kardeşlerin' özgürleştirilmesi söz konusu değildi.

Osmanlı İmparatorluğu milletler sorunu yüzünden parçalanmıştı. Yeni sınırların tartışma götürmez yapıda olması, gelecek savaşları engellemek ve yeni Türkiye'nin sosyoekonomik ve politik gelişimine yoğunlaşmak açısından şarttı. Sonuç olarak Misak-ı Milli yeni Türkiye'nin sınırlarını açıkça tanımlıyordu ve milliyetçi güçler Mustafa Kemal'in önderliğinde buna uygun bir kurtuluş savaşı verdiler. İrredentizm ve Misak-ı Milli birbiriyle bağdaşmıyordu. Bu sayede, Misak-ı Milli Helenizmin Yunanistan'da yarattığına benzer sorunlar yaratmadı. Tersine, dış sınırlarını net olarak şekillendirerek yeni Türk kimliğine büyük katkılarda bulundu.

Türki cumhuriyetlerde vatandaşların yüzde doksan beşinden fazlası Müslüman olmakla birlikte, onları bir arada tutan din değil, vatandaşlık duygularıdır. Bu, Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Atatürk'ün kazandığı zaferlerde önemli rol oynamış olan etnik Kürtlerin Türk şemsiyesi altına alınmasının gerekçelerinden biridir. Türkler için iç homojenlik son derece önemliydi. Yeni devletin nüfusunun büyük bir kısmı yüzlerce yıllık Balkan topraklarından bugün Bosna ve Hersek'te görülenlere benzer sayısız etnik arındırma veya temizleme operasyonlarıyla kovulmuş insanlardan oluşuyordu. Lozan Antlaşması'nda öngörüldüğü şekliyle Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleştirilen zorunlu nüfus mübadelesi, ülkedeki nüfusun bir hayli homojen olmasını sağlamıştı.

Yeni Türk ulusu Osmanlıcılığın bir devamı değildi; laiklik Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı İmparatorluğu'ndan keskin biçimde ayırıyordu. I. Dünya Savaşı sırasında ve Kurtuluş Savaşı'nda Türkler esas olarak Avrupalılara karşı savaşmışlardı. Ne var ki, paradoks biçimde Atatürk'ün önderliğinde Türkiye hummalı bir batılılaşma sürecine girdi, bu şekilde Batı hem 'bir düşman', hem de 'ideal bir nesne' haline geliyordu. Yeni bir kitle bilinci geliştirme sürecindeki büyük gruplar genellikle bir 'arındırma politikası' benimserler. Bu grubun istenmeyen parçalarının toptan yansıtılmasını ve grubun kendini bu istenmeyen parçalarla kirlenmiş unsurlardan temizleme çabalarını da içerebilir.

Yunanlılar bağımsızlıklarını Türk Kurtuluş Savaşı'ndan yüz yıl önce kazandılar ve bu bölümde daha önce de belirttiğimiz gibi, yeni Helenik/Bizanslı kimlikleri evrilirken, Romeik-Bizanslı/Şarklı kimliklerini kütle halinde Türklere yansıttılar. Modern Türk milliyetçiliği Batıya kütlesel yansıtmalar olmaksızın evrildi. Türkiye'nin yeni liderleri düşmanın, yani Batının yansıtma için uygun bir hedef haline gelmesine izin vermediler, çünkü Batı aynı zamanda ülküleştirilmişti. Bunun yerine, modern Türkiye'nin ilk kuruluş aşamasında Türkler İslam dünyasının geri kalanından daha da farklılaşma sürecine girdiler, kendilerini laik ve Batı idealleriyle yaşam tarzına daha yakın ilan ettiler. İstenmeyen kısımlarının yansıtılması için rezervuar olarak Avrupalılar yerine başta Osmanlılar ve Araplar olmak üzere, diğer

Müslümanları kullandılar. Elbette bu, geçmişle bugün arasındaki sürekliliği bozduğu için sorunlara yol açtı.

Modern Türk geçmişinin bazı yönlerine bir miktar çelişkiyle (ambivalans) yaklaşır. Yeni cumhuriyetin batılılaşmış devrimci seçkin tabakası kendilerine 'aydınlar' dediler ve kendilerini nüfusun gelenekçi ve muhafazakar kesimlerinden ayırdılar. Bu politik ve kültürel olarak kutuplaşmış bir toplum oluşmasına yol açtı. Seçkinler İslami fanatizmi imparatorluğun çöküşünün temel nedeni olarak görürken, muhafazakarlar 'aydınları' halkın gerçek kimliği pahasına Batıyı taklit etmekle suçladılar. Bunu izleyen 'kimlik krizi' 1960'dan sonra bir sağ-sol ikiliği biçimini aldı. Ancak bu ikilik demokrasi sayesinde yavaş yavaş etkisini yitirdi. Yine de, son zamanlarda yeni kentlileşmiş nüfusta Ortodoks İslamın hızlı yükselişi bu sorunun bir uzantısıdır. Ne var ki, Türkiye'nin 'kimlik krizi' sorununun Türk-Yunan ilişkileriyle hiç alakası yoktur. Türklerin görece zararsız olan ve 'ötekilerin' habis biçimde değersizleştirmesine izin vermeyen arındırma süreci, esas olarak dillerindeki Arap ve Fars etkilerinin atılmasını içeriyordu; birçok Avrupalı sözcüğü 'Türkçeleştirdiler' ve Latin alfabesini benimsediler. Bunun yanı sıra Avrupa ceza hukuku ve medeni kanunlarının kabulü ve kıyafet devrimi gibi diğer hareketleri modern Türkleri Osmanlı geçmişlerinden ve Arapça yazıyı ve Şeriatı kullanmaya devam eden diğer Müslüman ülkelerden daha da ayırdı.

Türklerin Yunanlılara bakışı, hem değersizleştirilen hem de ülküleştirilen bir düşmana sahip olma ikilemlerini ortaya koyar. Herkül Millas, Türk edebiyatında Yunan imgesinin nasıl olduğunu anlamak için, ünlü Türk yazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından 1909-1956 yılları arasında yazılmış öyküler, romanlar ve oyunları inceledi.[299] Bu iş için Karaosmanoğlu iyi bir seçimdi, çünkü o yalnızca önemli bir edebiyat adamı değil, aynı zamanda bir politikacı ve hem Atatürk hem de ardılı İnönü'nün yakın dostuydu. Karaosmanoğlu'nun yazılarında Anadolu'nun Yunanlılarca işgalinden söz edilir ve sıradan halkı dehşete boğan ve kadınların namusunu kirleten sorumsuz ve cani Yunan askerleri betimlenir. Karaosmanoğlu, Yunan ordusunu değersiz bir hasım,

[299] Millas, Herkül (1991).

Yunan erkeklerini açgözlü ve nankör, Yunan kadınlarını ise işvebaz olarak resmeder. Bu arada Karaosmanoğlu iç rahatlığıyla Atatürk'ü antik Yunan tanrılarına, ve Atatürk'ün sofralarını Sokrates'in şölenlerinden birine benzetir.[300] Avrupalıların aksine, Yunanlılarla uzun süreli 'beraberlikleri' yüzünden Türkler, bugünkü Yunanlıları hiçbir zaman antik Yunanlıların bir devamı olarak görmemişlerdir.

Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın tersine, Türkler kendi savaşlarını bir Osmanlı paşası olan Mustafa Kemal'in tartışılmaz önderliğinde yürütmüşlerdir. İmparatorluktan ulus-devlete geçişte karizmatik bir liderin varlığının getirdiği yararların ötesinde, Kurtuluş Savaşı onun komutası altındaki düzenli bir orduyla gerçekleştirildi. Bu savaşta başıbozuk güçlerin son derece sınırlı kullanımı sayesinde, savaş sonrasında yeni Yunan Devleti ve politik yaşamını etkilemiş olan kanun tanımaz kargaşaların doğması engellendi. Osmanlı devlet yapısı neredeyse otomatik olarak cumhuriyete aktarıldı. Türkiye ulus-devlet devrine daha geç giren Balkan ülkelerinin yaşadığı devlet kurma sorunuyla asla karşılaşmadı. Devletin milletle uzlaştırılması Türkiye için asla sorun oluşturmadı. Bütünde, Türk devrimi daha önce sözü geçen Batı Avrupalı örneklere büyük ölçüde benziyordu, çünkü devrimin amacı monarşiyi kaldırmak ve dinin faaliyet alanını kısıtlamaktı.

Atatürk'ün bütün inkilapları ve kültür devrimi için ödenecek psikolojik bir bedel vardı. Atatürk'ü ve onun modern Türkiye görüşünü ülküleştirmeleri Türklerin imparatorluğun kaybı için yas tutmalarını engelledi ve geçmişlerinin belli bazı yönlerinden uzaklaşmalarına yol açtı. Geçmişle bugünü bütünleştirmeye duyulan kaçınılmaz psikolojik gereksinim daha sonraları bütün psikolojik ve gerçek dünya çatışmalarıyla birlikte zorla kendini belli edecekti. Aynı zamanda, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, iradesini Türkiye'ye kabul ettiremeyen muzaffer Batı, hâlâ yüzlerce yıllık Türk klişelerine tutunuyordu.

---

[300] Atatürk'ün 'sofralarının' daha kapsamlı bir betimlemesi için bkz. Volkan Vamık D. ve Itzkowitz, Norman (1984). Türkiye'nin cumhurbaşkanı olarak Atatürk siyaset arkadaşlarını, akademisyenleri ve dostlarını hemen her gece kendisiyle birlikte yemek yemeye çağırıyordu. Devrim, kültür ve toplumsal konuların yanında metafizik konuları da tartışıyorlardı.

Atatürk'ün ölümünden hemen önce, Nazilerden kaçan çok sayıda Yahudi akademisyen ve sanatçı Türkiye'ye sığındı. Bunların çoğu sonraları ABD gibi daha zengin ülkelere gittiler, ancak Türkiye'nin batılılaşmasına önemli katkıları oldu. Sözgelimi birçok Alman Yahudi hekim Türk tıp fakültelerinde eğitim verdi; Alman Yahudi sanatçılar Türk opera ve balesinin gelişmesinde baş rol oynadılar.

Atatürk 1938'de öldüğünde yerine dostu İsmet (İnönü) geçti. İsmet İnönü'nün Avrupalılık anlamında, Atatürk'ten daha fazla Batı adamı olduğuna inanıyoruz. Türk eğitimciler Batı klasiklerinin yanında antik Yunan eserlerini de topluca çevirmeye başladılar ve bunlar her düzeydeki okula dağıtıldı. Atatürk 'Ebedi Lider' olduğundan, karizması eğitimli çevrelerde olduğu kadar halk arasında da hâlâ etkili olmayı sürdürüyordu, bu sayede İnönü hükümeti batılılaşmaya karşı çok az muhalefetle karşılaştı, ancak bazılarında bilinçdışı bir direncin kalmış olduğu da açıktır.

Hottinger, Atatürk'ün Türk politikasının güneş girmez ormanında nasıl kama gibi bir yol açtığını anlatır. Onun ve İnönü'nün dönemlerinde yolun ucu '*öyle genişti ki ilk başta ormanın tamamını temizliyor gibi göründü. [Atatürk'ün] ölümünü izleyen on yıllarda geniş patika daraldı ve her iki tarafta ağaçlar ve çimenler büyüdü.*'[301] Hottinger'e katılıyoruz, bununla birlikte patikanın genel yönü hâlâ belli ve Türkler hâlâ burada ilerleyebilirler.

Başlangıçta Atatürk'ün kendi yalnız, ancak yüksek benliği yeni Türklüğe yansıdı. İnönü, ülkesini II. Dünya Savaşı'nın dışında tutarak daha fazla izole olmasına yol açtı ve geçmiş kayıpların ve o günkü gerçeklerin yadsınmasına destek veren bir büyüklük yanılsaması doğdu. Atatürk-İnönü döneminin etkisi zayıfladıkça, Türkler kendi gerçeklerini daha açık görmeye başladılar. Yine de, Atatürk'ün yasını tutmak onlar için hâlâ çok zordu, tıpkı imparatorluğun yasını tutmak gibi.

Bu arada dünya olduğu yerde kalmamıştı (Bölüm 15), ve yeni Türklüğün ve merkezindeki büyük yalnızlığın karşısına dış olaylar dikilmeye başladı. Atatürk ve İnönü dönemlerinden sonra modern Türkiye içeride muhalif politikalar ve ideolojiler yüzün-

[301] Hottinger, A. (1977), s.81.

den çalkantılı zamanlar yaşadı ve yeni bir kimlik aradı. Bize öyle geliyor ki, yitirilmiş geçmiş kimliğin yasını tutma ve gerçek dünyaya uyum sağlama çabaları bu çalkantıların nedenlerindendi. Milyonlarca Türkün Avrupa'ya 'misafir işçi' olarak göçü Türkiye'nin kendi kendine yeten varlığına bir meydan okumaydı. Türklerin Kıbrıs'a tepkisi Misak-ı Milli'nin temelini duygusal, hatta belki hukuki olarak bile sarstı. Türkler, Kıbrıs'ın güneyini Yunanlılara ve kuzeyini Türklere veren 'bölünme'de yasal haklarını bastırdılar. Bu olaylara karşın 'yalnızlık' sürüp gitti. 1975'te Niyazi Berkes şunları söylemişti:

> *Bugünün Türkiye'si ne batılı ne de Müslüman bir ulustur; Hıristiyan, sosyalist veya kapitalist bir birliğe mensup değildir. Ne Asyalıdır ne de Avrupalı.*[302]

Berkes, Türkiye'nin ekonomisi, politikası ve kültüründe hissettiği 'yalnızlık'tan söz ediyordu. İnanıyoruz ki, Berkes'in Türkiye'yi tanımlamasından yirmi yıl sonra bile Türkiye'ye atfettiği özelliklerden bazıları hâlâ bir dereceye kadar varlıklarını sürdürmekte. Ancak Türkiye bu 'yalnızlığı' daha sonra göreceğimiz gibi 'benzersizliğe' dönüştürme yolunda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Dünyadaki olaylar, Kemalizmin özgün ilkeleri arasında eskimiş olanların bazılarından kendilerini kurtarmaya Türkleri zorlamıştır. Ekonomik ilkelerde değişiklikler ve özel sektörün teşviki Türkiye'yi dünyanın geri kalanına daha fazla bağlamıştır. Atatürk'ün kaybının yası tutuldukça Osmanlı döneminin seçilmiş zaferleri ve seçilmiş travmalarına daha fazla yatırım yapılır olmuştur. Bugünkü Türklük duygusunun değişmesinde en önemli dış etkiler Sovyetler Birliği'nin çökmesi, Orta Asya'da Türki Cumhuriyetler ve Kafkaslar'da Azerbaycan'ın sahneye çıkışı, Bosna-Hersek olayları, Almanya'da Türklerin yakılması ve PKK'nın (Kürdistan İşçi Partisi) faaliyetleridir. Kürt meselesi şu tür sorulara dikkat çekmiştir: Kim Türktür? Kim kendini Türk hisseder? Bugün Türk medyasında bu tür meselelerle ilgili bir sürü kamuoyu yoklamaları yer alır. Bir süredir Türkiye Avrupa Birliği'ne tam üyelik arzusunu açıklamıştır ve bu Yunanlılar ve diğer Avrupalıların aklına bir kez daha İstanbul mu, yoksa Kons-

[302] Berkes, Niyazi (1975), s.167.

tantinopolis mi? sorusunu getirmektedir. Şimdiye dek Hıristiyan Avrupalılar Türkleri kendi kulüplerine alma yolunda en ufak bir arzu göstermemiştir. Aslında şunu diyorlar: '*Konstantinopolis İstanbul olduğu sürece bizden olamazsınız!*'

Karşılaştırmalı Bir Özet

Son sözü söylemeden önce, belli noktaları tekrarlamayı göze alarak, günümüzde Türklerle Yunanlıların psikolojik durumlarını karşılaştıran bir özet yapmak yerinde olacaktır. Türkler ve Yunanlıların 'birlikteliklerinden' miras kalmış olan belli ortak özellikleri vardır. Benzerlikleri yiyecek, müzik, folklor, geleneksel mimari ve dillerindeki bazı ortak sözcüklerle ilgilidir, bunlar önemli olsalar da ulusal kimlik için temel oluşturmazlar. Kültürel olarak dinleri ve dillerinin farklı oluşu yüzünden birbirlerine benzemezler. Beş yüz yıldır 'birlikte' oldukları halde bu birlikteliğin öncesinde ve sonrasındaki tarihleri uzun ve farklıdır.

Yunanlılar bağımsızlıklarını kazanmak için başıbozuk bir savaş düzeni güttüler. Yunan ayaklanmalarını *kleftler*, yerel küçük esnaf ve yerel papazlar, yerel ve diaspora seçkinleri ve bunların yanı sıra Avrupalı helensever liberaller yönetiyordu. Savaşta çok sayıda kumandanları olmuş ancak bir tane bile milletçe kabul edilen karizmatik lider çıkmamıştı. Küçük Asya seferleri (1919-1922) haricinde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yürüttükleri hemen bütün yayılmacı hareketlerinde büyük ölçüde başıbozukları kullanmışlardı. Buna karşın Türk Kurtuluş Savaşı eski bir Osmanlı paşası olan, istisnai derecede karizmatik bir kişinin liderliğindeki düzenli bir ordu ile yürütülmüş ve kazanılmıştı. Hemen hepsi askeri ve sivil bürokratlardan oluşan milliyetçi Osmanlı seçkinleri de onu destekliyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet kavramı öyle baskındı ki, anayurt kavramı ancak on dokuzuncu yüzyılda Genç Osmanlıların yükselişiyle ortaya çıkabilmiş, ve millet kavramı da yirminci yüzyıl başında Jön Türklerle doğmuştu. Modern Yunanistan kurulurken kendine ait bir devlet yapısını miras almamıştı. Daha önceleri Yunanlılar despot Osmanlı Padişahı ile bir devlet kavramıyla özdeşleşmişlerdi. Bu yüzden de hiç yoktan bir devlet kurduklarında kendi devlet kavramlarına ilişkin bazı kuşkuları

olması doğaldı. Diğer yandan modern Türkiye Osmanlı Devleti'nin varisiydi.

Bu iki komşunun devlet kavramına, devletin bağımsızlık savaşlarındaki yerine ve daha sonra topluma ilişkin yukarıda anlatılan tam tezat tutumları bazı açılardan ilişkilerini etkiledi. Devlete saygıyı ahlâk, vicdan, disiplin, politik düzenle bitiştiren ve devletler arası ilişkilerin ciddiyetine inanan Türkler, Yunanlıların aynı değerlere sahip olmadıklarını düşündüklerinden onlara güvenmiyorlardı. Buna karşın, başıbozukluk ruhunu bağımsız zihniyetli Homeros kahramanlarıyla ve Batının demokratik bireyciliğiyle bağlantılandıran Yunanlılar Türkleri devlete köle olarak görüyorlardı. Türk Devleti'ni, Mustafa Kemal'in önderliğinde kurtuluş savaşı vermiş ve savaşı kazanmış, cumhuriyeti kurmuş ve devrimlerin yerleştirilmesinde rol oynamış olan Türk ordusuna eşit görüyorlardı. Onlara göre demokratik ve bireyci ruhtan yoksun olan Türk halkı, yine onların düşüncesine göre zalimce Kıbrıs'ı işgal etmiş olan bu yayılmacı saldırgan gücü denetim altında tutamazdı. Bu yüzden Yunanlılar arasında bir Türkiye korkusu vardır. Karizmatik bir liderin olmayışı da büyük olasılıkla Türkiye'ye karşı kütlesel yansıtma düzeneklerinin kullanılmasını uzatmıştır.

Helenizm, Batı tarafından iki bin yıldır onun etkisinden kopmuş olan halka dayatıldı. Bir ideolojiye dönüştürüldü ve *Megalo İdea* ile bağlantılandırıldı. Bu, Yunanlıların var olan kimliklerinin 'şarklı ve uygarlaşmamış' sayılarak yadsınmasını ve toptan Türklere yansıtılmasını gerektiriyordu. *Megalo İdea* eski Helen topraklarındaki 'kurtarılamamış kardeşlerin' özgürleştirilmesini hedefliyordu. Bu açıkça belirlenmiş toprak hedefleri olmayan irredentizm anlamına geliyordu, belki de basitçe sınırsız irredentizm.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkler de dil ve tarih üzerine sözde-bilimsel 'Güneş-Dil Teorisi'ni temel alan milliyetçi bir 'mitoloji' edindiler. Bu teori Türki insanların esas yurdu olan orta Asya'yı dillerin ve uygarlıkların tarih öncesi doğum yeri olarak gösteriyordu, daha sonra dünyanın dört bir yanına dağılmışlardı. İrredentizmle hiç alakası yoktu, ancak 'en uzun yüzyıl' boyunca aldıkları yenilgiler ve imparatorluğun çöküşüyle kendilerini aşa-

ğılanmış hisseden Türklerin benlik değerini onarma yolunda açık bir çabaydı. Bu 'mitoloji' asla ulusal bir ideoloji halini almadı ve kısa sürede kendiliğinden öldü.

Kemalist milliyetçiliğin ana hedefi çağdaş batı uygarlıklarının seviyesine ulaşmaktı. Bu amaç yalnızca lider tarafından değil, aynı zamanda Atatürk'ün Cumhuriyetçi Partisi, basın ve 'aydınlar' tarafından da öyle çok tekrarlandı ki, Türkiye'nin politik kültürünün ayrılmaz bir parçası haline geldi. Türkiye'de bir süre kalan bir yabancı bütün toplumun bu 'çağdaş uygarlığı' yakalama şeklindeki elle tutulamaz amaca kilitlendiği izlenimi edinir. Türkiye'nin 'ütopya' arayışındaki bir ülke olduğunu söyleyebiliriz. Bu arayış iç sosyo-ekonomik gelişmeyi dış politika hedeflerinin çok üstünde bir yerlere yerleştirmiştir. Sonuç olarak Türk halkı içe bakan, ve dış uyaranlar gerçekten huzur bozucu olmadıkça temelde bunlara kayıtsız hatta duyarsız kalan insanlar haline gelmiştir. NATO'nun sağladığı güvenlik bu yalıtılmış tutumu güçlendirmiştir. Türkler ütopya arayışlarıyla baş başa bırakılmak istediler. Türklerin 1980'lerin ortalarına kadarki yalnızlığının bir nedeni de budur.

Buna karşın Yunanlılar bir ütopya arar gibi durmuyorlar. Örneğin, Yunan siyasi partilerinin genelde gürültülü olan söylemlerinde Yunanistan'ın endüstri çağı sonrası, yüksek teknolojik güç olması gibi talepler hiçbir zaman dile getirilmez. Helenizm uygarlığın doruğunu temsil ettiğinden, 'çağdaş uygarlığı' yakalamak asla bir sorun oluşturmamıştır. Bütün uygarlıklardan üstün olmaları için eski tarihlerine dönmeleri yeterli olacaktır.

Bu komşuların zıt özellikleri ilişkilerini karmaşıklaştırmış ve sıklıkla üçüncü tarafları şaşırtmıştır. Bir çatışmada genellikle daha büyük ve güçlü olan taraf daha atılımcı ve diğer taraf daha çekinik ve içe dönüktür. Türk-Yunan çatışmasında öyle görünüyor ki sıklıkla inisiyatif alan Yunanistan olmuştur; buna karşın Türkiye savunmada kalmıştır. Bu olağandışı durum Türkiye'nin Yunanistan'ı kışkırttığı izlenimi uyandırır. Daha küçük olan taraf olmasına karşın Yunanistan korkusunu üzerinden atıp bir kahramanlık yolunu seçmeye zorlanıyormuş gibi bir görünüm yaratmaktadır.

Bu farklılıkların dışında iki ülke, ikisinin de geçmiş kayıpları-

nın yasını henüz tutamamış olmaları ve geçmişteki incinmelerini aşamamış olmaları açısından birbirine benzer. Yunanlılar için Bizans İmparatorluğu ve başkenti Konstantinopolis'in kaybı unutulmamıştır. Bu kayıpların yasını tutmaya karşı bir direnç vardır, çünkü bu modern Yunanlıların edindiği kimlikten farklı bir kimliği kabullenmek anlamına gelecektir. Daha yeni travmalar (yani 1922'de Küçük Asya'daki trajedi ve 1974'te Kıbrıs'ta yaşanan trajedi) Yunanlıların incinmişlik duygusunu güçlendirir. Bu açıdan Yunanlılar sürekli yas tutar bir hal almış gibi durmaktadır. Bu kurban edilmişlik ve haklılık duygularını güçlendirir, bunların türevleri yalnızca Türkiye ile ilgili olarak değil, aynı zamanda Yunanistan'ın diğer Balkan komşular, özellikle de Makedonya ve Arnavutluk için de gözlenir. Türkler de yitik imparatorluklarının yasını tutmamıştır. 1990'larda Türklerin kaybı üzerindeki çalışmalar daha belirgindir, ancak uygun biçimde ele alınmadıkça bu da komplikasyonlar doğurabilir. Türkler ve Yunanlılar tarihsel kayıplarının yasını tutmaya gösterdikleri direnci bir kenara bırakmadıkça, kendilerini yeni tarihsel gerçekliklere uyduramayabilirler.

Sorumluluk Üstlenmek

Modern Türk ve Yunan kimliklerinin evrimindeki meseleler ve unsurların benzer olmadıklarını belirtmiştik. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında yaşadığı 'yalnızlığın' duygusal kısıtlamalarından büyük ölçüde kurtulmuş olan ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan jeopolitik değişikliklerden ivme alan Türkiye, altmış milyonluk nüfusuyla geçmişteki ihtişamını yeniden kazanma çabasındadır. Özlenen ihtişam askeri değil ekonomik ve politiktir. 1992'de Türkiye, Avrupa'nın en hızlı kalkınan ekonomisine sahipti.[303] Elbette Türklerin emellerine karşı birçok engel olduğu gibi, önlerinde birçok iyi fırsat da vardır.

Uzun süre, koşullar gerektirdiği için Türkiye vizyonunu yalnızca batıyla kısıtlamıştı. Artık, Türkler için oldukça yeni bir şevkle yüzünü doğuya (Türki Cumhuriyetler), güneye (İran Kör-

303 Coll, Steve (1993).

fezi) ve kuzeye (Rusya federasyonu) çevirdi.[304] Bu arada Türkiye, hâlâ birincil ortağı olan Batı ile daha iyi bir ilişki kurmak istiyor ve bu açıdan Yunanistan bir engel olarak algılanıyor. Yunanistan ise hâlâ Türkiye'ye (ve şimdi Slavlara) ilişkin saplantılarını koruyor ve AB'deki en fakir ülke olma unvanını Portekiz'den almış durumda. Türklerle Yunanlılar arasında daha iyi komşuluk ilişkileri iki ülkeye de yarar sağlayabilir. Bu kitapta da tanımladığımız şekliyle Türk-Yunan ilişkilerinin psikolojisinden öğrendiklerimiz, Türklerle Yunanlılar görüş ayrılıklarına çözüm arayışına girdiğinde olumlu sonuçlar doğurabilecek diplomatik, ekonomik ve hukuki gereçlere dahil edilebilir.

1992-1993 Baharında yazarlar, Virginia Zihin ve İnsan Etkileşimi Çalışmaları Merkezi'nden gelen Amerikalılarla birlikte Litvanya'nın Kaunas şehrinde ve Latviya'nın Riga şehrinde düzenlenen toplantılara katıldılar ve Rusya, Litvanya, Latviya ve Estonya'dan disiplinlerarası meslektaşlarıyla tanıştılar. Bu toplantıların amacı Baltık Devletleri ve Rusya arasında yaşanan zorlukların psikolojik anlamını incelemekti.[305] Baltık devletlerinden gelenler Rusların ellerinden çektiklerini anlatırken oradaki Ruslar onların şunları kabul etmesini istediler:

(1) Ruslar, Sovyetlerle aynı değildir ve kötü olanlar yalnızca Sovyetlerdir;

(2) Baltık halklarına karşı işlenmiş suçlar yalnızca Ruslar tarafından değil, kendi insanları tarafından da işlenmiştir; ve

(3) Rusların kendileri de Sovyet rejiminin elinden zulüm görmüştür.

Baltıklardan gelenler ilk önce Ruslara kendilerini ilgilendirdiği kadarıyla, Rusların kendi halkı tarafından avlanmış olduklarını anımsatarak yanıt verdiler, ve bunun istilacılarca işbirliği yapanlar tarafından avlanmakla aynı şey olmadığında ısrar ettiler. Ancak toplantı ilerledikçe bazı Rus katılımcılar bir grubun kendi mirasından kaçamayacağı ve Rusya'da bir önceki kuşağın Baltık uluslarına yapmış olduklarının sorumluluğunu almaları gerektiği yolunda derinlikli bir anlayış geliştirdi. Bu kabullenişten sonra

[304] Fuller, Graham E. (1992).

[305] Volkan, Vamık D. ve Harris, Max (1992, 1993b).

katılımcılar hangi ulustan olursa olsunlar, birbirlerini daha fazla eşduyumla dinleyebildi. Diğer etnik gruplarla bağlantılı olan Sovyetlerin idaresindeki Ruslar gibi, Osmanlıların idaresindeki Müslüman Türk toplumu da Yunan toplumuyla benzer bir kaderi paylaştı. Bu 'birliktelik' Osmanlı sahnesini gözlemleyen Batılıların sıklıkla farkına varamadığı bir durumdur. Osmanlı İmparatorluğu içinde ve modern Türkiye'de Türkler, geçmişte ve şimdi yukarıda sözü edilen Kaunas ve Riga toplantılarında Rus katılımcıların düştüğüne benzer bir ikilem içindedir. Türkler imparatorluk içindeki etnik gruplardan yalnızca birini oluşturuyordu, ne var ki, Sovyetlerin varisleri olan Ruslar gibi Türkler de Osmanlılarla aynı 'kumaştan dokunmuştu'.

Bu geçmiş kimliklerinin öyle ayrılmaz bir parçasıdır ki, miraslarında neyin 'iyi' olduğunu seçip neyi 'kötü' olarak nitelendirip yadsıyacaklarını bilememektedirler. Bu arada Yunanlıların omuzlarına da bir sorumluluk binmektedir. Modern Yunanistan yüz yetmiş yıldan uzun süredir varolagelmiştir, yani modern Türkiye'nin varoluşundan yüz yıl daha uzun bir süre. Mantıksal olarak Yunanistan'ın çektiği güçlükler yüzünden artık *Türkokrasi* suçlanamaz, özellikle de ekonomi alanında. Yunanistan'ın nüfusunun yaklaşık dörtte birini çiftçiler ve çobanlar oluşturmaktadır ve Yunanistan modernleşme standartları açısından Avrupa'dan geri kalmaktadır. Türkiye daha fazla batılı yatırımcıyı çektikçe Yunanistan batılı ülkeler tarafından daha fazla ihanete uğramış gibi hissetmektedir. Öyle görünüyor ki, Yunanistan'ın Türklerle olan saplantısının altında yatan etmenler bilinçdışı kurban edilmişlik duygusuyla birlikte Helenizmin bilinçli şekilde ülküleştirilmesidir (Bölüm 15). Grubun psikolojik gereksinimlerini doyurmak için muazzam enerji harcanmaktadır (sözgelimi askeri harcamalar) ve bu saplantı Yunanistan'a pahalıya patlamaktadır. Eartha Kitt'in '*İstanbul, Konstantinopolis* değil' şarkısını herkes bir ağızdan söylerse Türkiye ve Yunanistan daha iyi komşular olacaktır. Zaten durum 1453 yılından beri şarkıdaki gibidir.

XVIII. Bölüm

TÜRKÇE BASKI İÇİN SON BÖLÜM

Bu kitap 1994 yılında İngilizce olarak yazıldı. İki yıl sonra, 1996'da Türkiye ve Yunanistan, Ege Denizi'nde bulunan Kardak/İmya kayalıkları yüzünden savaşın eşiğine geldiler. İki ülkede de diğerine karşı düşmanlık duyguları kabardı. Yunanistan'ın PKK ve onun lideri Abdullah Öcalan'a yardım konusundaki rolü kamuoyuna yansıyınca aralarındaki ilişki daha da karmaşık hal aldı. 1999 yazında iki ülke birden depremle sarsılınca Yunanlılar muazzam arama kurtarma çabalarıyla Türklere yardım ettiler ve Türkler de sonra Yunanlıların yardımına koştu. İki ülke arasında yeniden kurulan bu yakın bağlara "Deprem Diplomasisi" dendi. Aynı yılın Aralık ayında Yunanistan'ın vetosunu geri çekmesi sayesinde Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğine adaylığı kabul edildi. Bugüne dek, turizm ve ticaretten, örgütlü suçla savaşmaya uzanan yelpazede bir dizi işbirliği anlaşması imzaladılar. Bazıları, nispeten çatışmasız bu alanlardaki anlaşmaları daha derin sorunların çözümüne öncül olarak gördüler. Ancak, Kıbrıs ve Ege karasuları ve hava sahası üzerindeki anlaşmazlıklar gibi daha derin meseleler henüz çözülmüş değil. Bu arada, AB de Türkiye'yi üyeliğe kabul etmeye henüz hazır değil, ancak Kıbrıs'ı üye yapmaya hazırlanmakta. Türkiye'nin üyeliğinden önce Kıbrıs'ın üyeliği ve bunun Kıbrıslı Türkleri ne duruma sokacağı çok tartışmalara yol açmıştır. Bu kitap baskıya girmeden biraz önce, Aralık 2001'de Denktaş ve Klerides yıllar sonra tekrar yüz yüze bir diyalog kurdular.

Kitabımızın Türkçe'ye çevirisi için bu "Son Bölüm"ü yazdığımız sıralarda, Ankara'nın askeri operasyonlardan arındırılmış tutulması konusunda ısrarlı olduğu Doğu Ege üzerindeki uçuş planını reddetmesi üzerine Yunan Donanma komutanının Mayıs 2001'de Türkiye'deki bir NATO törenini boykot etmesi gibi olaylara karşın Türkiye ile Yunanistan arasındaki "sıcak" ilişki sürmekteydi. Yunan Donanma Komutanı ilk başta Ankara'ya

törene katılacağını bildirmişti, askeri helikopteri Türkiye'nin batı kıyısına yakın bir Yunan adası olan Rodos'ta yakıt ikmali yapacaktı. Türkiye, adanın demilitarize bir bölge olduğunu iddia ederek askeri bir helikopterin sınırlarına yakın olmasını kabul etmedi, Yunanistan ise adayı askersiz bölge statüsünde tanımıyordu.

Türkiye'deki 2001 ekonomik krizi de Türk-Yunan ilişkilerini etkiledi. Roller tersine dönmüştü, Yunanistan çok daha iyi bir ekonomik durumun keyfini sürerken, Türkiye içeride ciddi güçlüklerle sarsılıyordu. Ekonomik çöküntünün kucağındaki bu Türkiye, komşularına bir tehdit oluşturmuyordu. Tarihin olayları kendi seyirlerini izleyecektir, biz de inanıyoruz ki bu kitapta tanımladığımız Türk-Yunan ilişkilerinin psikolojisi de bu iki ülke arasındaki etkileşimdeki gelişmelerin seyrinde rol oynayacaktır. 1998'de, depremlerden önce, ikimiz de Türk-Yunan ilişkisine ve olumsuz psikolojik engellerin gözlenebildiği ve hatta ortadan kaldırılabildiği bir atmosfer yaratma kavramına ilk elden bakmak üzere bir proje başlatma işine girişmiştik. Proje Virginia Üniversitesi İnsan Zihni ve İnsan Etkileşimi Çalışmaları Merkezi (CSMHI) tarafından tasarlanmıştı. Dr. Volkan Merkezin yöneticisidir, Dr. Itzkowitz ise Merkezin Danışma Kurulundadır. Hedef, nüfuzlu Türkler ve Yunanlılar arasında, iki ülke arasındaki ilişkinin geleceği üzerine yetkili, üst düzey bir diyalog kurmaktı. Süreç CSMHI 'de evrilmiş olan psiko-politik kuramları temel alacaktı. Dr. Volkan ve Dr. Itzkowitz dışında CSMHI'den dört üye daha diyaloglarda kolaylaştırıcı olmak üzere projeye doğrudan katılacaktı: Joseph Montville, önceleri ABD'de diplomatlık yapmış, şimdi Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi'nde Önleyici Diplomasi Programı Yöneticisi; Dr. Demetrios Julius, Yunan kökenli Amerikan psikiyatrist; J. Anderson Thomson, diğer bir psikiyatrist; ve Joy Boissevain, CSMHI program yöneticisi. Kolaylaştırıcı ekibin CSMHI mensubu olmayan diğer bir katılımcısı Dr. Elizabeth Prodromou ise Yunan kökenlidir ve Boston'daki Cambridge Barış Vakfı'nın Yöneticisidir.

Belirlenen strateji iki uluslu bir diyalog organize etmeden önce Türk ve Yunan gruplarını ayrı ayrı toplamaktı. Bu, her iki grubun üyelerinin politik ilişkiler, özellikle de ulusal kimlik olu-

şumu ve bu süreçte paylaşılmış tarihsel imgelerin getirdiği psikolojik yükler gibi karmaşık konulara ilişkin farklı düşünme tarzlarını tanımaları gerektiği inancını temel alıyordu. İki uluslu bir diyalog öncesinde, katılımcıların büyük grupların ve ulusların ortak kayıplarla başa çıkma yollarını ve bu kayıpların yasının tamamlanmamasının nasıl olup da kalıcı bir haksızlık duygusunu ve dış dünya tarafından umursanmama hissini beslediğini araştırmaları gerektiğine inanıyorduk. Bu duygular, hasımlara karşı duyulan ulusal kini bir kuşaktan ötekine aktarabilir.

Hem Türkiye hem de Yunanistan'dan delegeler her iki cinsiyetten yedişer kişiden oluşuyordu ve aralarında yüksek düzey eski diplomatlar, yüksek düzey emekli ordu mensupları ve tanınmış akademisyenler bulunuyordu. Türk delegeleri arasında şimdi Kuzey Amerika'da yaşamakta olan Kıbrıslı bir Türk de vardı. Yunan ekibinin bir üyesiyse halen adada yaşamakta olan Kıbrıslı bir Rum'du.

İlk Toplantı

Yalnızca Türk katılımcılardan oluşan bir grup 19-21 Nisan 1999 tarihlerinde Charlottesville, Virginia'da CSMHI kolaylaştırıcılarıyla bir araya geldi. Bu toplantının depremlerden önce gerçekleştiğini anımsamak gerekir. Gruptakilerin tümü de Yunanlılarla işbirliği girişimlerinde çeşitli resmi ve gayrıresmi diyaloglar konusunda deneyimliydi, bu diyalogların hiçbiri artık katılımcıların da fark ettiği gibi, Türk-Yunan ilişkisinin politik dinamiklerini şekillendiren büyük grup kimliği ve kayıp gibi meseleleri derinlemesine araştırma noktasına yaklaşamamıştı.

Kolaylaştırıcılar katılımcıları bireysel kimliklerini tanıtmaya ve Türk ulusal kimliğiyle bağlantılarını betimlemeye çağırdılar, onlar da bunu canı gönülden kabul ettiler. Türk katılımcıların çoğunun ailelerinin Balkan devletleri gibi, bugün modern Türkiye'nin sınırları dışında kalmış yerlerden gelmiş olmaları çok ilgi çekiciydi. Yani, Türk katılımcıların çoğu "göçmen" ailelerdendi. Bireyler olarak kendileri için Osmanlı tarihinin anlamını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü yüzünden herhangi bir kayıp duygusu yaşayıp yaşamadıklarını tartıştılar. Ayrıca Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerini tartıştılar, on dokuzuncu yüzyıl başların-

da Rusya'ya karşı sancılı yenilgiler üzerinde özellikle durdular. Tartışmaların çoğu, Yunanistan ve Türklerin Yunanlılarla uğraşmaktan duydukları bezginlik üzerineydi. CSMHI kolaylaştırıcılarıyla Türk toplantısı bittiğinde, Türkler Yunanlı eşdeğerleriyle derinlikli bir diyalog tasarısına gerçek bir ilgiyle yaklaşıyorlardı, özellikle de Yunanlılar da tarihi ve kendi kendilerini irdeleyecekleri benzer bir süreçten geçmeye razı olacaklarsa.

İzleyen sayfalarda, bu üç günlük toplantı sırasında Türk katılımcıların sözlerinden alıntılar gözden geçirilmiş biçimleriyle yer almaktadır. Okur bu kitapta tanımlanmış olan birçok bulgulara veya görüşlere doğrudan veya dolaylı göndermeler olduğunu görecektir.

Türk kimliği ve Yunanlılara ilişkin algılar üzerine

Diğer katılımcıların çoğunun aksine Anadolu'da doğmuş olan bir katılımcı izlenimlerini dile getirdi. Yunanistan'da okumuş ve bu süre içinde Yunanlılara dair ilk elden bilgiler edinmişti. Şunları söyledi:

Orta Anadolu'da büyüdüm. Çocukluk arkadaşlarımın çoğu Kürt'tü. Her tür insan vardı -Türkler, Kırım Tatarları, Kürtler, Çerkezler, Boşnaklar ve hatta Arnavutlar. Kendi kendime sorardım, hepsi de Türk'se neden bağımsız bir Arnavutluk var? Hepsine de Türk denmesi gerekir. (İçki arkadaşlarım da Kürt'tü).

Yıllar sonra Batı Avrupa'da doktora yaptım. 1989 yılında Belgrat'a gittim ve iyi Sırp dostlarım oldu. Bu Sırplar bana Saraybosna'yı, Üsküp'ü ve Kosova'yı seveceğimi söylüyorlardı. Oralarda herkes Türk'tü. Bu insanların Türk olduğunun benim kitaplarımda yazmadığımı söylediğimde Sırplar, olsun hepsi Müslüman değil mi diyorlardı. Sırplara göre bütün Müslümanlar Türk'tü. Ama sonra Kosova ve Makedonya'daki etnik Arnavutların kendilerine Arnavut demelerine rağmen, geniş anlamda Türk kimliğini üstlendiklerini keşfettim. Aklım orta Anadolu'daki çocukluğuma gitti, bir sürü etnik grup vardı ama en geniş anlamda hepsi Türk'tü.

Sonra Yunanistan'da okula başladım. 1821'de Yunanistan bağımsızlığını elde ettiğinde nüfusun yalnızca %40'ının Yunan Ortodoks olduğunu öğrendim. Kalan %60'ı Arnavut'tu. Akrabaları evde Arnavutça konuşan Yunanlı öğrencilerim var.

Benim Türklüğü analizim, Osmanlı kimliğinin bir mirası olduğu yolunda. Bulgar bir Slav Müslümanlığı kabul ettiğinde millet sistemine göre Müslüman bir Türk olmuştu. Yalnızca asıl Arnavutluk'ta ulus olmanın temeli dildi.

Türkiye Cumhuriyeti bize ne verdi? Ortak bir dil ve ortak bir devlet yapısı; hukuki bir sistem. İntikama yer vermeyen bir gelenek. Türklük geniş bir Osmanlı kavramıdır. Yunanlılara gelince, Türkiye ile olan güç asimetrisine alışmaları için onlara düşünceli, duyarlı bir tarzda yardım etmeliyiz.

Türkler Yunanlılar hakkinda düşünmezler. Onlarla ilgili saplantılarımız yok. "Modern" sözcüğü Yunanlılara hakaret gibi geliyor. "Modern Yunanistan" terimini kullandığımda bu Yunanlıların gücüne gidiyor. Bütün dünyada "modern" sözcüğünün küçültücü anlam taşıdığı tek yer Yunanistan. Türklerle konuştuklarında Yunanlılar "Biz Batıda -Avrupa'da - işleri bu şekilde yürütürüz. Siz Türkler farklısınız." derler. Ne var ki dünya Yunanistan'ı Ortodoks kilisesinin lideri; Batı uygarlığının doğum yeri olarak görmüyor. Ama Yunanlıların zihinlerinde bunlar kendi uluslarının Batı dünyasının unutmuş gözüktüğü büyüklüğünün "pre-modern" bileşenleri.

Yunanlı bir dostum, Atatürk'ün Türkleri fazla laik yaptığını ve onlara tarihlerini unutturduğunu söyledi. Atatürk'ün Balkanlarda bunca egemen olan intikam kısır döngüsünü kırdığını söyleyerek itiraz ettim. Bana Yunanistan'da bir caminin tiyatroya dönüştürülmüş olduğunu görünce öfke hissedip hissetmediğimi sordular. Hissetmediğimi söyledim.

Osmanlı İmparatorluğu bir Balkan imparatorluğuydu. Arap eyaletleri bu bilinçliliğin bir parçası değildi. Birbiriyle yarışan ulusal kimlik hareketlerini başlatan millet sistemiydi. Yani Yunan milliyetçiliği aynı zamanda Ortodoks milliyetçilikti. Bugün, Türk kimliği ulusal veya etnik ayrılıkları tanımayan, laikliğe dayanan ve bütün Türkiyelileri aynı çatı altına alan bir kavrama dayanmaktadır. Aksine Yunanlılar, Batı Trakya halkına Müslüman Yunanlılar diyorlar, ve Yunanistan'da doğmuş vatandaşların olmalarına karşın onları aralarına almayı reddediyorlar. Bugün Ortodoks Yunanlılar adalardaki Katolik Yunanlıları da yabancılaştırıyorlar.

Diğer bir Türk katılımcı, 1983 yılında, tam da Türkiye'deki askeri rejim sona ermekteyken yurtdışına gittiği sırada erişkin olarak Türk kimliğinin nasıl farkında vardığını betimledi. Şunları söyledi:

Avrupa basınında hemen her gün Türkiye'ye hakaret eden makaleler çıkıyordu. Türklerin sol kanattan insanlara işkence yaptıklarını söylüyorlardı. Ermenilere karşı soykırım suçu işlemişlerdi. Şimdi biz de aynısını Kürtlere yapıyorduk. Türkler orta Asyalı barbarlardı. Oraya geri dönmeleri gerekiyordu.

Türk hükümeti, Avrupa'nın eleştirelliğine tepkisel bir yanıt olarak 1987'de AB'ye üyelik başvurusunda bulunmaya karar verdiğinde, Yunanlıların üyeliğimize karşı gösterdikleri direncini aşmaları gerekti -Yunanistan'ın veto gücü vardı. İngiliz bir diplomat bana, Türkiye'nin başvuruda bulunarak büyük bir hata yaptığını söyledi, "Şimdi size hakkınızda düşündüklerimizi söyleyebileceğiz." Çok inciticiydi. Bize şunları söylediler, "Avrupa'dasınız, ama Avrupa'dan değilsiniz. Siz uygar değilsiniz." Üyeliğe hak kazanmak için Atatürk'ün devrimlerinin yanı sıra ekonomik gelişmenin yeterli olacağına inanıyordum. Ama bize Avrupa'nın bir parçası olmayı başaramadığımızı söylediler. Asla da onlara yetişemeyeceğimizi.

Avrupa'da Osmanlılar gerilerinde birçok zenginlik bıraktılar. Peki Atatürk Avrupa'nın acısını nasıl yendi? Kayıplarımıza karşı bizi uyuşturdu. Şimdi iyi olduğumuzu söyleyemeyiz. Belki günün birinde oluruz, ama şimdi değiliz.

Türklerle Araplar ve diğer Müslümanlar arasında keskin farklılıklar var. Türkler, esef verici olsa da, Arapları hep küçümsemişlerdir ve hâlâ da küçümsüyorlar. İran'la olan ilişki farklı ve daha iyi. Türkiye'nin İran'la 350 yıldır değişmeyen bir sınırı var. Bu istikrarlı sınırın önemini görmezden gelemeyiz. Osmanlı İmparatorluğu'nun son 150 yılı boyunca Rusya Türklere büyük acılar çektirdi. Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkisini Rusya ile olan ilişkisiyle karşılaştırmak yerinde olacaktır. Rusya bize çok daha kötü davrandı.

Türkiye'nin "seçilmiş travması" [psikolojik olarak en yıkıcı yenilgisi] Rusya'yla girdiği, neredeyse İstanbul'a dayanan 1877 savaşıdır. Savaşma tarzımızdan onur duyuyoruz, ama canımız fena yandı. Rusya'yla ilişkilerimiz Yunanistan'ın bizimle olan ilişkisine

benziyor. Bununla birlikte, sanki Yunanlılarda altı ayda bir filan Türkiye'yi tahrik etmek üzere bir tekrarlama zorlantısı (repetisyon kompulsiyonu) var. Gerçek bir çarpışma potansiyeliyle yüzleşip geri çekildiklerinde yaklaşık 2 hafta kadar yasa giriyorlar ve Batıya sitem ediyorlar [Türkiye'ye karşı yardımlarına gelmediği için]. Yunan kamuoyunda öyle bir Türk karşıtı duygu var ki, Türklere karşı eyleme geçmek için Atina hükümetinin üzerinde daima bir baskı var. 1989'da Gorbaçov'un devriminden sonra Türkiye'yi Batının karşısındaki yeni tehdit olarak gösteren Andreas Papandreu'nun seçilmesiyle işler daha da beter oldu.

Üçüncü bir konuşmacı Türk kimliğini nasıl algıladığını şöyle anlattı:

Ana-babam Makedonya'dan. Bana okulda iyi bir Türk vatandaşının nasıl olması gerektiği öğretildi. O zamanlar aile de kuvvetli bir öğretmendi, mahalle de. İnsanlar birbirlerine yardımcıydılar. Yaşlılar, onlara saygı duyan gençler yetiştiriyorlardı. Şimdi aile daha zayıf.

Herhangi bir gruptan nefret etmek üzere toplumsal baskı yoktu. Barışsever biri olarak yetiştirildim. Ama okulda düşmanlarımızı öğrendim -Ruslar, İngilizler ve bize en son ihanet eden Yunanlılar. Ama nefret etmedim. Bu yalnızca gerçekti, o kadar.

Dinimin sorulmasına oldum olası içerlemişimdir. Dinsel kimliğim benim için önemli değildi. Profesyonel kariyerim sırasında Kıbrıs sorununa ilişkin bilgi edindim ve bende Batı -Avrupa'yı kastediyorum- ile ilgili bir kuşkuculuk gelişti. Ama hiddet duymuyordum.

Türkler neye benzer? Belki de bana benziyorlar. Biz her şeyi (saldırıları) kolayca unuturuz. Ben geçmişi -kayıpları- düşünmem. Ana-babamın geldiği Makedonya'yı kaybettiğimiz için esef.duymuyorum. Türkler geçmişi saplantı haline getirmezler.

Ne var ki, diğer bir katılımcı, eski Yugoslavya'da, özellikle Bosna-Hersek ve daha sonra Kosova'daki olayların Osmanlı geçmişine dair duygularını yeniden harekete geçirdiğini öne sürdü. Şunları söyledi:

Etnik arındırma söz konusu olduğunda bütün ilgiyi eski Yugoslavya topluyor. Ama on yıl önce, Bulgaristan Türk vatandaşlarını isimlerini Slav isimlerine değiştirmeye zorladığında uluslar-

arası toplum ne sesini çıkardı ne de herhangi bir şey yaptı. Bu baskı yüzünden 300,000 Türk göçmen oldu. Bugün, Türkler hariç hiç kimse bu trajediyi anımsamıyor. Bosna'daki savaş sırasında Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü yeniden yaşadım. Yurtdışındayken Sırbistan'ın Boşnak Müslümanlara karşı yürüttüğü cinai kampanyaya karşı siyasi yönden mücadele ettim. Bu deneyim bana o kadar acı verdi ki, Kosova hakkında herhangi bir şey okumaya bile dayanamıyordum.

Bu sözler, tartışmanın kayıplar ve yas, ya da bu tür kayıpların yasını tutmanın zorluğu çevresinde odaklanmasına yol açtı.

Kayıplar ve yas

Ailesi Makedonya'dan ayrılmak zorunda kalan katılımcı şunları söyledi:

Ailede ana babamın doğduğu Makedonya hiç konuşulmazdı. Ana-babamın Makedonya'dan sürüldükleri sırada çektikleri zorlukların lafı hiç edilmezdi. Ben imparatorlukla ilgili yası tutulması gereken bir kayıp duygusunu hiç hissetmedim. Ama bu imparatorluğun çocuklarının böyle müşkül bir duruma nasıl düştüklerini gerçekten de merak ediyorum. Almanya ve Japonya'nın II. Dünya Savaşında yerle bir olduktan sonra yeniden ayağa kalkmış olmaları bende utanç ve içerleme duyguları uyandırıyor. Biz nerede hata yaptık?

Diğer bir katılımcı bunu onaylayarak kendi büyük anne ve babasının Batı Yunanistan'dan geldiklerini ve sırf hayatta kalmış oldukları için mutluluk duyduklarını belirtti. Balkan eyaletlerinin kaybından hiç esef duymuyorlardı. Şöyle dedi:

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye neredeye haritadan silinmiş. Ana babam savaştan sonra Batı Yunanistan'ı terk etmişler ve Arnavutluk'a kaçmışlar. Yelkenliyle İzmir'e geldikten sonra Suriye'deki Halep'e geçmişler. Batılı Müttefikler Suriye'yi ele geçirdiklerinde Halep'ten kaçarak İzmir'e dönmüşler. Sonra, 1919'da Yunanlılar İzmir'i işgal etmiş. Ana babamın kaçacak yeri kalmamış. Yaşamlarının sürekli tehlike altında oluşu onları uyuşturmuş. Yas tutamayacak kadar bezmişler.

Tartışma ilerledikçe, Türk katılımcılar kayıplarını yadsıyor olabileceklerini hissetmeye başladılar. İçlerinden biri İslam di-

ninde hiçbir organize yas tutma biçimi olmadığını belirtti. Şunları ekledi:

Selanik'i kaybettiğimiz için hep üzülmüşümdür -Atatürk'ün doğum yerine geri dönemediğimiz için. Belki Türkiye'de organize matem törenlerimiz olmuş olsaydı bütün bunlar su yüzüne çıkardı. Ama yas tutmanın bir sürü yolu vardır. Sözgelimi belli Osmanlı padişahlarının heykellerini yapabilirdik.

Karımın ana babası Selanik'ten. Şehirle hiçbir duygusal bağlantıları yokmuş gibi. Belki de yas tutmaktan söz edecek kişiler biz değiliz. Biz Cumhuriyetin ikinci kuşağıyız. Belki de bunun nedeni Türkiye Cumhuriyeti'ni kendi eyaletlerimizle savaşarak kurmuş olmamız. Akşamları eskilere daldığımda, ta Selanik'teki Atatürk'e gidiyorum. Yunanlılar daima açıkça yas tutarlar. Türkler kederlerini bastırırlar. Bu yıl, 1999, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunun 700. Yıldönümü. Türkiye kutlamaya çalışıyor, ama henüz başlayamadık. Belki Türkiye kutlamanın nasıl yapılacağını bilmiyor.

Türklerden biri, Türklerin İmparatorluğun kaybından ötürü yas tutmakta zorlanmalarını izleyen şekilde açıkladı:

Osmanlı zamanında Türklerin toprağa karşı hiçbir bağlılıkları yoktu. Her şeyin sahibi Padişahtı. Bosna ve Makedonya'da toprak·yalnızca gayrımenkuldü, o kadar. Şimdi anavatan, yurdumuz dediğimiz Türkiye'de toprak sahibi olduk. Artık kayıp Balkan topraklarına modern Türk toprak sahibi gözüyle bakıyoruz. Bu yüzden şimdi kayıp duygusu yaşıyorum ve yadsıdığımız kayıpların yasının yeniden başlayacağına dair gerçek bir tehlike seziyorum. Yunanistan'da ve Balkanlarda elimizden alınmış bölgeleri geziyorum ve büyükbabamın başka bir amaçla kullanıma açılmış bir camiye götürülüşünü hayal ediyorum.

Diplomatik sorunlar

Türk grubunun CSMHI'den kolaylaştırıcılarla toplantısı sırasında Türk-Yunan kimlik meseleleri ve kayıplar için tutulan yasa bakış, iki ülke arasındaki diplomatik girişimlerin ve bunların önündeki psikolojik engellerin tartışılmasıyla takviye edildi. İzleyen paragraflar Türkiye ile Yunanistan arasında Türk katılımcıların 1999 yılındaki görüşlerinin bir özetidir:

Rumların liderliği ve yeteneği olmasaydı Osmanlı İmparatorluğu da olamazdı. Hem Türkler hem de Yunanlılar Osmanlı geçmişlerini yadsıyorlar. I. Dünya Savaşı'ndan ve Türk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Atatürk ve Venizelos arasında bir antlaşma yapıldı. O günden bu yana iki büyük kriz öne çıktı. Yunanistan'ın Ege'de ve Kıbrıs'ta hak iddia etmesi. Türkiye 1974'te adanın %37'sini aldı. Bu Yunanlılarda bir iktidarsızlık ve aşağılanmışlık duygusu uyandırdı. Kıbrıs harekatı Yunanlılar tarafından Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğunu geri almayı planladığı şeklinde yorumlandı. Bu Hıristiyanlığa karşı bir Müslüman tehdididir: Yunanlılara göre, saldırgan, yayılmacı, anti-demokratik Türkiye, Avrupa Hıristiyanlığına İslam tehdididir.

Yunanlılardaki Türk karşıtlığı 1975-76'da Karamanlis'in Yunan Komünistleri hükümete sokmasıyla doruk noktasına ulaştı. Bundan sonra Yunan sivil savaşının ardında bıraktıklarının lafı edilmez oldu. Bu yüzden, iyileşmemiş Yunan sivil çatışmasının yarattığı hiddet, yeni politik koalisyonla yeniden Türklere yöneltildi.

Pasok hükümeti iktidara geçtikten sonra Yunanistan ve Türkiye arasında hiçbir ikili müzakere olmadı. Davos'ta Özal ve Papandreu fikir alış verişi için bir mekanizma geliştirmişler ancak bunun ardından hiçbir görüşme olmamıştı. Yunanlılar konuşmalara karşı ayak diretmişlerdi. Yunan dışişleri bakanı Türk Büyükelçisi'ne Türkiye ile meseleleri tartışmaya yetkili olmadığını söylüyordu. Bir Yunan dergisi bu duruma biraz ışık tuttu. Dergide, Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde önemli bir teklifte bulunduğu, ancak Yunanistan'ın bunu kabul edemeyeceği bildiriliyordu. Bunun nedeni Türkiye'nin adanın %37'sini güç kullanarak almış olmasıydı. Dergiye göre, Ankara büyük kısmı Kıbrıslı Rumlara geri vermeyi önerse bile Yunanlılar bunu kabul edemezdi, çünkü bu Türklerin Ege adalarını işgal etmelerine örnek teşkil ederdi. Türkler bazı adaları ele geçirir sonra da bunların yarısını geri vermeyi önerebilirlerdi, bu şekilde saldırganlıklarının bazı meyveleri de onlara kâr kalırdı.

Yunanistan 1981'de AB'ye girdiğinde Türklerin insanlıktan çıkarılmaları süreci yoğunlaştı. Sonra, Türkiye'de zamanın Cumhurbaşkanı Turgut Özal zeytin dalları uzatmaya başladı. Türki-

ye'yi ziyaret etmek isteyen Yunanlılara vize uygulamasını kaldırdı. Yunan turistlerin sayısı neredeyse sıfırdan 200 bine fırladı. Tepki olarak Yunan Dışişleri Bakanı Kapsis Yunanlıların Türkiye'ye gitmelerini kösteklemek için gümrük saatlerini yeniden düzenledi. Gümrükler yalnızca haftada iki gün öğleden sonra açık tutuluyordu.

Sonra bir Türk akıl hastası İstanbul'da 38-50 arasında Yunanlıyla aynı otobüse bindi ve bir felaket yaşandı. Adam her tarafa tiner serpti ve ateşe verdi, bütün Yunanlılar öldü. Bu olay Yunan medyasında büyük sansasyon ve Türkiye'de derin üzüntü yarattı.

İstanbul'daki 6-7 Eylül 1955 olaylarının etkisiyle, İstanbul'da kalmış olan Rum nüfus da Türkiye'den uzaklaştı. Zamanın hükümeti özür diledi ve kurbanlara tazminat olarak 7 milyon dolar ödedi. Aslında saldırganlar tümden Yunan-karşıtı değillerdi. Yahudiler ve Ermenilere de saldırmışlardı. Temelde varlığa karşıydılar.

1996'daki Kardak/İmya krizinden sonra o sırada Başbakan olan Mesut Yılmaz, Türkiye'nin BM sözleşmesinin 33. Maddesi temelinde Yunanistan'la anlaşmazlıkları çözmeye hazır olduğunu bildirdi; gerekirse üzerinde anlaşmazlık olan Ege adalarının Uluslararası Adalet Divanı'na gitmesine razı olmak da buna dahildi. Yunanistan görüşmeyi reddetti. Öyle görünüyor ki Yunanistan adalar üzerinde yasal bir uzlaşmayı kabul edemiyordu, 31 Mart 1997'de Yunanistan'ın bütün adaların sahibi olduğunu sözde kanıtlayan belgeler yayımlandı. Ayrıca Yunanistan, Ege sorununu mekik diplomasisinde aracı olmaya çalışan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı John Kornblum'la tartışmaya da yanaşmadı.

Türk katılımcılara göre, Türk korkusu Yunanistan'a egemen olmayı sürdürüyor, bu da diplomatik girişimleri etkisiz kılıyor. Yunanlıların her an Türkler tarafından saldırıya uğramayı beklediklerine ilişkin birçok anekdot var. Ufak depremlerde bazı insanlar Türklerin çıkartma yaptıklarını sandıklarını söylemişlerdi.

İlk toplantının sonucu

Türk katılımcılar ilk toplantıdan memnundular. Biri şöyle söyledi:

Tipik akademik toplantılarla hiç alakası yoktu. Görüşlerimizi, duygularımızı ve geleceğe ilişkin kaygılarımızı serbestçe ifade etmemize izin verildi. Sırf politik meselelerden daha fazlasına odaklanıldı. Bu süreçten iyi bir şeyler çıkacaktır. Bir sonraki toplantı [sadece Yunanlılarla] bu sürecin ömrünü belirleyecektir. Bu yeni bir yaklaşım. Bu [Yunan-Türk] sorun[u] Yunanistan, Türkiye, Akdeniz ve Karadeniz ülkelerinde hepimiz için başağrısı olagelmiştir. Burada sorun çıkarsa bölgeye büyük hasar verebilir ve yıkıcı olabilir.

İkinci Toplantı

Sadece Yunanlılardan oluşan grup sırf-Türk toplantısından on ay sonra, 22-25 Ocak 2000 tarihleri arasında Charlottesville'e geldi. Türkler gibi, Yunanlı katılımcılar da nüfuzlu vatandaşlardı. Çoğu daha önce resmi veya gayrıresmi diplomatik girişimlerde rol oynamıştı. Yunanlılarla toplantı 1999 yazında Türkiye ve Yunanistan'daki depremlerden sonra gerçekleşti. Bu yüzden tınısı değişikti; Türk-Yunan ilişkisinde insancıllaşma ve yumuşama seziliyordu. Türklerle yapılan çalışmada olduğu gibi Yunanlılardan da ulusal kimlik, tarihte toplu bellek kayıpları, adalet kavramları ve Türkiye ile ilişkiyi anlamlı derecede düzeltebilecek görüşme hayalleri gibi meseleleri araştırmak üzere politik psikolojiden içgörüler çıkartmaları istendi. İşleyen varsayım, tarihe ilişkin paylaşılmış zihinsel imgelerin yükünün, özellikle de geçmişte uğranmış haksızlıklara karşı olanların güncel politik çatışmalarda hükümetlerin davranışını ve kamuoyunun tutumlarını güçlü biçimde etkilediğiydi.

CSMHI kolaylaştırıcıları şu soruyla başladılar: *Yunanlı olmak ne ifade ediyor?* Katılımcılara klasik, Bizanslı, Osmanlı ve çağdaş bağımsızlık devrine ilişkin anıların hangi kısımlarının toplu Yunan kendilik duygusunu oluşturduğu soruldu. Katılımcılardan Osmanlı egemenliğindeki döneme ait Yunan "anılarını" ve bu anıların Yunanlılarla Türklerin bugün birbirlerini nasıl gördüklerini ne şekilde etkilediğini tartışmaları istendi. Ayrıca Türklerin Yunan duyguları hakkında ne bilmeleri gerektiğini, Türklerin onlarla olumlu yaklaşmak için ne yapabileceklerini ve iki

halk arasında iyi ilişkiler kurulması hayalinin bundan beş ve on yıl sonra nasıl gözükeceğini de tartışmaları istendi.

Yunan katılımcıların çalışma grubunun yöntemlerine ve içeriğine tepkisi olumluydu. On ay önce bazı Türk katılımcılar gibi, Yunanlıların bazıları da Kıbrıs ve Ege adaları gibi çetin meselelere doğrudan dalmanın getirdiği düş kırıklıklarından doğan bir "diyalog yorgunluğu" (daha önce de belirtildiği gibi daha önce başka Yunan-Türk diyaloglarına katılmışlardı) içinde olduklarını söylediler. Daha önceki diyaloglarda düzenleyiciler bu sorunları genel ikili ilişkinin daha geniş perspektifinden ele almayı denememişlerdi bile. Ve, tıpkı onlardan önce Türklerin yaptığı gibi, Yunanlılar da tarihin yükleri ve bunların modern politika üzerindeki etkilerini ele alırken politik psikolojiyi analitik gereç olarak kullanma şansını hoşnutlukla karşıladılar.

İzleyenler Yunan-CSMHI çalışma grubunun, Yunan katılımcılarının sözlerinden gözden geçirilmiş alıntılardır. İlginç biçimde Yunanlı katılımcıların bazılarının aileleri, tıpkı Türk katılımcılarınkiler gibi, bugünkü Yunanistan sınırları dışında kalan bölgelerden gelmişlerdi.

Yunanlı olmak ne demektir? Bir katılımcı şunları söyledi:

Bugünkü Yunanistan'la gurur duyuyorum. Tarihte 2000 yıl geçtikten sonra şimdiye kadar olduğumuz en büyük ve en özdeş halimizdeyiz. Bugüne dek Roma'nın yükselişi, Bizans ve Osmanlılar karşısında ayakta kalabildik. Osmanlı işgalini atlatabildiğimiz için onur duyuyorum. Bizans'ın çöküşü Kilise'nin suçu olsa da, Yunan dilini koruduğu ve öğrettiği için Ortodoks Kilisesi'ne minnettarım. Bugünkü Yunanistan'la gurur duyuyorum.

Kamuoyunun eski Yunanistan'a nasıl odaklandığını görmek fevkalade. Batılı turistler klasik Yunanistan'ı göklere çıkarıyorlar. Bu Yunanlılarda modern Yunanistan'ı değersizleştirme eğilimi yaratıyor. Eski Yunanlıların doğrudan torunları olarak el üstünde tutulmaya bayılıyoruz.

Ama 1989 kendilik kavramımızda devrim yarattı, çünkü ülkemiz Başkan Clinton'ın yakınlardaki ziyareti sırasında kullandığı terimle, Balkanların "lideri" olarak öne çıktı. Yunanistan ekonomisi ve askeri gücüyle yeni oluşan Balkan devletleriyle başa baş. Yunanistan kişi başına milli gelir açısından yirminci en zengin

ülke, ne var ki Yunanlılar henüz bu olumlu gerçekleri içselleştirmiş değiller.

Diğer bir katılımcı genç Yunanlıların kendilerinin nasıl "özel" olduğunu hissettiklerini anlattı:

Gençler arasında Yunanlı olmanın özel bir şey olduğuna dair güçlü bir his var. Bunu hisseden bir tek halk daha var, onlar da İsrailliler. Yunanistan da kurumsal gerçeklik [demokrasi, AB üyeliği] harika olmakla birlikte, hâlâ kendimizi mağdur edilmiş hissediyoruz. Geçiş aşamasındayız, ama iki yöne de gidilebilir. Yunan kimliğinin gelişmesi Türk kimliğinin gelişmesiyle bağlantılı. Yunanistan modernliğe geçişle nasıl başa çıkıyor? Modernleşme demokrasi ve kapitalizmle özdeşleştiriliyor. Yunanistan'da ve geçmişte Osmanlının olan diğer topraklarda ulusal haklardan söz ediyoruz, ulusal çıkarlardan değil. Geçmişte Osmanlı olan bütün ülkelerin özelliği kültürlerinin "sıfıra yakın" olması. Taviz Yunanistan'da ayıp bir sözcük. Mert bir adam asla taviz vermez. Osmanlı deneyimi tavize doğru gidişi ketledi. Türklerle olan karşılaşmalarımız modernleşmemizi geciktirdi. Dış güçlere -Batılı güçler de buna dahil- taviz vermeme geleneği her şeyi yitirme korkusunu yansıtıyordu.

Bir Yunanlı, Yunan kimliğinde üç tipte ikilik bulunduğundan söz etti. Diğer bazı katılımcılar onun görüşlerini paylaşmasa da tartışma Yunan kimliğindeki çeşitli ikiliklere kaydı

İlk önce, Greko-Hıristiyan kavramı vardır, ki bu doğruca Yunan kimliğinin klasik bileşenlerine karşılık Hıristiyan bileşenlerine göndermede bulunur. 1830'larla 1860'lar arasında modern Yunan kimliği billurlaşmaya başladı. Hıristiyan kimliğinin egemenliğini aştı, daha laik oldu. Bolonya ve Padova'da okuyan Yunanlı öğrenciler evlerine aydınlanma fikirlerini taşıdılar. Güçlü biçimde Bizans karşıtı olan Gibbon'u getirdiler. Bu fikirler Yunanlıların kendilik kavramına sızdı. İronik biçimde, klasik miras, bununla boy ölçüşmeyi asla başaramayacak olan Yunanlılar üzerinde feci bir yüktür. Byron, Missalonghi'ye geldi ve gördüğü köylülerin klasik Yunanistan'la herhangi bir bağlantısı olabileceğine inanmadığını söyledi. Bu büyük bir hakaret olarak algılandı.

Yunan kendilik kavramındaki ikinci ikilik, ezilene karşılık dev-

rimcidir. Ezilen, haksızlığa uğramış savunmacı, kurbanlaştırılmış, Ortodoks ve hemen her zaman kuşatma altındadır. Devrimci aydınlanmış, liberal ve laiktir. İkisi arasında bir gerilim vardır ve iki taraf da diğerini safdışı bırakamaz. Yunanlılar bu iki kutup arasında gider gelirler; ama bugün devrimci koalisyon AB'de yeni bir ortağı olduğu için yükselişe geçmiş durumda.

Üçüncü ikilik, diaspora (dünyanın diğer yerlerinde yaşayan/ç.n) *Rumlarına karşılık anavatan halkıdır. Diaspora Rumlarının muazzam nüfuzları vardır. Yunanistan'ı onlar bugünkü haline getirdiler. İlk Yunan devleti zayıf ve sönüktü. Konstantinopol (İstanbul), İzmir ve İskenderiye'den önderler Atina'ya geldiler. İzmir'de yirmi tane sinema varken Atina'da bir taneydi. İzmirli kadınlar bağımsız ve saldırgan olmakla ünlüydüler. 1964'ten sonra Diaspora gönderen merkezler yok olmaya başladı. Sözgelimi, 1952 Mısır Devriminden sonra İskenderiye'li Rumların göçü sona erdi. Anavatana yurtdışından gelen bu zenginliklerin yerini yurt dışında okuyan Yunanlı öğrenciler aldı. Yunanlılar yurtdışında okuyan öğrenci sayısı açısından Çin, Endonezya, Hindistan, İran ve Kore'den hemen sonra gelmektedir.*

Yunanlıların Osmanlı geçmişine ilişkin "anıları"

Katılımcılara Yunan halk edebiyatında anlatılan travmatik olayları anımsayıp anımsamadıkları soruldu. Bir katılımcı şunları söyledi:

Osmanlıların ırz düşmanlıkları ve sapıklıklarına ilişkin genel imgeler vardır. Büyükannelerimizden, Türklerin evlerinden çocukları ve kadınları kaçırdıklarını işittik. Devşirme bir çeşit kölelikti. Osmanlılar Müslümanlara güvenmiyorlardı. Onlar için Sırpların ve Rumların çalışmalarını yeğliyorlardı. Yunanlıların "seçilmiş travmaları" 1071'deki Malazgirt Savaşı ve Osmanlıların 1453'te Konstantinopol'ü almalarıdır. Bu iki olay Türk emperyalizmi karşısında Helenizmin gerilemesinin başlangıcıdır. Yunan ders kitaplarında ne Osmanlı uygarlığı ne de büyük bir imparatorluktan söz edilir. Kanuni Sultan Süleyman'ın adı geçmez.

Yunan tarihsel belleğindeki tek olumlu zaman Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başarılı olmuş 1821 isyanıdır. Yunanlıların ye-

mek odalarında bir haç, Bakire Meryem ikonası ve 1821 kahramanlarının fotoğraflarını asılıdır. Türkiye'de her odada Atatürk'ün bir fotoğrafı vardır. Osmanlılar ve onların Türk torunlarına ilişkin Yunan klişelerine dönersek, bu insanların kültürsüz, göçebe, Asyalı barbarlar ve militarist olduklarını işitebilirsiniz. Ayna imgesi, yoz Türk'e karşı dürüst Yunanlı, kirliye karşı temiz, namussuza karşılık namusludur. Devşirme, Yunan ulusunun gelişmesini durdurmak için Yunan gençliğinin tomurcuklarını koparma düzeneği olarak görülür. Türkler hilekar ve kurnazdılar.

Ders kitapları ve medyada yer alan tek tük diğer olumsuz anı vahşi Osmanlıların 1770-71'deki yerel ayaklanmaları ve 1805'te Mora'daki kleft gruplarını bastırmalarına ilişkindir. Bir de Konstantinopol'deki Rum Patrikhanesi'ndeki kapalı kapı söylencesi var. Psikopos V. Gregor büyük bir azizdir. Rivayete göre Aya Sofya'daki papaz kutsal kapları kurtarmak için bunları duvardaki gizemli bir kapının arkasına saklamış. Konstantinopol Yunanistan'a geri döndüğünde papaz yeniden ortaya çıkacakmış. Yunan kültüründe Türklerle ilgili diğer popüler klişeler: despot, insan yaşamına hiç değer vermez, pasaklı ve zihinsel olarak yavaş. Yunanlıların Aya Sofya'yı ilk ziyaret edişlerinde ağladıklarına sık rastlanır. 1996'da bir Kıbrıslı Türk askerleri Türk bayrağını indirmek üzere Türk topraklarındaki bir bayrak direğine tırmanmakta olan silahsız bir Kıbrıslı Rum genci vurup öldürdüğünde, en kötü klişelerin birçoğu pekişmiş oldu. Bu olay Türklerin "zorba" olduğu imgesini yarattı. Diğer yandan Yunanlılar 1821'de Mora Trablus'ta Yunanlılar tarafından gerçekleştirilen Türk katliamını ağızlarına almazlar.

Ayrıca Yunan ders kitaplarında Osmanlı devrine hiç yer verilmediğini öğrendik. Biri şunları söyledi:

Yunanlıların kafasında Osmanlılar askeri bir halktır. İmparatorluk bir fetih makinesiydi, vergi toplar ve genişlerdi. Popüler inanış, Türklerin bizim dinimize hiç saygı duymadıklarıydı. Fenerli Rumların Konstantinopol'le nostaljik özdeşimleri vardı, Osmanlı İmparatorluğu'yla değil. Yunan tarihinde Osmanlı devri yer almaz.

Ancak son on yılda Yunan yazınında Osmanlı dönemine iliş-

kin hatırı sayılır bir yeni tema doğmuş. Katılımcılardan biri nasıl olduğunu anlattı:

Yunanlılar Türk gölge oyunlarını (Karagöz) kendilerine uyarladılar ve Türklerin popüler müzik tarzlarına ortak oldular. Artık Türk romanları Yunancaya çevriliyor. 1970'lerin sonlarında Mario İordanides'in Konsantinopolis'teki Rumlarla ilgili Loxandra *isimli kitabı yayımlandı ve en çok satanlar listesine girdi. Çok tutulan bir TV dizisine de kaynak oluşturdu.*

Diğer bir katılımcı:

Osmanlı dönemine ilişkin anılar söz konusu olduğunda geleneksel görüş bunun karanlık bir devir olduğu yolundadır. Barbarların boyunduruğu altındaydık. Tümü de sağsalim uyandığımız kötü bir rüyaydı. 1821'te Yunan ulusu toplıca Osmanlı geçmişini reddetmeye karar verdi. Bunu silip attık, ancak şimdilerde Osmanlı deneyimi Yunanlıların başarmak için birçok fırsata sahip olduğu bir tür milletler topluluğu gibi görülmeye başlandı. Buna en iyi örnek Konstantinopol'ün Fenerli Rumlarıdır. [Diğer bir katılımcı bunun revizyonist Türk görüşü olduğu yorumunu yaptı]. Konstantinopol Patrikhanesi Osmanlı egemenliğinde iyice gelişti. Yunan kilisesi Konstantinopol'deki Patrikhane'ye karşı ayaklandı. Patrikhane 1821 bağımsızlık hareketine muhalefet etti. Bugün bile Atina ve İstanbul Patrikhaneleri arasında bu gerginlik devam ediyor.

Kıbrıs sorunu

On ay önce Türk çalışma grubundakinin tersine, Yunan çalışma grubunda Kıbrıs tartışması bütün bir gün sürdü. Bunun nedenlerinden biri katılımcılardan birinin adada yaşıyor olmasıydı. Görüşleri aşağıda özetleniyor:

Kıbrıs'ta Yunan kimliğine ilişkin egemen görüş ders kitaplarında yer alandır. Kıbrslı Rumlar 3,000 yıldır Yunanlı olagelmişlerdir ve yabancı istilalarına rağmen sağ kalabildik. Ama durum daha karmaşık. Kıbrıslı Rumlar ana karadaki Yunanlılardan daha fazla Yunanlı olduklarına inanıyorlar -daha Homerik. Bugün enosis hareketi öldü, ama bu hareketin ardındaki tutku anımsanırsa kayda değer olduğu anlaşılır. Bugün üniversitedeki bayrak direklerinde Yunan ve Kıbrıs bayrakları dalgalanıyor ve bunların

temsil ettiği iki grup arasında sık sık kavgalar çıkıyor. Kıbrıslı Rumların tıpkı Girit Rumları gibi, Helenik dünyanın kıyısında olduğu sözlerini işitiyoruz. 1974'ten sonra Yunan ulusunun, Yunan devletiyle sınırlı olmadığı görüşü geçerlilik kazandı. 1974'ten sonra ülkenin bağımsızlığını desteklemek üzere Yeni Kıbrıs Birliği oluşturuldu. Artık Atina ile, "kızına ihanet eden anayla" [albaylar rejimi kastediliyor] enosis arzuları kalmamıştı.

Açık ki Atina'dakilerle Lefkoşa'daki politikacıların arasında güvensizlik var. Atina'daki gazetecilere satışı düşüreceği gerekçesiyle Kıbrıs meselelerini ön sayfaya koymamaları söyleniyor. Ne var ki Kıbrıs, Atina'daki hükümetleri düşürecek kadar güçlü bir meseledir. Kıbrıs meselesinde çok ihtiyatlı davranılıyor.

Yunanistan'da Kıbrıs'la ilgili dile getirilmeyen büyük bir utanç ve suçluluk var. Yunanlılar 1974'teki Türk işgalinden kendilerini sorumlu tutuyorlar. Bu duygu söze dökülmüyor ama, Kıbrıs elden gitmiş olsaydı rahatlayacaklardı. Yine de Kıbrıs'ı özlerlerdi.

Kışkırtıcı bir fikir öne sürmek istiyorum. Yunanlıların 1922'de Türklere karşı uğradıkları yenilgi Megalo İdea'yı -Büyük Ülkü [Büyük Yunanistan'ı yeniden kurma]- sonsuza dek ortadan kaldırdı. İrredentizm artık Yunanistan'da öldü.

Tarihsel kavramında Helenizm olan bir kültürel Yunan kimliği mevcut. Zaman zaman kendini gösteriyor. Ancak Yunan devleti AB'de başarı kazandıkça Helenizm tartışmaları geriliyor.

Katılımcıların çoğu Kıbrıslı Rum politikacıların 1960 Kıbrıs anayasasını hafifsediklerini itiraf etmedikleri yolunda görüş birliğine vardılar. 1963-64 yanılgılarını kabullenmiyorlar. Katılımcılardan biri şunları söyledi:

Kıbrıs Rumları henüz korkunç hatalar yapmış oldukları gerçeğiyle yüzleşmiş değiller. Kendi bindikleri dalı kestiler. 1974'e dek Türklere saldıranlar Kıbrıslı Rumlardı, ama yine de kendi davranışlarından ötürü politikacıları ve dış güçleri suçladılar. Şimdi Kuzey Kıbrıs'taki Türklerin üçte ikisi anakaradan göç etmiş kişiler. Bu bir uzlaşmaya varılmasında kavramsal bir sorun oluşturuyor. Anakaradan gelen Türk yerleşimciler uzlaşmaya karşı en militan davranan kesim. Eskiden [Kıbrıs'ın güneyine kaçmış] Rumlara ait olan evlerini kaybetmekten korkuyorlar.

Kemalist devlet anlayışı sürdükçe Denktaş Türkiye'nin zayıf po-

litik demokrasisinden güç almayı sürdürecek. Rum tarafının sorunu Yunanlılığın, Yunanlı olmayan Ortodoksları içine almaması. Yunanistan'da Yahudiler ve Katolikler devlet memuru olamazlar. [Yani, anakaradaki ve Kıbrıs'taki Rumların çoğulcu, gücün paylaşıldığı bir demokraside Türklerle veya Yunanlı olmayan diğer insanlarla bir toplum ve eşitlik hayal etmeleri zordur.] Kıbrıs'ın nüfusu Yunan nüfusunun %5'inden daha azdır. Kıbrıslı Türkler Türk nüfusunun %1'inden azdır. Ama Kıbrıs meselesi iki ülkeyi de güçlü biçimde bağlamaktadır.

Kıbrıs meselesi aynı zamanda Ege Denizi sorunlarıyla da bağlantılıydı. Katılımcılardan biri Ege'nin Kıbrıs meselesinin bir uzantısı olduğuna ve Türkiye'nin dezavantajlı durumda bulunduğuna inandığını belirtti.

Türkiye'de deprem

Katılımcılar Ağustos 1999'da 20,000 kişinin ölümüne yol açan ve yüz binlerce insanı evsiz bırakan Türkiye depremini tartışmaya başladılar. Katılımcılardan biri şunları söyledi:

Yunanistan'ın Ağustos 1999'da Türkiye'deki depremzedelerin yardımına hızla koşması Yunanlılarda Türklere karşı kendiliğinden gerçek bir eşduyumu yansıtıyordu. Aynı zamanda iki ülke arasındaki eşitliğin de bir ölçüsüydü. Ezici fiziksel üstünlüğüne karşın Türkiye depreme yenik düşmüştü. Bu Yunanlıların kendilerini büyük hissetmeleri için bir fırsattı. Yunan gazeteleri Türk devletinin çökmekte olduğunu yazdılar.

Ayrıca öğrendik ki: Kıbrıslı Rumlar bu kadar cömert bakmıyorlardı. Onlar depremi Tanrının Türklere bir cezası olarak görüyorlardı.

Üçüncü Toplantı

Virginia Üniversitesi'nde sırf Türk ve sırf Yunan çalışma gruplarıyla sırasıyla Nisan 1999 ve Ocak 2000 tarihlerinde ayrı ayrı toplandıktan sonra, iki ülkeden delegeler Ekim 2000 tarihinde İsviçre Caux'da bir araya geldiler. Üç günlük toplantı maddi olarak Virginia Üniversitesi CSMHI ve Cambridge Barış Derneği (CFP) tarafından karşılandı ve Ankara ve Atina'daki Amerikan Büyükelçilikleri ve New York Richard C. Welden

Vakfı'ndan ek destek sağlandı. İsviçre Yeniden Ahlaki Silahlanma Vakfı Caux'daki Dağ Evi'ndc ek destek verdi.

Daha önceki tek uluslu toplantılarda Türk ve Yunan gruplar genelde etnik çatışmaların ve mezhep çatışmalarının politik psikolojik analizinin teorisini ve pratiğini ve bunun Türk-Yunan ilişkisine ne şekillerde uyarlanabileceğini araştırmışlardı. Kimlik, coğrafya ve tarihsel kayıp meselelerinin yanı sıra, Ege adalarının idaresi ve Kıbrıs açmazı gibi halihazırdaki sorunlar da tartışılmıştı. Katılımcılara önceki toplantılardan seçilmiş bölümler verildi, bu sayede ortak toplantıya tek uluslu birleşimlerde nelerin tartışılmış olduğunu bilerek geldiler.

İlk oturumun açılışında Vamık Volkan ve Demetrios Julius, kolaylaştırıcıların rolünün öğüt vermek değil, katılımcıların gerçekçi, üretken tartışmalar yürütebilmeleri için dirençlerin ortadan kaldırılmasına yardım etmek olduğunu açıkladılar. Genelde tartışmanın kendi yolunu izlemesine izin vermek üzere kolaylaştırıcılar olabildiğince az müdahalede bulunacaklardı. Diğer çatışmalı gruplarda edindikleri deneyimlere (Julius, 1991; Montville, 1991; Volkan, 1988, 1997, 1999a,b) dayanan kolaylaştırıcılar, ortaya çıkabilecek duygular ve kimlik meselelerini dikkatle takip ediyorlardı ve bu tür tartışmalarda tipik olarak çıkan belli örüntüleri ve süreçleri tanımaya hazırdılar. Bu tür bir örüntü ortaya çıktığında, kolaylaştırıcı olup biteni söze dökmek ve katılımcıların bunu anlamalarına yardımcı olmak üzere müdahale edebilir, böylece bu sürece zarar vermek yerine yapıcı olabilir.

Sözgelimi, "*akordiyon fenomeni*" (Volkan, 1988, 1997) bu tür bir örüntüdür, muhalif gruplar yakınlık dönemleri ("deprem diplomasisi"nde olduğu gibi) ile uzaklaşma dönemleri (Ege veya Kıbrıs krizlerindeki gibi) arasında gidip gelirler. Bu süreç zaman içinde yalnızca Türk-Yunan ilişkisinde değil, daha küçük ölçekte, bunun gibi tek bir toplantı çerçevesinde bile ortaya çıkabilir. Bu sürecin katılımcılar için söze dökülmesi bununla baş edebilmelerini, bunun gerekli ve kaçınılmaz olduğunu kavrayarak ilerlemelerini sağladı, böylece engcllenmişlik duyguları da azaldı.

Kolaylaştırıcıların Türk-Yunan diyalogları dizisinde uyguladıkları tekniği bütün halinde burada sunmak bu kitabın amacını aşıyor. Buradaki hedefimiz okurun karşıt büyük gruplardan ge-

len delegelerin ilk toplantıları sırasında birbirlerine neler söylediklerine ilişkin bilgi vermek ve "*öteki*"ne ilişkin algılarını ve duygularını göstermek üzere toplantılardaki diyaloglardan alıntılar sunmaktır. Bu yüzden, kolaylaştırıcılara kılavuzluk eden tekniğin çok kısa bir özetini veriyoruz.

CSMHI'de geliştirilen ve "*Ağaç Modeli*" adı verilen bu metodoloji, büyük grup (yani etnik, ulusal, dinsel) kimliğinin ve bu ortak kimliği korumak, sürdürmek veya onarmak üzere gerçekleştirilen ritüellerin nelerden oluştuğuna dair anlayışımızı temel almaktadır. Bu, disiplinlerarası, üçüncü taraf bir kolaylaştırıcı ekibin -psikanalistler ve uluslararası ilişkilerde uzmanlaşmış diğer psikiyatrist ve psikologların yanı sıra diplomatlar, tarihçiler ve diğer toplumbilimcilerden oluşan- karşıt tarafların aralarındaki psikolojik zehri azaltmaya veya yok etmelerine yardımcı olarak, daha gerçekçi görüşmeler yürütebilmelerini sağlaması yaklaşımıdır. Üç bileşeni olan çok-yıllı bir süreçtir:

1) Psikopolitik tanı (ağacın kökleri); 2) Psikopolitik diyaloglar (ağacın gövdesi); ve 3) Kurum oluşturma (ağacın dalları).

Bu kitabın büyük bir bölümünde sunulanlar, Türk-Yunan ilişkisinin psikopolitik tanısını temsil etmektedir. Bir dizi diyalog için Türk ve Yunan katılımcıların bir araya getirilmesi bu metodolojinin ikinci kısmını temsil eder. Türk-Yunan diyaloglarında yaptığımız çalışmalarla, stratejiler oluşturmayı ve diyaloglardan elde ettiğimiz içgörüleri taraf toplumları etkileyecek somut eylemlere dönüştürecek kurumların inşasına başlamayı hedefliyoruz. (Ayrıntılar için bkz. Volkan 1988, 1999d).

Şimdi yeniden Türk ve Yunan katılımcıların doğrudan sözlerini sunmaya dönelim -tıpkı ilk iki toplantıyı bildirirken yaptığımız gibi. Bunlar, katılımcıların ait oldukları büyük gruplar arasındaki ilişkiye dair psikopolitik algılarına ve deneyimlerine örnek oluştururlar. Yine buradaki hedefimiz bu nüfuzlu bireylerin sözlerinin kitabın ana kısmında tartıştığımız konuları doğrudan yansıtmakta olduğunu göstermektir; yani Türk-Yunan ilişkisinin temel taşlarını.

Algılar

İlk başta her delege kendi geçmişinden söz etti. Burada ortaya çıkan çarpıcı bir durum, Türklerin ve Yunanlıların ataların-

dan ne kadar çok sayıda kişinin geçmişte Balkanlardaki huzursuzluklar yüzünden göç etmiş olduğunu iki tarafın da öğrenmesiydi. Genelde Türk delegelerin ana babaları göç yüzünden başlarına gelen değişiklikler ve kayıplarla ilgili yaşantılarını ve duygularını çocuklarıyla konuşmamışlardı. Yunanlı ana babalar geçmişte çektikleri zorlukları ve etnik sorunlar yüzünden kaybettiklerini paylaşmakta genelde daha açıktılar. Kıbrıs'tan gelen Rum delege, 25 yaşına gelene kadar bir Kıbrıs Türküyle karşılaşmamış olduğunu söyledi. Atina'dan gelen bir Yunanlı bir gün o sırada 8 yaşında olan oğlundan şu sözleri işittiğinde nasıl şok yaşadığını anlattı:

> *'Günün birinde onu geri alacağız!' 'Neyi alacağız?' dedim, 'Konsantinopol' yanıtını verdi. Bir sorunumuz olduğunu o an fark ettim. On beş yaşına geldiğinde oğlumu İstanbul'da bir konferansa götürdüm. Arabayla dolaştık ve gerçeği gözleriyle görmesi onun fikirlerini değiştirmesini sağladı.*

Geçmişte resmî Türk-Yunan görüşmelerine katılmış olan Türk delegasyonunun bir üyesi Yunanlılara sordu, "*Çeşitli seferler Yunanistan'a gittiğimde, Türkiye'nin barbar, demokratik olmayan, karanlık bir güç ve büyüyen bir tehdit olmakla eleştirildiğini sık sık işittim. Neden siz [Yunanlılar] böyle hissediyorsunuz?*" Bir Yunanlı yanıtladı:

> *Yunanlılar şanlı klasik atalarımızın muazzam yükünün bir uzantısı olarak bunu yapıyorlar. Perikles'in adına layık olmak çok zor. Yunan özgeçmişi eski Yunan, Bizans ve Bağımsız Yunanistan'ı birbirine bağlıyor. 1453'te Osmanlıların Konstantinopol'ü almalarıyla Bizans Yunanistan'ının uğradığı yenilgi Yunan kimliğinin yapısını sarstı. Bulgarlar ve Sırplar gibi Yunanlılar da Osmanlılarla Türkler arasında ayrım yapmazlar.*

Diğer bir Yunanlı da yanıt verdi:

> *Attila, Türkiye'de popüler bir isimdir. Avrupa'da değil.* [Bu çok da doğru değil, Attila ismi Macaristan'da popülerdir.] *Türkiye derebeyi gibiydi, yeni bir çekirdek üzerine yeni bir devlet kurdu. 'Ötekileri' ezerek kendini inşa etmesine gerek yoktu. Ancak eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nun uyruğunda olan devletlerinin kendilerini inşa etmek için 'ötekilere' gerçekten ihtiyacı vardı. Bir Türk ders kitabında ulusal güvenlik üzerine yazılmış bir bö-*

lümde Türkiye'nin düşmanlarla çevrili olduğu söylenir. Peki Türkler Araplara tepeden bakmıyorlar mı?

Bundan sonra Yunanlılar, onların kendi önyargılarını inceleyip inceleyemeyeceklerini anlamak üzere Türkleri sıkıştırdılar. Türklerden biri, Türklerin Yunanistan'a karşı mantıksız tutumları olduğuna katıldı. Şunları söyledi:

Yunanlıları derinden huzursuz eden bizim kayıtsızlığımız. Tahriklere yanıt vermiyoruz, ya da en azından fitilimiz çok uzun. Peki neden? Sanırım Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesiyle muazzam ıstıraplar çektik. İmparatorluktaki Türklerin üçte biri göç ettirildi, Balkan topraklarından kovuldu. Çok acı vericiydi. Yunanistan bize bu acıyı sürekli anımsatıyordu. NATO ve Avrupa bağlamında da bununla uğraşmamız gerekti. Ama Türkler kayıplarının yasını tutmazlar. Sovyet tehdidine karşı Avrupa'ya ihtiyaçları vardı. Bunun mimarı Atatürk'tür. Onun karizması her şeyi avucuna almıştı. Bize bir cumhuriyet kurarak büyük bir zafer kazandığımızı söyledi. Türkler kayıplarının yasını tutana dek Yunanistan'la mantıklı biçimde ilişkiye giremeyiz.

Diğer bir Türk şunları ekledi:

Türklük fikri 19. yüzyılda Balkanlarda, Osmanlı Makedonya'sında doğdu. Anadolu Türk milliyetçiliği diye bir şey bilmiyordu. Halk sadece Müslümandı o kadar. Türk milliyetçiliği Sırp, Yunan ve Makedon milliyetçiliğinden etkilendi. Bu, Anadolu'ya girerken iki şekil aldı: Enver Paşa'nın irredendist milliyetçiliği; ve Atatürk'ün irredentizme ve yabancı maceralara muhalefet eden milliyetçiliği.

Atatürk'ün Osmanlıyla bağı kesip atmasının bir parçası olarak Osmanlı/İslam/Arap bağlantısının reddedilmesi gerektiği duygusu yaygınlaştı. Bunlar geriliği ve cehaleti temsil ediyorlardı. Bence, Osmanlı geçmişimizi eski eyaletlerimizin hepsi kadar eleştiriyor olmamızın eşi benzeri yok.

Tartışma sürdükçe sarkaç yön değiştirdi. Bir Yunanlı şu özeti yaptı:" '*Biz* [Türkler] *büyüğüz! - Siz* [Yunanlılar] *beş para etmezsiniz!' Bu Yunanlıları çıldırtıyor. Yunanlılar da aynısı. 'Biz* [Yunanlılar] *büyüğüz! - Siz* [Türkler] *hiçsiniz, Avrupa'nın yedek lastiği!' Yunanlılarla Türkler arasında çok güçlü paralellikler var.*" Karşılıklı

eşduyum içeren bu anlayış diğer bir Yunanlının şöyle söylemesine yol açtı:

Venizelos, Yunanlıların Türkiye'ye karşı iddia ettiği haklardan vazgeçerek Türk topraklarındaki 1.5 milyon kadar Rumu zor durumda bıraktı. Tıpkı Atatürk gibi o da yeni küçük bir devlet kurmak için kayıplarını kesip attı. Kayıpların farkında olmak elzemdir. Yunanlılar Kıbrıs'ta Türklerin katledildiğini itiraf etmelidir. Ayrıca 1922'de Anadolu'da ve Doğu Trakya'da. Eski Osmanlı Balkan devletlerinin hepsi de sınırlarından büyük endişe duyuyor. Azınlıkların varlığı bir tehdit olarak görülüyor. Bu yüzden ne Yunanistan ne de Türkiye azınlıkların varlığını kabullenmeye yanaşmıyor, çünkü toprak bütünlüğümüzün bozulacağından korkuyoruz. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması sürecinde azınlıklara üç tür muamele yapılıyordu: asimile etmek, sınır dışı etmek veya öldürmek.

Bir Türk onu yanıtladı: '*Burada belirtilmesi gereken anahtar nokta şu, dinsel nedenlerle Türkler için kabullenme ve uzlaşma şeklinde simgesel jestler yapmak daha zor. İslamda günah çıkarma yoktur. Günahlarını itiraf etmek dinsel bir eylem değildir.*' [Burada İslam uzmanlarından bazılarının bu ifadeye katılmayacaklarını ve tövbe ile bağışlayıcılıktan vicdanla savaşın -yani cihat- ürünleri olarak söz edeceklerini eklemeliyiz. (Örn. bkz. Sachedina, 2001)].

Ege sorunu üzerine

Ortak toplantının ikinci günü, Volkan'ın (1988, 1997) "yankı fenomeni" şeklinde adlandırdığı durumun bir yansımasıydı. Diyaloglar dizisinin katılımcılarının üzerine yakın bir dış olayın gölgesi düşer. Bundan sonra katılımcılar bu olayla olduğu kadar bununla ilgili duygular ve çağrışımlarla da aşırı uğraşmaya başlarlar. Bu olayın zihinsel temsillerinin başlattığı duygular hafifleyene dek görüşmelerde artık hiçbir ilerleme olmaz. Bu yüzden kolaylaştırıcılar, yakın tarihli olaya ait duyguların yüzeye çıkmasına, boşaltılmasına sonra da sınırlandırılmasına izin verirler. Bundan sonra, olayla başa çıkmalarını kolaylaştırmak için katılımcıların olayla ilişkili gerçekli zorlukları ilintili anılar ve duygulardan ayırmalarına yardım ederler.

Bu kez yakın olay bu bölümün başında sözünü ettiğimiz NATO tatbikatıydı. NATO planına aykırı olan Limni ve diğer adalar üzerinde Yunan Hava Kuvvetleri'nin uçuşunu Türk yetkililer yasak kabul ettiler ve NATO tatbikatını bozdular. Bu toplantı sırasında çıkan bu yankı fenomeni üzerinde tartışma girişimleri katılımcılar arasında yoğun duygular oluşturdu. Aynı zamanda Ege sorunlarının bazı teknik açıklamalarının yapılmasına neden oldu. Burada bu meseleleri bildirmiyoruz, çünkü bu kitabın hedefi dışında kalıyorlar. İzleyenler Ege sorunlarına ilişkin Türk delegelerden birinin ağzından Türk algılarının bir özetidir:

Mesele hak iddia edilen kara suları, kıta sahanlığı ve sonra Atina FIR (hava trafik kontrol yetkisi) hattı ile birleşmiş on millik hava sahası kontrolüdür, ki bunlar bir araya getirildiğinde Ege Denizi üzerine Helenik bir hava sahası anlamına gelir. Sonra Yunanlıların adaları militarize etmesi meselesi var ki, Türkiye bunu Lozan Antlaşması'nın ihlali olarak görüyor. Türkiye, Yunan politikasını Ege'nin yasal statüsünü yavaş yavaş yıpratarak burayı bir Helen denizine çevirmek şeklinde algılıyor. Yunanistan'ın adaların kara sınırlarını on iki mile çıkarma arzusu, Ege'yi %71 Yunan bölgesi haline getirecek ve Türkiye'ye uluslararası sulara ve Akdeniz'e hiçbir serbest çıkış bırakmayacaktır. 1974'ten bu yana Türkiye Yunanistan'ın denizde bu durumu yaratmasını önlemek için yalnızca caydırıcı tedbirler aldı. Türkiye Ege Denizi üzerindeki uçuşlarda kısıtlamayı kabul etmediğini söylüyor. Yunanistan Ege sahilinde Türk Ege ordusunun yerleşmesinden huzursuz. Şimdilik sadece bir karargah var, ama çabucak savaş ordusu haline gelebilir. Türkiye 1931'de Yunanistan'ın tek taraflı olarak adaların karasularını üç milden altı mile çıkarmasını tanıdı. Ama Yunanistan, uçakları bir adanın on mil yakınından geçtiğinde Türkiye'nin Yunan hava sahasını ihlal ettiğini söylüyor. Oysa ABD hava kuvvetlerinin uçuş izni almasına gerek yok. Yunanistan belli bazı adalar arası uçuşlara da kısıtlamalar getirdi. Yunanistan ayrıca demilitarize olması gereken Limni'te bir hava üssü kurdu. Venizelos'la yakın ilişkiler döneminde Türkiye karasularının üç milden altı mile çıkarılmasını kabul etmişti. Türkiye ayrıca Yunan FIR hattını bütün Ege'yi kapsamasına da göz yumdu. Bundan önce FIR hattı Ege'yi ikiye bölüyordu.

1974'ten bu yana Türkiye, Yunanlıların gizli tecavüzü olarak gördüğümüz şey hakkında sert bir tutum izliyor. Anahtar Lozan Antlaşması'dır. Yeniden oraya dönmek gerekir.

Diğer bir Türk şunları ekledi:

Bütün uluslararası anlaşmazlıklar karmaşıktır. Ege ise emsalsiz bir karmaşıklık. Derin duygular söz konusu. Türkler bu meselelerde neredeyse tümden haklı olduklarını düşünüyorlar. Yunanlılar da. Ve özellikle uluslararası çatışmalarda karakteristik olduğu üzere, iki taraf da kendi bakış açılarındaki zayif noktaları kabule veya itirafa yanaşmıyor.

Karşı tarafın 'tümden haklı' bakış açısını işittiğimde çok mutsuz oluyorum. Bunu, geçmişte olduğu gibi, benim (Türkiye) bir barbar, ve sizin (Yunanistan) uluslararası hukuka bağımlı ve buna itaat eden küçük bir güç olduğunuz şeklinde duyuyorum. Durumun müzakere edilemeyeceği lafları söyleniyor. Türkiye çok güçlü. Bütün Yunan başbakanları halkın önünde Yunanistan'ın karasularını altı milin ötesine çıkarmaya hiç niyeti olmadığını ilan ettiler. Türk meslektaşımın da belirttiği gibi kıta sahanlığı Türkiye'ye hiçbir şey ifade etmiyor. Bizim umursadığımız tek şey karasuları.

24 Mart 1996'dak Kardak/İmya krizi sırasında Türkiye, bütün Ege sorunlarını Dünya Mahkemesi'ne göndermeyi teklif etti. Yunanistan bu öneriyi kabul etmedi. Bize bu meselelerin karmaşıklığı yüzünden Mahkemenin on on beş yıl alacağı söylendi. Mahkemenin yasa yaratması gerekecekti. On veya on beş yıllık bir barış yaşayabilirdik. Bu süreç neden geri çevrildi?

İzleyen sözler, bu meselede Yunanlıların bakış açısıdır ve Yunan katılımcılar tarafından özetlenmiştir:

Yunanistan'la Türkiye arasındaki bütün meseleler ta kıta sahanlığına dayanır; nasıl bölüneceğine. Yunanistan İtalya ve Libya ile anlaşabildi. Uluslararası hukuk geleneğine göre kayalar ve adacıklar adalara bağlıdır. Türkiye kayaların ve adacıkların adalarla bağlantısını tanımayı reddediyor. Yunanistan Ege'ye uzandığı için adalara Ege adaları yerine, Doğu İnsüler Yunanistan diyorum. Sözgelimi Türkiye'nin FIR hattını Ege Denizi'nin tam ortasından bölme önerisini kabul edemeyiz. Atina hiçbir zaman Atina FIR hattı Helenik Hava Sahasıdır demedi.

1931'de Yunanistan karasularını altı mile çıkardı. Hava sahası trafiği için on deniz miline genişlettik. Bu Milletler Cemiyeti tarafından desteklendi. BM ve NATO adaların ulusal hava sahasının ada üzerinde on mil sınırına uzanan bütün hava sahası anlamına geldigini kabul ediyor. 1978'e dek Türkiye dahil, bütün NATO ülkeleri, emniyet açısından Atina hava sahası kurallarını kabul etti. Türkiye sonra da uçuş planlarını bildirerek Atina FIR hattına hep saygılı davrandı.

Deniz Hukuku anlaşması bütün ülkelerin karasularını on iki mile dek uzatmalarına izin verir. Türkiye'nin tepkisi, Yunanistan'ın Deniz Hukuku'ndan doğan haklarını yürürlüğe sokmasının casus belli (savaş nedeni) *olduğunu söylemek oldu.*

Yunanistan hava ve deniz kurtarma güçlerini birleştirdi. ICAO kuralları FIR ülkesine arama ve kurtarma sorumluluğu verir. Yunanistan ve Türkiye bu kural üzerinde anlaşamıyorlar. NATO kuralı MC 88 gerginlik zamanlarında egemenlik haklarının barış zamanındakilerle aynı olduğunu söyler. İsimsiz, insansız, kimi Atina'nın hemen dibindeki 'gri bölgeler' denen bu kayalıklar ve adacıklar -Bunlar Osmanlı İmparatorluğuna mı ait? Türkiye ve İtalya Ege'deki ada gruplarını bölen sınırlar çizmişlerdi. 1947'de Yunanistan İtalyan adalarını aldı. Ama Türkiye ile olan anlaşma devam ettirilmedi.

Montrö Antlaşması, Limni ve komşu adaların istihkamına izin veriyor. Türkiye militarizasyon şeklinde nitelendirerek buna karşı çıktı. Ama Limni, Türkiye'nin Ege Ordusu'na ve savaş gemilerinin yoğunluğuna karşı savunma olarak istihkam edildi. Limni, Midilli ve Sakız'ın ele geçirilmesi Türkiye'nin sorununu çözecektir. Türkiye'nin bu hedefe doğru istikrarlı bir strateji izlediğini düşünüyoruz. Bu sonbahardaki NATO tatbikatında Türkiye'den ilk defa olarak Yunanistan hava kuvvetlerinin demilitarize Yunan adaları üzerinde uçamayacaklarını duydum.

Kıbrıs üzerine

Ege Denizine ilişkin "yankı fenomeni" yavaş yavaş Kıbrıs'la ilgili göndermelere uzandı. Bir Yunanlı şunları söyledi:

Ege'ye tümüyle sızma şeklinde bir Yunan gizli planı olduğuna dair algılara ya da yanlış algılara ya da kuşkulara odaklanmak

zorunda olduğumuz açık. Yunanlılar 1974'te Kıbrıs'ta açıkça yenildiler. Adada Türk birliklerinin kalmayı sürdürmesi bu kaybı sürekli anımsattığı gibi, sürekli bir tehdit de oluşturuyor. Tanıdığım, 1974'ten Yunanistan'ın sorumlu olduğunu hisseden çok sayıda Yunanlının duyguları bu durumu daha da karmaşıklaştırıyor.

Yunanistan'ın uzun vadeli bir genişleme stratejisine girişmiş olduğu yolunda hiçbir duyumum yok. 1974 askeri olduğu kadar psikolojik olarak da büyük bir yenilgiydi. Yurtiçinde büyük huzursuzluğun başgösterdiği bir zamandı. Kriz anında askeri rejim tepki verememişti. Yunanistan savaşa girmeye hazır değildi. Hükümet geri durdu.

1974'ten bu yana dış politikamız Kıbrıs'ta görüldüğü gibi, Türk genişlemesine karşı savaşmak olageldi. Her zaman Yunanlıların yasal olarak seçilmiş olan Makarios hükümetini safdışı bırakma girişimlerinin ilk Türk işgalini haklı kıldığına inanmışımdır. Ama ikinci çıkartmanın hiçbir ahlaki geçerliliği yoktu. Makarios bile 1974'teki ilk Türk çıkartması ya da işgalinin haklı olduğunu söyledi. İkincisi değildi. Kuramsal olarak iki taraf federasyon fikrini kabul ettiler ancak politikacılar halkı bir çözüme hazırlamıyorlar. Kıbrıslı Türk ve Rumlar arasında çok az güven ya da temas var. Zaman geçtikçe bölünme de daha somut hale geliyor. Rumlar, ve ben de, Türkiye'nin her an saldırabileceğini düşünüyoruz. Çoğu Kıbrıslı Rum, Türkiye'nin adanın tamamını istediğine inanıyor.

Kıbrıs konusunda bu toplantı sırasında gerçekleşen bir diyaloga bir örnek:

***Türk:** Batılı bir diplomat Kıbrıslı Rumların geçmişi anımsayamadıklarını, Kıbrıslı Türklerin ise hiç unutamadıklarını söylemişti. Kıbrıslı Türkler her zaman 1960'larda yaşadıkları korkularla aşağılanmadan söz ederler. Hayatta kalabilmek için Türkiye'den el uzatılması gerekmişti. Kıbrıslı Türklerin büyük çoğunluğu Rumlarla yan yana yaşamak istemediklerini söylüyorlar. Geçmişin anıları hala çok taze.*

Yunanlıların Türkiye'nin bütün adayı almak istemesinden korkmalarını anlıyorum. İnsanlar dolaylı bir olayın Türkiye'nin adanın güneyine inmesine yol açabileceğinden korkuyorlar. Sözgelimi Ege'de bir kayıp. Her iki halk da kendini mağdur hissediyor.

Bir güvensizlik dengesi mevcut. Türkler yalnızca Türk ordusunun varlığında kendilerini güvende hissediyorlar. Türk ordusunun varlığında Rumlar kendilerini güvende hissetmiyorlar. Kıbrıslı Rum hükümetine göre 1974'te Rum nüfusun üçte biri güneye kaçmak zorunda kaldı. Başta hangisi olursa olsun, her Kıbrıs Rum hükümeti bu sığınmacıların üçte birinin hatta yarısının Kuzey Kıbrıs'taki evlerine döndüklerini görmek ister.

1974 öncesinde ve sonrasında birçok fırsat kaçırıldı. 1985'te BM genel sekreteri Perez de Cuellar, bir iskelet anlaşma teklifi sundu. Denktaş evet dedi, Kipriyanu hayır. Körfez Savaşından sonra Özal, Atina'ya bir mesaj göndererek Kıbrıs'taki toprak sorununda esneklik gösterilebileceğini bildirdi. Yanıt gelmedi.

Yunanlı: *Belki de güvenli bir bölmenin tek yolu elli bin BM veya NATO barış gücü askerinin bulunmasıdır. Anakaradaki Yunanlılar Türk birliklerinde anlamlı bir azalma ve önemli toprak ayarlamaları görmek istiyorlar. Türkiye'ye %37'den %28.2 kadar bırakan Boutros Ghali planı gibi bir şey. Türk yerleşimciler Kıbrıslı Türklerden daha yoksul ve daha az eğitimli. Kıbrıslı Türklerin getireceği ekonomik fırsatlar yüzünden Kıbrıs'ın AB'ye girmesine sevineceklerini sanıyorum. Türk tarafı toprak konusunda tavize gönüllü olsaydı, bir anlaşmaya varılabilirdi. AB durumu Kıbrıslı Rumların ve Türklerin uzlaşmalarını sekteye uğratıyor. Kıbrıs Türkleri giriş konusunda AB kararını beklemeye razı, ancak Rumlar AB'ye katılma tutkuları yüzünden büyük tavizler vermeye gönüllüler.*

Türk: *Kıbrıslı Türklerin durumu çökkünlük verici ve kötüye gidiyor. Kıbrıslı Rumlar çok daha varlıklı. Hallerinden memnun olmalılar.*

Yunanlı: [Sinirliliği gözle görülüyor] *Ya Kıbrıslı Rum nüfusunun kuzeyden kaçmış olan üçte birine ne demeli?*

Türk: *Güney Kıbrıs'ta ciddi asker yığınağı var. Öyle görünüyor ki Rumlar önünde sonunda kuzeye askeri harekat için güç takviyesi yapıyorlar. Güney Kıbrıs Türkiye'ye karşı askeri bir tehdittir.*

Yunanlı: *İyi de bu filin fareden korkmasına benziyor.*

Türk: *Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili algıları konusunda Türk dostlarım ve ben kendimizi muzaffer hissetmiyoruz. İngilizler bizi yarı yolda bıraktı. Diplomaside beceriksiz olmakla, her zaman aske-*

ri güç kullanmaya mecbur edilmekle adımızın çıkmış olması hoşumuza gitmiyor. Öcalan vakası yüzünden Yunanlıların bize düşmanca davrandıklarını hissettik.

Yunanlı: *Ben bu konuşmayı farklı anlıyorum. Kıbrıslı Rumların hallerinden memnun olması gerektiği söylendi. 1974'ten önce Türkler kurbandı. 1974'ten sonra Rumlar kurban oldu.*

Türk: *Bu sözü Kıbrıslı Rum sığınmacılar için söylemiştim. Amacım kimseyi incitmek değildi. Ama Türk sığınmacıların acılarından söz edildiğini duymadım. İntikam almaya mı çalışıyoruz, yoksa uzlaşmaya varmaya mı, bir karar verelim. Ben de nihayetinde insanım.*

Diğer bir Türk: *Bizi kızdıran çok şey var. Yunanlılar Türklerin adanın kalanını almayı düşündüklerini söylediklerinde, doğam gereği saldırgan olduğumun varsayılması beni üzüyor. Bu tür bir eylem için uluslararası hukukta hiçbir temel yoktur.*

Özal 1987'deki Yunan-Türk krizi sırasında bir tehdit savurdu, ancak Yunanlıların korkmaya hakları var. Gerçekten de saldırma seçeneğimiz var. Türkiye'de 1974'teki duygularımı şekillendiren, Kıbrıs'taki Türklerin on bir yıl boyunca çektikleri eziyetlere tepkimdi. Rumların kayıpları umurumda bile değildi. Adadaki ilk ve ikinci Türk çıkarmalarını destekledim. Olsaydı üçüncüyü de desteklerdim. Bence Yunanistan genelde Türkiye'ye devasa bir filmiş gibi yaklaşıyor, saldırgan, zalim ve barbar. Ve işte Yunanistan, bir fare kadar barışçıl.

Yunanlı: *Fillere ve farelere gelince, farelerin korkması kolaydır. Fillerin kendi boyutlarının ve ağırlıklarını oraya buraya savurmalarının etkilerini tümüyle fark etmeleri çok daha zordur. ABD bir dünya gücü olarak ortaya çıktığında, duyarlı bir file dönüşmesinin uzun zaman aldığı söylenir. Birçokları ABD'nin bunu hâlâ başaramadığını söylüyorlar* [Burada kısa bir not: ABD'deki 11 Eylül 2001 olayları bu meseleyi bir kez daha ön plana çıkardı]. *Korkutmasında kasıt olmasa bile, bir filin fazladan kendini tutmayı öğrenmesi gerekir. Türk dış politikasını incelerken Türkiye'nin 1964'de Başkan Lyndon Johnson'dan gelen mektuptan kendini aşağılanmış hissettiğini gördüm. Başkan, Türkiye Kıbrıs'a müdahalede bulunursa Kıbrıs'la Türkiye arasında Altıncı Filo'yu göndermekle tehdit etmiş. Türkiye'nin öfkesi on yıl dinmemiş.*

Türkiye'de ve Yunanistan'daki 1999 depremleri büyük bir iyi niyet seline yol açtı. TV'de Ortodoks bir papazın bir müftüyü kucaklarkenki görüntüsü çok duygulandırıcıydı, tıpkı Yunan ve Türk bayraklarını taşıyan yardım kamyonu gibi.

Yunan-Türk ilişkilerini anlamanın bir yolu Türkiye'nin Yunanistan'a olan öfkesini anlamaktır. Türkiye Yunanistan'ı Hıristiyan batının şımarık çocuğu olarak görüyor. Yunanistan boyundan hiç beklenmeyecek kadar cesur davranabilir. Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğuna karşı batılı tutumları paylaştı, çünkü öylesi uygundu. İmparatorluk vergi ve savaş gücüyle yürüyen bir devletti. Bir dereceye kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin imparatorluğun mirasçısı olduğu düşünülürse -ki Cumhuriyetin imparatorluktan tam bir kopuş olarak algılandığını biliyorum- Batı, karşısında harp gücünden gurur duyan bir devlet görüyor. Kore'deki BM güçleri arasında Türk birlikleri askeri gurur örneğiydi. Türkiye sırf büyüklüğü yüzünden bile tehdit edici algılanıyor.

***Türk:** Yunan tarafı 1963-1974 arasındaki olayların etkilerini hafifsiyor. 1974'te hiçbir* status quo ante *yoktu. 1963'ten sonra yasal Kıbrıs hükümeti diye bir şey kalmamıştı. Kıbrıs'taki Türklerin istismarını okuduk. Kendimizden olanı korumadığımız için utanıyorduk. 1974'te bu durumu değiştirmeye karar vermek, böylece Kıbrıs'taki Türklerin emniyeti konusunda endişelenmek ve utanmak zorunda kalmayacaktır. 1960 anlaşması yüzünden Türkiye Kıbrıs'ı hiçbir zaman bağımsız bir devlet olarak görmedi. Gerçek bir Kıbrıslı kimliği olamaz.*

Çözüme gelince. En iyi çözüm Türkiye AB üyesi olduktan sonra Kuzey ve Güney Kıbrıs'ın AB'ye üye olması. Türkiye Kıbrıs'la eşzamanlı olarak AB'ye girmekte ısrarlı.

Yunanlı: [Bir Türk'e hitaben] *Lozan Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine kişisel olarak inanıyor musunuz?*

***Türk:** Yeniden Lozan Antlaşması'na dönmeliyiz, çünkü Deniz Hukuku Anlaşması gibi o kadar çok gelişme oldu ki. Lozan bizim için iyiydi. Buna geri dönmeliyiz.*

Son gün

Yunanlı bir bayan katılımcı tartışma sırasında yaşadığı acı ve öfkenin ardından Türk katılımcılarla sosyal ilişkiler kurmanın

onda yarattığı "akıl karışıklığı"nı ifade etti. Kolaylaştırıcılar katılımcıların bireyler olarak karşı taraftan katılımcıları tanıyıp sıcaklık ve yakınlık hissedebileceklerini anlamalarına yardımcı oldular. Ama tartışmalar sırasında kendi büyük gruplarının "sözcüleri" oluyorlar ve kendi gruplarında birçok kişinin paylaşabileceği duyguları ifade ediyorlardı. İki gruptan katılımcılar artık büyük grupların birbirleriyle nasıl ilişki kurduklarını anlamak üzere toplandıkları için, kolaylaştırıcılar katılımcılardan hem dostane duygulara hem de kendi büyük gruplarını temsil ettikleri sırada doğan duygulara tahammül göstermelerini istediler. Diğer bir Yunanlı ortak toplantının ilk gününü anımsadı. İki soru ortaya çıktığını söyledi: 1)Yunanlılar neden Türklerin barbar olduklarını söylüyorlar? 2) Türkler neden Yunanlıları yok sayıyorlar? İlerleyebilmek için daha fazla açıklık gerektiğini belirtti. Bir Türk onu yanıtladı:

Dün Ege sorunları üzerine tartışmalar ve çıkan duygular gerçeklerin yeniden saptanmasına yardım etti. Bunlar, iki tarafın da askeri olarak kazanamayacağına beni ikna etti. İki taraf da fare. Türklerin harp kalitesi imajını da sorguluyorum. Johnson mektubu bizi epey sindirdi. Askeri olarak bağımsız ve güç olma isteği uyandırdı.

Depremlere gelince, Türkiye'de hâlâ Yunan yardımının içten olmadığını düşünen bazı insanlar var. Nüfusun büyük çoğunluğununsa çok olumlu tepki vermesi beni şaşırttı ve çok sevindirdi.

Sonra bir Yunanlı şunu söyledi:

Türkiye'yi hiçbir şekilde savaş-yanlısı ve militarist görmüyorum. Ben gücü kastetmiştim.

Konuşmayı diğer bir Türk aldı:

Ben Türkiye'yi güçlü görmüyorum. Söylediklerimizin işitilmesiyle ilgili sorunlarımız var. Genellikle orduya bağımlı gözüküyoruz. Gerçekten de ordu kültürünü yüksek bir kaidenin tepesine yerleştirmişiz. Genç erkekler askere gitmek istiyorlar. Ordu daha az yozlaşmış gibi görünüyor.

Bir kez ev hapsinde tutuldum. Annem ve babam tutuklanmışlardı. Ordunun çirkin yüzünü görmüştüm. Güce gelince, Türkiye'yi fiziksel büyüklüğü ve nüfusuna karşın çok daha az esnek görüyorum. Biz daha hantalız; uluslararası arenada kendimizi

ifade etmekte zorlanıyoruz. Türk olduğumuz için bir sürü aşağılamayla karşılaşıyoruz, ve aşağılanmış hissediyoruz. Bizi bir fil olarak görmüyorum.

Bir Yunanlı bu ortak toplantıya katılarak neyi başarmak istediğini izleyen biçimde özetledi:

Bir bilmeceyi çözmeye çalışıyorum. 1991 tarihli resmi bir hükümet broşürü okudum. Burada, Yunanistan yayılmacılıkla suçlanıyor, atalarının [Küçük Asya'daki] topraklarını geri alma gayreti içinde olduğu söyleniyordu. Türklerin askeri güçlerinin yeterince büyük olmadığını söylediklerini işitiyorum. Sorarım size, neye yetecek kadar büyük? Askeri güçteki artışla Yunanistan'a karşı hak iddiaları arasında bir simetri görüyorum. Buradaki bütün tartışmalardan sonra Türklerin tutumlarının "otoriter" olduğunu hissediyorum. Türkler otoriter bir tarzda konuşuyorlar. Söylemde bir eşitlik, denklik eksikliği var. Kendimi Türkler tarafından yok sayılıyor gibi hissetmiyorum. Aslında, savaş tehdidi -casus belli (savaş nedeni)- *altında olduğumda, bunun ilgi fazlası olduğunu düşünüyorum.*

Başka bir Yunanlı şunları söyledi:

İki kat deriye ihtiyacımız var. Bu süreç bizim ilk deri katında -kişisel olan- ilişki kurmamızı ve geçmiş hataları ve incinmeleri kavramamızı sağladı. Bu sürece devam ettikçe, ilişkilerimizin yanı sıra sorun-çözme yaklaşımımız da daha olgun hale gelecektir. Ortak diyalog dizisine devam etmeyi taahhüt ediyorum.

Diğer Yunanlı katılımcılar da sürece bağlılıklarını ifade ettiler. Sonra bir Türk düşüncelerini ifade etti ve diğer Türk katılımcılar ona katıldılar. Dedi ki, "*Kaçmayacağım. Bu, başlatılmış en ciddi diyalog çabalarından biri.*"

İlk ortak toplantının özeti

Bekleneceği üzere bütün katılımcılar diyaloga kendi grupları (Türkler ya da Yunanlılar) için değişen derecelerde sözcü olarak yanıt verdiler. Ayrıca bazıları *yansıtmalı özdeşim* (projektif identifikasyon) yoluyla, aynı zamanda düşman grubun da sözcülüğünü üstlenerek, diyaloga katıldı. (Yansıtmalı özdeşimle bir kişinin kendi düşüncelerini ve duygularını "öteki"ne yüklemesi ve sonra "öteki" ile özdeşleşerek onun sözcüsü haline gelmesi anlatılıyor).

Kolaylaştırıcılar yansıtmalı özdeşimlere özellikle dikkat ettiler, çünkü bunlar diyalogun sürmesi için yardımcı ya da yıkıcı olabilirler. Yansıtmalı özdeşim eşduyum adma yapılıyorsa yararlıdır. Savunmacıysa ("biz ve onlar" şeklinde varolan algıları koruma hizmetinde) verimli tartışmalara götürmez ve "öteki"nin daha iyi anlaşılmasını sağlamaz. Bu süreç zararlı gözüktüğünde kolaylaştırıcılar müdahale ettiler.

Kolaylaştırıcıların diğer bir hedefi her iki tarafın üyelerinin kişisel ve büyük grup kimliklerine kaçınılmaz olarak gelecek saldırılar karşısında kendilerini rahat hissetmelerine yardımcı olmaktı. Kolaylaştırıcının görevi katılımcıları, rahatsız olma ve ikinci kat derilerinden (grup) konuşma hakkını kendilerine tanımaya yüreklendirmektir, çünkü esas sorun buradadır. Toplantıdaki katılımcılar arasındaki olumlu toplumsal etkileşimin de gösterdiği gibi sorunlar kişisel düzeyde değildir.

Yine bu toplantıda kendini gösteren diğer bir unsur, daha önce tanımladığımız "*yankı fenomeni*ydi". 2000 NATO tatbikatlarının zihinsel temsilleri katılımcıları aşırı meşgul etmişti. Bir "yankı fenomeni" ve ona eşlik eden duyguların iyi veya kötü sonuçları olabilir. Olay ve olayı çevreleyen sorunlar geniş anlamda ilişkinin temel dinamiklerini temsil ediyorsa, yararlı olabilir. Olay dinamiklerden bir sapma yaratıyorsa, yıkıcı olabilir, tartışmayı raydan çıkarabilir. Bu kez, katılımcılar NATO tatbikatlarına duygusal tepkiler verdiler ancak bir bütün olarak Ege sorunu üzerinde kendi bakış açılarını ve anlayışlarını verimli tarzda tartışabildiler. Bu sayede iki taraf da, ötekinin neyin üzerinde durduğunu işitebildi. Bu, politik gerçekliğin ve ulusal çıkar meselelerinin katılımcıların birbirlerine ilişkin insanca algılarından farklı olduğunun anlaşılmasını sağladı. Kişisel kimliklerini grup kimlerinden ayırmalarına yardımcı oldu. İnsan olarak, fikir birliği sağlayamasalar da tartışmaları sürdürebileceklerini anladılar. Kolaylaştırıcıların rolü, duygular çok yoğun veya çok sığ olmadıkça bunun devam etmesine izin vermekti. Duygular çok yoğun olurlarsa, eşduyumu ve daha entelektüel tartışmaları engelleyebilirlerdi. Çok sığ olduklarında ise tartışma anlayışı artırmayacak bir dizi kuru, saplantılı laf haline gelirdi.

Genelde bu toplantı kolaylaştırıcıların beklentilerini çok aştı,

bunun bir kanıtı da görece az müdahale etmiş olmalarıydı. Duygular ve fikirler iyi harmanlanmıştı ve katılımcılar bir diğerini dinleyebilmiş, kendilerini rahatsız hissetmelerine aldırmamış ve anlaşmazlıklara tahammül edebilmişlerdi. Diyalogda ilerleme ve derinleşmenin diğer bir göstergesi de Türklerle Yunanlılar arasındaki ilişkiyi tanımlamak üzere bir mecazın -fil ve fare- kendiliğinden ortaya çıkmasıydı. Bu tür tartışmalarda görece sık olmakla birlikte mecazlar nadiren bu kadar erken dönemde ortaya çıkarlar. Bir kez her grup için birer mecaz veya simge oluştuktan sonra katılımcılar bununla "oynamaya" başlayabilirler. Bu önemli süreç duyguların ve entelektüelliğin harmanlanmasını kolaylaştırır ve uzun vadede yaratıcı fikirler ve stratejilere götürebilir. Katılımcılar fil ve fare eğretilemesiyle "oynama" kararı almamış olsalar da bu, Türk-Yunan ilişkileriyle gelecekte "oynamaya" yatırım yaptıklarının bir işaretiydi. Katılımcılara bu toplantı dizisine devam edip etmeyecekleri sorulduğunda iki tarafında da bunlara kendini iyice kaptırdığı açıktı.

Dördüncü Toplantı

Ortak Türk-Yunan toplantısı olarak ikinci, diyalog dizisindeki dördüncü toplantı 3-7 Ekim 2001 tarihleri arasında İstanbul'daki Yeditepe Üniversitesi'nde gerçekleşti. Richard C. Welden Vakfı, Cambridge Barış Vakfı ve Kıbrıs'taki ABD elçiliğiyle Ankara'daki ABD Büyükelçiliği tarafından desteklendi. Anlatılacağı gibi, bu toplantının duygusal tınısı Caux'daki toplantınınkinden farklıydı. Bu kez, Caux'da kabarmış olan öfke ve engellenmişlik duyguları çok daha yumuşamıştı ve tarafların ötekini anlamaya duydukları ilgi elle tutulabilir düzeydeydi. Bu değişikliğin birkaç nedeni olabileceğini düşünüyoruz. İlk olarak, katılımcılar daha önceden karşılaşmış ve tanışmışlardı ve uyuşmazlıklarını ve duygularını zaten oldukça açık biçimde ifade etmişlerdi. Caux'daki duygusal gerilime karşın birbirlerinden "sağ çıkabilmişlerdi" ve İstanbul toplantısına güç konuları tartışmak üzere psikolojik olarak daha iyi hazırlanmış şekilde gelmişlerdi. İstanbul toplantısına iki yeni Yunanlı ve bir yeni Türk katılımcı eklendi; biri emekli general, diğer ikisi Türk-Yunan ilişkileri alanında uzmandılar. Yeni gelenler, kişilikleri ve Türk-Yunan du-

rumuna ilişkin derin bilgileri sayesinde tartışılan konuların daha derinlikli analizinin yapılmasında önemli rol oynadılar.

Bununla birlikte, oldukça yeni olan Yeditepe Üniversitesi'nin güzelliği ve üniversite yetkililerinin kusursuz konukseverliğinin ve diyalogların gizliliğinin korunmasının da toplantı için rahat bir atmosfer yaratılmasında çok önemli olduğuna inanıyoruz. Dahası, bu toplantı ABD'deki 11 Eylül 2001 terörist saldırılarından az sonra gerçekleşti. Bu trajik olaylar farklı türde bir "yankı fenomeni" yarattı. Hepimiz dünyanın değişmiş olduğunu hissediyorduk. Ayrıca, teröristlerin aşırı saldırganlık ifadesinin katılımcıların olası saldırganlık duygularını etkilediğini ve bu duyguları bastırmaya "zorladığına" inanıyoruz. Gerçekten de, bu toplantı Amerika Birleşik Devletleri'ndeki olaylar ve bunların olası sonuçlarına ilişkin bir konuşmayla başladı.

İstanbul gerçeği

Kıbrıslı Rum katılımcının resmi kanallardan İstanbul'a gelebilmesi için bazı Türk katılımcıların bir takım düzenlemelerle ona yardımcı olmaları gerekmişti. Kıbrıslı Rum pasaportuyla öylece Türkiye'ye giremiyordu, ve pasaportunda Türk damgasıyla Güney Kıbrıs'a dönemezdi. Lefkoşa'dan İstanbul'a olan yolculuğu hakkında bize anlatacağı ilginç bir öykü vardı. Kaygılı mıydı? Kendini aşağılanmış hissetmiş miydi? Öyküsünü dinleyince katılımcıların hepsi de Kıbrıslı'nın cesaretini ve sürece olan bağımlılığını takdir ettiler. Bu bütün katılımcılar arasında bir tür "birliktelik" yarattı. Aralarındaki ilişki son derece "insanileşmişti". Buna karşılık Kıbrıslı Rum bize İstanbul'daki Türkleri fantezisinde nasıl (klişeleşmiş tarzda) canlandırmış olduğunu anlattı. Onları umduğundan daha "Batılılaşmış" ve "uygar" bulunca şaşırmıştı. Yunanlı katılımcılardan bazıları daha önce Türkiye'yi ziyaret etmişlerdi, bazılarıysa ilk kez geliyordu, bu sayede gerçekleri ve fantezileri karşılaştırma fırsatı buldular. Etkileyici Yeditepe Üniversitesi iki yıl içinde inşa edilmişti ve Yunanlılardan biri buna imrendi. "*Biz* [Yunanlılar] *bu kadar kısa bir sürede bunu başaramazdık*" dedi. Böylece "tembel Türk" klişesi terk edildi.

11 Eylül 2001'in yankıları

Bütün dünyanın ilgisini toplayan büyük bir olay gerçekleştiğinde, bunun zihinsel temsilinin doğrudan etkilenmiş olmayan çeşitli büyük gruplarda bir "yankı fenomeni" yarattığına inanıyoruz. New York ve Washington'daki olaylara Türklerin ilk tepkisi PKK ile mücadelelerini ve kayıpların açtığı yaraları (PKK'nın başlattığı olaylarda yaklaşık 30,000 kişi öldü) anımsamak oldu. Birkaç yıl önce PKK lideri Abdullah Öcalan yakalanmış ve Türkiye'de hapsedilmişti. Toplantıdaki Türk katılımcılar Yunanistan'ın Öcalan'a ve PKK'ye nasıl yardım etmiş olduğunu anımsadılar. Belli bazı duygular yüzeye çıktı; Türkler Atina'nın Öcalan'a yardım etmiş olduğu için resmen özür dilememiş olmasından incindiklerini ifade ettiler. Türklere göre Yunanistan para ve eğitim sağlayarak ve ayrıca etkinliklerine göz yumarak PKK'ye yardım etmişti. Yunanlılar "terörist-sever" olarak adlandırılmaktan duydukları usancı dile getirdiler ve Türklere şunu sordular, "*ya bizim iç savaşımız sırasında siz neredeydiniz?*"

Bir süre sonra, emekli diplomat olan bir Türk katılımcı açıkladı:

> *PKK ile ilgili konular ilişkimizde ve tartışmalarımızda temel değildir. Bir ülkenin bu tür şeyleri destekleme hakkını yadsımıyorum. Almanya da PKK'yi destekledi. Yine de, bir terörist örgütün elebaşısının [Öcalan] Yunan Büyükelçisi'nin konuğu olduğunu öğrendiğimizde, bunu Türk Devleti'nin düşmanına doğrudan destek verildiğinin kanıtı saydık. Yunanlı parlamenterlerin bazı PKK kamplarını ziyaret etmesi de doğrudan destek verildiğini kanıtlıyordu. Ama tekrar ediyorum, PKK ilişkimizi anlamak açısından temel değildir. Temel olan Kıbrıs'tır.*

PKK üzerine tartışmalar kısa süre sonra bitti.

Kıbrıs

Kıbrıs'la ilgili tarihsel "gerçekler" bir kez daha "gözden geçirildi". Beklendiği gibi Türkler ve Yunanlılar çatışmayı farklı olayları vurgulayarak ele alıyorlar ve bu tür olayları kendi algılarına ve inanışlarına göre yorumluyorlardı. Ana odak Aralık 1963 olaylarıydı. Toplumlararası kavgalar nasıl başlamıştı? 1963 olaylarının bir Türk fahişenin öldürülmesi yüzünden Kıbrıslı Türkle-

rin "isyan" etmesiyle "kazara" başlamış olduğunu söyleyince, Kıbrıslı Rum katılımcının ayrıntılardan bazılarını bilmediği açıklık kazandı. Kendisi de aslen Kıbrıslı olan Türk katılımcı tepki verdi: "*Aralık 1963 olaylarına isyan adını vermek edepsizliktir!*" Bundan sonra Türk katılımcılar 1963'ten sonra Kıbrıslı Türklerin yaşamına ilişkin ayrıntılar anlattılar. Bir katılımcı ayrıca bunun Türkiye'deki Türkler için de çok travmatik bir dönem olduğunu, çünkü adadaki kardeşlerini kurtarmak konusunda "eli kolu bağlı" olduklarını açıkladı.

Caux'daki toplantının aksine, burada Yunanlı katılımcılar Kıbrıslı Türklerin deneyimlerine gerçek bir ilgi gösteriyor gibiydiler. Buna karşılık Türk katılımcılar da Kıbrıslı Rumların 1974'ten sonraki kayıplarına eşduyum geliştirme konusunda içtendiler. Kıbrıslı Rum katılımcının 1974'te Türk birlikleri adaya çıktıklarında kendisinin ve ailesinin yaşadıklarını anlatması da Türk katılımcıların Rumları insanlaştırmalarına yardımcı oldu.

Ayrıca, 1974'e götüren olaylarla ilişkili "yanlış anlamalar" da vardı. Yunanlı katılımcılara Makarios bizzat bazı Rumlar tarafından adayı terk etmeye zorlandığında Kıbrıslı Türkler arasında ne kadar büyük bir toptan yok edilme endişesi geliştiği anlatıldı. Sampson iktidara geçmişti ve onun imgesi Türkler arasında korku yaratıyordu. Rejimi çok kısa sürmüş olmakla birlikte, Sampson'un başlattığı endişe ve bunaltı çoktan içselleştirilmişti. Sampson iktidara geldikten kısa bir süre sonra anakaradan Türk birlikleri çıkartma yaptılar ve adanın kuzey kısmını aldılar. 1974 olaylarında her iki taraf da travmatize olmuştu.

Yunanlı ve Türk katılımcılar "öteki"nin algılarına ilişkin daha çok şey bilmek istediler. AB'nin Kıbrıs'ı kabul etme girişimleri ayrıntısıyla tartışıldı ve yine iki taraf da ötekinin arzularını ve korkularını "*işitti*". Bir Türk şunları söyledi:

> *Siz* [Yunanistan] *bizden komşularımızla olan çatışmalarımızı çözdükten sonra AB'ye üye olmamızı söylüyorsunuz. Ama siz Kıbrıs'ın adadaki çatışmalar çözülmeden AB'ye üyeliğini istiyorsunuz. AB'yi eşeğin burnuna havuç tutar gibi kullanıyorsunuz. Hâlâ Türklerin bütün adayı işgal etme tehdidinden söz ediyorsunuz, ama biz* [Türkiye] *bunun imkansız olduğunu biliyoruz.*

Türk-Yunan ilişkisi uzun yıllardır ümitsiz görünüyor. Yunanlıların bizimle ilişkilerini geliştirmek için herhangi bir neden görmediklerini sanıyordum. Birdenbire değişiverdiniz. Bizimle ilişkinizi değiştirmekte yarar görüyorsunuz. Yunanistan'ın tehditleri algılaması değişti. AB üyesi olmak sizde [Yunanistan] daha büyük özgüven yarattı. Şimdi AB ile ilişkimizle ilgili olarak siz bize koşullar getiriyorsunuz.

Bir Yunanlı yanıt verdi:

Türkiye'de AB ile ilgili daha ciddi meseleler var. Türk anayasasını, insan hakları sorunlarını ve ekonomiyi elden geçirmelisiniz. Kıbrıs Türkiye'nin AB ile ilişkisinde temel sorun değil.

Tartışmanın geri kalanı AB Kıbrıs konusunda bir karara varmadan önce, yani "bir yıl içinde" Kıbrıs sorununun çözülmesi gerektiği duygusu üzerinde yoğunlaştı. Ege sorununun "iki yıl içinde" çözülmesi gerektiği, yoksa Uluslararası Divan'a götürülebileceği de söylendi. Yine de iki taraftan katılımcılar genelde bu meselelerin hızlandırılamayacağını düşünüyordu. Katılımcıların kendileri de bir şeyler yapmak, sözgelimi stratejiler önermek ve/veya Ege sorunlarına yansız bir hukuk uzmanıyla (katılımcılar bu tür uzmanların çalışmaları sürdürdüklerinin farkındaydı) birlikte daha yakından bakma arzusu duyuyorlardı. Ama, kendi süreçlerini geliştirmeye devam etmelerinin onlar için en iyisi olacağı sonucuna vardılar; diyaloglar dizisini sürdürmenin.

Katılımcılar arasında hâlâ çözülmesi gereken meseleler ve duygular kalmıştı. İki taraf da henüz karşıdakine tam eşduyumlu bir anlayış geliştirmemişti. Bir takım olarak evrildiklerinde belli etkinlikleri desteklemek üzere daha iyi donanımlı olacaklardır. Katılımcılar gelecekte "alakasız tartışmalar"dan kaçınmak üzere Kıbrıs'taki 1963 olaylarını ve diğer meseleleri incelemeye karar verdiler. Ayrıca iki ulus arasındaki görüşmelere karşı psikolojik direncin ana noktalarını sıralayan bir yazıyla, iki ülke arasında düşmanlığın nasıl olumsuz biçimde tırmanabildiğine ilişkin bir araştırma kaleme alıp iki ülkedeki "yetkililere" sunma kararı alındı. Kolaylaştırıcılara konu üzerine yansız bir uzmana danışarak Ege Denizi'yle ilgili yasal konular hakkında daha fazla bilgi almaları için destek verildi. Katılımcılar bundan sonra bir sonraki toplantıları için planlar yapmaya başladılar. Bütün katılımcılar

ve kolaylaştırıcılar bu ortak toplantının sonunda Rum Ortodoks Kilisesi Patriki I. Bartolomeos'u ziyaret ettiler. Patrik katılımcıların çabalarını ve diyalogların sürmesini kuvvetle destekledi.

Sonuç

Türk-Yunan ilişkisinin öyküsünü 1994'ten 2001 güzüne kadar getirebilmek için bu kitaba bir son bölüm yazmanın artık zorunlu olduğunu kavradığımızda, önümüzde iki seçenek vardı. Biri, bu zaman içinde gerçekleşmiş olan önemli olayların ayrıntılarını vermekti. İkincisi ise nüfuzlu Türklerin ve Yunanlıların kendi ve "öteki"nin kimliklerini nasıl tanımladıklarına ve gayrıresmi toplantılar sırasında birbirlerine neler söylediklerine ilişkin ayrıntılı örnekler sunmaktı. Biz ikinciyi seçtik. Son bölüme eklediğimiz; sürmekte olan Türk-Yunan diyaloglarından yapılan alıntıların, kitabın özgün halinde sunulan iki komşunun ilişkisindeki ana psikolojik noktaları doğrudan desteklediğine inanıyoruz.

Kaçınılmaz olarak Türkiye'de ya da Yunanistan'da yeni olaylar olacak ve hem Türkleri hem de Yunanlıları bir şekilde etkileyecektir. Dünyanın başka bir köşesinde olan olaylar bile, tıpkı 11 Eylül 2001 olayları gibi, Türk-Yunan ilişkisinin yönüne baskı yapacaktır. Dahası, Türk ve Yunan hükümetlerindeki bazı kilit insanlar, bu konumlarından ayrılacak ve yeni kişilikler iktidara gelecektir. Ama komşular arasındaki derin psikolojik özellikler aydınlatılana ve resmi görüşmelerde bunlara eğilinene kadar var olmayı sürdürecektir. Çatışan iki büyük grup arasında olup bitenlere ilişkin psikolojik kavrayış elbette olağan diplomasi kanallarının yerine geçemez. Hedefimiz tarihsel olayların, kayıpların, aşağılanmaların ve büyük grup kimliği sorunlarının zihinsel temsillerinin, özellikle kronik uluslararası çatışmalarda nasıl olup da sorunları karmaşıklaştırdığını göstermekti. Buradan yola çıkarak, diplomatik girişimlerin şekillendirilmesinde ve komşular arasındaki kronik çatışmalara daha uyumcu çözümler bulunmasında yeni ve ek gereçler olarak "*yüzey psikolojisi*" değil, bağlantılı derin psikolojik içgörülerin gerekli olabileceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Abse, David Wilfred ve Jessner, Lucie (1961); The psychodynamic aspects of leadership. *Deadalus,* Vol.90, No.4, *Excellence and Leadership in a Democracy,* ed. S.R. Graubard ve G. Holton. New York: Columbia University Press, s.693-710.

Adams, Thomas W. (1966); The first Republic of Cyprus: A review of an unworkable constitution. *Western Political Quarterly.* 19:475-90.

Adıvar, A. Adnan (1970); *Osmanlı Türklerinde İlim,* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Adıvar, Halide Edib (1926; *Memoirs of Halide Edib,* New York: Century Co.

—— (1928); *The Turkish Ordeal,* New York: Century Co.

Alexandris, Alexis (1986); Paper. Lehrmann INst., 15 May.

Altan, Çetin ile 1992 yılında yapılan görüşme.

Apprey, Maurice (1992); The African-American experience: Forced immigration and transgenerational trauma. *Mind and Human Interaction,* 4:70-5.

—— ve Stein, Howard f. (1953); *Intersubjectivity, Projective Identification and Otherness.* Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.

Arnakis, G. G. (1951); Gregory Palamas among the Turks and documents of his captivity as historical sources, *Speculum,* 26:104-18.

Atatürk. M. Kemal (1927); *Nutuk,* 3. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1967.

—— (1929-1930); Bağlılık. *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım* içinde, A. Afetinan, s.101-104, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971.

—— (1930); Hürriyet, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım* içinde, A. Afetinan, s.77-97, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

—— (1952); *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri.* 3. Cilt, Ankara: Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü.

Aydemir, Şevket Süreyya (1936-1965); *Tek Adam,* 3. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi.

—— Dr. V. D. Volkan ile, 20 Kasım ve 13 Aralık 1974 tarihlerinde yapılan görüşmeler.

Babinger, Franz (1978): *Mehmed the Conqueror and His Time.* Princeton, N.J: Princeton University Press.

Baggally, John W. (1968); *Greek Historical Folksongs*, Chicago: Argonaut.

Bahçeli, Tözün (1990); *Greek-Turkish Relations Since 1955*, Boulder, CO: Westview Press.

Bardakjian. Kevork B. (1982); The rise of the Armenian Patriarchate of Constantinople, *Christians and Jews in the Ottoman Empire* içinde, Vol.1. ed. B. Braude ve B. Lewis, s.89-100. New York: Holmes and Meier.

Beres, David (1959); The contributions of psycho-analysis to the biography of the artist: A commentary on methodology. *International Journal of Psycho-Analysis*, 40:26-37.

Bergmann. Martin S. (1973); Limitations of method in psychoanalytic biography: A historical inquiry. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 21:833-50.

Berkes. Niyazi (1975); *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Blos, Peter (1986); *The Adolescent Passage*, New York: International Universities Press.

Boyer, L. Bryce (1986); One man's need to have enemies: A psychoanalytic perspective. *Journal of Psychoanalytic Anthropology*, 9:101-20.

Brice, W. C. (1955); The Turkish colonization of Anatolia, *Bulletin of the J. Rylands Library*, Vol.38, No.1, Eylül.

Brown. L. C. ve Itzkowitz. Norman (1977); *Psychological Dimensions of Near Eastern Studies*, Princeton. NJ: Darwin Press.

Burton. John W. (1987); *Resolving Deep-Rooted Conflict: A Handbook*, Lanham, MD: University Press of America.

Cahen, Claude (1968). *Pre-Ottoman Turkey*, New York: Taplinger.

Camp, Glen D. (1980); Greek-Turkish Conflict over Cyprus, *Political Science Quarterly*, 95:43-60.

Clogg, Richard (1973); *The Struggle for Greek Independence: Essays to Mark the 150th Anniversary of the Greek War of Independence*, Londra: Macmillan.

—— (1982); The Greek millet in the Ottoman Empire, *Christians and Jews in the Ottoman Empire* içinde, Vo.1, ed. B. Braude ve B. Lewis, s.185-207, New York: Holmes and Meier.

Clot, André (1990); *Mehmed II Le Conquérant de Byzauce, 1432-1481*; Paris: Perrin

Cobb, Stanwood (1914): *The Real Turk*, Boston: The Pilgrim Press.

Coll. Steve (1993); The Turkish question: How important is it? *Washington Post*, 24 Mayıs, s.13-14.

Cook, J. M. (1963); *The Greeks in Ionia and the East,* New York: Frederick A. Praeger.

Davison, Roderic (1990); *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923: The Impact of the West*, Austin, TX: University of Texas Press.

Denktaş, Rauf R. (1988); *The Cyprus Triangle,* Londra: K. Rustem and Brother.

Dixon, W. Hepworth (1879); *British Cyprus,* Londra: Chapman-Hall.

Duncalf, Frederic (1969); *The Councils of Piacenza and Clermont - The First Hundred Years,* ed. M. W. Baldwin, s.220-52. Madison: The University of Wisconsin Press.

Ecevit, Bülent (1976); *Ecevit'in Şiirleri*, ed. M. Kemal, İstanbul: May Yayınları.

Eliot, Sir Charles (1908); *Turkey in Europe,* Londra: Edward Arnold.

Emde, Robert N. (1991); Positive emotions for psychoanalytic theory. Suprises from infancy research and new directions. *Journal of the American Psychoanalytic Association* (Supplement), 39:5-44.

Emin, Ahmet (Yalman) (1922); Büyük Millet Meclisinin Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakat, *Vakit*, 10 Ocak.

Erikson, Erik H. (1956); The problem of ego identification, *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 4:56-121.

—— (1958); *Young Man Luther*, New York: W.W. Norton.

—— (1966); Ontogeny of ritualization, *Psychoanalysis - A General Psychology* içinde, ed. R. M. Loewenstein, L. M. Newman, M. Schur ve A. J. Solnit, s.601-21, New York: International Universities Press.

—— (1969); *Gandhi's Truth,* New York: Norton.

Ertekün, Necati M. (1981); *In Search of a Negotiated Cyprus Settlement,* Lefkoşa: Ulus.

Evlambios, George (1843); *The Amaranth: The Roses of Hellas Reborn: Folks Poems of the Modern Greek*, St. Petersburg: Academy of Sciences, Atina: Notis Karavias, 1972.

Freud, Sigmund (1917); Mourning and melancholia, *Standard Edition,* 14:237-58.

—— (1921); Group psychology and the analysis of the ego, *Standard Edition,* 18:65-143.

—— (1923); The ego and the id, *Standard Edition,* 19:3-66.

—- (1932); Why war? *Standard Edition,* 22:197-215.

Friendly, Alfred (1981); *The Dreadful Day: The Battle of Manzigert, 1071,* Londra: Hutchison.

Fromkin, David (1989); *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*, New York:Avon.

Fuller, Graham E. (1992); *Turkey Faces East: New Orientations Toward the Middle East and the Old Soviet Union*, Santa Monica, CA: Rand.

Gardiner, Anne Barbeau (1991); Islam as anti-Christ in the writings of Abraham Woodhead, spokesman for restoration Catholics, *Restoration*, 15:89-98.

Garraty, John A., ve Gay, Peter (1972); *The Columbia History of the World*, New York: Harper&Row.

Gazioğlu, Ahmet C. (1990); *The Turks in Cyprus: A Province of the Ottoman Empire (1571-1878)*, Londra: K. Rustem and Brother.

Gladstone, William Ewart (1876); *The Bulgarian Horrors*, Londra: John Murray.

Greenacre, Phyllis (1955); *Swift and Carroll: A Psychoanalytic Study of Two Lives*, New York International Universities Press.

Greenspan, Stanley I. (1989); *The Development of the Ego: Implications for Personality Theory, Psychopatology and the Psychotherapeutic Process*, Madison, CT: International Universities Press.

Grousset, René (1970); *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Güleç, Cengiz (1992); *Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi*, Ankara: Verso Yayıncılık.

Halman, Talat H. (1992); İstanbul, *A Last Lullaby* içinde, s.8-9, Merrick, N.Y.: Cross Cultural Communications.

Haslip, Joan (1958); *The Sultan: The Life of Abdul Hamid II.*, Londra: Wiedenfeld and Nicolson.

Hamilton, James W. (1969); Object loss, dreaming, and creativity: The poetry of John Keats, *Psychoanalytic Study of the Child*, 24:488-531, New York: International Universities Press.

—— (1979); Joseph Conrad: his development as an artist 1889-1910, *Psychoanalytic Study of Society*, Vol.8, s.277-329, New Haven: Yale University Press.

Harris, Max (1992); Hidden transcripts in public places, *Mind and Human Interaction*, 3:63-9.

Hartmann, Heinz (1939); *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*, New York: International Universities Press, 1958.

Herzfeld, Michael (1986); *Ours Once More: Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece*, New York: Pella.

Horowitz, Donald L. (1985); *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley, CA: University of California Press.

Hottinger, A. (1977); Turkey's search for identity: Kemal Atatürk's heritage, *Encounter*, 48:75-81.

Hussey, J. M. (1957); *Church and Learning in the Byzantine Empire, 867-1185*, Londra: Oxford University Press.

İnalcık, Halil (1964); Kıbrıs Fethinin Tarihi Manası, *Kıbrıs ve Türkler* içinde, s.21-6, Ankara: Türk Kültürel Araştırma Enstitüsü.

—— (1974); *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*, Çev: Itzkowitz ve C. Imber, Londra: Weidenfeld and Nicholson.

İnönü, İsmet (1923); Statement at the Lausanne Conference, *Current History*, s.752-4, Şubat.

Itkowitz, Norman (1972); *Ottoman Empire and Islamic Tradition*, New York: Alfred A. Knopf.

Jacovides, Andreas J. (1966); *Treaties Conflicting with Peremptory Norms of International Law and the Zurich-London 'Agreements'*, Lefkoşa: n.p.

Jenkins, Romilly (1966); *Byzantium: The Imperaial Centruries, 610-1071*, New York: Random House.

Julius, Demetrios (1991); The practice of track two diplomacy in the Arab-Israeli Conference, *The Psychodynamics of International Relationships* içinde, Vol. II. Eds. V . D. Volkan, J. Montville, and D. Julius, s.193-205. Lexington, MA: Lexington Press.

Kazancakis, Nikos (1965); *Greko'ya Mektuplar*, New York: Simon&Schuster.

Kelly, Laurence (1987); *İstanbul*, New York: Atheneum.

Kinross, Lord (1965); *Atatürk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey*, New York: William Morrow.

Kitromilides, Paschalıs M. (1990); 'Imagined communities' and the origins of the national question in the Balkans, *Modern Greek Nationalism and Nationality* içinde, ed. Martin Blinkhorn and Thanos Veremis, s.23-65, Atina: Sage-Eliamep.

Koliopoulos, John S. (1990); Brigandage and irresdentism in nineteenth century Greece, *Modern Greece: Nationalism and Nationality* içinde, ed. M. Blinkhorn and T. Veremis, s.67-102. Atina: Sage-Eliamep.

Köprülü, M. Fuat (1931); *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1981.

Kritovoulos, M. (1954); *History of Mehmet the Conqueror*, Princeton: Princeton University Press.

Lamb, Harold (1940): *The March of Barbarians*, New York: The Literary Guild of America.

Lewis, Raphaela (1971): *Everyday Life in Ottoman Turkey*, Londra: B.T. Batsford.

Libaridian, G. J. (ed.) (1991); *Armenia at the Crossroads: Democracy and Nationhood in the Post Soviet Era*. Watertown, MA: Blue Crane Books.

Loewenberg, Peter (1995); *Fantasy and Reality in History*, New York: Oxford University Press.

Loizos. Peter (1976): Notes on future anthropological research on Cyprus. in Regional *Variation in Modern Greece and Cyprus: Toward a Perspective on the Ethnography of Greece*, ed. M. Dimer ve E. Friedl, *Annals of the New York Academy of Science*, 268:355-62.

Luke, Sir Harry (1921); *Cyprus Under the Turks*, Londra: K. Rustem and Brother (ikinci baskı: 1969).

Lybyer (1913); *The Government of the Ottoman Emplre in the Time of Suleiman the Magnificent*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mack, John E. (1971); Psychoanalysis and historical biography, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 19:143-79.

—— (1979); Foreword, *Cyprus - War and Adaptation* içinde, V. D. Volkan, pp.ix.xxi. Charlottesville, VA: The University Press of Virginia.

—— (1983); Nationalism and the self, *Psychohistory Review*, 2:47-69.

Mango, Andrew (1987); Greece and Turkey: Unfriendly allies, *The World Today*, 43:144-7.

Mango. Cyril (1973); The Phanariots and the Byzantine tradition, *The Struggle for Greek Independernce* içinde. ed. R. Clogg, s.41-6, Londra: Macmillan.

Markides. Kyriacos C. (1977); *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Haven: Yale University Press.

Maurer, David A. (1992); A long road to rebuilding hope - missionary collects supplies for Navajo. *The Daily Progress*. Charlottesville, VA, June 18.

Mayes, Stanley (1981) *Makarios, a Biography*. New York: St. Martin Press, Londra: Macmillan. 1981.

McCarthy. Justin (1983): *Muslims and Minorities*. New York: University Press.

McNall. S.G. (1974); Value systems that inhibit modernization: the case of Greece. *Studies in Comparative International Development*, 9:46-63.

Melzig. H. (1944); *İnönü Diyor ki*. İstanbul: Ülkü Basımevi.

Millas. Herkül (1991); Türk Edebiyatında Yunan İmajı: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Toplum ve Bilim*. 51 ve 52:129-52.

Montville. Joseph V. (1987); The arrow and the olive branch: A case for track two diplomacy. *Conflict Resolution: Track Two Diplomacy* içinde,

ed. J. McDonald ve D. Bendahmane, s.5-20, Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.

—— (1991); The pathology and prevention of genocide, *The Psychodynamics of International Relationships* içinde, Vol.2, ed. V. D. Volkan, J. V. Montville ve D. A. Julius, s.121-43, Lexington, MA: Lexington Press.

—— (1991); Psychoanalytic enlightenment and the greening of diplomacy, *The Psychodynamics of International Relationships* içinde, Vol. II. Eds. V.D. Volkan, J. Montville, and D. Julius, s. 193, 205. Lexington, MA: Lexington Press.

Moses, Raphael (1990); Shame and entitlement: Their relation to political processs, *The Psychodynamics of International Relationships* içinde, Vol.1, ed. V. D. Volkan, D. A. Julius ve J. V. Montville, s.121-41, Lexington, MA: Lexington Press.

Motolinía, T. de (1951); *History of the Indians of New Spain*, İngilizceye çeviren: F. B. Steck, Washington, D.C.: Academy of American Fransiscan History.

Murphy, R. F. (1957); Intergroup hostility and social cohesion, *American Anthropologist,* 59:1018-35.

Necatigil, Zaim M. (1982); *The Cyprus Conflict: A Lawyer's View*, Lefkoşa: Tezel.

—— (1983); *Turkish Republic in Northern Cyprus in Perspective,* Lefkoşa: Tezel.

Nicolay, Nicolas (1577); *Les navigations, peregrinations et voyages, faicts en la Turquie*, Paris: Anvers.

Niederland, William G. (1965); An analytic inquiry into the life of Henrich Schliemann, *Drives, Affects, Behavior*, Vol.2, ed. M. Schur, New York: International Universities Press.

Novick, J., ve Kelly, K. (1970); Projection and externalization, *Psychoanalytic Study of the Child,* 25:65-95.

Oberling, Pierre (1982); *The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus*, New York: Columbia University Press.

Olinick, Stanley L. (1969); On empathy and regression in the service of the other, *British Journal of Medical Psychology*, 42:41-9.

Özal, Turgut (1991); *Turkey in Europe and Europe in Turkey*, London: K. Rustem and Brother.

Öztürk, Orhan M. (1966); Folk interpretation of illness in Turkey and its psychological significance, *Turkish Journal of Pediatrics,* 7:165-79.

——. ve Volkan, Vamık D. (1971); The theory and practice of psychiatry in Turkey, *American Journal of Psychotherapy*, 25:240-71.

Parushev, P. (1973); *Atatürk, Demokrat Diktatör*, Bulgarca'dan çeviren N. Yılmazer, İstanbul: E. Yayınları.

Petropulos, John A. (1976); Introduction, *Hellenism and the First Greek War of Liberation (1821-1830): Continuity and Change*, ed. N. P. Diamandouros, J. P. Anton, J. A. Petropulos ve P. Topping, s.19-41, Selanik: Institute of Balkan Studies.

Pickthall, Mohammed Marmaduke; *The Meaning of the Glorious Koran*, New York: New American Library.

Pinderhughes, Charles A. (1979); Differential bonding: toward a psychophysiological theory of stereotyping, *American Journal of Psychiatry*, 136:33-7.

—— (1982); Paired differential bonding in biological, psychological, and social systems, *American Journal of Social Psychiatry*, 2:5-14.

Politis, Nikolaos G. (1872); Khelidhonisma (Swallow Song), *Neoellinika Analekta*, 1:354-68.

—— (1876); (Yunanca) The First of March, *Estia*, 1:142-3.

—— (1882); (Yunanca) *Introductory Lecture for the Class in Hellenic Mythology*, Atina: Aion.

Pollock, George H. (1961); Mourning and adaptation, *International Journal of Psycho-Analysis*, 42:342-61.

—— (1975); On mourning, immortality, and Utopia, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 23:334-62.

—— (1977); The mourning process and creative organization. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 25:3-34

Rogers, Rita R. (1979); Intergenerational exchange: Transference of attitudes down the generations, *Modern Perspectives in the Psychiatry of Infancy* içinde, ed. J. Howells, s.339-49, New York: Brunner/Mazel.

Rose, Achilles (1898); *Christian Greece and Living Greek*, New York: Peri Hellados Publication Office.

Rosenberg, Tina (1993); *The Washington Post*, 28 Mart, s.13.

Rothman, Jay (1991); Conflict research and resolution, Cyprus, *Annals of AAPSS*, 518:95-108.

Rustow, Dankwart A. (1970); Atatürk as founder of a state, *Philosophers and Kings: Studies in Leadership*, ed. D. A. Rustow, New York: George Braziller.

Sachedina, Abdulaziz (2001); *Islamic Roots of Democratic Pluralism*, New York: Oxford University Press.

Sandler, Joseph, and Freud, Anna (1983); Discussions on the Hamsptead Index of the ego and the mechanisms of defence. *Journal of the American Psychoanalytic Association (Supplement)*, 31:19-146.

Saunders, Harold H. (1990); An historic challenge to rethink how nations relate, *The Psychodynamics of International Relationships* içinde, Vol.1, eds.: V. D. Volkan, D. A. Julius ve J. V. Montville, s.1-30, Lexington, MA: Lexington Books.

Schimmel, Annemarie (1992); *I am Wind, You are Fire*, Boston: Shambhala.

Scwoebel, Robert (1967); *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk (1453-1517)*, New York: St. Martin Press.

Searles, Harold G. (1975); The patient as therapist to his analyst, *Tactics and Techniques in Psychoanalytic Therapy*, Vol.2 - *Countertransference*, Ed. P. L. Giovacchini, s.95-151, New York: Jason Aronson.

Sedat, Enver- (1979); *In Search of an Identity: An Autobiography*, New York: Harper Colophon Books.

Seton-Watson, R. W. (1934); *A History of the Roumanians*, Cambridge, Cambdirge University Press.

Setton, Kenneth M. (1955-1962); *A History of the Crusades*, 2 volumes, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Shafer, Boyd C. (1976); *Nationalism: Its Nature and Interpretation*, Richmond, VA: William Byrd Press.

Sherrard, Philip (1979); *The Wound of Greece, Studies in Neo-Hellenism*, New York: St. Martin Press.

Skinner, J. D. (1966); Symptoms and defence in contemporary Greece: a cross-cultural inquiry, *Journal of Mental and Nervous Disorders*, 141:478-89.

Smith, L. (1949): *Killers of the Dream*, New York: W. W. Norton.

Sözen, Metin (1989); *Mimar Sinan ve Tezkiret-ul-Bünyan*, İstanbul: MTV.

Stein, Howard F. (1986); On professional allegiance in the study of political psychology, *Political Psychology*, 7:245-53.

—— (1990a); The indispensable enemy and American-Soviet relations, *The Psychodynamics of International Relationship* içinde, Vol.1, Ed. V. D. Volkan, D. A. Julius, ve J. V. Montville, s.71-89, Lexington, MA: Lexington Books.

—— (1990b); The international and group milieux of ethnicity: identifying generic group dynamic issues, *Canadian Review of Studies in Nationalism*, 17:107-30.

Stephens, R. (1966); *Cyprus, A Place of Arms*, Londra: Pall Mall Press.

Stratton, Arthur (1971): *Sinan*, New York: Charles Scribner's Sons.

Sümer, Faruk; Uysal, Ahmet E.; ve Walker, Warren S. (çev. ve ed.) (1972); *The Book of Dede Korkut*, Austin, TX: University of Texas Press.

Suphi, Mehmet (1992); The expulsion of Safarad Jews: Regression in the development of modern society, *Mind and Human Interaction*, 4:40-51.

Tähkä, Veikko (1984); Dealing with object loss, *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 7:13-33.

Tatsios, Theodore George (1984); *The Megali Idea and the Greek-Turkish War of 1987: The Impact of the Cretan War on Greek Irredentism, 1866-1897*, New York: Columbia University Press.

Tesal. Kıymet ile V. D. Volkan'ın 1975 yılında yaptığı görüşme.

Thomson, J. Anderson, Jr.; Harris, Max; and Volkan, Vamık D. (1993); *The Psychology of Western European Neo-Racism, Monograph No.2*, Charlottesville, VA: Center for the Study of Mind and Human Interaction.

Tornaridis, Criton G. (1977); *Cyprus and Its Constitutional and Other Legal Problems*, Lefkoşa: Proodos.

Toynbee, Arnold (1922); *The Western Question in Greece and Turkey*, Londra: Constable and Co. Ltd., Londra.

Tüsi. Nasreddin (1964); *The Nasirean Ethics,* çev. G. M. Wickens, Londra: George Allen and Unwin.

Vacalopoulas, Apostoles E. (1909); *The Greek Nation, 1453-1669: The Cultural and Economic Background of Modern Greek Society*, çev.: Ian Moles ve Phania Moles. New Brunswick. N. J: Rutgers University Press, 1976.

Vasdravellis, I. (1954): *Istorika Makedonias II: Arkheidon Veroias-Naousis (1598-1886)*. Thessaloniki.

Vasiliev, A. A. (1952); *History of the Byzantine Empire 324-1453*, Madison: University of Wisconsin Press.

Vassiliou, V. G., ve Vassiliou, G. (1974); Variations of the group process across cultures, *Journal of Group Psychotherapy*, 24:55-6.

Voughan, Dorothy M. (1954); *Europe and the Turk: A Pattern of Alliances, 1350-1700*. Liverpool: University Press.

Veremis. Thanos (1990); from national state to the stateless nation. *Modern Greece: Nationalism and Nationality* içinde, ed. M. Blinkhorn ve T. Veremis, s.9-21, Atina: Sage-Eliamep.

Vogt-Göknil, Ulya (1953); *Les Mosquées Turques*, Zürih: Origo.

Volkan, Vamık D. (1977); Mourning and adaptation after a war, *American Journal of Psychotherapy*, 31:561-9

—— (1979); *Cyprus - War and Adaptation: A Psychoanalytic History of the Ethnic Groups in Conflict*, Charlottesville, VA: University Press of Virginia.

—— (1980); Narcissistic personality organization and reparative leadership, *International Journal of Group Psychotherapy*, 30:131-52.

—— (1981); *Linking Objects and Linking Phenomena: A Study of the Forms, Symptoms, Metapsychology, and Therapy of Complicated Mourning*, New York: International Universities Press.

—— (1988); *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*, Northvale, N.J: Jason Aronson.

—— (1989); Cyprus: Ethnic conflicts and tensions, *International Journal of Group Tensions*, 4:297-316.

—— (1991); On chosen trauma, *Mind and Human Interaction,* 3:13.

—— (1992); Ethnonationalistic rituals: an introduction, *Mind and Human Interaction,* 4:3-19.

—— ve Ast, Gabriele (1992); *Eine Borderline Therapie*, Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht.

—— ve Harris, Max (1992); Negotiating a peaceful separation: A psychopolitical analysis of current relationships between Russia and the Baltic republics, *Mind and Human Interaction*, 4:20-29.

—— ve Harris, Max (1993a); *Shaking the Tent: The Psychodynamics of ethnic Terrorism, Monograph No.1*, Charlottesville, VA: Center for the Study of Mind and Human Interaction.

—— ve Harris, Max (1995b); Vaccinating the political process: A second psychopolitical analysis of relationships between Russia and the Baltic States, *Mind and Human Interaction*, 4:169-90.

—— ve Itzkowitz, Norman (1984); *The Immortal Atatürk: A Psychobiography*, Chicago: University of Chicago Press; *Ölümsüz Atatürk*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1998.

——, Itzkowitz, Norman ve Dod, Andrew (1997); *Richard Nixon: A Psychobiography*, New York: Columbia University Press.

——, Montville, Joseph V. ve Julius, Demetrios (1991); *The Psychodynamics of International Relationships*, Vol.2, *Unofficial Diplomacy at Work*, Lexington, MA: Lexington Books.

—— ve Zintl, Elizabeth (1993); *Life After Loss: The Lessons of Grief*, New York: Charles Scribner's Sons.

—— (1997); *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism,* New York: Farrar, Straus & Giroux; *Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre,* İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999

—— (1999a); Psychoanalysis and diplomacy: Part I. Individual and large-group identity, *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1 : 29-55 .

—— (1999b); Psychoanalysis and diplomacy: Part II. Large-group rituals, *Journal of Applied Psychoanalytic Studies,* 1: 223-247 .

—— (1999c); The tree model: A comprehensive psychopolitical approach to unofficial diplomacy and the reduction of ethnic tension, *Mind and Human Interaction,* 10:142-210.

von Hammer-Purgstall, Ritter Joseph (1835-1843); *Histoire de L'Empire Ottoman*, 18 volumes, İng. çev.: J. J. Hellert, Paris: Ballitard Barthes.

Voyatzidis, Ionnis K. (1955); The Rupture of Greek-Turkish Relations, (Reported in *The Greek Nation, 1453-1669: The Cultural and Economic Background of Modern Greek Society*, İng. çev.: Ian Moles ve Phania Moles, s.44, 306. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1976).

Vryonis, Speros, Jr. (1971); *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Though the Fıfteenth Century*, Berkeley, CA: University of California Press.

Weber, Max (1925); *Wirtschaft und Gesellschaft* (iki bölüm), Tüblingen, Germany; J.C.B. Mohr.

—— (1968); Ethnic groups, *Max Weber, Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* içinde, ed. G. Roth ve C. Wittich, s.389. New York: Bedminster Press.

Woodhouse, C. M. (1968); *The Story of Modern Greece*, Londra: Faber.

Xydis, Stephen G. (1973); *Cyprus: Reluctant Republic*, Lahey: Mouton.

Young, Kenneth (1969); *The Greek Passion: A Study in People and Politics*, Londra: J. M. Dent and Sons.

Zamblios, Spyridon (1856) (Yunanca); Some philological researches on the modern Greek languge, *Pandora*: 7:369-380, 484-94.

—— (1859) (Yunanca); *Whence the Vulgar World Traghoudho? Thoughts Concerning Hellenic Poetry*, Atina: P. Soutsas and A. Ktenas.

Zatos, Stephanos (1969); *The Greeks: Dilemma Between Past and Present*, New York: Funk and Wagnalls.

TÜRKLER VE YUNANLILAR
Çatışan Komşular
VAMIK D. VOLKAN / NORMAN ITZKOWITZ

"Bu kitapta amacımız Türk-Yunan ilişkilerinin psikolojik temellerini aydınlatmak üzere bunlara psikanaliz açısından bakmak ve bir yandan fantezileri ve bilinçdışı fenomenleri gerçeklikten ayırırken, diğer yandan bu ilişkilerdeki mantıkdışı tutumlara açıklama getirmektir. Bir kez bu konu tam olarak anlaşıldıktan sonra, düşman imgesine ilişkin yapıların psikolojik analizi Türkleri ve Yunanlıları ayıran farklılıklara barışçıl çözümler getirmeye daha yakın tutumların geliştirilmesini adım adım kolaylaştırabilir.
Amacımız Türkler ve Yunanlılar olduğu kadar, işin içinde olabilecek üçüncü tarafların da, genellikle dış politika ve uluslararası ilişkilerin belirleyicileri olarak kabul edilen sözde ulusal egemenlik çıkarları, devletlerin hakları ve yükümlülükleri, ulusların prestij ve onuru, taktik-politik-strateji hesapları ve 'reel-politik' altında yatan derin ve karmaşık psikolojik gereksinimleri, güdülenmeleri ve kaygıları anlamalarına yardımcı olmaktır. Ayrıca bu kitabın derinlikli bir psiko-tarihsel ve psiko-politik analizin nasıl gerçekleştirildiğine bir örnek oluşturacağını umuyoruz."

Vamık D. VOLKAN / Norman ITZKOWITZ

ISBN 975-6947-65-9
9 789756 947654

BAĞLAM